

“Імена ваші написані на небесах”

Євангеліє від св. Луки (X, 20),

“І спом’яни про них, український народі!

**Вони своєю героїчною смертю уславили Твоє ім’я,
стали Твоїм свята́я святих і ореолом слави увінчали
Твою святу боротьбу за Твоє світле майбутнє.”**

Із Звернення

крайового проводу ОУН “Поділля”

За тебе, свята Україно

Бережанський повіт
у визвольній боротьбі ОУН, УПА
(Козівський район)

КНИГА ШОСТА

1919

1947

ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЗБРОЇ

31.VIII.

НЕХАЙ ВІЧНА БУДЕ СЛАВА, ЩО ПРЕЗ
ШАБЛІ МАЄМ ПРАВА! (І. Мазепа)

НЕСТОР МИЗАК

**ЗА
ТЕБЕ,
СВЯТА
УКРАЇНО**

**Чернівці
2007**

“За тебе, свята Україно” – це шоста книга однойменного видання. У даному томі на основі глибокого аналізу, знайдених архівних документів та спогадів учасників ОУН, УПА всеосяжно досліджується визвольна боротьба українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу на території Козівського району який колись входив до складу Бережанського повіту.

Щоб чіткіше, зриміше цю боротьбу уявити, глибше збагнути її причини і джерела, автор пов’язав матеріал з традиціями Визвольних Змагань краян у 1918-1939 рр., розкрив чорні сторінки польського панування на теренах Козівського району.

Розповідь документальна, основана на документах, взятих з державних архівів і архівів визвольних організацій, та на споминах і розповідях учасників визвольної боротьби, ілюстрована численними фотознімками борців та фотокопіями документів.

Книга ця — вагомий внесок у вивчення правдивої історії боротьби українського народу за державну незалежність України, у якій полягли сотні тисяч найкращих її синів та дочок. Це настільна книга і для істориків, і для громадських та політичних діячів, а особливо для молоді та для всіх, хто бажає Україні Добра та Незалежності.

Василь КУК,
Генерал-хорунжий,
Головний Командир УПА.
Київ, 25 травня 2007 р.

Рецензенти:

д-р історичних наук, проф.	О. Балух;
д-р історичних наук, проф.	П. Брицький;
д-р історичних наук, проф.	О. Добржанський.

Мизак Н.С.

За тебе, свята Україно. Бережанський повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА (Козівський район): Книга шоста. – Чернівці: “Букрек”, 2007. – 454 с.; іл.

ISBN

У монографії досліджується визвольна боротьба ОУН, УПА за Українську Самостійну Соборну Державу на території колишнього Бережанського повіту (район Козова) Тернопільської обл.

© Нестор Мизак, 2007

© Іван Балан, художнє оформлення, 2007

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ
65-ІЙ РІЧНИЦІ
УКРАЇНЬСЬКОЇ
ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

100-РІЧЧЮ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
РОМАНА
ШУХЕВИЧА

ВІД АВТОРА

Дорогий читачу! Шістдесят п'ять років віддаляє нас від того часу, коли Українська Повстанська Армія розпочала свої перші переможні бої з німецько-нацистськими та російсько-більшовицькими загарбниками України, і шістнадцять років, як Україна стала вільною, незалежною, за яку боролись її кращі сини й доньки у лавах ОУН, УПА. Всі вони гідно утримали і не зронили з рук національного прапора який передали їм у спадок учасники Визвольних Змагань 1918-1920 рр., славетні батьки, колишні усуси та вояки Української Галицької Армії.

Однак у сучасному українському історичному поступі й далі відбувається історична несправедливість. З гіркотою спостерігаємо болісний факт, як заслужені українські воїни-патріоти, що й досі не визнані воюючою стороною у Другій світовій війні, змушені обороняти своє чесне ім'я.

Але в найближчому часі, маємо надію, справедливість восторжествує. Адже на книжковому ринку України щораз більше з'являється правдивих видань про визвольну боротьбу ОУН, УПА за державність нації. З кожним роком українська національна історія поповнюється новітніми іменами незнаних патріотів, які згодом займуть почесне місце у національному пантеоні Героїв української нації у славному ряді з Українськими Січовими Стрільцями, воїнами Української Галицької Армії, Української Народної Республіки, карпатськими січовиками.

У Ваших руках, шановний читачу, шоста книга із серії "За тебе, свята Україно", в якій розповідається про славетний Козівський край у визвольній боротьбі ОУН, УПА. У міжвоєнний період ХХ століття (1919-1939 рр.) ця земля входила до складу Бережанського повіту. Зараз ми з гордістю зголошуємо, що на цих теренах у часі останніх років існування Речі Посполитої та в умовах гітлерівської окупації знаходився центр національно-визвольних сил під прапорами ОУН, УПА.

У таких надзвичайно національно свідомих селах, як Бишки, Конюхи, Олесьин, Криве, Денисів, працювали чільні діячі ОУН, УПА – Роман Шухевич, пс. "Тарас Чупринка", Ярослав Стецько, пс. "Карбович", Микола Арсенич, пс. "Максим", Яків Бусел, пс. "Київський" та багато інших провідників.

Козівська земля виховала у своїх надрах видатних керманичів ОУН, УПА, які стали окрасою української історії. Серед них заслужені імені Дмитра Мирона, пс. "Орлик", Осипа Дяківа, пс. "Горновий", Ярослава Старуха, пс. "Стяг", Василя Галаси, пс. "Орлан", Михайла Галаси, пс. "Птах", Лева Зацного, пс. "Троян", Петра Федоріва, пс. "Дальнич", що уславилися в боротьбі з нацистськими і більшовицькими поневолювачами українського народу.

Знаменно, що Провід ОУН місцем для проведення вирішального у боротьбі Третього Надзвичайного Збору ОУН вибрав один з хуторів Козівщини біля с. Золота Слобода, на якому окреслив новітні ідеї програмних засад революційної діяльності в умовах політичних змін, що незворотно наближались в Європі. Без сумніву, що десь тут зародилась ідея скликання підпільного парламенту України – Української Головної Визвольної Ради, що стала реальністю через рік – у 1944 р.

Козівчани вписали героїчну сторінку у літопис боротьби українського народу за незалежність. У вогненних загравах сіл, сплюндрованих московськими наїзниками, масових розстрілах, арештах, депортаціях і грабунках селян ніхто з них не схилився на коліна перед ворогом, а навпаки, тут стріляли у завойовників з кожної хати.

Навіть сучасні неоімперські псевдоісторики визнають, що на західноукраїнських землях майже кожна родина була пов'язана зі збройною боротьбою з московськими поневолювачами¹.

Останні постріли у краї прогрімилі навіть тоді, коли здавалося, що Москва остаточно винищила національно свідомі села. Про те, що визвольна боротьба ОУН, УПА на Козівщині була масовою,

свідчать вражаючі цифри. Так, у лавах ОУН, УПА краю загинуло понад 900 борців Козівського району, понад 500 патріотів більшовики ув'язнили до тюрем і концтаборів, за приблизними даними 1114 осіб вивезли до віддалених закутин Сибіру і спекотної Азії.

Усім їм, знаним і незнаним борцям за волю святої української землі, наш доземний уклін, вічна Пам'ять і Слава.

Пропоноване дослідження написане на документальних матеріалах з підземного архіву крайового проводу ОУН "Поділля", недавно віднайденого у с. Озерна Зборівського району, документах ВКП(б) і КП(б)У з Державного архіву Тернопільської області (ДАТО), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) та чисельних спогадів учасників і очевидців драматичних подій, якими багаті села Козівського району.

Враховуючи те, що під час советської окупації краю назви деяких сіл району зазнали змін, справжні назви їх подаємо за працею Володимира Кубійовича "Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 1.1.1939. Національна статистика і етнографічна карта. Мюнхен, 1983".

Під час підготовки книги навколо автора згуртувався колектив, який словом і ділом сприяв виходу книги у світ. За це щире визнання і подяка належить Катерині Данильчик заступниці голови Козівської райдержадміністрації з гуманітарних питань (посмертно), голові Козівської районної ради Миколі Погайдаку, голові Козівської районної державної адміністрації Михайлові Пуківському, нинішній заступниці голови райдержадміністрації з гуманітарних питань Ользі Банадизи, головам сільських і селищних рад, громадянам Козівського району: голові Канадського братства вояків Першої Дивізії Української Національної Армії Левові Бабю, інженерові-журналісту Левові Боднару з Чикаго (США), голові Товариства репресованих Тернопільської області Ігореві Олещуку, активним учасникам збору матеріалів Володимирові Волощуку, Несторові Чорнію з Тернополя та іншим.

Окремої подяки заслуговують художник Іван Балан, який мистецьки оформив серію книг, дружина Ганна – за доголітнє терпіння й розуміння та рідна мати Марія – за ідейне натхнення до праці.

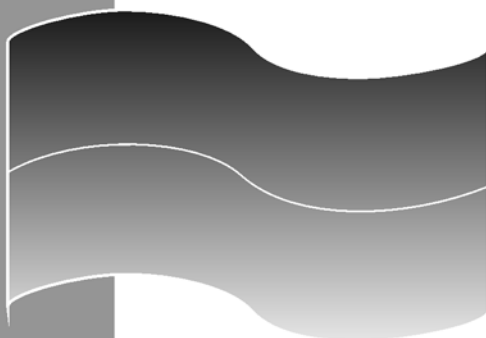

Україно, країно моя,
Океане пшениці і крові,
Як ті ночі кошмарних проклять,
Як це сонце жаркої любови.

Мирослав Кушнір

“За що боролись ми з ляхами?”

Т. Шевченко

1

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

БОРОТЬБА З ПОЛЬСЬКИМ КОЛОНІАЛІЗМОМ

(1918-1939 рр.)

У ПОЛУМ'І СОБОРНИЦЬКОЇ ІДЕЇ

***“Це ж Лисоня дорога!
Там Стрільцька Честь і Слава,
Повік ясні... мов заграва!”¹***
Автор невідомий

У грудні 1915 р. майбутній полковник Українських Січових Стрільців Дмитро Вітовський у своєму прощальному слові над могилою полеглого у Шумлянах на Підгаєччині січового стрільця Василя Підручняка сказав такі золоті слова: “Не скажу я тепер Покійним Товаришам Прощавайте! Я певний, що в нашій народі кружлятиме таємна велика легенда. З січових могил вставатимуть заєдно лицарі з січовими стягами. І один з них застромить наш стяг на верхів'ях Карпат, і скаже: “Товариші, вставайте! Збірка!”. Другий застромить наш стяг на високім синім Кавказі та скаже: “Вставайте! Збірка!”. Третій застромить наш стяг над Сяном і те саме скаже: “Вставайте! Збірка!”. Й буде загальна “Збірка”... І щойно тоді покладуться ці лицарі на вічний спочинок, певні того, Україна, – мати свобідна і щаслива!.. А тепер на прощання можу Вам тільки сказати “Спочинь!”².

Могила січового стрільця Василя Підручняка була “запечатана” на п'ятому місяці велетенської світової пожежі – Першої імперіалістичної війни.

У цій світовій бойні, яка кілька разів пронеслася руйнівним смерчем над знедоленими галицькими селами, прославилися найбоєздатніші військові формації – Українські Січові Стрільці – передвісники Визвольних Змагань українського народу за незалежність у 1918-1920 рр. та визвольної боротьби ОУН, УПА у 1939-1960 рр.

Стрільцькі організації в Галичині зародилися ще напередодні війни під назвою “Січей” і “Соколів”, які виховували у юнацьких лавах державницький світогляд Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича, Івана Франка про потребу боротьби за вільну Україну власними силами і

власною зброєю. У ті далекі часи в галицьких селах свідомі національної гідності українці співали Каменярів гімн:

Не пора, не пора, не пора
Москалеві, ляхові служити!
Довершилась України кривда стара, -
Нам пора для України жити.
Бо пора се великая єсть:
У завзятой, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь
Рідний Краю, здобути тобі!

А коли почалася світова війна 1914 року, до лав Українського Січового Стрільцтва австро-угорської армії зголосилися тисячі галицьких добровольців.

Довгих чотири роки (1914-1918 рр.) українські патріоти своїми молодими тілами застеляли простори галицького Поділля, Прикарпаття та вершини й долини срібних Карпат.

В умовах безкінечних боїв і людських втратах Українське Січове Стрільцтво здобуло славу Українській Зброї, скропленій кров'ю на горі Маківка в Карпатах 1915 р., узгір'ї Лисоня на Бережанщині, селах Посухові, Вівсі, Вільхівцях, Потуторах та багатьох інших місцях стрільцької слави.

Українські Січові Стрільці відзначалися великою хоробрістю, що навіть чужинецьке командування висловлювало подив. В одному зі щоденників німецького командування читаємо такий запис: “З нами йшли у наступ українські добровольці – це, мабуть, найкращий відділ з усієї австро-угорської армії”.

На горі Лисоня недалеко Бережан, як і на Маківці в Карпатах, українські воїни вперше за двісті років після трагічної битви гетьмана Івана Мазепи під Полтавою змірялися зброєю з московськими загарбниками.

2 вересня 1916 р., коли російська армія почала проривати оборону на Лисоні, дорогу їй заступили Українські Січові Стрільці. Стрільцький літописець з цього приводу записав: “Під градом шрапнелевих куль клалися стрільці, як скошені квіти, хто не впав, ішов далі витривало!”.

Стрільця на Лисоні не вгавала вдень і вночі. Австрійське командування кидало у бій все свіжі резерви стрільцтва.

Лише після двох тижнів на фронті наступило затишшя. Московити не здобули Лисоні, ані міста Бережан завдяки могутньому духові Українського Січового Стрілецтва.

Битва на Лисоні закінчилася перемогою завдяки витривалості і здобутому воєнному досвіду Українських Січових Стрільців. Ціною великих втрат – 81 загиблого і 293 поранених – українців, вони перехопили у ворога ініціативу і спинили його наступ.

Гора Лисоня навечно залишилася в історії українського народу символом незнищенності національної Ідеї, прикладом сили та витривалості для поколінь борців у лавах ОУН, УПА під час Другої світової війни і після неї.

Після розпаду Австро-Угорської імперії у листопаді 1918 р. усуси стали зав'язком Української Галицької Армії, оборонцями новоствореної Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), а могили polegлих героїв – святими для народу.

Частину загиблих стрільців на Лисоні побратими поховали у самому центрі с. Посухова. При вході на цвинтар поставили архітектурно-мистецькі ворота, що польські окупанти хотіли навіть покарати творців, але за ними й слід пропав. Потім вони все-таки замурували по боках воріт тризуби. За німецької окупації ті замурування були усунені. З більшовицькою – знову замурувані.

Слава гори Лисоня продовжилася на трагічних семикивських полях Терехівщини, де чотирнадцять місяців бились січові стрільці з московськими заїдами, починаючи з 30 квітня 1916 р. Одним із очевидців цих подій був Михайло Шарик, уродженець с. Денисів. (Народився 24 жовтня 1901 р., юнаком мобілізований до російської армії, де перебував 14 місяців. У листопаді 1918 р. вступив добровольцем до 1-го Подільського полку ім. Симона Петлюри в Тернополі, а згодом служив як летун 1-ї бойової летунської сотні Українського летунського полку УГА в Красноставі під Львовом. Від 30 квітня 1920 р. до кінця листопада 1920 р. служив десятником і кулеметником у летунському відділі полковника Па-

вленка Армії УНР. Член УВО. Емігрував до Канади, де був активним учасником Української Стрілецької Громади). М. Шарик у своїх спогадах “Діти війни” так описує побоїще на семикивських полях: “По обох боках битого шляху широкі лани. Вони це один великий цвинтар з могилами і хрестами. Це була ціна нашої волі, завдаток на свою державу. Чи хтось оцінить ту велику жертву? Цвинтар кінчався курганом-братською могилою, повернутою на схід, до Києва, до святої ріки Дніпра. На ньому вирізьблено два схрещені мечі й стрілецька шапка-мазепинка. Напис: “Лягли за нарид свій, за волю України. Року Божого 1916”. Над могилами хмарами кружляють ворони. Їхнє крякання наводить на душу сум”³.

Лютнева революція 1917 р. в Росії, розвал фронтів Першої світової війни застав Українських Січових Стрільців на позиціях біля с. Куропатники. Три сотні стрільців під командуванням отамана Франца Кікаля зайняли біля села місце мадярських частин.

Східний ж берег р. Ценівки був у російських руках, де служили також і українці. Саме тут проходило так зване “братання” фронтовиків. Після трьох років кривавих змагань національна свідомість українців досягла свого апогею. Біля криниці на краю села українці з двох боків окопів обмінювалися тютюном, політичними новинами.

Тут у Куропатниках усуси дізналися про революційні події в Києві, створення Української Центральної Ради та її Перший Універсал.

За братання з усусами російський військово-польовий суд 30 квітня 1916 р. засудив на кару смерті трьох українців-наддніпрянців: фельдфебеля Івана Григоровича Крищенка, унтера Сергія Пантелеймоновича Пацьоркевича і телефоніста Гаврила Васильовича Кузьниченка з третьої сотні 22 саперного батальйону XXII фінляндського корпусу.

До всіх трьох підійшов капелан і запропонував висповідатися. Вояки відповіли, що любов до рідного краю не є гріхом і їм не потрібно сповідатися. Фельдфебель Іван Крищенко віддав товаришам гама-

нець з грошима та попросив, щоб передали дружині й сказали їй і діткам, що загинув за Україну. Приречених прив'язали до стовпів, натягнули на голови мішки. Пролунав залп, і пролилась перша кров в ім'я соборності українських земель⁴.

У Куропатниках Українські Січові Стрільці святити паски на Великдень, і їх воскресний спів доносився до українців у траншеях російської армії. І ніякими воєнно-польовими судами неможливо було зупинити духовних контактів українства ворогуючих блоків держав.

Навесні 1917 р. льотчик-українець російської армії Сільницький написав у небі над денисівськими полями слово "Україна", яке надовго зависло над селянськими нивами. 16 червня він загинув під час бою з німецькими летунами. Його поховали біля північного боку церкви у Денисові в тіні розлогого каштана. На могилі поставили хрест із пропелерів і написали: "Тут спочиває наш земляк, летун штабс-капітан Н. Сільницький. Рідна земля йому пером".

Цього ж місяця на фронті почався останній контрнаступ російських військ генерала Брусілова. Атаки росіян захлинулися у власній крові. На полях між Денисовим і Плотичами впав цвіт вояків Богданівського полку, який, самочинно зорганізувавшись у Києві, віддав себе до послуг Центральної Ради. На жаль, український уряд відкинув бажання мати власне військо і богданівців відправили на фронт.

Очевидець Михайло Шарик у спогадах пише, що "трупів було багато, як дров у лісі. Лежали групами й поодинокі, посічені кулями перехресного вогню. Ми знали, що то були хлопці з 2-го батальйону зукраїнізованого полку ім. Богдана Хмельницького. Нам було дуже боляче, коли на лівій нагрудній кишені поручника Рибченка ми побачили синьо-жовту кокарду, обмочену його власною кров'ю. Зрештою, синьо-жовті кокарди мали майже всі хлопці-богданівці, що погинули в бою з німцями".

Отже, у кровопролитних битвах Першої світової війни зароджувався і міцнів дух соборницької ідеї галицьких і наддніпрянських українців.

Численні могили Українського Січового Стрільцтва на теренах краю стали згодом символами незламного українського духу, а братська могила на горі Лисоня – місцем щорічної прощі підростаючих поколінь. Під час Другої світової війни "Лисонєю" називатиметься одна з найбоєздатніших формацій Української Повстанської Армії – Третя Військова Округа УПА-"Захід".

ЗАГИБЕЛЬ ЗУНР

У листопаді 1918 р. Перша світова війна, забравши мільйони жертв на планеті, закінчувалась. Революційні події в Австро-Угорській імперії створили 1 листопада 1918 р. у Львові сприятливу ситуацію, в якій січові стрільці під командуванням відомого Дмитра Вітовського взяли у місті владу й вивісили над ратушею синьо-жовтий прапор.

3 листопада Українська Національна Рада прийняла закон про державну самостійність Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Негайно почалося державотворче життя. Швидкими темпами у краї створювались державні структури.

Всі ці події викликали у Польщі, яка нещодавно також стала незалежною, велике незадоволення. У відновленні української державності поляки передбачували своє ганебне закінчення п'ятсотлітнього панування на теренах краю.

Таким чином почалася неоголошена польсько-українська війна. Барикадні бої у Львові з першого по двадцяте листопада 1918 р. закінчились перемогою польських агресорів.

21 листопада уряд ЗУНР покинув Львів і переїхав до Тернополя, а війська, які відступили зі столиці Східної Галичини, стали зав'язком новоствореної Української Галицької Армії.

Галичани з ентузіазмом зустріли повідомлення про створення власної довгоочікуваної держави. У селах і містечках

краю почалися багатолюдні маніфестації, масове зголошення молоді до рідного війська.

Так, у с. Таурів з проголошенням ЗУНР мешканці села вийшли на врочистий похід на чолі зі священником. Попереду демонстрантів на конях їхали авторитетні господарі й молодь зі списками в руках і нанизаними на них синьо-жовтими прапорцями. Люди співали гімн “Вже воскресла Україна”.

Старші і молодь збирались на збірні станиці до українського війська. Багато добровольців зголосилося з Денисова, адже з цього села 21 юнак воював у Легіоні Українських Січових Стрільців. На Лисоні загинули Григорій Максимів і Казимир Канюга. Брати Євген та Остап Бородієвичі були сотенними, а згадуваний Михайло Шарик – десятником. Піти їхнім шляхом боротьби кожен свідомий українець села вважав для себе честю⁵.

З Великої Плавучої добровольцями УГА стали Іван Марцюк – майбутній сотник, Дмитро Гаранджук, Антін Прохольський, Василь Кіт, Василь Кобзистий, Андрій Коцур, Микола Кирдель, Микола Олійник та інші.

Продовжували служити Західно-Українській Республіці і колишні усуси краю, які пройшли нелегкі фронтіві дороги. Серед них Федір Богай, Петро Головатий, Онуфрій Кіналь, Андрій Мандзій із Золотої Слободи, Олекса Стець із Козівки, Петро Погорілий з Кривого, Сильвестр Зошук з Козови, Михайло Пилипів з Вибудова та інші, які вкрили себе героїчною славою у боротьбі з польськими загарбниками України⁶.

Найдисциплінованішою і найбоездатнішою військовою одиницею Української Галицької Армії на польсько-українському фронті, а також і в поході на Київ у складі збройних сил УНР була Третя Бережанська бригада.

Бойові дії Української Галицької Армії, як відомо, йшли з перемінним успіхом. Лише несприятливі міжнародні відносини, брак набоїв до стрілецької зброї та снарядів до гармат схилив військову удачу на бік поляків.

Останній успіх галичан був пов'язаний з відчайдушним Чортківським контрна-

ступом (офензивою), який почався 7 червня 1919 р. Цього дня шеф Генерального Штабу та державний секретар військових справ в уряді ЗУНР полковник Віктор Курманович видав наказ, у якому йшлося: “... кожний вояк окремо і всі разом, повинен дати собі ясну відповідь, чи він іще справді посідає національну й вояцьку честь, чи вояки є готові битись аж до останньої краплини крові і захищати цей останній шмат своєї батьківщини, чи вони є рішені розпочати новий переможний похід, щоб звільнити своїх батьків, матерів і сестер”⁷.

У ході знаменитого Чортківського прориву Українська Галицька Армія визволила від польських окупантів Бучач, Підгайці. Перша бригада усусів після взяття Купчинців пішла у наступ через Козову, Козівку, Куропатники на Бережани.

“Унаслідок швидкого успіху наступу піднесення у населення було велике, – описує події того часу сучасник. – Всі юнаки бігли вслід за маршуючими полками й добровільно вступали до війська. Людей одушевляла єдина думка: Йти вперед! Ми бачили запорошених вояків, як вони маршували з опаленим сонцем, проте щасливим обличчям... Це були дні велетенського захоплення. Пережити такі дні та зберегти їх у пам'яті велике щастя”⁸.

Визволивши Бережани, УГА 22 червня 1919 р. вигнала поляків із Золочева та ще кількох населених пунктів, але змушена була зупинитися через брак боеприпасів. У вояків не залишилося ні одного набою, в артилеристів – по одному-два снаряди, які берегли на крайній випадок.

Українська Галицька Армія змушена була відступати. Але “це був відступ морально непереможної армії”⁹, який залишив після себе могутній морально-політичний капітал для наступних борців за волю України.

Тисячі краян у лавах УГА 17 липня 1919 р. перейшли річку Збруч, кордон колишньої розтерзаної Австро-Угорщиною і Росією України, і влилися до лав армії Української Народної Республіки.

Західно-Українська Народна Республіка загинула. Сподівання галичан, які пе-

рейшли за Збруч з лозунгом “Через Київ на Львів”, на жаль, не здійснилися. Східну Галичину остаточно окупувала польська держава, яка мріяла відродити за рахунок українських земель колишню Річ Посполиту “від моря до моря”. Упродовж двадцяти років окупації Польща посилено колонізувала Східну Галичину, збільшувала економічний визиск і грабунки селян, переслідувала національні почуття і гідність галичан.

ПІД УКРАЇНСЬКИЙ ЄДНАЛИСЬ ПРАПОР

Щоб зрозуміти роль товариства “Просвіта” у супротиві польській експансії на національне життя галичан, мусимо звернутися до передумов виникнення “Просвіти” у другій половині XIX сторіччя. Українці Східної Галичини, уярмлені Австро-Угорщиною, перебували у безпросвітній темряві, злиднях, визиску і лихві. П'янство, потоптання національної і людської гідності, відхід інтелігенції від народу, зневага рідної мови – такими були “народні гаразди” того часу.

До нелегкої справи підняття народу з темряви до свідомості кинулась горстка молоді, що переймалась ідеями Тараса Шевченка. 1868 року львівські студенти, склавши статут, організували перші загальні установчі збори “Просвіти”.

У початкові десятиліття її діяльності ополячені, онімечені, зрусичені верстви народу не розуміли мети товариства і навіть вороже зустрічали його зародження.

Незважаючи на такі важкі потуги, народження “Просвіти” привітали багато греко-католицьких священників, що зберегли у серцях вогонь Маркіяна Шашкевича.

Найщиріше привітав і розумно промовив на зборах греко-католицький парох села Лоп'янки, що біля Долини, Йосиф Заячківський: “Бідна Русь-мати, бідні й ви, сини її, – мовив він. – Праця се ваш ка-

пітал, з котрого маєте сплатити довги народові. Коби вас Бог охоронив від тої сьогочасної чуми, від огидного космополітизму, котрий є погибеллю всякій народності – і держиться нашого народу. Хоч яка була би важка ваша боротьба, хоть як високо піднесла би вас доля, не дайтесь відірватись від вашої матері – від народу. Тоді лише ви будете сильні в народі, а народ вами славний! Ото просить народ моїми устами”¹⁰.

Наступні роки, незважаючи на утиски австрійської влади, внутрішні суперечки з москвофілами позначились перемогою просвітницького руху у Східній Галичині.

Приклад львівської “Просвіти” будив до праці, для добра рідного народу всіх, у кого жевріла іскорка національної гідності і самосвідомості. “Просвіта” на початку свого існування почала видавати за помірною ціною книжки для народу та підручники для українських гімназій. Ці видання на початках покривалися з власних коштів керівництва “Просвіти”, частково на пожертвування громадян. Так, серед перших жертводавців були й учні Тернопільської гімназії, що зібрали невеликі кошти.

У 1875 р. в Тернополі утворилась філія товариства, а від неї почали зароджуватись читальні “Просвіти” в селах. Кожна читальня при заснуванні отримувала від філії безкоштовно вісімдесят книжок.

Напередодні Першої світової війни “Просвіта” у Східній Галичині стала найбільшим культурно-освітнім товариством і налічувала близько трьох тисяч читалень.

“Просвіта” покликala до життя багато інших народно-освітніх установ. У її лавах вирости товариства “Рідна школа”, “Сільський господар”, страхове товариство “Дністер”, кооперативи на чолі з Центральним і Ревізійним Союзом, організація “Маслосоюз”, де знедолене селянство знаходило захист і розраду.

Коли ж над селами і містечками Східної Галичини загули гармати Першої світової війни, до оборони рідного краю та боротьби за незалежність України стала патріотична молодь, вихована рідномовною літературою “Просвіти” – Українські Січові Стрільці.

Зустрівшись у двобой з усусами, московські чорносотенні війська, як відомо, зазнали від них кілька поразок й виливали свою лють на читальнях української “Просвіти”. У кожному селі завойовники нищили їх як “розсадники сепаратизму і мазепинства”.

ВІДРОДЖЕННЯ “ПРОСВІТИ”

Після закінчення програних Визвольних Змагань країни почали заново відроджувати зруйновані війною товариства “Просвіти”.

З великими зусиллями у протиборстві з польською владою читальні “Просвіти” піднімалися з руїн. Так, у грудні 1921 р. відновила читальня “Просвіти” у с. Олесин під керівництвом голови товариства Василя Дяківа, батька майбутнього провідного діяча ОУН Осипа Дяківа, пс. “Горновий”. До Управи читальні увійшли Дем’ян Бесага, Іван Смачило, Михайло Кульбачинський¹¹.

Через вісім років селяни Олесина спільними зусиллями побудували будинок читальні, де розмістили також кооперативу.

У важких умовах відбувався поступ на ниві просвітництва в с. Щепанів. До Першої світової війни щепанівці були зовсім неграмотні. Зате у селі в повну силу працювали чотири єврейські корчми, де пропивали своє майно чоловіки і жінки. Культурно-освітня робота на селі почалася 1925 р. із заснуванням “Просвіти” і будівництва Народного Дому. Невтомною працею при його зведенні зарекомендували себе господарі Степан Мончук, Володимир Стельмах, Михайло Мартинюк, Теодор Цяпута.

Щоб пригальмувати духовний розвиток села, польські власті у 1930 р. читальню закрили, мовляв, за те, що люди читають заборонені книги.

Тоді щепанівці організували гурток “Рідна школа”, у рамках якого навчали ді-

тей. З плином часу, в результаті наполегливої праці у селі проводилися безалкогольні весілля, зникли бійки між парубками, брудна лайка та сороміцькі пісні. Слід додати, що до поширення національної свідомості у селі докладали багато зусиль сільські вчителі Микола Шараневич і Василь Задорожний¹².

Зазнала руйнації під час війни й читальня “Просвіти” у Золотій Слободі. 1922 року селяни відремонтували будинок й обрали головою товариства дяка Петра Шанайду (1874-1960 рр.), заступником Степана Гуцала, секретарем Гілярія Будника. Читальня придбала гарну бібліотеку патріотичної літератури. Станом на 1930 р. книгозбірня налічувала 589 примірників книг.

“Просвіта” відзначала ювілеї народження визначних українських письменників та поетів, політичних діячів та соборницькі дати. 1926 року організувала “Свято “Просвіти” і разом концерт на честь світлої пам’яті Івана Франка. Імпреза розпочалась промовою голови читальні Петра Шанайди, в якій він говорив про значення “Просвіти” у боротьбі за волю, хор співав патріотичні пісні, мольдь декламувала вірші.

Незважаючи на зайнятість селян у різні пори року, просвітне життя у селі вирувало щоденно. Таку діяльність польська влада визначала як ворожу, і жандармерія доносила у вищі інстанції наступне: “Читальня належить до числа найкраще зорганізованих у повіті, має понад 200 членів. Сама Слобода людності чисто руської (читай української. – Н. М.), є дуже заполітизованою, а “Просвіта” проводить часто наради і розмови політичні. Розв’язання “Просвіти” є конче необхідне”.

У 1930 р. польська влада товариство заборонила. Слобідчани у відповідь створили у 1933 р. протиалкогольне товариство “Відродження” і діяли під його прикриттям. Польська жандармерія і цього разу зазначала у донесеннях, що у новоствореному товаристві працюють відомі сільські активісти і деякі з них напевно мають контакти з ОУН¹³.

Паралельно з “Просвітою” у селі діяв гурток “Рідної школи”, у рамках якого ви-

ховно-патріотичну роботу проводили учителі Іван Рижевський та Емілія Герета. Активно працював “Союз українців” під орудою Анастасії Королишин¹⁴.

На ниві духовного відродження народу деякі села краю, маючи напрацьований довоєнний досвід, продовжували розвивати його. Наприклад, село Денисів напередодні Першої світової війни характеризувалося високою національною свідомістю. Перша читальня “Просвіти” тут з’явилася ще 1875 р. Заснувався чудовий просвітницький хор. Селяни збудували пам’ятник Тарасові Шевченку, знали напам’ять твори Кобзаря.

Під час Першої світової війни московські війська, захопивши село, знищили читальню “Просвіта”, розстріляли вісімнадцять громадян, розбили вщент монумент Кобзарю. Серед розстріляних згадаємо хоча б ім’я Томи Чамбула 1863 р.н., внуки і правнуки якого продовжували справу свого славного предка. Внук Богдан став дивізійником, а правнуки Борис і Любомир – спортсменами олімпійської команди Канади у 1980 р., яка відбувалася в Москві. Але брати від участі в ній відмовились, висловлюючи цим протест проти вторгнення советських військ до Афганістану. На олімпіаді в Монреалі Борис метнув диск на відстань 65 м 40 см, і цей кидок залишався рекордом упродовж наступних п’ятнадцяти років.

Зруйновану московитами читальню відродили у 1924 р. Головою товариства обрали Василя Чаплю, секретарем Симона Стеця, членами ради Данила Гром’яка, Михайла Стеця, Івана Солтиса, Петра Федорчака.

10 січня 1931 р. польські власті заборонили діяльність денисівської “Просвіти” через те, що знайшли під підлогою дві ручні гранати, вісім примірників друкованого органу Української Військової Організації (УВО) “Сурма” і таємні інструкції до стрілецької зброї.

Тодішнє приміщення “Просвіти” розташовувалось у будинку канцелярії адвоката Миколи Стадника. Провідників “Просвіти” заарештували і вони просиділи в тюрмі від трьох до шести місяців¹⁵.

15 листопада 1938 р. польські жандарми вчинили самосуд над письменницею

Іванною Блажкевич, відданою активісткою кооперативного життя. У Денисові письменниця проводила курси кооператорів. Їй виповнилося тоді 52 роки.

Для рідної “Просвіти” селяни не жаліли ні грошей, ні матеріальних засобів. Через відсутність будинків “Просвіти” селяни часто приміщували читальні просто у себе дома. У с. Хоростець, наприклад, читальню прийняв до себе господар Василь Фарина. Театральний гурток зі своїми п’єсами виступав у stodолі Федора Рудого, школу примістили у хаті Миколи Андрусина.

У Драгоманивці частину власної хати для потреб “Просвіти” відступив господар Петро Кордуба. Потім Петро Богуцький під читальню пожертвував великий шмат землі, і громада збудувала великий просвітянський будинок.

Щоб зарадити ситуації, землякам на рідних землях допомагали односельці з американського континенту, яких доля закинула у пошуках заробітків. За їх фінансової допомоги у с. Вівся побудували з каменю Народний Дім з великим глядацьким залом, де відбувались театральні вистави. Окрім читальні “Просвіта”, в будинку функціонувала споживча кооперація та інші просвітні організації, в яких працювали активісти Мирон Терлюк, Петро Сачек, Осип Филипович, Микола Ліско та інші світлої пам’яті патріоти села¹⁶.

Так само фінансували у 1927 р. будівництво читальні колишні емігранти із с. Дібце. У цьому селі активістами “Просвіти” проявили себе Лука і Федір Смачили, Іван та Михайло Михайлечки. Останній часто робив дописи до часопису “Сільський господар” з досвіду ведення господарства. Головою читальні люди обрали Василя Смачила, і він сповна служив громаді на просвітній ниві.

У 1927-1930 рр. новий будинок “Просвіти” звели мешканці с. Козівка. З активною участю сільських патріотів М. Волощука, Л. Липного, А. Стеця, М. Стефанюка, Л. Михайлюка тут запульсувало національне життя¹⁷.

Довгий час не мали читальні “Просвіти” мешканці Великої Плавучої. Лише завдячуючи отцеві Левицькому, що мав

знайомих у Варшаві, добились дозволу на будівництво Дому. Але Друга світова війна перешкодила його остаточному закінченню. Тим не менше, "Просвіта" у селі працювала. У 1933 р. в селі було організовано струнний оркестр у складі 43 дітей, потім духовий, які брали участь у фестинах, концертах, грали на весіллях, похоронах. Серед гуртківців художньої самодіяльності вирости справжні актори, серед них Дмитро Семчишин, Федір Бортник, Павло Мамус, Марія Сухецька, Парасковія Батюк, гру яких на сільській сцені залюбки дивилися сільчани¹⁸.

У 1922 р. відновила діяльність читальня "Просвіти" у с. Бишки. Головою читальні селяни обрали Івана Федечка, і він незмінно працював на цій громадській посаді до 1939 р. Він же був співорганізатором сільської кооперативної спілки, головою комітетів по будівництву церкви та нової читальні, які зведено спільними зусиллями у 1925-1926 рр.

Щорічно у читальні "Просвіти" бишківчани велично відзначали річницю з дня народження Тараса Шевченка, бою під Крутами, Свято Зброї, Листопадового Чину. Сільські аматори ставили п'єси "За сестрою", "Ой не ходи, Грицю", "Украдене щастя", "Невольник", "У кігтях ГПУ" та інші. На Різдвяні свята селяни у читальні колядували, співали революційні пісні. На сцені виступали "Вертеп", козаки-колядники, а на старий новий рік "Маланка". У такі дні люди міцніли духом, добрішали. Збирали грошові пожертвування на народну справу¹⁹.

При бишківській читальні діяла футбольна команда "Пролом". Своїми спортивними здобутками вона прославила с. Бишки на всю Бережанщину. Працював також сільський хор патріотичної молоді під орудою Кіндрата Михайлишина.

Набирав сили просвітницький рух у с. Ценів, біля керма якого стояв Юрій Лопатка, працюючий громадянин, колишній учасник Визвольних Змагань 1914-1920 рр. Польські колоністи йому всіляко перешкоджали, але він праці не полишав. Восени 1938 р. організував свято 70-річного ювілею "Просвіти". Напередодні відзначення просвітяни побудува-

ли біля Народного Дому тріумфальну арку, прикрашену синьо-жовтими прапорами, що викликало страх у польських жандармів²⁰.

Товариства "Просвіти" у повіті влаштували також свята "Рідної школи". У вересні 1935 р. таке святкування відбулося у Козові. На свято приїхав голова товариства "Рідна школа", уродженець Козови Володимир Бемко. У своєму виступі провідник розвінчував підступну польську політику щодо української мови. На місцях, наголошував він, власті запроваджують двомовні т.зв. "утраквістичні школи", а згодом остаточно перетворюють їх у польські. Здви́г рідношкільників благословив преосвященний єпископ кир Микита Будка й закликав до консолідації просвітницьких сил²¹.

Дух свята "Рідної школи" учасники понесли до рідних осель. З цього приводу просвітяни с. Конюхи виступили зі зверненням до членів "Просвіти". "У боротьбі за життя нації, – йшлося у документі, – мусимо починати від самих основ, себто від оборони нашого молодого покоління за допомогою його доцільного виховання і навчання – перед винародовленням. Бо ж ясно, коли воно буде перейняте її традиціями і змаганнями та ідеалами, то й будучність нації буде запевнена"²².

Доречно згадати, що сільські "Просвіти" постійно дбали про виховання у своїх лавах національно свідомої матері, дружини і дівчини. Відомо, що без них не виховати справжню, міцну сім'ю, стійку проти негативних впливів.

У середовищі "Просвіти" вони виховувались на ідейних чеснотах, які варто процитувати.

Для жінки:

1. Виховуй свої діти в рідній вірі і на чесних та свідомих громадян українського народу.

2. Будь своєму чоловікові і своїм дітям не тільки дружиною і матір'ю, але й найкращою опікункою та порадицею у клопотах щоденних.

3. Не борони своєму чоловікові належати до читальні, кооперативи та інших культурних установ у селі, заходити до них, бо ті товариства працюють на користь і добро.

Для дівчини:

1. Знай, що не так краса тіла, як чесність, працьовитість, розум і ввічлива поведінка подобаються людям і є окрасою дівчини.

2. Пам'ятай на кожному кроці, щоб якимось поганим учинком не кинути на себе сорому та не спричинити обмови.

3. Вийди заміж тільки за українця і за свідомого та твердого й чесного й будеш з ним щаслива та інше.

“Просвіта” виховувала у юнаків і юнок почуття високих культурних взаємин. Вони були такі чисті й благородні, що дивували навіть окупантів. Більшовики ж принесли з собою в українські села пияцтво, алкоголізм, сімейний розлад та брутальність, і ці “міни” сповільненої дії спрацьовують ще й дотепер.

Як наслідок національного виховання у добу великої боротьби за УССД, у лавах ОУН, потім УПА українська жінка, дівчина з самовідреченням працювали у вирі революційної роботи. Вони переховували зброю, нелегальну літературу, виконували обов'язки санітарки, кур'єра, зв'язкової. Польські тюрми Бригідок, Дрогобича, Вронок, Святого Хреста були переповнені українками.

У наступних розділах нашого дослідження читач познайомиться з багатьма українськими матерями, які у безмежному болю за втрату своїх дітей знаходили розраду лише в тім, що їхні сини й доньки не загинули даремно. Скільки треба було їм мужності, відваги і героїзму! Тисячі українських дівчат в ім'я великої Ідеї відмовлялись від кохання, родинного щастя і материнства, якщо цього вимагало добро великої справи, – йдеться в одному з матеріалів ОУН²³.

Однак були села, де переважало польське населення, яке перешкоджало діяльності рідномовних товариств та греко-католицької церкви. У с. Теофіпілька, наприклад, ще 1910 р. поляки з українцями будували католицький костюл. Потім українців туди не допускали і власну церкву будувати також не дозволяли.

У 1928 р. тридцять українських патріотів Теофіпільки побудували будинок “Просвіти”, який служив їм і за церкву.

Двічі на місяць сюди приїжджав з Козови священик і відправляв Богослужіння. Але польські сільські розбишаки постійно вибивали у читальні вікна.

Не кращим було становище у Геленкові. У тридцятих роках ХХ століття в селі мешкало 60 українських родин і 120 польських. Напередодні Першої світової війни українці й поляки жили мирно. Будували разом школу, створювали змішані подружжя, ходили один до одного в гості. Після загарбання Річчю Посполитою ЗУНР в умовах масової колонізації Східної Галичини у селі спостерігалися між-національні чвари, сімейні сварки, бійки і ворожнеча.

У двадцятих роках українці організували в Геленкові “Просвіту”. Першим її головою став Михайло Гром'як, а бібліотекарем Іван Дядько. Польські шовіністи у селі знущалися над національними почуттями односельців. Як і в інших селах, також вибивали вікна у приміщенні “Просвіти” та підпалювали будинок.

У ЛАВАХ ЛУГОВИХ ТОВАРИСТВ

З ініціативи просвітніх діячів у селах краю почали засновуватись також товариства “Луг”, у яких молодь виховувалась на героїчних і революційних традиціях національної історії.

Попередниками “Лугів” у Східній Галичині були “січові” організації, які згодом започаткували виникнення Українського Січового Стрілецтва – феномену українського народу у Визвольних Змаганнях у 1914-1920 рр.

Польська влада вбачала у “січових” організаціях загрозу існуванню колоніалізму у Східній Галичині. Дух запорізького козацтва лякав Річ Посполиту з часів Богдана Хмельницького, тому влада “Січі” заборонила, натомість дозволила створення “Лугів”. Проте галичани у “лугових” організаціях продовжували тра-

диції “січовиків” з надією, що й “луговики” колись стануть зав’язком новоутвореного українського війська на зразок усусів.

Повітовий комітет “Лугів” на Бережанщині організував Михайло Загідний. До комітету входили: редактор Петро Сагайдачний, Осип Замошак, студенти Осип Баран, Іван Савчак та інші. У повіті функціонувало понад п’ятдесят молодіжних товариств “Луг”. У 1925 р. товариство “Луг” заснувалось у Ценеві. Кошовим “Лугу” учасники вибрали Степана Лещука, заступником вояка УГА Івана Ухмана, чотарями: Володимира Тімана, Дмитра Біловуса, Степана Медвідя, Михайла Корніцького, сурмачем Теодора Попика, скарбником Григорія Медвідя, хорунжим Миколу Біловуса.

“Луговики” носили відповідну військовою уніформу, фуражки-петлюрівки. Училися співати, маршувати. Брالی участь у всіх патріотичних заходах на рівні сіл та повіту. У Золотій Слободі, наприклад, товариство “Луг” з’явилося у 1926 р. з ініціативи організаторів Петра Шанайди, Гілярія Будника, Михайла Шиманського й нараховувало 120 осіб²⁴.

Товариство славилось активною діяльністю та дисциплінованістю членів. Коли 1927 р. “луговики” зібрались на посвячення могили борцям за волю України у с. Вівся, золотослобідські “луговики” прийшли найкраще організовані і вдягнені. Польська жандармерія добилась, що 26 лютого 1934 р. “Луг” у селі заборонили²⁵.

Активно себе зарекомендували “луговики” с. Конюхи. Товариство заснувалось 1926 року. У 1928 р. на горі під Звіринцем, де тепер висипана символічна могила, відбувся повітовий здвиг пожежно-руханкових товариств “Луг”. До Конюхів зібралися “луговики” з усієї Бережанщини і Підгаєччини. Після закінчення збору вони пройшли колонами в одностроях з прапорами та оркестрами.

Організатором і душею “Лугу” в Конюхах запам’ятався Петро Мрикало. До активу входили Василь Процик (Приймак), кошова серед дівчат Олена Зап’ятічна-Данилюк, чотовий Микита Мрикало, сурмач Головатий.

За активну патріотичну діяльність “Луг” у Конюхах 1930 р. був повністю заборонений, а його голова Петро Мрикало засуджений на п’ять років в’язниці.

“Лугові” та просвітні товариства працювали над виховуванням і зміцненням серед молоді культу стрілецьких могил, започаткованих підпіллям ОУН під керівництвом референта пропаганди ОУН краю Степана Бандери. На Тернопільщині молодь захоплювалась героїчною Лисонею, де прославились Українські Січові Стрільці в боях з московськими наїзниками.

Кожного року старші і молодь спішили до Лисоні, щоб віддати честь загиблим героям. Братська могила в ті часи у своїй основі мала ширину до десяти метрів. А на ній великий дубовий хрест із написом: “Стрільцям, упавшим героям за волю України 1916-1919 рр.”. Час від часу ця могила нагадувала про себе тим, що дощі вимивали із землі навколо неї кістяки героїв.

Молодь несла на могилу великі вінки з квітів, листя дуба, клена, гілок сосни. Тут збирались просвітянські духові оркестри й виконували гімн “Боже великий, єдиний, нам Україну храни”, священники відправляли Богослужіння та виступали з патріотичними промовами.

Хто побував хоч раз на Лисоні, на все життя зберігав пам’ять про неї. Дух Лисоні витав над усім краєм, наснажував молодих патріотів ОУН до майбутньої боротьби, породжував нове горде покоління героїв, що прагнули довершити справу своїх батьків²⁶.

Український народ з любов’ю оберігав стрілецькі могили, на місцях загибелі стрільців висипав нові. Польські жандарми чинили святотатство – завжди їх розривали, але за ніч селяни відновлювали могили заново. У с. Вівся, наприклад, селяни поховали у центрі села загиблих 1916 р. двох січовиків Івана Берегуляка та Івана Медведчука. Коли ж у 1928 р. над їх прахом висипали могилу, поляки вночі розкидали її. Селяни заново висипали курган й організували велике посвячення могили з участю величезної кількості населення. Власті більше могилу

не розкидали. Вона завжди була у квітах і гарно прибрана. Селяни оберігали її як безцінний скарб.

У с. Дібще загиблих під час війни усусів і вояків УГА селяни поховали на церковному подвір'ї. На хресті прикріпили таблицю з написом: "Упали за волю України".

Спіть, хлопці, спіть,
Про долю-волю тихо сніть,
Про долю-волю Вітчизни
Хіба можуть бути кращі сні²⁷.

Біля таких могил українська молодь давала клятву берегти святі Ідеали Листопадового Чину Українських Визвольних Змагань, боротися за здобуття Української Самостійної Соборної Держави.

ПІД БАРВАМИ ВЕСЕЛКОВОГО СТЯГУ

Просвітні товариства та інші громадсько-культурні організації працювали у парі з рідною кооперацією, що стояла на засадах економічного розвитку селянства, його оборони від гніту польсько-єврейського капіталу. Кооперативи організувались у краї наприкінці XIX століття. Перша світова війна завдала нищівного удару по українській кооперації. У вогні загинуло багато кооперативних будинків, інвентарю, складів тощо.

Після війни діячі польсько-єврейського бізнесу стверджували, що українські селяни не надаються до економічного життя, торгівлі товаром тощо. І були дуже здивовані розвитком мережі українських магазинів та складів.

У тридцятих роках у Козові з'явилися перші українські магазини галантереї Т. Кусяка, потім Д. Гром'яка, що торгував шкірою. Брати Сліпі відкрили магазин сукна. Сільськогосподарським товаром торгував І. Стець. Ці та інші магазини ставали центром розвитку міської торгівлі²⁸.

Українська кооперація виховала у своїх лавах численні кадри мудрих, національно загартованих організаторів економічного життя. Так, у с. Велика Плавуча кооперативним життям керував голова Василь Лещишин. У 1928 р. він створив "Промислову кооперацію". Книгознавцем у торговельній кооперації працював Дмитро Гаранджук, він же секретарював у товаристві "Сільський господар". Спільно із зацікавленими кооператорами вони побудували цегольню, продукція якої користувалася великим попитом серед селянства.

Товариство "Сільський господар" запросило до села зі Львова агронома для організації сільськогосподарських курсів. Тоді ж заклали у селі шкільку (розсадник. – Н. М.) овочевих садів.

"Торговельна кооперація" постачала селянам вугілля для палива, закупила трієр (чистильник зерна. – Н. М.), заснувала позичкову касу, на чолі якої став секретар Роман Стецько.

Кооператива утримувала гурток "Рідної школи", дитячий садок, спортивне товариство. Додатково створили м'ясарню зі смачними виробами, шевську майстерню. У зв'язку з розвитком кооперативного життя поживлення у селі настало дуже велике.

Селяни дружно виступили проти продажу в селі алкогольних напоїв. У результаті цього останній корчмар Вайсман, який активно торгував горілкою, покинув свій гендель і виїхав із села²⁹.

Такого ж краху зазнав у с. Дібще єврей Файбуш після того, як селяни заснували кооперацію "Вигода" та почали сповідувати гасло "Свій до свого по своє".

У результаті кооперування життя зникли єврейські корчми у с. Бишки. Люди почали боротьбу з алкоголем. Суспільне життя Бишок з того часу стало зразковим.

Успіху на кооперативній ниві добивались також щепанівці. 1926 року вони організували кооперацію "Боротьба". Ревним і щирим кооператором у селі згадують Петра Завадівського, що загинув при добуванні каменю у кар'єрі. За кілька років активної праці кооперація придба-

ла прес для виробництва дахівки, ручну молотарку, млинок для чищення збіжжя. 1934 року заснувала у селі молочарню³⁰.

Вибудівська кооперація заснувалася у 1925 р. й називалася “Воля”. Першим її організатором і головою Надзірної ради став священник Іван Пінковський, а членами управи – Михайло Пилипів, Василь Безкоровайний, Іван Кравець. Кооперація села утримувала дитячий садок на п’ятдесят місць та філію районної молочарні.

У Вибудові діяло також товариство “Сільський господар”. Близько ста господарів передплачували сільськогосподарський часопис “Народна справа” і це давало їм право на страхування великої рогатої худоби³¹.

Ценівська кооперація “Зоря” у 1930 р. налічувала у своїх лавах 219 ідейних членів, які сповідували згадане національно-економічне гасло “Свій до свого по своє”. За два наступних роки кооператори побудували дві крамниці: “Єдність” і “Праця”. Майно “Єдності” у 1938 р. складало 10 тисяч золотих, а прибуток “Праці” налічував майже 1000 золотих на рік. У 1933-1934 рр. в селі побудували два парові млини та електрифікували їх. Робилися заходи, щоби читальня, кооператива і церква також мали освітлення³².

Отже, у рідних кооперативних спілках селянство отримувало захист від негативних впливів іноземного капіталу та вчилася колективно працювати у нових умовах, хоча й не були господарями на власній землі.

ПОЛЬСЬКА ПАЦИФІКАЦІЯ

Польський уряд з ненавистю споглядав відродження національної свідомості українства Східної Галичини й вирішив пригальмувати їх поступ пацифікацією (утихомиренням. – Н. М.) у 1930 р. До краю власті перекинули війська і полі-

цію. Почалися арешти, побиття і навіть розстріли громадян.

У Козові в ті часи військові сплюндрували читальню “Просвіти”, поламали духові інструменти, понищили реквізити драматичного гуртка. Потім з Тереховлі приїхав ще полк кавалерії й наказав українцям скласти достатню кількість м’яса, молока, яєць для вояків, а також вівса й сіна для коней³³.

Чимало збитків і матеріальних втрат завдали пацифікатори мешканцям с. Козівка. Багатьох господарів вивезли до сусіднього села Криве і там катували. Побили поважних селян Івана Несторовича, Трохима Кобеля, Тимка Гладчука та інших³⁴.

У Золотій Слободі погромну акцію влаштували понад 80 жандармів. Заарештували колишніх січових стрільців Степана Дереня і Михайла Тупіся й закатували їх. Знищили читальню “Просвіти” й кооперативу “Дніпро”.

У Конюхах під час пацифікації поляки також поглумилися над читальнею “Просвіти”, спалили книги, пошматували документацію, порубали сокирою двері, повивбавали вікна. Заарештували чотирнадцять активістів: Петра, Івана і Микиту Мрикалів, Василя та Юрка Сеніків, Петра і Василя Курилів, Йосифа та Гринька Когутів, Федька Козака, Федька Назара, Василя Писківа, Василя Процика, Степана Саранчука. Десятьох з них відправили до бережанської в’язниці. У будинках заарештованих вчинили жаклибий погром. Повисипали на долівку муку та полили її гасом.

У Городищі військові побили адвоката Кулматицького, що він через два дні помер.

Під час польської пацифікації Східної Галичини знищення духовних та економічних установ зазнало кожне повітове село. Проте репресіями, якими польський уряд залякував активістів національно-визвольного руху, зупинити краян було неможливо.

Підсумовуючи діяльність національно-просвітницьких установ краю, відзначимо великий перелом, який здійснила “Просвіта” на ниві ідейного виховання мас у міжвоєнний період ХХ століття.

Розвиток національної самосвідомості відбувався одночасно з духовним та економічним життям. Пліч-о-пліч у боротьбі з окупантами стояли просвітяни, кооператори, “луговики”, рідношкільники, пластуни, “відродженці” та інші категорії організованого громадянства, що несли на собі хрест ідейної місії в ім'я свободи і незалежності народу.

Московські агресори, які після Першої світової війни вдруге увірвалися до Східної Галичини, у 1939-1941 рр. арештовували всіх, хто міг стати потенційним борцем за волю України в умовах московсько-більшовицької окупації краю. Багато активістів з ниви національного життя стали жертвами в ім'я соборності Української Держави.

З ХРЕСТОМ НА ВОРОГА

Після остаточного загарбання польською державою Східної Галичини в обороні рідної землі стала Українська греко-католицька церква. Вже незабаром польські власті переконались, що боротьба українців за незалежність не припиниться. До сільських парафій з війни поверталися колишні військові капелани, загартовані у маршах і походах патріоти-священники.

Невтомною працею серед громадянства, катехизацією та національно-патріотичним вихованням, отці зміцнювали у народу його ідейну віру в кращу долю України, заохочували молодь до активізації життя в ім'я майбутнього нації.

Багатьох українських священників польські власті арештовували, піддавали тортурам і навіть убивали. Починаючи з 1919 р., у Східній Галичині крізь польські тюрми пройшло понад 450 священників, монахів та монахинь. Серед них отці Михайло Абрамовський з Дібще, Лев Залужний з Потоку, Євген Осадца з Бережан, Ксенонт Сосенко з Конюхів та багато інших³⁵.

Духовна праця священства у міжвоєнному двадцятиріччі минулого століття увінчалась велетенським успіхом. Галицькі села стали заборолом супроти чужих впливів, а кожне село бастионом галицько-християнського фундаменталізму. Галицька молодь гідно і гордо вистояла під хоругвами української церкви у найважчі часи випробовувань.

Священники завжди були зі своїм рідним народом і ніколи не покидали його у трагічних ситуаціях. Козівщина багата яскравими особистостями з когорти духовних провідників української церкви, які спричинились до вирішального перелому у зростанні національної психології народу. Творча активність українського священства у “національному виноградину” кожного села ще й досі випромінює позитивний досвід, яким варто уміло користуватись нащадкам.

Наприклад, тридцять і три роки прослужив парохом у Будилові та дочірніх селах Медова і Вимислівка отець Юрій Чубатий, прийшовши на парафію ще у 80-х роках XIX ст. Відтоді він повністю присвятив себе національно-християнському вихованню мас. Успішно протидіяв колонізації, організував “Братство тверезості”, викоринював у селі пияцтво й алкоголізм. 1896 року заснував товариство “Просвіта”, згодом кооперативну спілку. Потім відкупив у єврейському фільварку 300 моргів поля, яке придбали собі у власність селяни його парафії. Помер Юрій Чубатий 17 вересня 1921 р., переживши з народом радість і невдачі Визвольних Змагань³⁶.

Завдячуючи духовному та організаційному талантові отців Івана Пінковського (1918-1936 рр.), Івана Недільського (1936-1942 рр.), Осипа Гривняка (1942-1944 рр.), духовно зміцніло с. Вибудів.

Читальню “Просвіти” у селі побудували ще 1889 р. з ініціативи отця Онисима Юзечковського. У 1923 р. стараннями нового отця Івана Пінковського, довголітнього голови “Просвіти”, будинок після воєнної руйнації відновили. 1925 року, завдячуючи пожертвам земляків із США, звели новий духовний центр, де розмістили кооперативну спілку “Воля”, молочарню, товариство “Сільський господар”.

При читальні заснували самоосвітній гурток, який відвідували понад 70 хлопців і дівчат, театральний і хоровий гуртки. У 1934 р. вибудівські аматори за перемогу у конкурсі пісні в Бережанах отримали в нагороду символічний подарунок – мистецьки вирізьблений хрест.

У своїй праці отець Пінковський спирався на авторитетних господарів – Якова Бідуна, Теодора Бурбелу, Івана Кравця та інших, які глибоко розуміли значення національного відродження³⁷.

Слід згадати дружину пароха Євгенію, яка всіляко допомагала своєму чоловікові. У 1933 р. організувала при товаристві “Союз українців”, згуртувавши у ньому понад двісті господинь села. Об’єднані національною ідеєю, жінки у товаристві вчилися виховувати дітей, утримувати хатнє господарство, а також різних ремесел, бути активними помічницями своїх чоловіків у їх громадсько-політичному житті. Селянки передплачували часопис “Жіноча доля”, редактований у Коломиї Оленою Кисілевською³⁸.

Великим патріотом був отець Іван Чарторийський з Козови. Два рази на місяць він приїжджав до с. Теофіпілька й відправляв Службу Божу. Тут поляки не дозволяли будувати церкву, постійно вибивали у читальні вікна.

Отець Іван мав двох синів. Одного більшовики замучили у Бригідках. У Козові під час освячення місійного хреста він звернувся до молоді й говорив, що їй чекають великі випробування: “Вас чекає великий хрест: “Здобудеш українську державу, або загинеш у боротьбі за неї”.

Більшовики арештували Чарторийського, після чого його розбив параліч на довгих тринадцять років. Страдник помер у 1953 р. й похований у Козові.

Великим просвітителем залишився у пам’яті селян Великої Плавучої отець-доктор Володимир Левицький. Здобувши два докторати з богослов’я та філософії у Віденському університеті, він мріяв про кар’єру професора у Львівській Богословській Академії. Однак доля вирішила інакше. Замість професорської кафедри в Академії отримав далекі парафії у селах Велика Плавуча з дочірніми Малою Плавучою, Глинною, Красним та Цицорами.

Приїхавши до сіл, застав тут післявоєнне спустошення й духовний занепад. Але молодий священик не розгубився, а навпаки, з подвоєною енергією взявся до праці. Створив драматичний гурток, духовий оркестр, який виступав на різних святах. Так, на Різдво оркестранти під кожною оселею виконували мелодії: “З нами Бог”, а на Великдень коло церкви – “Христос Воскрес!”.

Через відсутність приміщення самодіяльні аматори виступали у господарських стодолах. Потрібен був Народний Дім, але поляки не дозволяли його будувати. У 1936 р. після довголітніх перешкод отець Левицький добився з Варшави плану на будівлю й очолив будівельний комітет. Наступного року вже освятили стіни. Після них звели дах і накрили його цинковою бляхою, але не повністю, бо не вистачало коштів. Побудували й школу, але гітлерівські руйнатори підірвали її, а цеглу вивезли на дорогу, решту розібрали совети на колгоспні ферми³⁹.

У 1937 р. отець Володимир заснував читальню “Просвіта” на присілку с. Цицори. Хуторяни пишались своєю читальнею і “змагалися” з іншими селами парафії. За високу національну свідомість селян москалі під час свого другого повернення сплюндрували їх поселення і мальноничий присілок Гашин⁴⁰.

У 1922 р. до Ценева на парафію прийшов з фронту капелан УГА отець Степан Комар (1889 р.н., с. Долиняни Рогатинського п-ту). Під керівництвом отця селяни заснували споживчу і кредитну кооперативні спілки, побудували водяний млин з електричним освітленням.

Увечері на Дмитрову суботу отець Комар кожного року виводив людей із запаленими свічками до символічної стрілецької могили на цвинтарі, на якій тієї ночі завжди палав факел. Усупереч заборонам поліції там відбувалися віча й, відповідно, арешти непокірних.

1928 року ценівчани освятили новий будинок читальні “Просвіти”. Наступного року отець організував у селі духовий оркестр.

За національно-християнську діяльність і переконання отець Степан Комар

зазнав переслідувань і поневірянь від різних окупаційних режимів. 1916 року його забрала австрійська влада й вивезла до концтабору в Таллергоф. 1930 року заарештував польський режим. 1946 року схопили більшовики й засудили на дев'ять років советських тюрем і концтаборів. Такою ж була доля і двох його синів, яких московські власті арештували й відправили до Сибіру⁴¹.

Серед священицької еліти міжвоєнного періоду були навіть вихідці з гайдамацького краю України. Так, у 1920 р. до с. Таурів прибув отець Теодозій Петрицький, прапрадід якого командував гайдамацьким загonom у Холодному Яру. Народився він у с. Гаврилівка на Київщині. Після придушення повстання утік до Галичини. Батько Петрицького працював також священиком. За антипольські настрої був заарештований, загинув у львівській в'язниці Бригідки в 1919 р.

Стрий отця Михайло видавав у Львові часопис "Гайдамаки" й загинув у більшовицькій в'язниці Києва.

Теодозій Петрицький спершу служив у с. Городище, де відверто закликав мирян не коритися польським поневолювачам. Польська поліція приїхала до села, щоб його арештувати й вивезти до Варшави, але люди не дозволили.

У Таурові отець Петрицький також застав непочатий край роботи. Незважаючи на поліцейські погрози, навіть на постріли місцевих "стшельців" у вікна помешкання, душпастирства не покидав. У Страсний четвер 1936 р. Теодозія Петрицького поляки закували у кайдани. Доньки Галя, Стефанія, Люба і Слава захищали батька, але сили були нерівні. Патріота відвезли до бережанської в'язниці, а звідти до дрогибицької, де відбував ув'язнення.

Села Августівка, Хоростець, Хоробрів, Ценівка виховували отця Іван Олійник, за це його арештували більшовики у 1946 р. Після відбуття терміну ув'язнення він переїхав до виселеної у Томську область РРФСР дружини. Його син Мирон воював у лавах УПА. Помер отець у 1970 р., залишивши цінні спогади.

Священик Олександр Барвінський розумів велике значення грамотності се-

ред населення, адже село Козівка, куди він поступив на парафію, було малограмотним. Унаслідок довголітньої копіткої праці всі селяни навчилися читати і писати, передплачували українські часописи. Парох ініціював створення будівельного комітету, який розпочав будівництво читальні "Просвіта"⁴².

Товариства "Просвіти" очолювали також священик Ксенонт Сосенко у с. Конохи, Роман Берест у Потоці, Михайло Абрамівський у Дібце, Анатолій Зарицький у Козлові, Микола Кульчицький у Покропивній та інші, усіх не перелічити⁴³.

Спільною громадою отці-подвижники Української греко-католицької церкви здійснили великий поступ у національній свідомості галицьких українців. Їх не зупиняли штрафи, арешти, тюремні ув'язнення. Вони сміливо скеровували вірних до братських могил Українського Січового Стрілецтва – символів героїзму української нації, й благословляли молодь до наступних звитяг.

ТВОРЦІ ПОВСТАНСЬКОГО МІФУ

У зростанні нової генерації героїчного покоління патріотів ОУН, УПА велику роль зіграли твори визначних письменників і поетів, пов'язаних з краєм Андрія Чайковського, Богдана Лепкого, Франца Коковського. Молодь краю до глибини душі полюбила їх повісті та поезії, які виховували у них героїчні риси характеру, потребу боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Кожен патріот, мешканець краю, з глибоким душевним почуттям пригадує, що першими книгами, прочитаними в юності, були повісті Андрія Чайковського "На уходах", "Олюнька", "За сестрою".

Книги Андрія Чайковського належали до списку заборонених советськими окупантами. Польська ж влада, на противагу його творам, намагалась затьмарити

душі молодих українців антиукраїнської трилогією Генріха Сенкевича “Вогнем і мечем” та іншими.

Андрій Чайковський, уродженець Самбірщини, прибув до Бережан 1886 р. молодим юристом і повністю віддав себе служінню народові. Він працював головою філії “Просвіти”, був співзасновником ощадно-позичкової каси “Надія”, кооперативи “Народний дім”, організатором “Руської бурси”. Із запалом заснував товариство “Січ” і очолював її повітову кошову управу. До Андрія Чайковського навідувався у гості Іван Франко й спонукав його до письменницької праці.

У 1890 р. патріот відкрив у Бережанах адвокатську канцелярію, яка стала центром захисту українців від польських гоніннь та економічного визиску з боку польських та єврейських гендлярів. Талановитий публіцист, він часто виступав у пресі на злободенні теми: як уникнути зубожіння, судових процесів, епідемії пияцтва, безглуздої еміграції до Бразилії тощо.

Помешкання Андрія Чайковського у Бережанах стало місцем товариства “Молода Україна”, члени якого у кривавих змаганнях за Державність воювали у лавах Українського Січового Стрілецтва. Починаючи з 1-го листопада 1918 р., Андрій Чайковський працював повітовим комісаром ЗУНР Самбірщини. 1928 року країни вшанували його 40-літню письменницьку діяльність урочистими ювілеями у Коломиї та Львові.

Славетні поети брати Богдан і Лев Лепкі відомі як творці стрілецької Слави і їх героїчного Міфу.

Богдан Лепкий народився 1872 р. у с. Крегулець біля Гусятина. Його батько священник приїхав на парохію до с. Жуків біля Бережан.

Трилогія Богдана Лепкого “Мазепа”, збірки поезій “З глибини душі”, “Листки пануть”, “З низу моря”, “Осінь” виховували у молоді палкий патріотизм, любов до України та ненависть до її ворогів. Коли у 1939-1941 рр. Бережанщину і Козівщину окупували московські більшовики, країни першими пролляли кров у супротиві ворогам. Наприклад, його вірш: “Напис на стрілецьких гробах” кликав молодь до Святого Чину за Україну.

Лежимо у гробах при дорозі,
Де за волю боролись і впали.
Браття! Знайте, що ми не в тривозі,
Лиш спокійно і гордо конали.
Браття, знайте, що ми не просили
Ані ласки в кого, ні пощади,
Лиш боролись поки стало в нас сили,
Це говоримо вам для розради.
Нам не жаль ні життя молодого,
Що лягло мов той квіт під косою,
Ані мрій, ні кохання палкого,
Що взяли ми в могилу з собою.
Нам не жаль, бо лягли ми за діло,
Гідне жертви життя і кохання,
За України душу й тіло,
Ми не даром співали зарання.
То ж не жалуйте нас, не ридайте,
По нас тужить калина у лузі.
Ви чимскорше до праці вставайте,
Щоб леміш не заржавів у плузі.
Щоб шляхи не покрились тернами,
Щоб поцерблені мури не впали,
Щоб наш ворог не сміявся над нами,
Що ми даром так славно вмирали!

Богдан Лепкий був обізнаний з діяльністю УВО-ОУН, багатьох легальних патріотичних організацій, взагалі світового українства. І його вірш “Перед бурею”, хоч і написаний напередодні Першої світової війни, залишався актуальним і в переддень Другої світової:

А я кажу вам: майте слух,
І позір тому дайте,
Що Вам говорить волі дух
Про близьку хвилю заверух,
І хвилі тої чайте!

Патріоти ОУН захоплювалися поезією Богдана Лепкого. Дві строфи з його вірша: “За кров, за сльози, за руїну верни нам, Боже, Україну” молода націоналістка Ольга Басарабова видряпала на стіні львівської камери смертників, і вони стали крилатими в українському середовищі ОУН. А вірш Богдана Лепкого “Видиш, брате мій”, покладений на музику його братом, колишнім старшиною УСС Левом Лепким, і донині звучить прощальним акордом над могилами останніх героїв ОУН, УПА.

До творчої письменницької еліти краю належить також Франц Коковський, на жаль, несправедливо забутий. Народив-

ся він 2 липня 1885 р. у бідній ремісничо-міщанській родині в містечку Бережани. Навчався в гімназії рідного міста, де викладав згаданий патріот-письменник Богдан Лепкий. Тут же зблизився зі славнозвісним прозаїком з козацького жанру Андрієм Чайковським.

Після закінчення Бережанської гімназії талановитий юнак вступив на філософський факультет Львівського університету, з якого був виключений за активний опір полонізації українців. Далі шляхи молодого Франца пролягли до університетів австрійського Граца, потім Чернівецького і знову Львівського, там він закінчував юридичний факультет.

Події Визвольних Змагань 1918-1920 рр. застали Франца Коковського адвокатським практикантом у Козові. Під час проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) його призначено державним комісаром міста. З упадком західноукраїнської державності працював адвокатом у Бережанах, повітовим суддею у Підгайцях, в окружному суді Сянока на Лемківщині (Польща) й активно захищав українців від переслідувань владою.

Франц Коковський спочатку захоплювався патріотичною поезією, вершиною її стала поема "Богдан Хмельницький". Згодом у нього розвинувся талант дитячого прозаїка і він став популярним завдяки своїм цікавим повістям та оповіданням з часів козаччини та стрілецької тематики, як "Слідами забутих предків", "Юнацькі серця", "За Україну", "Наші соколята", "Сірі герої". Мешканці краю вважали Франца Коковського продовжувачем письменницького жанру Андрія Чайковського, який помер у 1934 р.

Стрілецькі дитячі твори Франца Коковського у тридцятих роках ХХ століття вважалися надзвичайно актуальними, адже Бережанщина, як і вся Східна Галичина, готувалася до відзначення 20-річчя зародження слави Українського Січового Стрілецтва.

Бережанці та козівчани плекали культ стрілецької крові й могил загиблих героїв. Щорічно сюди до Лисоні сходилися тисячі галицької молоді на поклін

Стрілецькому Меморіалу. І тематика подвигу дітей – Остапа, Михася, Грицька під час допитів у більшовицьких казематах у важкі роки боротьби була дуже на часі.

Найбільше публікацій Франца Коковського побачили світ в улюбленому народом часописі "Літопис Червоної Калини". У ньому він надрукував також три поетичні твори: "Спіть, хлопці, спіть", "Листопад на Лисоні", "Пролог" (виголошений на святі стрілецької пісні у Бережанах 1936 р.), в яких віддзеркалив дух стрілецького гарту та закликав юнацтво до збройної боротьби за волю України. Його

"Спіть, спіть, спіть, хлопці, спіть,

Про долю-волю тихо сніть,

Про долю-волю Вкраїни

Хіба можуть бути кращі сні..."

стали загальноприйнятою епітафією на братських могилах борців за волю України.

Більшовики у 1940 р. арештували Франца Коковського як письменника "антисоветських" оповідань для дітей, і він розділив долю своїх літературних героїв, загинувши за невідомих обставин⁴⁴.

Крім вищезгаданих поетів, у краї відомі також вихідці з Денисова письменниці Іванна Блажкевич-Бородієвич (1886-1977 рр.), яка написала "Вертеп" (1924), "Тарас у дяка" (1928), "Оповідання" (1937 р.) та інші, Євген Бородієвич (1889-1924 рр.), офіцер УГА та УСС. У 1920 р. видав у Кам'янці-Подільському складений ним "Український календар", а в 1921 р. книгу спогадів "У чотирикутнику смерті", в якій детально описує події на Великій Україні, куди його закидала доля. Далі він опинився в таборі інтернованих у м. Ченстохові (Польща). Захворів на сухоти й помер у Тарнобжегу, похований в Івано-Франківську. Ілько Кузів (1874-1916 рр.) займався збиранням пісень, Григорій Глінка (1875-1966 рр.) записував фольклорний матеріал тощо.

Всі, всі вони, ці письменники-патріоти, прислужилися своїми творами до виховання національної свідомості підрастаючого покоління українського народу.

ДУХ, ЩО ТІЛО РВАВ ДО БОЮ

Політичні ідеї творів Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та інших корифеїв українського слова стали основою ідеології українського націоналізму, про який влучно висловився Микола Міхновський: “Не можна зупинити нації, що ламає свої кайдани, прокинувшись до життя”.

Про український націоналізм, або – активний патріотизм на I Конгресі ОУН 1929 р. говорилося, що він повстав з внутрішньої природи української нації як духовний і політичний рух у час її боротьби за свободу і незалежність.

Поняття націоналізму пов'язане з нацією. Є нація – існує націоналізм – почуття жити і працювати для народу. Якщо, навпаки, немає у народу націоналізму – зникає нація і, словами Великого Камеляра, вона стає “погноєм” для чужих народів.

Отже, український націоналізм, на відміну від німецького, московського, польського, румунського, був визвольним і творчим націоналізмом, в основі якого була визвольна концепція “Воля народам – воля людині!”.

Визвольні Змагання українського народу у 1914-1920 рр. сколихнули до політичного життя широкі верстви народних мас. А після їх програшу центр боротьби з підрадянської України перемістився до Східної Галичини, де польські загарбники почували себе господарями на окупованій території.

Перший етап організованої боротьби був пов'язаний з утворенням у 1920 р. Української Військової Організації (УВО) під проводом полковника Українських Січових Стрільців Євгена Коновальця та його соратників – колишніх командирів і стрільців військових формувань визвольної доби.

У селах краю мешкало багато колишніх військовиків, що підтримували ідею створення УВО. Період становлення виз-

вольних сил УВО на Бережанщині збігався з посиленням репресій польської окупаційної влади у Східній Галичині. Після відступу за Збруч Української Галицької Армії польські війська у кожному селі чинили криваві оргії. Про це писав львівський “Український вісник”, ч. 183 від 10 вересня 1921 р.: “5 вересня 1921 р. у Бережанах відбувся суд над дев'ятьма патріотами зі Золотої Слободи” – Кирилом Кривоусом і його товаришами за те, що під час українсько-польської війни роззброїли у селі польську поліцію, а декількох поліцаїв передали українській військовій команді.

Суд засудив Кирила Кривоуса на 6 років в'язниці, Михайла Юзькевича на 15 місяців, Івана Мандзюка на 14 місяців та інших. Михайло Юзькевич після оголошення вироку заявив: “Панове судді! Я тільки сповнив обов'язок українського жовніра, що присягав на вірність своїй державі”. Кирило Кривоус через два роки загинув у в'язниці⁴⁵.

Коли поляки увірвалися в 1920 р. до села Таурів, то розстріляли Антона Возняка, його брата Йосипа, Івана Загребельного, Казимира Запотічного, Михайла Зварича, Володимира Конасевича, братів Іллю та Миколу Любінських і сина Миколи Федора, братів Миколу і Теодора Любінських, Василя Смольського, Івана Хому, Василя Шевчика, Михайла Лаврова.

Польська влада пограбувала майно селян та продовжувала знущатись з національно свідомих громадян. У Конюхах польські війська у 1919-1920 рр. розстріляли Миколу Данилюка, Максима Запотічного, Михайла Павлишина, Петра Павсюка; в Медовій – Андрія Самоту; у Великій Плавучій – Пилипа Банківського, Степана Петрицького; в Ценеві – Пилипа Чорноуса⁴⁶.

Мережа УВО в краї створювалась на військовий зразок. На чолі УВО стояв повітовий командант – Володимир Бемко (народився 16 вересня 1889 р. у Козові. Учасник Визвольних Змагань 1918-1920 рр., адвокат, голова товариства “Рідна школа” у Бережанах, Повітового Союзу Кооператив, Українбанку, Народ-

ного Дому та інших установ. На еміграції в США підготував до друку історично-мемуарний збірник "Бережанська Земля". З ім'ям Володимира Бемка пов'язаний увесь хід відродження молодого української нації міжвоєнного періоду на Бережанщині та селах, які сьогодні знаходяться в адміністративних рамках Козівського району. Помер 15 серпня 1965 р. у Нью-Йорку, США), колишній сотник усусів, який підпорядковувався окружному команданту, той, відповідно, крайовому. Члени УВО працювали у легальних організаціях, таких як "Просвіта", "Луг", кооперативних спілках тощо.

Осередки УВО засновувались у селах краю лише там, де були відповідні кадри, готові взяти на себе організаційні обов'язки. В умовах підпілля про них мало хто знав, тому для сучасного історика-дослідника висвітлити структуру УВО Козівщини надто важко. Подаємо лише деякі дані про УВО зі спогадів колишніх учасників підпілля.

Українську Військову Організацію у Ценеви заснував Григорій Лихолат, селянин с. Потік Бережанського п-ту, окружний референт УВО Бережанської округи. 1925 року поляки закатували його у львівській тюрмі Бригідки. Командантом сільської клітини УВО став колишній десятник УГА Микола Стасюк. З 1927 р., коли закордонний провід УВО почав видавати "Сурму", її розповсюдженням у селі займався Іван Атаманчук. Рупором видання було гасло: "З хати до хати, з рук до рук", а метою – консолідація сил молодого підпілля.

Восени 1929 р. члени УВО підпалили скирти збіжжя у присілку Потіцький Сеньків. 1930 року на мазурській колонії запалили будинок майора польської армії Стоколоси. Реагуючи на підпал, поліція почала у селі обшук й арештувала голову читальні "Просвіта" Степана Комара, активістів села Марію Палажій, Осипа Прийдуна, Івана Атаманчука, Дмитра Білоуса, Миколу Барана, Миколу Микитюка та інших. Найбільше тортували Івана Атаманчука й засудили на 7 років в'язниці. Дмитрові Білоусу присудили 3 роки в'язниці, Дмитрові Корніцькому і Миколі Микитюку – по 2 роки.

У с. Бишки осередок УВО створили активісти товариства "Луг" Микола Лихолат с. Тимофія, Михайло Стельмах, Василь Лихолат с. Семена, Іван Парасюк та Іван Розп'ятовський, уродженець с. Криве⁴⁷.

У Конюхах УВО заклали 1926 року. З цією метою до активу села приїхав Іван Отаманчук з Ценева. У розмові з Йосипом Когутом переконав про необхідність заснування таємної організації. До осередку ввійшли Федір Назар та Василь Писків, можливо, були й інші, але їх прізвища невідомі. Трохи пізніше, уже в 1930 р. до організації вступили Василь Сенік, Василь Процик, Петро Курило й склали у хаті Петра Мрикала присягу на вірність ідеям боротьби.

У с. Дібце до створеного осередку УВО ввійшли Лука Смачило, закатований більшовиками у тернопільській тюрмі 1940 р., та Федір Смачило – як колишній польський вояк займався молодіжним вишколом, також закатований більшовиками 1940 р.

Згодом УВО звузила свою діяльність до бойово-терористичних акцій проти польських окупантів. Назріла проблема створення значно ширшої організації, яка би об'єднала всі інші націоналістичні гуртки молоді, як "Групу Української Націоналістичної Молоді" (ГУНМ) у Празі, "Легію Українських Націоналістів" (ЛЮН) у Подебрадах (Чехія), "Союз Української Націоналістичної Молоді" у Львові та інші.

На Першому Конгресі Українських Націоналістів у січні-лютому 1929 р. було ліквідовано розпорошені націоналістичні сили і створено Організацію Українських Націоналістів (ОУН) на чолі з Євгеном Коновальцем.

ОУН заявила, що вона не є партією, а організацією, яка стоїть вище всіх партій і здійснює цілі всього українського народу. Конгрес опрацював першу програму, яка, звичайно, не була детальною і фаховою, але давала загальні орієнтири у боротьбі за вільну Україну. У дев'ятому окремому розділі програми, зокрема, говорилося: "ОУН ставить собі за завдання (...) розгорнути українську національну

силу на всю її ширину і таким чином забезпечити великій українській нації відповідне місце серед інших народів світу”⁴⁸.

Після Першого Конгресу ОУН почалося формування структур організації у Східній Галичині. У першій половині 1930 р. молоді члени ОУН у Львові запропонували Євгенові Коновальцю на пост крайового провідника ОУН Західноукраїнських земель Богдана Кравціва, що очолював Спілку Української Націоналістичної Молоді (СУНМ).

Євген Коновалець з кандидатурою Кравціва погодився, після чого націоналісти сформували першу ексекутиву ОУН, яку назвали: “Крайова ексекутива ОУН на Західно-Українських землях” (КЕ ОУН ЗУЗ). Галичину і Волинь з’єднали у єдину систему й поділили на 10 округ: Львівську, Стрийську, Станиславівську, Коломийську, Бережанську, Тернопільську, Перемишльську, Сокальську, Луцьку, Рівненську.

Округи поділялись на повіти, надрайони, райони, підрайони, що охоплювали три-п’ять сіл з хуторами, і, нарешті, станиці (села), де діяли законспіровані “трійки” або “п’ятірки” ОУН. Відповідно до кожної підструктури призначалось своє керівництво.

Бережанський повіт складався з трьох надрайонів. Підпільник ОУН Семен Левицький подає дані, що провідником Першого надрайону був він, Другого – Степан Гаврилюк з Потоку і Третього надрайону – Бойко з Пиновичів.

Районними провідниками Першого надрайону працювали друзі: Когут з Августівки, Осип Кусень з Олесина і Миськів з Ценева.

Враховуючи, що ОУН діяла у ворожому оточенні, лідери відмовились від принципів виборності провідницького активу й застосовували принцип призначення на посади за військовим зразком від імені членів Крайової ексекутиви і Провідника ОУН.

Майже весь рік після заснування ОУН пройшов у пошуку кращих організаційних засад. Рішуче становлення організації почалося у 1930 р. під провідниц-

твом колишнього сотника УГА Юліана Голівінського, а остаточне завершення її формування у 1932 р., коли кермо Крайовою ексекутивою ОУН взяв до рук Степан Бандера⁴⁹.

У 1938 р. Бережанщина мала найдосконалішу на Тернопільщині мобільну мережу ОУН. На терені краю діяло п’ять озброєних боївок. А героїчна загибель Дмитра Пукала, який займав пост підрайонного провідника, ідейно зміцнила мережу ОУН, як жертвна смерть бойовиків ОУН Біласа і Данилишина.

Поруч з Бережанщиною у с. Мужиліві Підгаєцького повіту підпільники заснували таємну друкарню Крайової ексекутиви ОУН під кодовою назвою “Мандоліна”. Друкарнею керував відомий провідник-революціонер Василь Кук, пс. “Коваль”. Це була одна з перших друкарень підпілля ОУН, і її друковане слово діяло на окупантів сильніше за будь-які кулі і гранати.

З “Мандоліною” підтримував зв’язок підпільник ОУН Степан Гаврилюк 1912 р.н. із с. Потік. Він доставляв до друкарні папір, фарбу та відвозив віддруковані матеріали до Львова, де тоді розташовувався зв’язковий пункт. Тернистим виявився його шлях у боротьбі. 1939 року ОУН вислала Степана до Кракова. Повертаючись, він потрапив до рук НКВС. У Сибіру зголосився до польської армії генерала Андерса. Мешкаючи на еміграції, продовжував працювати у різних громадсько-політичних організаціях. Пожертвував 25 тисяч доларів на видання дванадцятого тому Літопису УПА, присвяченому Третій Військовій Окрузі УПА “Лисоня”⁵⁰.

Біля с. Лиса підпілля ОУН організувало лабораторію-майстерню з виробництва вибухових речовин. Цією лабораторією керував також Василь Кук.

Організація Українських Націоналістів у повсякденній діяльності розгалужувала свої структури, здобувала нових активістів та симпатиків.

У Теофіпільці молодь згуртували Петро Гром’як 1912 р.н. з Іваном Мурованим. Обидва члени ОУН з 1936 р. За активну діяльність поляки посадили Петра до тюрми в Березі Картузькій у 1939 р.

У с. Потік ОУН заснувалась з кінця тридцятих років. Діяльними в організації заявили про себе Степан Гаврилук і Василь Прийдун, які виконували різні завдання Проводу.

В Ішкові у ці роки також з'явилась організація, до якої вступили Михайло Стечанин з другом Теодором Процишиним. Вони дали клятву на цвинтарі біля липи, що збереглася й донині. Згодом при організації була створена юнацька група у складі Ярослава Барана, Павла Гнатіва, Іллі та Лонка Мигоцьких, Іллі та Мирона Фаріонів, Дмитра Процишина та інших.

У Купчинцях біля витоків ОУН стояв Павло Филіма 1910 р.н., чл. ОУН з 1930 р. 1941 року його заарештувало НКВС і він загинув у концтаборі в 1942 р.

У Геленкові ОУН у 1935 р. заснували Іван Гром'як, Іван Дядько та Степан Дідушок. Згодом лави сільської організації поповнили Андрій, Володимир, Антін Гром'яки, Степан Гримач, Іван Яцик. Поляки стежили за розвитком ОУН і в 1932 р. підступно вбили Степана Дідушка.

Стабільно спостерігалась динамка росту підпільних лав у с. Теофіпілька. 1936 рік став початком зародження сільської ОУН. Того року до організації вступили: Петро Гром'як, Василь Петрик, Михайло Дмитраш, Іван Петришин. У 1938 р. організацію поповнили: Гілярій, Мирон, Михайло Дмитраші, Павло Нагайло, Степан та Іван Світенькі. У 1940 р. – Михайло Гуменний, Михайло Дмитраш, Володимир Нагайло, Степан Перцик, Володимир Сливка. І нарешті 1942 р. до організації прийшли дівчата Катерина Божик-Дмитраш, Марія Дмитраш-Нагайло, Євгенія Мальська-Гром'як, Ярослава Нагайло-Дмитраш, Ганна Химера-Світенька. Разом у Теофіпільці станом на 1942 р. налічувалось 24 члени ОУН.

До членства ОУН у Великій Плавучій увійшли Павло Баб'як, Федір Бортник, Степан Батюк, Петро Груховський, Федір Костюк, Федір Максимів, Кіндрат Чорний. Згодом Федора Бортника схопило НКВС, запропонувало йому зібрати членів організації й відпустили. Федір вчас-

но попередив друзів, і вони всі разом перейшли на нелегальне становище.

У повсякденній підпільній діяльності ОУН на території краю виростили чільні діячі визвольної боротьби, організатори і провідники мас. Серед них Семен Левицький 1916 р.н. із с. Бишки. У 1936 р. організатор членства ОУН в селах Конюхи, Августівка, Бишки, Урмань, Розгадів, Поморяни. 1938 року Семен Левицький став провідником надрайону, до складу якого входило 28 сіл⁵¹.

Йому належить заслуга в організації зв'язку з Проводом ОУН у Кракові. 1941 року він учасник визволення Козови від московських окупантів та проголошення Акта відновлення української державності. Після цих подій провідник ОУН Бережанської округи та обласний провідник ОУН з центром у Перемишлі. В 1942 р. заарештований гестапо. Проїшов німецькі концтабори – Аушвіц, Маутхаузен, Мельк, Ебензее. Опинившись на еміграції, очолив зв'язок ОУН між Німеччиною, Францією, Бельгією, Голландією, Англією, Австрією, Італією та Швейцарією.

Улітку 1939 р. пост повітового провідника обійняв Михайло Галаса із с. Криве (про нього розповідатиметься пізніше), а районним провідником став Іван Шанайда, також уродженець згаданого села. Народився 6 січня 1915 р. Навчався у гімназії. Любив музику. Диригував хором “Просвіти” і навіть виступав на сцені Львівського оперного театру. Член ОУН з 1934 р. У підпіллі проявив талант організатора, характеризувався чеснотами “великого ідеаліста”, висококультурною, дружньою і шляхетною людиною.

За часів більшовицької окупації 1940-1941 рр. Іван Шанайда виконував обов'язки окружного провідника ОУН Скалатщини. Його посилено шукали енкаведисти, але він чотири рази вислизав їм з рук. Проїшовши усі щаблі провідництва ОУН, Шанайда стане крайовим провідником ОУН Подільського краю й героїчно загине на бойовому посту в 1946 р.

1935 року була сформована Крайова ексекутива ОУН на Північно-Західно-Українських Землях (КЕ ОУН ПЗУЗ). Для організаційного зміцнення ексекутиви

Провід ОУН відрядив з повітового проводу ОУН Бережанщини референта пропаганди Ярослава Старуха, який став заступником крайового провідника і політичним референтом. На цьому посту Ярослав Старух працював у тісному контакті з Василем Сидором, якому належить ініціатива у створенні в 1936 р. партизансько-повстанського загону “Вовки”, що слід було б вважати як передвісника УПА на Волині. Ярослав Старух увійшов до складу редакції тижневика “Нове село” та його додатку “Молоде село” під керівництвом Петра Мірчука й використовував мережу ОУН для розповсюдження цієї газети у селах та хуторах Волині⁵².

З Бережанського проводу ОУН вищого щабля провідництва сягнув також Дмитро Мирон, пс. “Орлик” із с. Рай, що став референтом політичних справ Бережанської округи⁵³.

Серед революційного членства краю вирізнявся Лев Зацний з Козови на пс. “Троян”. Він закінчив Бережанську гімназію. Там же вступив до УВО. Завдячуючи організаційним здібностям, 1929 року обійняв пост організаційного референта при повітовому проводі ОУН, а згодом обласного оргреферента.

За короткий період часу “Троян” встиг організувати структури ОУН у багатьох повітах Тернопільщини. 1938 року він займався організацією нападу підпільників на жандармський постерунок (осередок. – Н. М.) у с. Гаї поблизу Львова. 1939 року перебував у лавах Карпатської Січі, звідки щасливо повернувся. Цього ж року поляки схопили підпільника й кинули до в'язниці у Березі Картузькій. Лише початок Другої світової війни “звільнив” його від лютої кари. Лев Зацний до останнього подиху залишався вірним революційній боротьбі ОУН. Він загинув 1 вересня 1940 р. при переході річки Сян і похований у братській могилі з друзями у с. Вара Перемишльського повіту на території нинішньої Польщі⁵⁴.

Слід згадати, що осідок повітового проводу ОУН з високим рівнем конспірації знаходився у с. Бишки. Пунктом повітового зв'язку в селі була крамниця споживчих товарів, якою орудував член повіто-

вого проводу ОУН Іван Гірняк. Він співпрацював з друзями Г. Голяшем, С. Гаврилюком та В. Куком, що були пов'язані з підпільною друкарнею “Мандоліна” у селах Мужилів та Угринів Підгаєцького повіту. Його родичі, депортовані, загинули на Сибірі. Арештовувався польською владою, 1941 року – німецьким гестапо, яке завезло його у краківську в'язницю “Монтелюпіх”⁵⁵.

Далі подаємо реєстр провідних діячів ОУН Бережанщини і Козівщини міжвоєнного періоду ХХ століття. Повітовий повід ОУН Бережанщини очолив **Осип Рижевський**, пс. “Іжак”, книгознавець “Народного Дому” в Бережанах, членами проводу були наступні підпільники-революціонери:

Володимир Герета – бойовий референт і заступник провідника (нар. у м. Козова).

Федір Федечко, пс. “Ярема” – бойовий референт після загибелі Володимира Герети (нар. у с. Бишки).

Теодор Федечко – бойовий референт після “Яреми” (нар. в с. Бишки).

Ярослав Старух, пс. “Стяг” – референт пропаганди (нар. в с. Золота Слобода).

Дмитро Мирон, пс. “Орлик” – культурно-освітній референт (нар. в с. Рай).

Лев Зацний, пс. “Троян” – організаційний референт (нар. в м. Козова).

Іван Думик – референт юнацтва.

Петро Федорів, пс. “П'єр”, “Дальнич” – військово-організаційний референт (нар. в с. Криве).

Григорій Голяш, пс. “Бульба”, “Шолом” – референт мережі ОУН, зв'язку та інструктор військових справ, згодом член крайового проводу (нар. в с. Бишки)⁵⁶.

Наголосимо, що частина провідних кадрів ОУН Бережанщини, Козівщини, навіть усього революційного руху ОУН, УПА були вихідцями із патріотичного села Бишки. Серед них наступні діячі визвольної боротьби, відомі не тільки у краї, але й за його межами:

Степан Голяш – обласний провідник юнацтва ОУН Тернопільської і Львівської областей, провідник ОУН на Лемківщині, член Проводу Закордонних Частин ОУН (життєпис додається).

Григорій Голяш (брат Степана) – організаційний референт крайового проводу ОУН (життєпис додається).

Семен Гайдук – повітовий провідник ОУН.

Василь Гайдук – повітовий провідник юнацтва під час німецької окупації.

Петро Галушка, 1915 р.н., член ОУН з 1932 р., пс. “Окунь”, “Ясень”. Пройшов організаційні вишколи у Кракові, Криниці, Бранденбурзі. Командир спецбоївки ОУН, яка діяла у 1939-1941 рр. Загинув улітку 1944 р. в районі Карпат.

Володимир Галушка – сотенний УПА.

Григорій Гірняк – повітовий провідник юнацтва ОУН.

Іван Гірняк – окружний провідник ОУН.

Богдан Івашків – окружний провідник ОУН та член крайового проводу.

Ярослав Івашків – сотенний УПА на Закерзонні.

Семен Левицький – обласний провідник Перемишльщини (Польща).

Ілля Лупиніс – чотовий УПА в Турківському районі.

Йосип Марків – підрайонний провідник ОУН.

Василь Олеськів – Голова Проводу ОУН на еміграції (1986-1991 рр.).

Федір Федечко, пс. “Ярема”. Референт бойової референтури при крайовому проводі ОУН. Політ’в'язень Берези Картузької. Арештований НКВС у Львові й пропав безвісти.

Іван Федечко – член теренового проводу ОУН у Великій Британії⁵⁷.

СТЕПАН ГОЛЯШ, пс. “МАР”

Степан Голяш, пс. “Мар” народився 26 грудня 1919 р. у с. Бишки Бережанського повіту в родині громадського писаря. Після закінчення початкової школи у 1934 р. вступив до Бережанської гімназії, а після приходу більшовиків у 1939-1941 рр. до Кременецького учительського інституту.

Як член ОУН на нелегальне становище перейшов 1940 року. За активність і організаційні здібності Провід ОУН призначив його референтом військових справ ОУН Бережанського повіту.

У 1941 р. Степан Голяш проголошував у селах Бережанщини Акт відновлення Української держави. 1941-1942 рр. очолював референтуру юнацтва ОУН Бережанської округи. З 1943 р. – студент агрономічного факультету “Львівської політехніки” й виконував функції провідника юнацтва Львівщини.

У 1944 р. зібрав близько 70-ти добровольців Львівщини й перейшов з ними до підстаршинської школи УПА “Олені” в Долинському районі. Відтоді безпосередньо брав участь у бойових діях УПА.

У жовтні 1944 р. “Мар” – на посту політвиховника сотні “Сурма”, що рейдувала у Самбірщині, Станиславівщині та Карпатах. У складі куреня УПА, очолюваного Василем Мізерним, пс. “Рен” прибув на Закерзоння – територію Лемківщини. Тут його невдовзі призначено провідником надрайону “Бескид”.

На цьому посту “Мар” розбудував організаційну мережу ОУН, виховав багатьох керівників теренових клітин, захищав населення від виселення, докладав великих зусиль для забезпечення продуктами харчування воїнів УПА на Лемківщині.

У березні-квітні 1946 р. Степан Голяш брав активну участь у підготовці рейду відділів УПА під командуванням сотенного “Мирона” на територію Чехословаччини. Рейд пройшов дуже активно. Повстанці упродовж двох тижнів зустрілися з багатьма мешканцями країни, розповідаючи, за що бореться УПА.

1947 рік на Закерзонні став переломним у боротьбі визвольних сил. Польський комуністичний режим здійснив акцію “Вісла”, якою остаточно зігнав українське населення з автохтонних земель.

Тоді сотні УПА вирішили відійти в рейд у Західну Європу. У їх складі 19 серпня 1947 р. за кордон вирушив і Степан Голяш.

Багато стрільців не дійшли до призначеної мети, загинувши у перестрілках з чеськими поліційними військами на 1600-кілометровому марші. 30 вересня 1947 р. “Мар” дістав поранення в місті Міява у Словаччині. Через словацькі, чеські землі та Австрію Степан Голяш діс-

тався один до Німеччини. Опинившись на Заході, з новітньою енергією поринув у визвольну боротьбу в нових умовах. Працював референтом юнацтва ОУН при Проводі Закордонних Частин ОУН під керівництвом Степана Бандери. Здобувши фах дипломованого інженера, у 1951 р. переїхав з родиною до США в Чикаго, де організував юнацтво СУМ – близько 600 осіб. Працював учителем у школі українознавства.

Був постійним членом Головної Управи Товариства Вояків УПА, головою фінансової комісії Видавничого Комітету “Літопису УПА”, секретарем осередку НТШ в Чикаго, довголітнім членом дирекції Українського Банку “Певність”, членом Управи та головою Міжкомбатантського Комітету в Чикаго.

Також був членом Управи Українського Конгресового Комітету Америки (УККА), Спілки Української Молоді (СУМ), Організації Оборони Чотирьох Свобід України (ООЧСУ), 10-літнім головою Українського Народного Фонду, постійним членом Управи 379 Відділу УНС ім. Святого Юрія в Чикаго й Парафіяльної Ради парафії св. Володимира та Ольги, головою Братства св. Андрія, постійним дописувачем до української преси та щедрим жертводавцем на народні цілі.

Дружина Степана Голяша Надія Потікевич, пс. “Марічка” також була учасницею визвольної боротьби ОУН, УПА на Лемківщині. Син Роман став майором американської армії й готувався піти вибраною дорогою боротьби свого батька. Донька Ольга – активістка національно-громадського життя США⁵⁸.

ГРИГОРІЙ ГОЛЯШ, пс. “ШОЛОМ”

Григорій Голяш, пс. “Шолом” народився 9 серпня 1910 р. в с. Бишки Бережанського повіту у родині писаря сільської громади. Був старшим братом революціонера ОУН Степана, пс. “Мар”. Коли підріс, батько віддав його вчитися на кравця.

З юних літ цікавився історією України, Визвольних Змагань та підпільного руху ОУН. 1929 року, коли почало творитися підпілля, став організаційним референ-

том Бережанського повіту під пс. “Бульба”. Йому належить заслуга в організації теренової мережі ОУН у всьому повіті та боївки ОУН у с. Бишки, яка карала польських можновладців і не була розконспірована.

1931 року Григорія призвано до польського війська, де він посилено навчався військовому ремеслу й закінчив підстаршинську школу у чині сержанта. Після закінчення служби у польському війську працював військовим референтом ОУН і вишколював кадри ОУН Бережанщини та інших повітів. Вишколи молоді відбувалися тоді у лісах між селами Бишки, Конюхи, Куропатники. Командантом вишкільних груп кількістю 20-30 осіб завжди був Григорій Голяш, відомий уже під пс. “Шолом”.

У 1939-1941 рр. Григорій кілька разів перетинав західний кордон і привозив з Кракова від Проводу ОУН інструкції для підпільної організації. У вересні 1940 р. Григорій Голяш, щоб зберегти підпільні кадри ОУН Бережанщини, зустрівся з крайовим провідником ОУН Іваном Климовим, пс. “Легенда” й обговорював з ним питання переходу підпільних груп ОУН за ріку Сян.

Пізніше, восени 1940 р. Григорій Голяш спільно з іншими активістами організував нараду членів крайового проводу ОУН у бишківських лісах. На нараді були присутні 15 провідних членів ОУН: Лев Зацний, Іван Гірняк, Степан Голяш, Михайло Степаняк та інші.

З проголошенням Акта 30 червня 1941 р. організував огляд визвольних сил Бережанщини. Під час німецької окупації Григорій працював в організаційній референтурі крайового проводу ОУН. У 1943 р. за наказом ОУН вступив до дивізії “Галичина”. Після невдалої битви під Бродами повернувся додому й брав участь у формуванні сотень та куренів УПА.

У 1944-1950 рр. Григорій Голяш продовжував активну боротьбу з більшовицькими окупантами. Часто виїжджав до Львова, де потрапив до рук гебістів 27 квітня 1950 р. Під час допитів в обласному МДБ викинувся з поверху будинку й загинув 16 червня 1950 р.⁵⁹

ВДАРИВ РЕВОЛЮЦІОНЕР

Організацію Українських Націоналістів у краї найперше творила молодь, яка гостро відчувала потреби українського народу після Визвольних Змагань 1914-1920 рр. Їй плекала у серці надію, що Україна стане колись вільною.

У Бережанській гімназії з Бишок навчалися Федір Федечко, Ярослав і Богдан Івашківи, Петро Галушка, Степан Голяш. У молодших класах – Володимир Галушка, Євген Івашків, Василь Лихолат, Роман Федечко. Повертаючись до рідного села, юнаки несли з собою визвольні ідеї. Під їх впливом ОУН поповнили Григорій Гірняк, Федір Голяш, Степан Гайдук, Йосип Марків, Семен Левицький, Федір Гірняк, Михайло Парасюк, Григорій Лихолат, Павло Гайдук, Степан Галушка, Степан Олесків та інші⁶⁰.

У Теофіпільці першими членами ОУН у 1936 р. стали Петро Гром'як, Михайло Гілярій, Іван та Мирослав Дмитраші. Переслідувані польською владою, вони сиділи у бережанській в'язниці, а Петро Гром'як у тюрмі в Березі Картузькій.

У 1938 р. організацію поповнили Іван Світенський, Павло Нагайло, у 1940 р. – Володимир Сливка, Михайло Гуменний, Степан Перцак та інші⁶¹.

Біля зародження ОУН у с. Купчинці стояв Василь Потічний 1910 р.н. Його часто арештовувала польська поліція. У цієї людини поєднувались усі чесноти націоналіста. У 1947 р. більшовики його арештували, і він відбув 10 років у концтаборах. Повернувшись додому, постійно перебував під наглядом КДБ. Його друга по організації Петра Филіму більшовики арештували 1941 р., і він загинув у концтаборі в 1942 р.

У Геленкові станичну організацію ОУН заснували у 1935 р. брати Іван, Андрій, Володимир та Антін Гром'яки. До складу осередку ввійшли Степан Гримач, Іван Дзядзьо, Степан Дідушок. Останнього польські шовіністи убили в 1939 р.

У 1931-1932 рр. підпільна ОУН почала створюватись у с. Конюхи. Перші її члени – Юрко Козак 1910 р.н. і Петро Когут 1914 р.н. Розширення організаційної мережі пожвавилось у 1937 р., коли до організації пішла молодь, юнацтво ОУН – молода динамічна сила. У селі з'явилися націоналістичні часописи, які з великою наснагою розповсюджував Петро Мрикало⁶². У туго набитому наплічнику, порваному взутті від села до села він упродовж багатьох років виконував функції націоналістичного кольпортера (розповсюджувача. – Н. М.).

З цього ж села згадаємо інваліда Миколу Ничиника – без ніг і сліпого, який на храмових святах біля церков співав стрілецьких і революційних пісень і також розповсюджував листівки. Влада заарештувала його на рік тюрми⁶³.

У відповідь на польські переслідування патріотів, пацифікаційні акції проти українського селянства бойовики ОУН почали збройні виступи проти окупаційної влади. Так, 26 листопада 1930 р. члени ОУН-УВО убили польського дідича Юзефа Вайцеховського із с. Богатківці, коли він переїжджав підводою з денисівської залізничної станції до села. Два бойовики влучними пострілами поклали його мертвам за те, що особисто керував військово-поліційною каральною експедицією у Богатківцях і навколишніх селах. Поліція виконавця атентату так і не виявила, хоч здійснила масові арешти⁶⁴.

Молоді підпільники вступили у відкритий бій з польськими напіввійськовими організаціями “стшельцями”, які виконували роль активних помічників польської поліції, брали участь у нападах на товариства “Просвіти”, розганяли святкові маніфестації, запроваджували у селах комендантську годину. Особливою в'дливістю характеризувались “стшельці” з Літятина під керівництвом Д. Марущака. Одного ранку Марущака знайшли вбитим на узліссі. Селяни говорили: “Собаці – собача смерть”. Втративши свою “довудцу”, “стшельці” нарешті притихли у своїх діях.

1936 року члени ОУН Конюхова здійснили акцію у Краснопуці під час відпус-

ту з нагоди релігійного свята на Івана. Оунівці заборонили торгівлю товарами біля церкви різним шахраям, що відволікали людей від Служби Божої.

У часі попередження біля торгових точок почалася бійка з поліцією, яка підтримувала торговців. У результаті зіткнення жандарми заарештували Миколу Матвіїва, пс. “Перців”, Богдана Процика і друга на псевдо “Шперналь”. Усіх трьох припровадили до в’язниці⁶⁵.

Селяни підтримували молоду генерацію ОУН, яка гартувалась у боротьбі з польськими окупантами. Скажімо, Михайло Рева у с. Криве жив самотно, і під його хатою підпільники облаштували криївку. У ній часто квартирували десятки патріотів, переховували листівки і різний підпільний матеріал для потреб організації.

Краяни болісно реагували на втрати організації, особливо Біласа і Данилишина. Провідник Михайло Галаса з цього приводу говорив: “... наші втрати болісні. Місце революціонерів заступаємо ми, щоб продовжувати їхні дії і чини”.

Улітку 1936 р. боївкарі ОУН напали на польського колоніста Міськевича у Кривому, в якого був склад зброї, та на коменданта літятинських “стшельців” Зомбіка. Обидві акції вдалися. Боївкарі захопили гвинтівки, пістолети, набої до них. Польська поліція підняла на сполох усі свої резерви, але патріоти зникли.

Наступний відплатний атентат боївка ОУН здійснила у с. Таурів. У цьому селі польські шовіністи зачинили читальню “Просвіти”. Селяни почали збиратись на церковному приходстві замість читальні, де читали “Сурму”, “Розбудову нації”, співали революційних пісень.

Польські “стшельці” у відповідь напали на активістів. У 1935 р. тяжко покалічили Леона Хому. Восени із засідки побили братів Антона, Олексу й Михайла Загребельних. Антон отримав 36 ножових порананень і за два дні помер у тернопільській лікарні. Олекса зазнав 12 ударів і смертельний удар багнетом у серце. Михайло ж витримав удар обухом по голові і три ножі в спину, залишився живим.

Польський напад сколихнув мешканців краю і ще більше загострив протистояння. Похорон у селі відбувся з великою участю народу. Хлопців ховали три священники: Левицький, Юхневич і місцевий отець Мушкевич, колишній старшина УГА. У похороні також взяли участь представники підпільної ОУН.

1934 року члени організації за знущання над селянами вбили коменданта польської жандармерії у селі Адольфа Чуба. Власті у пошуку винних заарештували членів ОУН Михайла Воробія, Павла і Михайла Загребельних. Після десяти місяців допитів їх засудили на термін від 12-ти до 5-ти років. Однак цей вирок не залякав патріотів, а навпаки, гартував до наступної боротьби⁶⁶.

2 листопада 1938 р. боївка ОУН напала на поштовий віз, який транспортував польську валюту, у дорозі між селами Плотича і Будилів. Чотири бойовики ОУН наказали листоноші підняти вгору руки. Однак листоноша почав відстрілюватися й утікати. Бойовики його важко поранили, й незабаром у лікарні він помер. Підпільники забрали гроші й відійшли пішки, а інші два випрягли коней з воза й поскакали верхи. Поліція й цього разу не виявила учасників нападу⁶⁷.

Ще один успішний напад підпільники ОУН здійснили на дім панського посесора в с. Кальне і забрали від нього гроші й два нові пістолети, що пригодилися для потреб організації.

1938 року на Бережанщині уже діяли боївки, які квартирували у нараївських і бережанських лісах. Польська влада на швидкуруч створила у краї “Народну оборону” з молодіжного шовіністичного елементу. Їм роздали зброю і набої. З їх участю в селах відбувалися галасливі віча, що вони оборонятимуть Річ Посполиту до останнього “гудзика”.

Взимку 1938 р. підпільників повіту спіткала невдача. У лісі Тополиська між селами Куропатники, Гайок, Сеньків відбувалися сходи активу. Козівська група ОУН, яка проходила мимо польської колонії у Сенькові, потрапила у засідку поліції та колоністів. У перестрілці загинув І. Горохівський. Дістали поранення й

потрапили до рук поліції члени ОУН В. Марків, М. Кобель, О. Бучинський. Після події поліція додатково арештувала у Козівці І. Бучинського, В. Горохівського, І. Ф. Липного, І. П. Липного, М. Криха. Пораненому Л. Горохівському пощастило втекти і він лікувався нелегально. Восени 1938 р. відбувся судовий процес, на якому власті засудили арештованих на термін від 2-х до 15-ти років в'язниці⁶⁸.

У результаті судилища Козівська ОУН послабила свою активність. Біль утрат доповнила ще смерть бойовика ОУН Петра Галаси, який помер від гангрені, будучи пораненим у ногу під час акції на польських збирачів податків⁶⁹.

Однак втрати ОУН не лякали патріотів. Українсько-польські збройні сутички продовжувались. Агента Василь Потягач із с. Дрищева у 1939 р. в с. Урмані вбив начальника постерунку Когачевського за те, що той застрелив юнака Когута, потім покарав солтиса Рейтера. Був сміливим і рішучим цей патріот. Його сліди на шляхах підпільної боротьби загубилися десь у 1940 р.

Підпільники ОУН, крім збройних виступів, проводили різні акції громадянської непокорі. Так, 31 жовтня 1931 р. провідник Михайло Галаса наказав підпільникові Іванові Шийці вивісити синьожовтий прапор на церковній бані у с. Криве. Вранці до села приїхала поліція. Вона допитала багатьох, але, не добившись успіху, відїхала.

Організація використовувала для збору коштів різні релігійні свята, найбільше – Різдво Христове. У Різдвяні свята 1932 р. в с. Кривому на організаційний фонд ОУН колядували три групи молоді під керівництвом Михайла Галаси. Люди давали щедрі пожертви колядникам, знаючи, що кошти використовуватимуться для боротьби.

Навесні 1937 р. ОУН провела пропагандистські акції проти польської колонізації краю. У селі Ценівка з цієї нагоди біля церкви часто виступав хтось із молодих патріотів й закінчував промову вигуком: “Слава Україні!”, присутні одностай-

но відповідали: “Героям Слава!”, й оратор зникав у натовпі⁷⁰.

Організація Українських Націоналістів у патріотичному вихованні підростаючого покоління активно використовувала героїчний потенціал стрілецьких могил, про що уже згадувалось. Як відомо, польська поліція не раз руйнувала стрілецькі могили. Газета “Сурма” за травень 1930 р. у статті “Ляцькі варвари” писала з цього приводу: “Знову у Козові 5 травня ляхи порозкидали впорядковані стрілецькі могили, поламали березовий хрест, а терновий вінець здерли з хреста”⁷¹. Часто розкидали поляки стрілецьку могилу у с. Ценів. Забирали хрест і рівняли пагорб із землею. За ніч юнацтво ОУН висипало могилу заново, і таких випадків було багато у селах краю.

1929 року польські шовіністи сплюндрували могили Українських Січових Стрільців на горі Лисоня, у Посухові, Бережанах, вістунові УСС Дмитрові Куфтелю на цвинтарі у Бишках, і це дало поштовх до пожвавлення підпільного руху.

1930 року націоналісти краю на чолі з Михайлом Галасою розгорнули рух за пошанування стрілецьких могил. Восени цього ж року Галаса скликав понад 150 членів ОУН в Кривенському лісі й закликав станичних активізуватися. Того ж року Михайло організував на свято Покрови похід до могили січових стрільців у Семиківцях. У поході брали участь Петро Федорів, Дмитро Дяківський – майбутні повстанські провідники. Зібралися усі в Рогівській діброві і звідти окремими групами пішли на Семиківці. Там на них чекали місцеві чини ОУН, озброєні на випадок оборони від нападу польської поліції.

Коли підійшли до могили, Галаса скомандував: “Струнко! На могилу глянь!”. Після цього усі вголос помолились. Перед молоддю виступив пропагандивний референт, а опісля з патріотичним словом звернувся до присутніх Степан Волощук і закликав до боротьби за незалежну Україну. У кінці юнаки проспівали “Ще не вмерла Україна”.

Найбільш масові зібрання молоді відбувалися біля стрілецьких могил на горі Лисоня. Лисоня... Це слово вимовлялося

громадянством гордо, пригадуючи їм славне незабутнє. Згадуючи Лисоню, національно свідомий українець подумки вертався у 1916 рік і стискав долоні, в яких колись тримав зброю.

Висипати могилу усусам на Лисоні безпосередньо зініціював провід УВО Бережанщини на чолі з Володимиром Бемком та Михайлом Галасою з молоддю краю. Зібравши понад сто пластунів, Михайло вночі почав висипати могилу. Незабаром стійкові донесли, що до місця роботи наближаються два чи три польські поліцаї. Їх половили, зв'язали й протримали до ранку, поки не викінчили могилу. Могилу готували до посвячення на Зелені свята, але поляки напередодні її розорили. Молодь за ніч знову відновила могилу й поставила охорону.

У день Зелених свят люди з далеких і близьких сіл повіту поспішили на Лисоню й побачили польські військові пікети. Учасників святкування розігнали.

Проте у наступні роки народ продовжував збиратися на Лисоні. У поминальну Службу Божу на могилі служили понад двадцять священиків. Оркестри виконували "Боже великий, єдиний, нам Україну храни". А опісля виголошувалися патріотичні промови.

1933 року ОУН виступила проти запровадження польської мови в школах. Ці акції проходили у різній формі. У Ценеві, наприклад, підпільники вночі зірвали зі стін у класах портрети польських вождів і написали: "Хай живе Україна!", "Геть з польськими школами". Поліція негайно заарештувала у селі Андрія Мандзія, Михайла Пайончковського, Василя Миськіва. Лише завдячуючи амністії, пов'язаної зі смертю польського президента, активісти опинились на волі. Андрій Мандзія однак зброї не склав і продовжував боротися. Довгим був його революційний шлях. 1937 року він був арештований вдруге, але втік з польських рук. У червні 1937 р. вступив у перестрілку з польськими поліцаями, одного вбив і поранив начальника плавуцької жандармерії.

Потім ОУН відрядила Андрія Мандзія для організації підпільного руху на Волинь, де він працював до розвалу Речі

Посполитої. Восени 1939 р. перейшов за ріку Сян. 24 грудня 1939 р. на його помешкання напали енкаведисти, намагаючись заарештувати. З 1943 р. Андрій Мандзія у дивізії "Галичина", потім в італійському таборі полонених Ріміні. Далі на еміграції у Венесуелі, де захворів і пролежав 16 років у лікарні. Там і помер⁷².

У с. Криве відбувся шкільний бойкот, коли під керівництвом ОУН дівчата не ходила до школи кілька тижнів. З повіту приїздило начальство й просило іти до школи, а потім і погрожувало. Селяни вимагали введення навчання українською мовою. Уряд змушений був поступитися і незабаром до села приїхали двоє молодих учителів української мови – Галина Бородайківна і Марія Питлівна. У шкільному протесті підпілля ОУН вийшло переможцем і ще більше зміцнило свої позиції.

Часто підпільники ОУН у знак протесту нищили польські прапори, і влада змушена була організувати їх охорону.

Отже, революційна боротьба ОУН з польським окупаційним режимом загострювалася з вини польської сторони, яка не визнавала права українців на вільне життя. ОУН виступала захисником українських інтересів й отримувала від народу загальне схвалення та підтримку.

ГЕРОЇ ПЕРШИХ ЛАВ

ВОЛОДИМИР ГЕРЕТА

Підпільно-бойову організацію на Бережанщині і в краї першим почав розбудовувати колишній сотник Української Галицької Армії Володимир Бемко, а від 1926 р. Володимир Герета. Народився патріот 19 лютого 1911 р. у Козові. Освіту крім місцевої школи здобував у Бережанській гімназії та Львівському університеті. До УВО вступив у гімназії, а з утворенням ОУН став бойовим референтом, заступником повітового провідника на Бережанщині. 1934 року після арештів членів організації увійшов до складу новоствореної Крайової екікутиви ОУН.

22 квітня 1935 р. отримав поранення в умовах боротьби з польською поліцією неподалік Львова. Хоч перебував нелегально, польська поліція арештувала його пораненого й під час допитів у в'язниці закатували. 17 січня 1936 р. мешканці Козови з почестями поховали Героя. Відбувся патріотичний похорон, на який не могла вплинути польська поліція з Тернополя та Бережан.

Таємна поліція у своїх рапортах за той день звітувала, що “дня 17 січня цього року у Козові, пов. Бережани відбувся похорон Герети Володимира, члена Крайової езекутиви ОУН. У зв'язку з тим невідомі досі особи на стінах будинків у Козові, а саме Михайла Войцехівського, Марії Олійник – поляків, Гром'яка Данила, Кульки Анастасії і Василя Федорчака – русинів (українців. – Н. М.) написали гасла: “Слава Героям”. Розслідування триває”⁷³.

Далі поліція доповідала, то під час домашнього обшуку в підозрілих у націоналістичній діяльності Володимира Солтиса знайшли зошит з антидержавними записами, серед них реферат про Володимира Герету, в якому прославлявся стиль його героїчного життя. Такий же реферат поліція вилучила у 17-річної юначки з Козови Собіни Томаєр⁷⁴.

Підпільники ОУН щорічно на Зелені свята відвідували могилу провідника Герети на цвинтарі у Козові. Співали патріотичних пісень, присягали на вірність Україні. За часів советської окупації каральні органи намагались витравити його ім'я з пам'яті краян.

З відродженням української держави вдячні козівчани воскресили пам'ять про героя-революціонера. З вересня 1992 р. у Козові відкрили гімназію ім. Володимира Герети, а 26 вересня 1995 р. освятили погруддя славному борцю.

ЛЕВ ЗАЦНИЙ

Лев-Ярослав Зацний, пс. “Троян”, “Вік” народився 3 травня 1911 р. у родині судового канцеляриста в Козові. Після закінчення народної школи у рідному місті вступив до Бережанської гімназії, де познайомився з членами УВО та брав активну участь у діяльності “Пласту”.

У 1929 р., з появою на політичній арені ОУН, Лев Зацний обійняв пост організаційного референта у повітовому проводі. Згідно з революційним обов'язком, зі своїми друзями організував осередки ОУН на теренах округи та займався вишколом низового активу.

В 1931 р. Лев закінчив восьмий клас гімназії й продовжив навчання у Краківському університеті на факультеті права, який з невідомих причин не закінчив. Польська поліція постійно стежила за діяльністю Лева Зацного й доповідала вищим інстанціям, що він замешкав то у Львові, потім у Борщеві, Товстому. 18 лютого 1937 р. Зацний поселився у Бучачі, де працював у Повітовому кооперативному союзі й продовжував формувати підпільні п'ятірки ОУН.

Під час проголошення самостійної Карпатської України Зацний виконував доручення Проводу ОУН у м. Данциг, де діяла станиця ОУН. У серпні 1939 р. був делегований разом з Романом Шухевичем на Другий Великий Збір ОУН, що проходив у Римі. Щоправда, на цей Збір, який організував мельниківський Провід, вони не потрапили, бо, прибувши до Відня, далі не мали організаційних зв'язків.

На початку 1940 р. Лев Зацний перебував у Кракові та був учасником нарад, які проводив Степан Бандера. Навесні 1940 р. Провід ОУН направив Зацного до краю, де він займав пост організаційного провідника у крайовому проводі ОУН. Надзвичайно обережний, спокійний і кмітливий, він зустрічався в умовах більшовицької окупації з провідними діячами ОУН, брав участь у нарадах, які проходили в лісах біля сіл Бишки, Конюхи, Жуків.

1 вересня 1940 р. діяч ОУН з чотирма друзями: Володимиром Біласом, братом Василя, який загинув на польській шибениці разом з Дмитром Данилишиним, Зеленею Гутович, пс. “Зірка” – зв'язковою окружного проводу ОУН Дрогобиччини і четвертим невідомим вирішили знову перейти за ріку Сян. На річці вони потрапили під обстріл з більшовицького боку. Зеня дістала поранення в голову і вода віднесла її на більшовицький бік. Лев За-

чний загинув. Його тіло знайшли поблизу села Вара біля польського Динова.

Друзів поховали у спільній могилі в с. Вара, поставили хрест і посадили калину. Вістка про загибель Лева Зацного боляче вразила провідний актив ОУН. Загинув відважний і досвідчений революціонер, який міг принести багато користі у майбутній боротьбі.

На честь патріота друзі висипали у Козові символічну могилу, але більшовики її розкидали. Під час більшовицької окупації згадувати про Лева Зацного було заборонено. З відродженням української державності його ім'я новітньою славою і блиском засяяло у пам'яті краян⁷⁵.

ЯРОСЛАВ СТАРУХ

Польська поліція у документі "Склад організаційних структур УВО, ліквідованих на території Тернопільського воєводства" повідомляла, що протягом вересня-листопада 1930 р. заарештовано членів УВО у селах Ценів, Потік, Дібще, а 21 листопада схоплено активістів Ярослава Старуха, Осипа Ставничого, Зенона Качалу. Останній очолював молодіжну організацію "Пласт".

Щодо Ярослава Старуха, то він був арештований польською поліцією у квітні 1929 р. разом з Володимиром Рижевським та Михайлом Ставничим. Після того арешту поліція встановила за Ярославом Старухом таємний агентурний нагляд, у ході якого поліцейські агенти фіксували кожний крок підпільної діяльності патріота.

З матеріалів справи, які підняв у Державному архіві Тернопільської області заслужений учитель України з Козови Володимир Шкільний, перед нами постає майбутній герой Закерзонського краю Ярослав Старух, провідницький хист якого зростав на тлі героїчної доби ОУН.

У матеріалах поліції зазначається, що Ярослав Старух як керівник молодіжної повітової езекутиви ОУН проводить активну підпільну діяльність: "Старух Ярослав. Народився 1910 року в Золотій Слободі Бережанського повіту. Проживає в Бережанах. Батьки: Матей і Анна. Неодружений. Українець. Студент другого курсу

права. Греко-католик. Освіта середня. Адреса: м. Бережани, вул. Різницька, 24.

В ході наявних донесень встановлено, що він належить до боївки УВО, до складу якої входить, крім нього, Зенон Качала, студент права з Лісник і Осип Ставничий, студент права з Бережан. Вищеназваний займається розповсюдженням нелегальних видань ОУН і УВО в тутешньому повіті. В 1930 році відділення державної поліції в Бережанах подало на нього донесення прокурору окружного суду в Бережанах за державну зраду.

2.12.1931. Обраний керівником молодіжного відділу Повітової Езекутиви ОУН. Розповсюджує видання цієї організації.

30.04.1932. Слідчий відділ конфіденційним способом одержав часопис "Юнак", розповсюджений Ярославом Старухом.

8.05.1932. Провів переговори з депутатом Олексієм Яворським і Володимиром Бемком з метою погодження діяльності УНДО та ОУН.

21.05.1932. Усунув з поста розповсюджувача листівок ОУН Євгена Йонака за те, що не зміг розкидати листівки ОУН в Бережанах, а на його місце поставив свого брата Богдана Старуха.

26.07.1932. Пожвавив ідеологічні курси ОУН, доручивши районним провідникам ОУН читати книжки з революційної і політичної роботи, з яких кожний після прочитання має підготувати реферат.

30.09.1932. Слідчий відділ конфіденційним способом одержав бюлетень № 5-6 з травня і червня 1932 року, розповсюджуваний Ярославом Старухом.

Одержано інформацію, що вищеназваний доручив районним провідникам розпочати енергійну боротьбу з комунізмом на селі і збирати гроші на літературу ОУН.

6.10.1932. Виїхав до Львова, нібито на навчання, не передаючи поки що нікому своїх функцій.

Одержано таємну інформацію, що вищеназваний взяв собі псевдонім "Максим".

10.10.1932. В Бережанах був якийсь невідомий, що розпитував про Ярослава Старуха, вживаючи його псевдонім "Мак-

сим". Оскільки Старуха не застав, зустріч не відбулася.

3.01.1933. Під час зборів УНДО в залі товариства "Надія" в Бережанах порушив порядок в залі разом із своїм братом Богданом Старухом окриками "Ганьба, чорна кава" і т.п., а потім почав співати пісню "Не пора москалеві й ляхові слухити". За це на Старуха було донесено.

4.01.1933. Одержано інформацію, що найближчими днями Старух має розділити серед районних провідників листівки, в яких йдеться про останній вирок над членами ОУН Біласом і Данилишиним. Ті листівки мають бути розповсюджені з рук в руки під час руських різдвяних свят.

Згідно з одержаною конфіденційною інформацією, вищеназваний зі своїм братом Богданом Старухом роздали поміж членів ОУН велику кількість листівок ОУН на повіт. Ці листівки роздавали в будинку товариства "Надія" в Бережанах, зміст яких був переважно про напад на пошту у Городку Ягелонським і про екстрений суд над членами ОУН Біласом і Данилишиним.

Отримано таємну інформацію, що вищеназваний в січні 1933 року розповсюджував серед районних провідників ОУН бюлетень № 12 з грудня 1932 року.

12.07.1933. Приїхав зі Львова до Бережан.

1.08.1933. Скликав у Бережанах в залі товариства "Надія" збори членів освітньо-організаційної секції "Просвіти" кількістю близько 20 чоловік. Приймав в окремих делегатів звіти про їх діяльність"⁷⁶.

Польська таємна поліція про ці збори доповідала наступне: "Ці збори скликав Ярослав Старух, студент права, член Повітової Екзекутиви ОУН в Бережанах. На них прибули Ярослав і Богдан Старухи, Марія Вітковська, випускниця гімназії, Станіслав Сендецький, випускник філософського факультету, Євген Йонак, студент права – всі з Бережан, Лев Зацний, випускник гімназії з Козови, Петро Федорів, випускник гімназії з Кривого, Володимир Пришляк, колишній учень IV класу гімназії з Раю, Н. Самофал, Н. Сав-

ків з Котова. Всього було біля 20 чоловік. Окремі делегати складали звіт про свою освітню діяльність на селі, після чого обговорювали завдання в цій галузі на майбутнє. Вищезгадана секція є тільки прикриттям для ОУН на території Бережанського повіту, і без сумніву ті збори були скликані тільки для цілей ОУН, тим більше, що їх скликав Ярослав Старух. Дальше розслідування триває. Повітове староство в Бережанах проінформоване про вищесказане"⁷⁷.

У хроніці наступних інформаційних повідомлень поліції йдеться про активізацію підпільної діяльності ОУН під керівництвом Ярослава Старуха: "11.08.1933. Звільнив з членства ОУН видатних членів Михайла Клецора, Осипа Ставничого, Євгенія і Ярослава Йонаків та Станіслава Сендецького з Бережан, звинувачуючи їх в тому, що не дотримувалися лінії ОУН, наприклад, симпатизували УНДО, гетьманізму і т.п.

5.09.1933. Зібрав в Бережанах у приміщенні "Надії" важливі збори членів освітньо-організаційної секції при участі делегатів з повіту. Нібито обговорювалися питання про освітню діяльність на селі.

Контактує з Кіналем Василем з Дрищева, який останнім часом живе у Львові. Далі встановив контакт з Ничкою Володимиром з Бережан (останнім часом живе у Львові) і 22.09.1933 року вислав якоюсь особою літературу ОУН до Бережан. Пакунок цей був викинутий на Замостю коло Бережан, його знайшли залізничники і віддали поліції.

4.12.1933. Доручив районним провідникам встановити хто видав поліції студента Миколу Іваніва з Лісників, засудженого за зберігання листівок ОУН. Доручив продовжувати антишкільну акцію ОУН шляхом нищення таблиць, вибивання вікон і т.п.

4.01.1934. Прибув до Бережан і 6.01.1934 року в залі "Бесіди" в Бережанах провів зустріч з кількома районними провідниками, обговорюючи справу дальшого проведення антишкільної акції ОУН.

26.01.1934. Виїхав до Львова і поселився в українському Академічному домі.

3.02.1934. Невідомою особою до Степана Демчишина в Лісниках велосипедом з Львова була привезена дерев'яна скринька, мабуть, шапірограф, вручена у Львові Старухом.

Згідно таємної інформації 1.03.1934 року разом з братом Богданом від'їхав підводою до Потутор, а потім поїздом через Ходорів до Львова.

14.06.1934. В його помешканні у Львові був Петро Федорів з Кривого, член крайової ексекютиви ОУН, який того дня був арештований слідчим відділом у Львові.

17.06.1934. Старух був арештований слідчим відділом у Львові і посаджений у львівську в'язницю разом з іншими особами, що підозрювані в належності до ОУН.

7.07.1934. Був висланий до Берези Картузької.

21.09.1935. Був звільнений з Берези Картузької і безпосередньо відправлений у розпорядження слідчого окружного суду IV району у Львові, де перебуває під слідчим арештом і проти нього розпочато слідство за статтею 97 Кримінального кодексу⁷⁸.

ДАНИЛО ПУКАЛО

2 липня 1939 р. відбувся бій Данила Пукала – підрайонного провідника ОУН із с. Вимислівка та двох його друзів на полях між селами Будилів і Вимислівка. Бойовики ОУН повертались із завдання після успішного атентату на польського сатрапа – поліцая Федоровського.

Поліцаї оточили патріотів і кричали, щоб здавалися. У відповідь Данило з друзями відкрили вогонь, вбили одного переслідувача та успішно прорвалися з килця.

Данило побіг до крайньої хати симпатика ОУН М. Трача біля фільварку Зелівка. Жандарми обступили будинок й намагались захопити підпільника живим. Данило уміло відстрілювався з вікна та з горища хати і поклав мертвим ще одного поліцая, а іншого важко поранив.

Бачачи, що не впораються, власті запросили з Бережан головного комен-

данта польської поліції генерала Кордіян-Заморського, який інспектував у повіті поліційні підрозділи. З найближчих сіл підкинули резерви польських "стшельців". Данило продовжував відстрілюватися з надією відтягнути час до вечора. Потім перестав. Поляки подумали, що в нього забракло набоїв, і один сміливо зайшов до приміщення й тут же упав забитим. Заволодівши його зброєю, Данило далі відстрілювався, поранивши ще кількох нападників.

Поляки тоді підпалили хату й продовжували обстріл, і Данило впав важкопоранений біля вікна. Обгорілого і непритомного його витягнули з палаючої хати й повезли до Бережан. Але в дорозі Герой загинув.

На місці загибелі Данила Пукала селяни висипали у 1939 р. символічну могилу й поставили на ній пам'ятний знак. Советські окупанти, щоб затерти слід Данила, у 1959 р. розкопали частину могили. А в 1975 р. бульдозером зрівняли її із землею. Патріоти села у 1979 р. відновили на тому місці хрест, але налякані власті того ж дня знесли його.

Лише 7 липня 1991 р. селяни відродили пам'ятку. При величавім здвигу народу відспівали заупокійну Службу Божу пам'яті борця та освятили могилу.

Трагічною була доля братів і сестер Данила Пукала. Брата Степана енкаведисти закатували у тернопільській в'язниці в 1941 р. Луку застрелили під час облави 1945 року. Брат Лев загинув депортований на Сибірі. Федір помер від тифу. Михайла з сестрою гітлерівці вивезли на каторжну роботу до Третього райху.

Героїчна смерть Данила Пукала, як і Ольги Басарабової, Біласа і Данилишина, Павла Голояда, Володимира Герети, духовно й ідейно згуртувала підпілля ОУН. Всі вони були передвісниками новітніх героїв-смертників майбутньої доби найважчих випробувань.

Смерть Данила Пукала надихала повстанців УПА до звитяжної боротьби. Проходячи повз могилу, вони завжди віддавали їй честь. Про Данила Пукала на-

род склав пісню і її співали у чорні роки
більшовицького поневолення.

А в неділю дуже рано
Вітрець повіває.
Там молодий козаченько
Житами втікає.
Він втікає, все прямує
В невелику хату.
А в тій хаті він дістане
Геройську відплату.
За молодим козаченьком
У погоні гнали.
Молодого козаченька
Аж на стрих загнали.
Хата горить, хата горить,
А вогонь кружиться.
А молодий козаченько
З ворогами б'ється.
Забив же він коменданта,
Забив комісара.
Розійшлася по Вкраїні
Пукалова слава.
Як вже хата погоріла,
Стала пригасати,
Взяли гаком за личенько,
Витягнули з хати.
Взяли його за рученьки,
Щоб в авто вложити.
Дайте йому два защики,
Він ще буде жити.
Дайте йому два защики,
Серце підтримати.
Бо ти будеш в Бережанах
Протокол складати.
Як вкладали до машини,
Він махнув рукою.
Попрощався з Українов,
З ненькою старою.
Дорогою, дорогою
Авта загуділи.
Взяли того козаченька
І не знать, де діли.
Стара мати умліває,
Плаче і ридає.
Ой, за що мій син рідненький
Марно погибає!⁷⁹

МЕЧЕМ ЗАДЗВЕНІЛИ КАРПАТИ

Мешканці краю пильно стежили за розвитком подій у Карпатській Україні, яка 15 березня 1939 р. проголосила свою незалежність і тепер кров'ю своїх синів і доньок відстоювала право бути вільною. Молоді патріоти ОУН Бережанщини готові були подати руку допомоги Срібній землі, що знемагала у супротиві угорським фашистам. Тут у даний момент кувалася доля України, загорався обрій Другої світової війни. Краяни-добровольці спішили на допомогу українським горянам. З села Яструбово, наприклад, на Закарпаття подалися юнаки – Петро Миромир, Іван Фінчак, Петро Филіма. Йшли також добровольці з інших сіл.

Селяни ловили кожну вістку, що пробивалася до галицьких сіл з Карпатської України. Володимир Райтер у своїх спогадах пише, що просвітяни с. Вівся на зібрані кошти купили для читальні радіоприймач марки “Телефункен” і слухали передачі з Відня, Праги про тогочасні події на Закарпатті⁸⁰.

В містечках і селах Східної Галичини проходили віча і збори на підтримку визвольних процесів на Закарпатті. Маніфестацією відреагував також провід ОУН у Бережанах. Поліція намагалась розігнати маніфестантів. У людей навіть стріляли. Юнака Федечка з Конюхів поранили у ногу, яка довго потім не гоїлася і її ампутували.

Учасник подій Володимир Райтер із с. Кальне розповідає, що подія відбулася у неділю. Падав дощ. Після Богослужіння почалося віче, і перед людьми виступив повітовий провідник ОУН Степан Савка, пс. “Орел”, уродженець с. Криве.

З ратуші поляки відкрили вогонь з кулемета і це стало сигналом до нападу польських “стшельців” на людей. Бійка тривала кілька годин. Були поранені⁸¹.

Щоб розповсюдити вісті про події на Закарпатті, молоді революціонери йшли в народ. Так, з Конюхів до Зборова о першій

годині ночі вирушило 12 юнаків ОУН для організації віча. Після Служби Божої у церкві зупинили на подвір'ї народ і виголосили реферат про політичну ситуацію в Карпатоукраїнській державі. Селяни уважно слухали ораторів про героїзм карпатських січовиків і на оклик доповідача "Слава Україні!" грімко відповіли: "Героям Слава!". Патріоти на честь героїчного чину карпатських українців вистрілили по кілька разів з пістолетів у повітря й зникли.

Польська поліція того ж дня почала арешти підозрілих, заарештувала у Зборові сімох молодих людей і двох із с. Хворостець, яких засудили до восьми місяців в'язниці.

Але ідеї самостійної України вже було не спинити. Карпатська Україна першою після Визвольних Змагань 1914-1920 рр. підняла прапор визвольної боротьби, і ця ідея боротьби з кожним днем оволодівала свідомістю широких мас.

Після бережанських подій почалися арешти. Солтис Чижевський з незнайомим агентом поліції арештували у селі Володимира Райтера, Дмитра Стефаніва, Йосипа Смишнюка, Тимофія Брика, Михайла Данилюка.

У відповідь на польські репресії підпільники вбили солтиса Чижевського з братом, і вони кілька днів лежали не поховані на городах.

Влада посилила арешти. З сіл до постерунку в с. Криве почали звозити провідну молодь: з Козови Лева Зацного і Володимира Чарторийського, із Золотої Слободи – Ярослава Старуха, Петра Гуцала, з Козівки – Івана Нестеровича, Дібща – Іллю Сироту. Потім їх повезли до Бережан, звідти до Львова і всіх до жахливої Берези Картузької⁸².

НА ПРИКАЗ ВАРШАВИ

Під впливом революційної діяльності Організації Українських Націоналістів у другій половині тридцятих років ХХ століття Річ Посполита вирішила не від-

ставати від своїх тоталітарних сусідів – III Райху і більшовицької Росії й побудувала концентраційний табір для утримання організаторів визвольного руху.

Будівництво концентраційного табору припало на період "добросусідських" взаємин Польщі та Німеччини, а приспів будівництво табору караючий постріл члена ОУН Мацейка у міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького у Варшаві.

Польський "ізоляційний табір" Береза Картузька знаходився біля залізничного шляху Брест-Литовський – Барановичі у повіті Пружанським на білоруським Поліссі над річкою Яселдою. Він мав свою історію. У 1648 р. князь Сапіга побудував там монастир для чину Картузів. Відтоді пішла назва Береза Картузька. У 1831 р. російська армія зруйнувала монастир і побудувала на цьому місці казарми для війська. У цих казармах влада примістила катівню для патріотів України.

Тюрма Берези Картузької – це тільки одна ланка у довгому ланцюгу історичних злочинів Речі Посполитої супроти українського народу, що було продовженням понад п'ятсотлітньої історії панування Польщі над народом, якого українська історія не має права забувати.

Стрілецький поет Олесь Бабій у поемі "Гуцульський курінь", написаній у 1919-1927 рр., гірко докоряв Польщі за долю України:

Польщо, одвічний демоне Вкраїни!
Вампіре лютий, ненаситний,
Що вже століттями цілими
Спиває кров своїх офір.⁸³

Перші масові арешти національно свідомих громадян Східної Галичини почалися з 16 на 17 червня 1934 р. Під час цієї великої поліційної акції власті схопили усіх, кого вважали неблагонадійними. Усі місцеві поліційні постерунки, повітові в'язниці були заповнені патріотами краю.

З тих пір у Польщі запрацював тюремний конвеєр, який ні на мить не зупинявся до її розвалу в умовах початку Другої світової війни.

Найбільш відомих патріотів та підпільників відправляли до Берези

Картузької. Навряд чи збереглися архівні списки політичних в'язнів згаданої катівні, які частково відтворюємо лише зі спогадів мешканців краю. Із с. Козівки, наприклад, у Березі Картузькій відбував термін Іван Нестерович – організатор товариства “Просвіта”, брати Володимир і Тимофій Гладчуки, із с. Золота Слобода – Ярослав Старух, Степан Гадач, Григорій Гадач (двоюрідний брат Степана), Петро Гуцал, Володимир Проць, с. Дібще – Ілько Сирота, Володимир Михайлечко, Лев Рега, Василь Горуц, Михайло Простяк, Леонід Смачило, Михайло Пішка, с. Золочівки – Олександр Кіт, Михайло Луцишин, с. Вибудів – Іван Штабалюк, з Козови – Лев Зацний, с. Кальне – Володимир Райтер, Йосип Смишнюк, Дмитро Стефанів, Тимофій Брик... Кількість галичан, які пройшли крізь пекло польських тюрем, дуже велика. Особливістю польської Берези Картузької у порівнянні з німецькими і радянськими таборами була муштра, якою “насолоджувались” тюремні наглядачі над політв'язнями.

У Березі Картузькій відбували термін майбутні відомі діячі ОУН, УПА: Роман Шухевич – Головнокомандувач УПА (†) 5 березня 1950 р., Дмитро Грицай, пс. “Пербийніс” – шеф Головного Військового Штабу УПА (†) 19 грудня 1945 р., Ростислав Волошин, пс. “Павленко” – командир заплля УПА (†) 22 серпня 1944 р., Володимир Лопатинський – крайовий провідник ОУН (†) узимку 1946 р., Омелян Грабець, пс. “Батько” – командир УПА-“Південь” (†) 10 червня 1944 р. і багато інших, серед них Ярослав Старух, пс. “Ярлан”, “Синій”, “Стяг”, “Стояр” – крайовий провідник ЗОУЗ, член Проводу ОУН, лицар Золотого Хреста заслуги, що показував друзям вірець мужності у тюрмі (†) 30 вересня 1947 р. Політв'язень Володимир Макар у споминах “Береза Картузька” пише про Старуха наступне: “Живий і жвавий, як живе срібло, життєрадісний оптиміст, завзятий дискусіант на найрізніші теми, знаний добре всім мешканцям Академічного Дому у Львові у 1929-1934 рр. Залишився точно таким самим у Березі. Коли поліцай бив його палкою, Старух тільки іронічно посміхався (...).

Все-таки Береза була тільки невинною забавкою в порівнянні з тим, що довелося пережити нашому Старухові за німецької окупації”.

Але про це розповідь далі. Детальний опис про перебування у Березі Картузькій маємо від колишнього політв'язня, активного учасника визвольної боротьби ОУН, УПА Володимира Райтера, уродженця с. Кальне, в якому він доповнює наше уявлення про всі ті жахіття, яких довелося йому зазнати у польській в'язниці.

“Нарешті поїзд зупинився, і нас почали вигонити з вагонів, обезсилених, голодних. Це була сумнозвісна катівня Береза Картузька. Знову формують колону, яку оточила поліція. Нас женуть по дорозі із битої цегли, прокладеній на болотах. Нарешті побачили високу огорожу з колючого дроту, із сторожовими вишками, на яких перебували вартові з кулеметами, а з зовнішньої сторони був викопаний широкий і глибокий рів, повний води. Перед головною брамою росла алея чудових квітів, а посередині прокладена із цегли широка дорога, довжиною приблизно 100 метрів. По боках аж до воріт стояли поліцаї з дубовими палицями. За командою “бегем марш!” нам по двох приказали бігти по тій вулиці із дубових палиць до головної брами. Як тільки ми кинулись бігти, на нас посипався град ударів з обох боків. Били, куди попало, по плечах, по руках, по ногах, хто отримав удар по голові, падав на дорогу і так лежав непритомний, а через нього перескакувала наступна пара і так далі. Ми зовсім вибилися із сил. Я біг, здається, у п'ятій парі. Мабуть, я був наймолодший серед в'язнів і старався якнайшвидше, щоб не попасти під удари. Десь на половині тієї тернистої дороги побачив чоловіка у рясі православного священника з Волині, який лежав без ознак життя, мабуть, був мертвий. Добіг я до брами, не пам'ятаючи, скільки дістав ударів палицями, і впав. Поруч лежали ті, що бігли переді мною. Та пекельна процедура тягнулась, може, годину або й довше, поки через цю “вулицю” із палиць не перегнали всіх в'язнів.

Перед нами відкрилась пекельна панорама сумнозвісної Берези Картузької – широке поле, розділене на менші площі, огорожене колючим дротом. Усім приказали встати, вишикуватись струнко, і начальник табору звернувся до нас такими словами: “Тут усі здохнете, на вас вже викопані гроби”. Тоді погнали нас до якогось складу, приказали здати всі речі, крім літнього одягу. На цю процедуру дали 4 секунди і рахували: “Один, два, три, три з половиною...” Хто не встиг вкластися у ці секунди, били палицями і заганяли в стрій. Формували групи по 120 в'язнів, якими командували наглядачі з помічниками. Нам прочитали режим: заборона говорити між собою, щоденно карна муштра по 12 годин, біг на 100 метрів. Другою вишуканою формою муштри було те, що по команді всі падали на землю і мусіли триматись на ліктях і на пальцях ніг. Перевіряли кожного, а тих, хто лежав на животі, били без спасу. Така муштра тривала цілий день. В обідній час ставили в'язнів попарно, обличчям один до одного. Перший ряд підходив до кухні, де давали йому одну маленьку мисочку юшки і дві ложки. Кожен повертався на своє місце. Одну ложку віддавав товаришеві, який чекав, тримаючи цю мисочку в руках. Їли по команді, стоячи. Після цього відносили мисочку і ложки до кухні. За командою йшли в туалет (довгий рив), виконати фізіологічні потреби і стати в стрій. Далі муштра продовжувалась до вечора за командою: “Раз, два, три!”. В'язні знову ставали в два ряди і йшли на вечерю: по 1 ложці води, яку набирали з бочки, і по 120 грамів хліба. Після такої “вечері” за командою бігли до будинку на другий поверх, за командою роздягались до білизни, а верхній одяг складали на полиці і бігом влітали до камер з бетонною підлогою. Розмір камери 10 на 15 метрів. Знову вишикувались у ряд, проводилась перекличка, і, вислухавши правила режиму в концтаборі, ледве живі в'язні лягали спати тільки за командою: “Спаць!”. Наглядачі, залишивши світло, виходили з камери. Один з них вартував у коридорі і через вічко в

дверях заглядав, чи хто не порушив режиму. Не дай Боже, щоб хтось з нас заговорив один до одного – викликали в коридор і били, поки в'язень не втрачав свідомості. Ми з жахом прислухалися до страшних стогонів катованого. Не можна було навіть кричати. Смертельно втомлені, ми падали на бетонну долівку і миттєво засинали кам'яним сном. Здавалось, що спали хвилину, коли різкий свисток будив нас знову. Лунала команда: “Вставай!” – і напівживі люди зводились на ноги і вибігали в коридор. Знову рахунок: “Раз, два, три!”. За цю мить треба було одягнутись і стати в стрій. Дехто не міг знайти свого одягу, то хапав що попало, своє чи чуже, щоб скоріше вкластися в оту страшну лічбу. Женемо щодуху надвір, шикуємось і стаємо на плацу. І все – за командою до трьох. І так щодня.

Старші люди не витримували такої щоденної муштри, падали напівживі, і їх кудись забирали. В'язні почали сліпнути. Так продовжувалось тижнів три, а нас ставало все менше і менше.

Несподівано, як Боже спасіння, над табором появились літаки з білими хрестами на крилах. Пролунав пронизливий звук сирен, і за командою ми всі попадали на землю лицем вниз. Не пам'ятаю, як довго ми лежали, але в голові билась думка, щоб літаки кружляли якнайдовше, бо це давало можливість трохи відпочити. Кожен просив у Бога такої ласки.

Усі ті, хто був молодший, також поволі втрачали останні сили, здоров'я погіршувалось з кожним днем. Ми вже ледве рухались. Наглядачі загнали нас у камери і не випускали, бо більшість в'язнів уже не могла встати. Кожного дня перед сном наші кати проводили перевірку. Вночі поліцаї заходили в камери і викликали за прізвищами. Хто обіззався, того забирали кудись, і ми його більше не бачили. За тих три тижні залишилось у моїй камері менше, ніж половина в'язнів. Тепер ми мали більше місця і могли вільніше лежати на підлозі, витягнувшись на весь ріст. Нами оволоділа якась байдужість. Ми

втрачали волю до боротьби за життя і чекали свого кінця.

Сирени по кілька разів на день повторювали свій пекельний рев і ми розуміли, що літаки появляються над табором.

Ще протягом кількох днів ми лежали в камерах. Виводили нас тільки для того, щоб ми поїли і сходили до вбиральні. Хто не мав сили, той не виходив. З тривогою ми чекали, що ж буде далі, бо кожної ночі викликали когось, який уже не повертався. Хто необережно обізвався до товариша, знайомого ще з волі, того поліцаї волокли в коридор на бетонну підлогу і били до безтями. Попався і я... Опам'ятався тільки вранці в камері. Розпух так, що не міг влізти в сорочку. Так лежав горілиць на бетоні кілька днів і ночей. Пізніше ми дізнались, що тих, кого викликали вночі, розстрілювали. Кожен без всякої надії на життя чекав своєї черги. Камера не спала.

Одного разу хтось почав бити в двері, почувались крики надворі. Ми піднялись на ноги і кинулись до вікон. Та нічого не побачили, бо було ще зовсім темно. У коридорі, мабуть, не було наглядача, бо ніхто не появився, щоб нас покарати за той шум, що вчинили в камері. Ми не знали, що сталося. Крики не стихали, а згодом ми почули жіночі голоси: "Люди! Виходіть з камер! Воля! Воля!". Ми ще не вірили цьому, думали, що то провокація, і при виході з камер будуть нас розстрілювати. Двері були зачинені, а хтось бив їх, ламав – і нарешті впали, а в камеру кинулись жінки, які теж були ув'язнені в цьому таборі смерті.

Виявилось, що поліцаї ще вночі повтікали, залишивши в'язнів замкненими в камерах. Та згодом всі камери були відчинені, бо двері порозбивали ті, хто вийшов надвір. Одягались у те, що кому попало з полиць, хто залишився живий, зі складів забирали цукор, хліб та інші продукти. Кожен став шукати знайомих, односельців, збирались групами і виходили на дорогу. Я знайшов товаришів з мого села: Йосипа Смишнюка, Дмитра Стефаніва, Тимка Брика і декого з сусідніх сіл. Усі вони були членами ОУН. Ми разом зайшли у продуктовий склад, де нам дали кілька

буханців хліба, трохи цукру, які розділили між собою. Потім почалося віче. Нашими провідниками були люди, старші за віком, переважно інтелігенти. Вони пояснили, що нам далі робити. Перш за все ми мусіли йти пішки в напрямі до Кобрини, бо цю дорогу вже зайняли німці, а в лісах ще блукали групи польських вояків, поліцаїв. Так організовувалась величезна колона з кількох тисяч в'язнів і рушила до Кобрини, віддаленого від концтабору на 47 км. Це був страшний, тернистий шлях до волі. Обезсилені люди падали, підносились і брели, спираючись один на одного. Не було де напитись води, то дехто кидався до рову, наповненого водою, щоб напитись, і не міг уже піднятися. Інші йшли, дякуючи Всевишній Силі, що допомогла вирватись з того пекла. Довелось ночувати серед поля. Аж через кілька днів ми дістались до Кобрини, де нас, голодних і напівголих, зустріли представники німецької армії, а також населення міста, яке стояло з двох боків вулиць, якими ми проходили. Люди давали нам харчі, деяку одягу. По дорозі через кілька кілометрів одна від одної стояли німецькі кухні, які варили пісну кашу, і, хто підходив, давали їсти. Військові машини підвозили нас в напрямі Брест-Литовська, причому відносились до нас дуже прихильно, давали сигарети, хліб, одяг. У Брест-Литовську нас зустрів новостворений український комітет і розмістив у місцевій гімназії. Провів реєстрацію в'язнів. Була створена медична допомога при сприянні німецької влади.

Тут, у Брест-Литовську, я зустрів свого першого провідника Михайла Галасу, псевдо "Птах" із села Кривого, який повідомив мені, що тут знаходиться Степан Бандера і його брат Василь, але мені не пощастило з ними зустрітись.

Далі організовували відправлення нас додому чи туди, куди хто бажав. Одні вибрались за Буг, інші в рідні місця. Мені сказали вертатись додому, підлікуватись і чекати на зв'язок. Ми згуртувались за повітами і готувались наступного дня вирушати з Брест-Литов-

ська, бо німці мали передати місто Червоній армії. З нагоди такої події готувались тріумфальні брами з написом “Добро пожаловать!”. Ми були свідками того, як червоний і коричневий фашизм ділили чужу, завойовану територію. Далі ми вирушили в дорогу на ту землю, де вже панувала радянська влада. Ми йшли тільки через Полісся, Волинь, ночували по селах, де нам люди дуже співчували і допомагали чим могли. У селах і на дорогах стояла новостворена міліція з місцевих жителів, яка теж нам допомагала. При зустрічі з військовими довелось говорити, що ми – за радянську владу – так нас попередили ще в Бресті.

Нарешті ми дійшли до Галичини. Перше село, до якого ми зайшли, зустріло нас дощем. Тут якраз святкували празник. Промоклі до кісток, у крайній хаті попросились переночувати. Тут було багато гостей, нам дали по куску хліба і відправили спати під оборіг на сіно. Не зігрівшись до ранку і не подякувавши господарям, ми помандрували до Сокаля на Львівщині. Там нас підбрала військова машина і довезла до Золочева, де ми в школі заночували. А вранці пішки попрямували через Зборів, Глинну, Августівку і зупинились дуже втомлені за селом Плотича. Тут присіли відпочивати. Було вже темно, коли надїхав якийсь чоловік фірою (віз з поля картоплю). Він зупинився і спитав, хто ми такі. Коли ми відповіли, що йдемо з Берези Картузької, і назвали свої села, він скинув мішки, посадив нас на фіру і повіз через Козову до Кального.

Була темна осіння ніч. Не доїжджаючи до села, ми щиро подякували доброму чоловікові і попрощались з ним. Нас охопила невимовна радість, що ми живі і нарешті опинились на своїй рідній землі. Усі впали на коліна перед Розп'яттям, яке здавна стояло коло села, помолитись на повний голос, а сльози рясно котились з очей. Було нас п'ять...

У той час ми почули голоси. До нас наближались люди. Побачивши нас, почали кричати, плакати, і в тому гаморі я почув голос своєї мами. Вона впізнала мене, кинулась мені на груди і, взявши

попід руку, довела додому. До хати прийшло повно сусідів, родичів, знайомих. Вони навперебій розповідали про події, які тут відбувались за час моєї відсутності. З радості плакали всі, особливо мати, батько, сестра і старенький дідусь. Я, слухаючи розповіді, від великої перевтоми заснув. А наступного дня не міг піднятися. У легенях відчув сильний біль. Це був наслідок тих ударів, яких завдали мені поліцаї в Березі. Як виявилось, на легенях появились темні плями, і я змушений був довгий час лікуватись. Я перетворився на справжній скелет. До ув'язнення важив 72 кг, а тепер – 46 кг. Почалась тяжка і довготривала хвороба. Через кілька днів тато повіз мене в Козову до лікаря Манацького, який оглянув мене і сказав, що треба мій стан перевірити рентгенівським апаратом. Такого апарата в нього не було. Тому на другий день тато повіз мене в Бережани до лікаря-жида, який мав власний апарат – рентген. Просвітивши мене, сказав, що затемнені верхки легень, написав рецепт, і з тим ми повернулись додому.

Минуло ще декілька днів, але поліпшення мого здоров'я не було. Тоді мама почала лікувати народними методами, які рекомендувала книжка “Кнайпа”. Напувала мене різними травами, робила купелі і компреси, натирання. Так я пролежав до свят Різдва Христового. Через кілька місяців більшовицької влади почались арешти інтелігенції, студентів, свідомих селян. Знову настала чорна ніч репресій і страху. Мое здоров'я поліпшилось. Майже кожного дня до мене приходили різні люди, у тому числі й зв'язкові, приносили новини не дуже втішні. Це мене найбільше бентежило, бо ще раніше я знав, на що здатні більшовики, а друзі приносили підтвердження моїх побоювань. Про радянську дійсність я вже знав з розповідей тих людей, які чудом вирвались з більшовицького “раю”: про голод 1932-1933 рр., про арешти ЧК, про масові розстріли інтелігенції і селян, про насильну колективізацію, про виселення в Сибір і на Соловки”⁸⁴.

НЕПОВНИЙ РЕЄСТР АРЕШТІВ І СУДОВИХ РОЗПРАВ ПОЛЬСЬКИХ ВЛАСТЕЙ НАД ПАТРІОТАМИ УВО-ОУН, ЯКІ ВІДБУВАЛИСЬ У БЕРЕЖАНАХ (1929-1935 рр.)

16 квітня 1929 р. в Бережанах арештовано студентів Володимира Рижевського, Михайла Ставничого та Ярослава Старуха.

6 вересня 1929 р. бережанський суд засудив за опіку над могилами українських січових стрільців Петра Сагайдачного на 10 місяців в'язниці, В. Булика і Д. Семчишина по 6 місяців, а священика В. Соломку і 28 підсудних на два з половиною місяці в'язниці.

У березні 1931 р. бережанський суд засудив Івана Розп'ятовського з Кривого, Іллю Сироту з Дібща, Михайла Галасу, Дмитра Пителя, Степана Орляка, Андрія Хлопаса із звинуваченням за підпал скирт польських колоністів⁸⁵.

18 березня 1930 р. за приналежність до УВО бережанський суд засудив селян: М. Мішинського та М. Волощука.

20 травня 1930 р. бережанський суд засудив селян: В. Озаркова, Б. Белегая, В. Гучка і Д. Гучка на 7 років ув'язнення.

(?) 1930 р. поліція арештувала за приналежність до УВО та підпали маєтків польських колоністів з Конюхів братів Василя і Юрка Сеніків, Василя Процика, Федька Назара, Федька Мрикала, Івана Мрикала, Микиту Мрикала, Петра Курила, Йосипа Когута, Василя Писківа, Степана Саранчука – батька (його син вояк УПА, тридцять років відбув у більшовицьких концтаборах – Н. М.).

30 травня 1930 р. за приналежність до УВО засуджено селян М. Волощука і М. Мищишина на 1 рік в'язниці.

22 вересня 1930 р. бережанський суд за розповсюдження "Сурми" і підпали колоністів засудив на 3 роки тюрми Василя Процика, Федька Назара, Василя Сеніка та Івана Мерищака з Конюхів.

28 листопада 1930 р. за участь в УВО і саботажі акції засуджено селян: Іллю Сироту, Степана Орляка, Дмитра Пителя, М. Мартинова, Д. Посунька та шість інших по півтора року в'язниці.

12 грудня 1930 р. за вбивство донощика Татаньчука суд засудив Володимира Хамулу на кару смерті та Євгена Мороза з Підкаменя (?) на 6 років в'язниці⁸⁶.

20-21 травня 1931 р. за приналежність до УВО, ОУН та участь у "саботажних акціях" засуджено Івана Розп'ятівського на 5 років тюрми, Ярослава Лапчака і Мартина Мізерного на 3 роки тюрми.

22-23 травня 1931 р. за "державну зраду", участь у "саботажах" і намову до вбивства Мартина Мацішина, Миколу Волощука з Шумлян засуджено на 6 міс. ув'язнення. Мацішина звільнено.

29 вересня 1931 р. суд у Бережанах засудив Івана Атаманчука, М. Барана, Дмитра Білоуса, Корніцького, Сеніка, Процика – селян з Конюхів і Ценева за приналежність до УВО і розповсюдження речника УВО часопису "Сурма"⁸⁷.

10 січня 1932 р. тернопільська поліція арештувала у с. Довжанка Остапа Рудакевича, Дмитра Музику, Петра Козюпу, підозрюючи, що вони розкинули у тернопільській церкві листівки ОУН.

18-19 січня 1932 р. відбувся суд над 12-ма студентами і селянами, звинуваченими у підпільній діяльності ОУН та розповсюдженні антипольської літератури.

14 лютого 1932 р. поліція з Бережан арештувала за поширення листівок ОУН Петра Павлишина і Василя Лентуха. Того самого дня у с. Добромірка арештовано за листівки студента Володимира Мороза і гімназиста Івана Слободяна.

12 березня 1932 р. за приналежність до УВО та участь у "саботажах" до 10 місяців ув'язнення засуджено Миколу Ставарського, Герасима Єналя та Івана Ниж-

ника, Василя Лотоцького й Івана Рибіцького до 9 місяців.

17 червня 1932 р. суд покарав 17 селян з Осівців, у т.ч. 12 чоловіків і 5 жінок, за активну оборону арештованих у 1930 р. українців – кожного від чотирьох до 1 місяця ув'язнення.

15 вересня 1932 р. за приналежність до ОУН і транспортування націоналістичної літератури суд засудив Івана Гавриляка з Підмихайлівців, Омеляна Озерківа з Журова на півтора року ув'язнення, а Рудольфа Вульчина з Підмихайлівців на півроку.

16 вересня 1932 р. Дмитра Дяківського за приналежність до УВО і “саботажі” засуджено на півроку тюрми.

12 грудня 1930 р. засуджено Володимира Хамулу на кару смерті, яку замінено на довічне ув'язнення, а Євгена Мороза на 6 років тюрми за вбивство поліційного донощика С. Татаньчука з с. Підкамень.

15 березня 1933 р. за намову дітей до шкільної акції засуджено Василя Бика на 15 місяців ув'язнення.

20 березня 1933 р. Івана Штабалюка за протипольську промову засуджено на 1 рік ув'язнення.

25 березня 1933 р. за приналежність до ОУН та участь у “саботажах” Григорія, Василя і Степана Балуків, Дмитра Умблята, Миколу Пухалю засуджено на 2 роки ув'язнення.

Липень 1933 р. – Осипа Мадабуру за розповсюдження листівок ОУН в Угринові Підгаєцького п-ту засуджено на 2 роки ув'язнення.

Вересень 1933 р. – Миколу Метанчука з с. Маркова Підгаєцького п-ту за розповсюдження листівок ОУН засуджено на 4 роки ув'язнення.

27 вересня 1933 р. за приналежність до ОУН і розповсюдження листівок Василя Сташкова й Осипа Кулиничка (обидва з с. Дички) засуджено на 2 роки тюрми.

29 вересня 1933 р. поліція в Бережанах арештувала за підозру в приналежності до ОУН Осипа Ставничого, Тараса Старуха, Ярослава Йонака, Євгена Йонака та Михайла Бідулу.

1 жовтня 1933 р. в Бережанах арештовано М. Служинського і В. Ничку за підозру в підпільній діяльності.

28 жовтня 1933 р. в Бережанах арештовані: учитель “Рідної школи” Антон Крамарчук, Іван Крамарчук, Євген Йонак, Богдан Старух; у Козові: Микола Трофим'як, Юліан Кавка; в Козівці: Іван Несторович, Іван Бучинський, Омелян Бучинський, Василь Стець; в Дібшу: Іван Майчук, Федір Шкільний; в Потуторах: Омелян Лапунька; в Жукові: голова читальні “Просвіта” Андрій Хлопась; у Раю: Осип Ганачевський, Дмитро Стебельський; у Вербові: Микола Кузик, Федір Гевка; в Лісниках: Михайло Тицький; у Потюці: голова читальні Гнат Безкоровайний; у Бишках: голова читальні Іван Федечко; в Ценеві: Дмитро Корнецький, Н. Корнецький; у Вибудові: Іван Штабалюк; у Вимислівці: Павло Пончак, Федір Пукало, М. Подусовський.

Жовтень 1933 р., арештовані: Михайло Нагірний з с. Вербів, студент теології Іван Балук з Городища, Марія Гнидівна, Михайло Школяр, Дмитро Гардій, Михайло Клюга з с. Потік.

Березень 1934 р. – у с. Конюхи арештовано братів Михайла і Григорія Парасюків і Григорія Гураля.

19 березня 1934 р. за приналежність до ОУН та пропаганду націоналістичної літератури засуджено до трьох років позбавлення волі: студента Петра Олійника, учня торговельної школи Миколу Левицького, учня гімназії Михайла Барана; до трьох з половиною років: торговельного помічника Миколу Труша; до чотирьох років: робітника Антона Шидловського, до шести місяців: О. Барана, М. Гетьмана; до п'яти місяців: Григорія Левицького.

Травень 1934 р. – арештовано селян Василя Лихолата із с. Потік, Федора Ціцюру і Миколу Лотоцького з с. Куропатники, студента Івана Думина з Потуторів.

10 червня 1934 р. за приналежність до ОУН та участь у шкільній акції засуджено на 2 р. і 3 місяці Олексу Ригайла; на 2 роки Іллю Джулинського і Андрія Мандзія.

Вересень 1934 р. – за приналежність до ОУН і вивішення синьо-жовтого прапора з написом “ОУН” у с. Куропатники

засуджено на 3 роки в'язниці і 160 золотих штрафу Василя Лихолата з Потоку; на 2 роки і 80 золотих штрафу Миколу Лотоцького та на 9 місяців і 40 золотих грошової кари Федора Ціцюру з Куропатників.

25 лютого 1935 р. за розповсюдження нелегальної літератури ОУН на 4 роки в'язниці засуджено Василя Качоровського та на 8 місяців в'язниці Івана Фіну.

3 березня 1935 р. відбувся процес над одинадцятьма учнями Бережанської гімназії, обвинувачених у приналежності до юнацтва ОУН. До трьох з половиною років засуджено Михайла Вербовецького; до 2 роки в'язниці: Івана Майчука, Омеляна Котлярчука, Петра Бабія, Омеляна Войтовича, Івана Кубая, Василя Білика, Бориса Рускевича, Василя Стаськіва. Двох студентів Теодора Павлова і Ореста Семчишина виправдали.

11 березня 1935 р. за приналежність до ОУН та участь у антишкільній акції в жовтні 1934 р. засуджено до 5 років в'язниці: Михайла Сулятицького і Дмитра Роздобудька.

24 березня 1935 р. за розповсюдження нелегальної літератури ОУН на 4 роки в'язниці і 160 зол. грошової кари засуджено Михайла Василькова та на 3 роки в'язниці і 160 зол. кари Михайла Гяя.

14 травня 1935 р. за "протидержавну діяльність" як члена ОУН засуджено із с.

Литвинів Семена Куліша та Івана Перегінця на 5 років ув'язнення кожного.

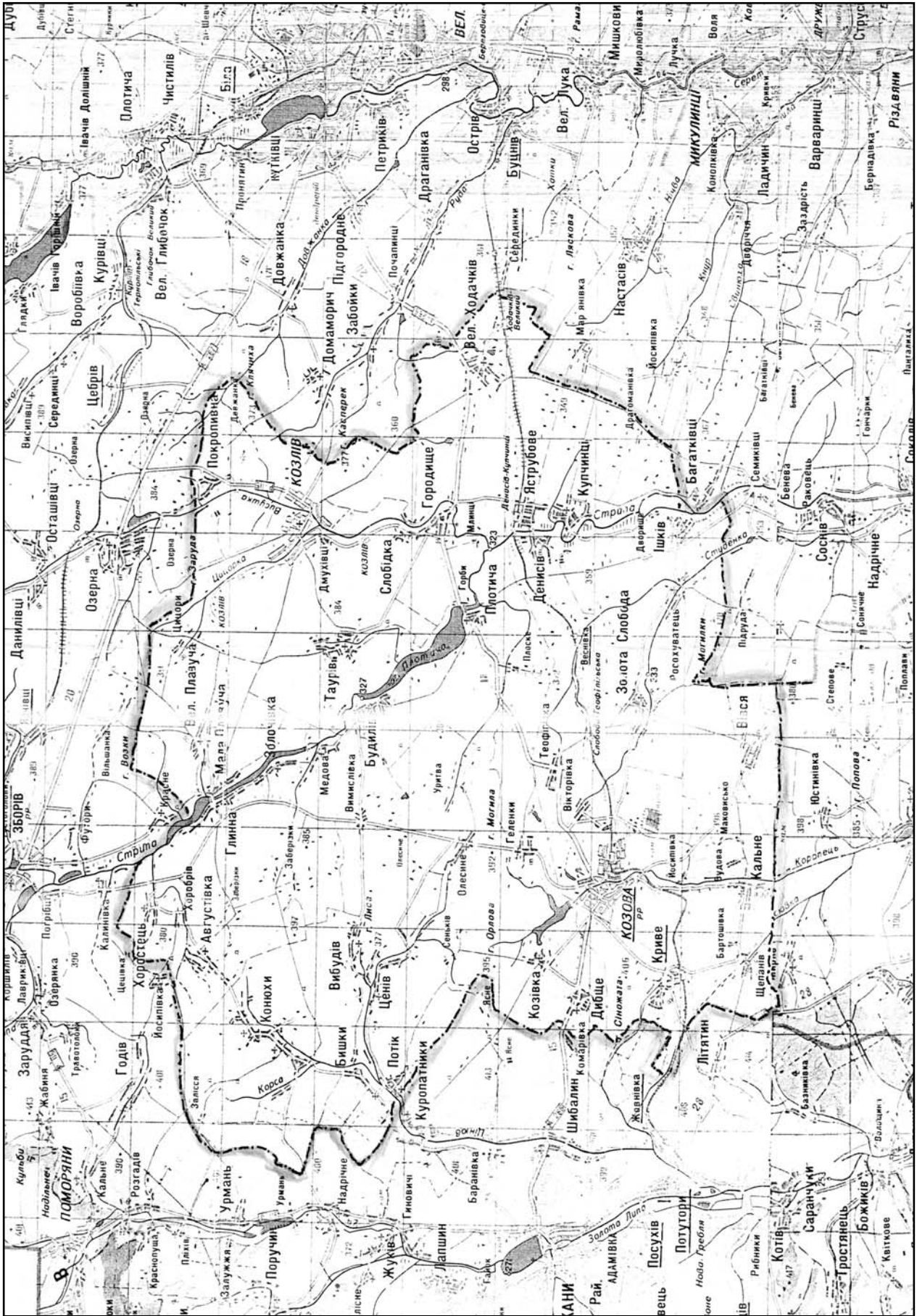
3 березня 1936 р. за приналежність до ОУН засуджено 12 селян: Миколу Василюшина, Михайла Левицького на 6 років, Теодора Слободу, Михайла Чорного на 5 років; Гриня Николина на 3 роки, Дмитра Лалака, Івана Сидора на 4 роки, Степана Гамдзія і Осипа Гарасевича до 2 років і 3 місяці, Михайла Євчина і Федора Зозулю по 2 роки.

Січень 1937 р. – арештовано чл. ОУН Михайла Семчишина і Дмитра Стецюка з Вербова та Василя Лихолата з Потоку.

10 травня 1937 р. відбувся суд над 12-ма учасниками віча с. Котів, які побили солтиса, що хотів розігнати сходина. Суд звинувачував Теодора Синькова, Василя Баричка, Гринька Корбила, Михайла Канюка, Михайла Вальківа, Гаврила Засядька, Петра Бесагу, Ольгу Бесагу, Ярослава Ковальчука, Богдана Лапуньку – з Котова, Ольгу Мур, заміжню Фолюк з Носівців біля Завалова. Обидві жінки підбурювали юрбу словами: "Бийте поляків, ляхів і мазурів".

Жовтень 1937 р. – за приналежність до ОУН і атентат на солтиса, який знущався над селянами, на 8 років в'язниці засуджено Івана Стельмаха з с. Поручин, Гринька Николишина на 2 роки і 6 місяців.

Мапа Козівського району.

Депутати Першого галицького сейму 1861 р.
Зліва направо в останньому ряду четвертий Михайло Старух - дід Ярослава Старуха.

Тимотей Старух –
батько
революціонера ОУН
Ярослава Старуха,
пс. "Стяг".
Н. 1860 р. Посол до
австрійського
парламенту і
галицького сейму.
Виступив з
патріотичною
промовою на
першому
військовому з'їзді
1917 р. у Києві.
Помер 1923 р.

Ярослав Старух.
Н. 1911 р.
у с. Золота
Слобода.
Революціонер
ОУН. Провідник
повстанської
боротьби у
міжвоєнному
періоді та на
Закерзонні,
пс. "Стяг" та інші.
Загинув 1947 р.
біля Любачева
(Польща).

Хата у с. Золота Слобода, де народився визначний діяч ОУН, УПА
Ярослав Старух, пс. "Стяг"

Українській Січові Стрільці на позиціях під с. Куропатники Березанського повіту. На передньому плані четар М. Маренін. Березень 1917 р.

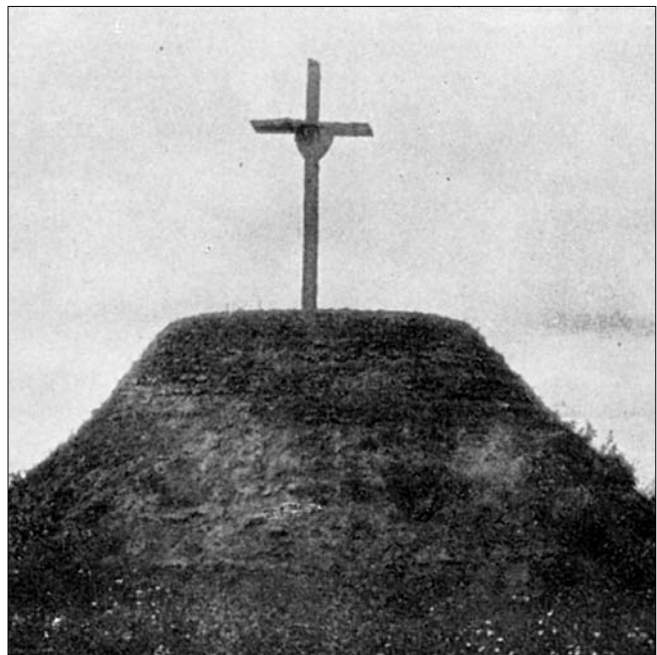
Перша похідна сотня Українських Січових Стрільців у Березанях. У центрі сотник С. Глібовицький.

Стрілецькі позиції на горі Лисоня. Місце кривавих боїв усусів з московськими наїзниками у серпні-вересні 1916 р.

Могила загиблих усусів на горі Лисоня.

Могила 49-ти січових стрільців на полі бою біля с. Семиківці (Теребовлянський р-н), полеглих 2 і 3 листопада 1915 р. Зруйнована польськими окупантами.

Похорон підхорунжого
УСС Івана Берегуляка
і його друзів у с. Вівся,
що впали у боях
з московськими
наїзниками під
с. Семиківці 1916 р.

Могили полеглих
Українських Січових
Стрільців на цвинтарі
у с. Посухів.
Вересень
1916 р.

Хор при читальні "Просвіта" с. Плотича. У центрі диригент, учитель Лука Кушнір.

Народний Дім у с. Плотича, побудований спільними зусиллями селян у 30х рр.

Організована молодь с. Плотича на святі, присвяченому Іванові Франку, 16 травня 1930 р.

“Луговики” на святі, присвяченому Іванові Франку, у с. Плотича 16 травня 1930 р.

Кінна сотня "луговиків" на святі, присвяченому Іванові Франку, у с. Плотича 16 травня 1930 р.

"Луговички" с. Ценів під вродистою аркою на відзначенні 70-ліття товариства "Просвіта", 1938 р.

Комітет читальні "Просвіта" у с. Велика Плавуча. Зліва направо сидять: Василь Мамус, Роман Стецько, Федір Максимів – голова, Петро Семчишин – секретар, Петро Горбань; стоять: Василь Чорний, Дмитро Семчишин, Степан Головатий, Дмитро Гаранджук.

Хор при читальні "Просвіта" у с. Велика Плавуча. У центрі регент Петро Дикий.

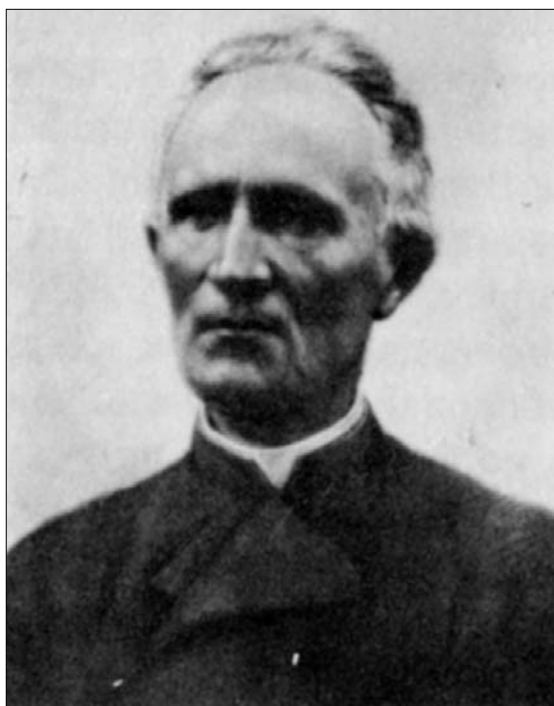

Комітет по будівництву Народного Дому у с. Велика Плавуча, 1937 р.

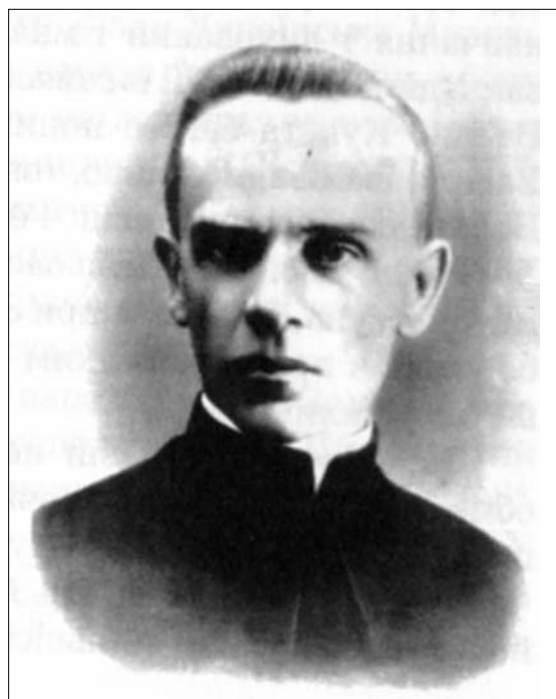
Зліва направо у першому ряду: Іван Турчин, Михайло Алексевич, Іван Дубовий, Василь Чорний, священник В. Левицький (помер у США), Дмитро Ґаранджук (помер в США), Омелян Гомеля (загинув у більшовицькому концтаборі), Петро Семчишин; у другому ряду: Василь Висоцький, Андрій Коцур, Степан Марчівський, Кіндрат Чорний (закатований у Зборівському РВ НКВС), Іван Матушинець (загинув в УПА), Іван Горин, Павло Лесів (загинув у Сибіру), Петро Паращук (закатований у Зборівському РВ НКВС), Йосип Баран, Петро Лішвінський, Дмитро Семчишин, Семен Алексевич, Іван Семчишин, Роман Стецько (помер у США), Павло Мамус, Микола Максимів.

Посвячення Народного Дому у с. Велика Плавуча, 1938 р.

Отець Юрій Чубатий. Багатолітній духовний провідник с. Будилів.

Отець Микола Хмільовський. Н. 1880 р. у с. Покропивна. Капелан IV Золочівської бригади УГА. Підтримував зв'язок з УВО, ОУН. Після смерті митрополита А. Шептицького кілька років таємно очолював УГКЦ. 1948 р. кооптований у члени УГВР. Під псевдонімом "Микола Лаврівський" підписав документ ОУН "Звернення воюючої України до всієї української еміграції". 1950 р. арештований НКВС. Помер 1955 р..

Драматичний гурток при читальні "Просвіта" у Козові. У центрі дяк Іван Питель, керівник гуртка.

Гурток художньої самодіяльності при читальні "Просвіта" с. Дібще.

Активісти "Просвіти", члени ОУН с. Таурів. Зліва направо у першому ряду: Павло Загребельний (арештовувався поляками), Антон Школяр (загинув 1941 р.); у другому ряду: Григорій Мовчко (загинув 1941 р.), Петро Лісевич (загинув), Василь Мовчко, Василь Доля, Теофіл Попович; у третьому ряду: Антін Ваврів, Михайло Доля, Леон Хома, Н.Н., Петро Гуменний, Василь Попович; у четвертому ряду: Антін Борщ, Теодор Мовчко, Іван Барабаш, Н.Н., Н.Н., Василь Возняк, Михайло Загребельний.

Театральний гурток при т-ві "Просвіта" у с. Ценів, 1936 р. Зліва направо у першому ряду: Микола Пайончковський, Григорій Павлюс, Степан Прийдун; у другому ряду: Михайло Корніцький, Парасковія Бардишко, Анна Ребій, Парасковія Кусень, Василь Корніцький; у третьому ряду: Микола Корніцький, Парасковія Михайлишин, Євдокія Кужда, керівник гуртка Іван Атаманчук, Варвара Корніцька, Євдокія Павлюс, Роман Біловус; у четвертому ряду: Петро Стандрет, Іван Стандрет, Петро Ковадла, Василь Атаманчук; у п'ятому ряду: Василь Лиськів, Василь Кужда, Антін Ухман, Роман Мельник, Данило Радій.

Самоосвітній гурток при читальні "Просвіта" с. Вибудів.

Драматичний гурток доросту с. Мужилів Підгаєцького п-ту. Зліва направо у першому ряду: П. Медицький, закатований НКВС у 1940 р., М. Білик - загинув в УПА; у другому ряду: М. Соляр, М. Лушак та інші майбутні симпатки ОУН. 1935 р. (за поданням Мирона Лушача, США).

Активісти "Просвіти" у с. Потік. У першому ряду праворуч Степан Безкоровайний, загинув в УПА.

Хор читальні "Просвіта" с. Дібше під керівництвом Іллі Сироти (у центрі).

Хор при т-ві "Просвіта" с. Золочівка.

Актив т-ва "Просвіта" у с. Криве, 1937 р. Зліва направо у першому ряду: 1-й Антін Галаса, 3-й Антін Шанайда (загинув в УПА), 4-та Зося Федорів, учителька сестра провідника СБ на Закарзонні "Дальнича", 5-й Дмитро Галаса, 6-й Андрусишин, 7-й Ілля Фурдела; у другому ряду: 1-й Степан Савка (загинув в УПА), 3-й Степан Волощук (загинув в УПА), 4-й Дяківський, 5-й Іван Івашків (загинув в УПА), 6-й Комушинів.

Хор при читальні "Просвіта" с. Городище у 1938 р. Диригент В. Кульчицький.

Збір "Союзу українок" у с. Козівка. У центрі делегати "Союзу" з Бережан.

Активісти т-ва "Просвіта" с. Ценів. Зліва направо у першому ряду: Юрій Лопатка - голова т-ва "Просвіта", Андрій Прийдун, Семен Волик, Іван Зазулька з сином; у другому ряду: Василь Корніцький, Степан Баран, Григорій Коваль, Степан Прийдун, Іван Стандрет; у третьому ряду: Яцко Кусень, Іван Прийдун, Роман Біловус, Григорій Павлюс, Микола Пайончковський.

Духовий оркестр у с. Велика Плавуча.
У центрі отець Володимир Левицький, 1937 р.

Духовий оркестр у Козові, 1925 р. Зліва направо сидять: Василь Стець, Осип Колодка, Михайло Стець, Іван Стоколоса, Іван Питель - диригент, Василь Колодій, Андрій Олійник, Василь Цюприк, Петро Пусьта; у другому ряду стоять: Андрій Стець, Володимир Стець, Василь Вівчар, В. Стець, Йосафат Колодій, Володимир Олійник, Степан Стець. Польські окупанти під час паціфікації 1930 р. знищили увесь музичний інструмент оркестру.

Духовий оркестр при читальні "Просвіта" с. Городище у 1938 р. Диригент В. Кульчицький.

Хор при т-ві "Просвіта" с. Конюхи. 1937-1938 рр.

Зліва направо у першому ряду: Іван Перець, Федір Грунтовський, Матвій Запотічний; у другому ряду: Анастасія Глух, Ірина Адамів, Ганна Маковенська, Гуменна (ім'я ?), Ірина Будзінська, Қолос (ім'я ?), диригент хору (ім'я ?), Мілька Трачинська, Ганна Грунтовська, Марія Сенник, Геня Саранчук; у третьому ряду: Петро Перець, Н.Н., Текля Павлишин, Ганна Цаволик, Параня Матвіїв, Михайло Колісник, Матвій Мрикало, Йосиф Когут, Текля Мрикало, Ганна Мельник, Марися Павлишин; у четвертому ряду: Н.Н., Михайло Маланчук, Марися Тернович, Марія Павлишин, Геня Колісник, Анастасія Урманець; у п'ятому ряду: Фесько Тернович, Петро Процик, Степан Черник, Микола Ковальчук, Григорій Солонинка, Василь Гуменний, Петро Глух, Ілля Головатий, Григорій Ганинин; у шостому ряду: Микола Дзямло, Григорій Трач, Михайло Мельник, Семен Цідило, Григорій Сінгалевиц, Олекса Подусівський, Павло Павлишин, Федір Процик, Григорій Процик, Петро Куриляк.

“Хліборобський вишкіл молоді” у с. Козівка 1938 р.

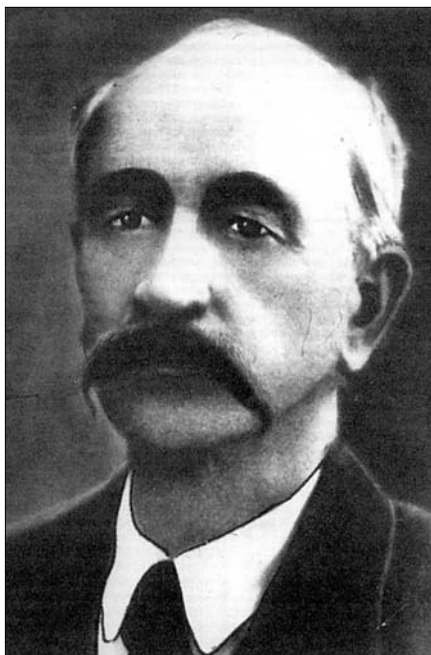
Жіночі куховарські курси при читальні “Просвіта” с. Дібще.

Юнацький хліборобський вишкіл при читальні "Просвіта" у с. Вибудів.

Просвітній і церковний хор с. Потік, 1935 р. Зліва направо у другому ряду 2-й - диригент Роман Лупиніс.

Андрій Чайковський. Письменник, адвокат. Активний громадсько-політичний діяч на Березанщині.

Поет і письменник Богдан Лепкий.

Іванна Блажкевич. Н. 1886 р. у с. Денисів. Письменниця і сподвижниця національного відродження краю. Померла 1977 р.

Франц Ковківський. Поет і дитячий письменник. Державний комісар ЗУНР у Козові (1918-1919 рр.). Розстріляний більшовиками у 1941 р.

Володимир Бемко. Н. 1889 р.
у м. Козова. Повітовий провідник УВО.
Помер 1965 р. у Нью-Йорку (США).

Володимир Герета. Н. 1911 р. у Козові.
Бойовий референт УВО. Повітовий
провідник ОУН. Загинув у січні 1936 р.
у боротьбі з польськими окупантами.

Данило Пукало. Н. у с. Вимислівка.
Бойовик ОУН. Загинув у бою з
польськими окупантами 2 липня
1939 р. Тіло забрано до Бережан.

Семен Левицький. Н. 1916 р. у с. Бишки.
Надрайонний провідник ОУН, пс. "Кліщ".
На еміграції зв'язковий ОУН між
європейськими державами.

Василь Дяків. Н. у с. Олесин.
Голова т-ва "Просвіта". Батько
революціонера ОУН і публіциста
Осипа Дяківа, пс. "Горновий".

Провідники визвольної боротьби ОУН, УПА краю (1930-1950 рр.).
Зліва направо сидять: Теодор Федечко, пс. "Ярема", Лев Зацний,
пс. "Троян"; стоять: Петро Федорів, пс. "Дальнич", Григорій Голяш,
пс. "Бей", "Шолом".

Іван Нестерович. Н. у с. Козівка.
Організатор т-ва "Просвіта" та
його незмінний голова.
Політв'язень польської в'язниці
у Березі Картузькій.

Іван Горохівський. Н. у с. Козівка. Член ОУН з 1936 р. Поранений у
перестрілці з польськими окупантами у Топилиському лісі 1939 р.

Методій Беднарський. Н. у с. Баворів Тереховлянського п-ту. Директор школи у с. Бишки в 1922-1939 рр. Арештований НКВС на початку 1946 р. і пропав безвісти.

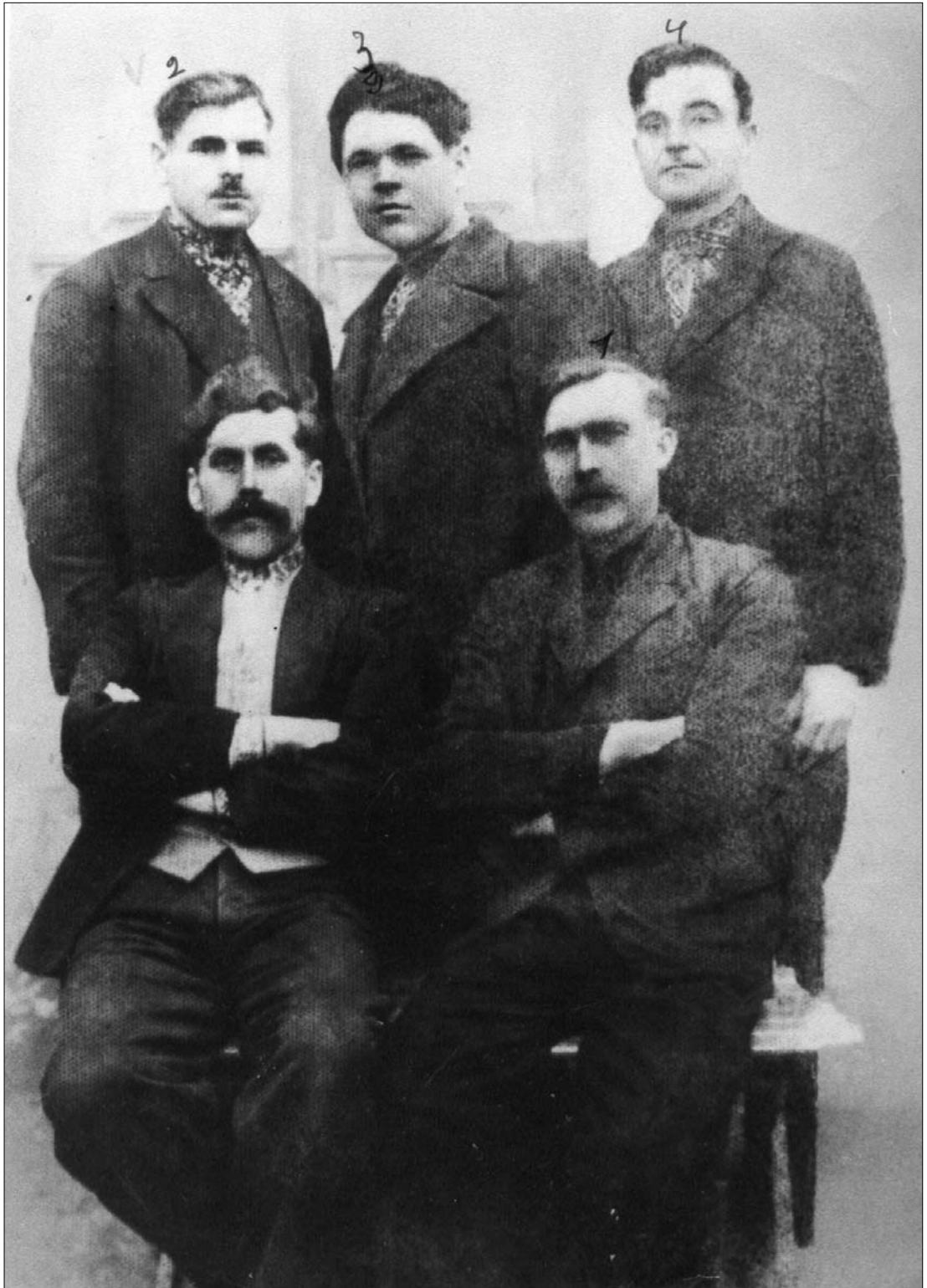
Михайло Пилипів. Н. у с. Вибудів. Усус. Прославився у боях за волю України.

Андрій Мандзій. Н. у с. Ценів. Член ОУН. Учасник шкільних саботажних акцій. Засуджений 1933 р. польською владою на три роки в'язниці. Помер у Каракасі (Венесуела).

Іван Федечко. Довголітній голова т-ва "Просвіта" у с. Бишки.

Члени станиці ОУН с. Вибудів. Зліва направо сидять: Григорій Рекуляк, Степан Бурбела – член ОУН, Микола Іваськів – станичний, пс. “Чорний”, Осип Кужда, загинув 1940 р., Семен Лупиніс – політв'язень, передчасно помер.

Петро Костів. Н. 1896 р. у с. Криве. Вояк УГА. Закінчив Львівський університет. Не отримавши роботи, працював для добра громади рідного села. Арештовувався польською владою. Помер 1941 р.

Степан Волощук. Н. 1910 р. у с. Криве. Член окружної референтури пропаганди ОУН, пс. "Холодний". Загинув 1946 р. у с. Криве.

Микола Шкільний. Н. 1901 р. у с. Купчинці. Січовий стрілець. Член ОУН. Воював у лавах УПА. Двічі в'язень більшовицьких концтаборів. Помер 1980 р.

Іван Стадник. Н. 1888 р. у с. Купчинці. Учасник визвольних змагань 1914-1920 рр. Член УВО, ОУН. Адвокат. Організовував вишкіл підпільної молоді ОУН.

Іван Зазулька із с. Ценів з дружиною Марією і дітьми.
Громадський і кооперативний діяч села, 1935 р.

Пам'ятник на могилі братів Антона і Олекси
Загребельних, закатованих польськими
окупантами 1 листопада 1936 р. у с. Таурів.

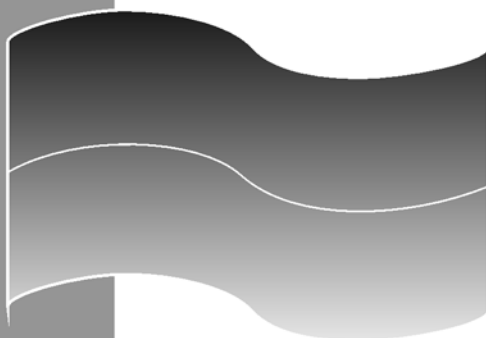
Петро Галас. Н. 1911 р. у с. Козівка.
Бойовик ОУН. Загинув 1938 р. у
перестрілці з польськими окупантами.

Горіли села й дзвін тривожився намарно,
І од заграв кривавився у полі сніг.
Одвічний кат прийшов з ножакою безкарно
І на пожарищі зачаєно заліг.

Мирослав Кушнір

*“Ми, Українці,
підносимо прапор нашої боротьби
за свободу народів та людини”.
З Маніфесту ОУН, грудень 1941 р.*

2

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

КРИВАВА

“РАДЯНІЗАЦІЯ”

(1939-1941 рр.)

НА РУЇНІ ПОЛЬСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ

З початком політичних змін, що відбувалися в Європі внаслідок співпраці Німеччини й СРСР, підписання таємних протоколів пакту Молотова-Ріббентропа 23 серпня 1939 р., Організація Українських Націоналістів готувалась до боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Розгром же гітлерівською Німеччиною Речі Посполитої, яка понад півтисячоліття колонізувала українські землі, ОУН вважала позитивним явищем у боротьбі за відродження України.

Отже, 1 вересня 1939 р. Німеччина нападом на Польщу розпочала Другу світову війну, а 17 вересня 1939 р. Советський Союз став другим палієм війни. Перетнувши східні кордони колишньої Речі Посполитої, СРСР почав окупацію Східної Галичини та Західної Волині.

Усі ці драматичні зміни ОУН намагалась використати з найбільшою користю для себе. Організації потрібна була зброя й підпільники відбирали її у відступаючих польських жовнірів. На місцях відбувалися наради, на яких обговорювались інструктивні документи Проводу ОУН, як бути далі.

Як тільки почалася Друга світова війна, у ряді сіл краю задзвонили у дзвони. Люди збиралися у селах й проголошували відновлення Української держави. Такі заходи відбулися у с. Рай¹, 15 вересня відновлення незалежної держави проголосили селяни у с. Конюхи, а через чотири дні на терени Східної Галичини вступили советські війська².

У ті вересневі дні 1939 р. мешканці Конюхів проявили надзвичайну активність. Коли вибухнула війна, польська влада призвала на службу багатьох чоловіків. Мобілізованих зібрали на подвір'я церковного приходства, де їх поблагословив отець Сосенко, виголосив промову і людей повели до Бережан.

Потім поліція почала арешти патріотів, запідозрених у протипольських на-

строях. На трьох возах їх повезли до повітового центру. Серед арештованих сиділи зв'язані Василь Процик, Василь Сенік, Юрій Козак та інші.

Бойовик ОУН Богдан Процик вирішив врятувати друзів. Перевдягся на дівчину, взяв на спину в'язанку конопель і пішов дорогою за селом. Коли його наздогнав кінний транспорт з в'язнями, скинувши ношу, вихопив два пістолети й почав стріляти у поліцаїв. Одного поранив у плече, іншому продирявив лише кашкет на голові. Скориставшись замішанням, двоє політв'язнів утекли, інші не знали, що в цю мить робити. За цей час поліцай Карпінський зорієнтувався і пострілом з пістолета убив Богдана Процика, після цього колона рушила далі до Бережан. А бойовика ОУН селяни поховали на цвинтарі³. Але селяни на цьому не зупинилися й обступили садибу польського коменданта поліції Францішека Яроша, який жорстоко переслідував українців. Ярош зі страху застрелився, обійстя люди спалили.

13 вересня 1939 р. члени ОУН Конюхів вирішили роззброїти польський поліцейський постерунок у селі. Підрайонний ОУН Василь Процик з Іваном Малярчуком пішов на переговори до забарикадованих жандармів з вимогою, щоб здавалися, й поранили у живіт одного з них. Під час невдалої перестрілки загинули Ілля Перець та брати Василь і Владик Гуменні. На допомогу обложеному поспіла автомобілем військова підмога, і задум не вдався⁴.

Як уже згадувалось, місцеві націоналісти проголошували відновлення української державності вже у вересні 1939 р. У цей період, коли до краю ще не увійшли червоні, а польська влада не функціонувала, вирішили організувати набір молоді до українського війська. Ніхто ще не міг передбачити, як повернеться політична ситуація. 16 вересня 1939 р. повітовий провід ОУН організував огляд визвольних сил на випадок позитивного для українців розвитку політичних подій. Через Конюхи перемарширували сотні молодих людей із сіл Августівка, Хоробрів, Хоростець та інших. Більшість із молоді

мали різноманітну зброю. У кожній сотні було по кілька дівчат із санітарним спорядженням. Люди вітали нових борців. У кінці колони їхав на бричці провідник на терени Августівка, Хоробрів, Хоростець Богдан Олійник, пс. “Морозенко”, син священика з Августівки, а з ним провідник юнацтва ОУН села Петро Бідний, пс. “Шпак”, пізніше провідний діяч ОУН.

Близько четвертої години пополудні загін приблизно з 400 осіб вирушив лавами до лісу. Там зібралися добровольці з сіл Бишки, Потік, Куропатники, Дрищів, Урмань, усього близько двох тисяч осіб. Вишикувались на галявині у чотирикутник і слухали промови невідомих провідників у військових уніформах, озброєних пістолетами. Перед учасниками ставилось завдання зайняти Бережани, роззброїти недобитки польського гарнізону, забрати зброю. Але згодом від цього задуму відмовились⁵.

До приходу червоних військ сутички з польськими вояками і їх роззброєння продовжувались. Онуфрій Хома у Таурові запросив до хати шістьох польських вояків, що відступали змучені, й запропонував їм перекуску. Солдати зраділи, кріси поклали у хаті в кутку. Онуфрій узяв один з них, переконався, чи є набій, і крикнув: “Ренце до гури”. Поляки опору не чинили, підняли руки, і він відпустив їх.

У с. Августівка бойовики ОУН убили трьох польських жандармів, що їхали у напрямі Конюхів, і заволоділи їхньою зброєю.

На жаль, такі дії не завжди були успішними. Так, у Купчинцях симпатик ОУН Василь Гриб відібрав у польського вояка карабін. Незабаром сюди повернулися військові й закатували Василя⁶.

Як тільки червоні 17 вересня 1939 р. перейшли Збруч, запалали садиби польських колоністів. Це була помста за вбитого бойовика ОУН Данила Пукала з Вимислівки.

У цей переломний час Провід ОУН, який квартирував у Кракові, готувався на випадок війни з Советським Союзом поширити свою діяльність на всі області України. Матеріальною ж базою майбутньої визвольної боротьби, вважалось,

мали стати Українські Західно-Окраїнні Землі, які входили до складу Генеральної Губернії Третього Райху.

10 лютого 1940 р. у Кракові було утворено Революційний Провід Організації Українських Націоналістів, який взяв на себе обов'язок керівництва революційною боротьбою.

На початку квітня 1941 р. Великий Збір ОУН затвердив Постанови від 10 лютого 1940 р. й схвалив діяльність РП ОУН. Степана Бандеру обрали Провідником ОУН, який мав право підбирати й призначати членів Проводу і своїх заступників. До складу Проводу увійшли:

Ярослав Стецько – перший заступник провідника й ідеологічно-політичний референт;

Микола Лебець – другий заступник і референт Служби безпеки;

Степан Ленкавський – референт пропаганди;

Василь Кук – референт організаційний;

Олекса Гасин – референт військовий;

Микола Климишин – референт фінансово-господарський⁷.

Провід готував інструктивні документи, які після доповнення й уточнення були обнародовані на початку травня 1941 р. як Інструкція РП ОУН: “Боротьба і діяльність ОУН на час війни”⁸.

Для координації підпільної діяльності ОУН у Східній Галичині Провід направив кілька груп провідників. У березні 1940 р. до краю прийшли Іван Климів, пс. “Легенда”, як військовий референт. З ним Лев Зацний, пс. “Вік”, “Троян” з Козови, Дмитро Мирон, пс. “Орлик” з с. Рай, Федір Федечко, пс. “Ярема” із с. Бишки. Роман Кравчук і Осип Безпалко пішли у Золочівщину, Михайло Хома з друзями у Підгаєччину та багато інших⁹.

Незважаючи на масові більшовицькі арешти, про які мова піде далі, підпілля ОУН продовжувало функціонувати і розбудовувати свою структуру у нових советських умовах.

Центром діяльності обласної ОУН залишалося село Бишки. У хаті Олексія Лихолата знаходилася криївка, в якій квартирували провідні кадри ОУН – Григорій Голяш, Степан Голяш, Іван і Григорій Гір-

няки, Паісія Гайдук. Вони перебули зиму і з початком німецько-советської війни організували проголошення Акта 30 червня 1941 р.

Приблизно у жовтні 1939 р. у бишківському лісі відбулися збори керівних кадрів Бережанського повіту. У нараді брав участь і виступив Осип Кусень, пс. “Сірий” – провідник Козівського району, із Олесина – Василь Галаса, пс. “В’юн” та інші.

Провідний діяч ОУН Степан Голяш, пс. “Мар” подає дані, що на Бережанщині у 1939-1941 рр. діяло близько 400 підпільників ОУН. У наступному році більшовицької окупації перед Проводом постала велика проблема: зберегти молодих людей від тотальних арештів та розстрілів.

ПРИХІД СОЮЗНИКІВ ГІТЛЕРА

Після нападу гітлерівської Німеччини на Річ Посполиту 1 вересня 1939 р. Советський Союз 17 вересня 1939 р. за короткий проміжок часу окупував Тернопільщину та інші воєводства вже не існуючої польської держави.

Населення краю пильно й з острахом приглядалося до новітніх “визволителів”, відомих своєю жахливою поведінкою з часів Першої світової війни, й ловило кожне сказане ними слово.

Григорій Скибінський, мешканець с. Глинна, розповідає, що перша колона советів наближалася з Козови через Плавучу до Глинної. Селяни виходили з хат на вулиці й споглядали. Вийшов, мабуть, політрук і привітався: “Здоров’я вам, товарищі!”. Виліз на високий пагорб і почав говорити: – Товарищі, браття і сьостри! Українці! По приказу великого вождя товарища Сталіна, председателя ЦК ВКП(б), ви освобождени. Тепер будем жити вместе. Вместе работат на благо великой советской родіни. Но еті флагі нужно снять. У нас есть свой боевой красний

флаг. Україна будет самостоятельна, но только красная і с правительством в Москве во главе с товарищем Сталиним. А теперь принесіте хлебушка і молока для солдатіков”.

Щедрі галицькі селяни виносили солдатам хліб, молоко, яйця, сало, усе, чим були “багаті” їхні комори. З цікавістю заглядали у солдатські котелки, чим вони харчуються.

Советські напівголодні воїни споживали варену кукурудзу, пісну кашу та лихословили між собою. Цікавим було їхнє обмундирування. Замість гудзиків на шинелях – дерев’яні палички, на ногах черевики з обмотками до колін і головні убори – незмінні з часів громадянської війни сукняні будьонівки.

Більшовицький апарат, маючи великий досвід пропагандистської діяльності, спочатку загравав з місцевим населенням: ділили майно серед бідних верств з польських фільварків та панських будинків, роздавали землю, коней, ходили у гості до селян з метою вивчення їх настроїв тощо.

29 вересня цього ж року головнокомандуючий Українським фронтом Семен Тимошенко виступив із зверненням до “трудоного населення Західної України” впроваджувати нову систему влади на місцях, запрошуючи до співробітництва місцевий актив. Але люди не дуже спішили до співпраці з советськими органами влади.

Бережанський повіт поділили на два райони: Бережанський і Козівський.

Головою райвиконкому у Бережанах став єврей Ліхтман, тимчасову управу Козови очолив Райхенберг, які у своїй діяльності опиралися на НКВС¹⁰.

Бюрократичний апарат советської влади нещадно розростався. В основному це були вихованці сталінської школи та члени ВКП(б), які не знали місцевих традицій та історичних прагнень галичан, поводили себе надзвичайно жорстко і дико. Спалювали на кострищах українську літературу з читалень “Просвіти”, зривали зі стін портрети національних діячів, грабували прилавки кооперативних магазинів і висилали товар на

“родину”. Відомий майстер кіно Олександр Довженко з цього приводу дуже обурювався й записав у своєму щоденнику наступне: “Ми несемо туди нашу грубість, неделікатність, некультурність. Таке відчуття, що ми не більш організована культура, а більш низька. Вони здивовано бачать, як при нас усе розвалюється, як усе жадібно розхапується”.

Дуже влучно про радянську владу в Східній Галичині висловився митрополит Андрей Шептицький у листі в Рим 26 грудня 1939 р.: “Всі розпорядження, що приходять від радянської влади, є цілеспрямовані тільки на те, щоб нас упокорити, пригнобити та знищити. Наїхали до нас з Києва й Москви ціла гурма урядовців, канцеляристів та уповноважених, які самі не знають, що мають робити, й мішаються до всього. Кожен урядовець забороняє усе, що тільки може, і всім і всюди грозить карою смерті. Виглядає, що більшовицькі урядовці мають владу вбивати людей без того, щоб їх кликано до відповідальності (...). Вже зачали відбирати маєтки навіть від селян. І нема жодних суддів, адвокатів чи якоїсь правної установи; нема жодної оборони, жодного відклику чи відповідальної влади, а по урядах панує безправ'я, безголів'я й повне замішання. На кожному кроці видно слідно більшовицьку злобу, ненависть до релігії та священиків... Число арештів з дня на день зростає, навіть по селах, і ніхто не знає про долю в'язнів, яким заборонено нести всяку поміч... ”

Більшовики чваняться, мовляв, прийшли “спасати й визволяти Україну”, на ділі вони всякими способами намагаються її тільки поневолити і руйнувати. Ось так вони грають комедію “визволителів і спасителів!”¹¹.

Митрополит Андрей Шептицький вислав до советської влади письмові протести на захист українського громадянства й особливо проти насильства над свідомістю дітей у школах: насаджуванні директорами безбожництва, нав'язуванні піонерських та комсомольських ідей у вихованні тощо.

Але влада залишалась непохитною у своїх програмних цілях. На 22 жовтня

1939 р. більшовики призначили вибори до так званих Народних Зборів Західної України. Через чотири дні 26-28 жовтня у Львові Збори прийняли “Декларацію про встановлення радянської влади у Західній Україні”. 4 грудня 1939 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла Указ про організацію областей і цей поділ зберігся до післявоєнних років. У Тернопільській області (воєводстві) замість 17 колишніх повітів створили 38 районів.

У краї набирали чинності сталінська Конституція і нормативні акти більшовицької тоталітарної системи. В Галичину безупинно прибували енкаведівські та партійні кадри, готові виконувати будь-який наказ московської влади з Кремля.

Водночас СРСР готувався до війни з гітлерівською Німеччиною й підтягував до західних кордонів війська, комплектував штаби, будував летовища. Так, біля села Плотича з лівого берега ставу над спорудженням чотирьохкілометрового злітного поля працювали сотні візників, підвозячи камінь, пісок, щебінь, смолу. Вдень і вночі працювали тут понад 1000 людей.

Будувались ще якісь військові комунікації у Городищі та Ходачкові Великому, також двоторовий залізничний шлях.

Побоюючись поширення національно-визвольного руху галичан, советська влада з перших місяців своєї присутності почала “полювання” за інтелігенцією Березан, Козови, діячів національно свідомих сіл. Першого удару зазнали також польські колоністи, заручники колоніальної політики Речі Посполитої у міжвоєнний період. 10 лютого 1940 р. більшовики усіх їх вивезли у віддалені райони СРСР. Хоча й не так масово, депортації зазнали у ті дні також десятки українських сімей Козівського району.

Зазначимо, що перші репресії проти українців району почались там одразу ж після приходу червоних. Так, до с. Конюхи енкаведисти прийшли перший раз 27 вересня 1939 р. й почали приглядатися до діяльності представників місцевої влади, які ходили з синьо-жовтими нарукавними пов'язками. Цього дня у селі скликали збори, на яких виступило кілька

ораторів. Через два дні до села знову наскочили енкаведисти, тепер уже в супроводі місцевого міліціонера з євреїв, і заарештували весь сільський уряд та актив села, разом 18 осіб.

Перших жертв більшовицького терору через півроку судили у Тернополі, звинувачуючи у контрреволюційній діяльності. Тоді розстріляли Шальвістера Дзяйла – голову сільської ради, Івана Стебелецького, Василя Мрикала – обидва члени ОУН. Трьох членів ОУН засудили до 15 років ув'язнення, трьох до 10-ти, сімох до 2-х. Їхніх родичів повивозили на Сибір, господарства сплюндрували¹².

Забрали в Конюхах 1940 р. і Данила Терновича, колишнього стрільця Української Галицької Армії, що пройшов пекло чотирикутника смерті на Поділлі. Коли його арештували, він забрав з собою петлюрівську блузу, в якій повернувся з фронту й одівав її лише на свята. У ній Данило прийняв смерть від катів.

Уночі з 23 на 24 грудня 1939 р. з Березан до Ценева приїхав “чорний ворон” НКВС (крита машина-фургон. – Н. М.), арештували 7-х чоловіків. Секретареві сільської управи Іванові Атаманчуку, колишньому семилітньому в'язневі польських тюрем, пощастило втекти. Два брати Корніцькі пропали безвісти. Один з них, Дмитро, у 1930 р. був засуджений березанським судом до 2-х років ув'язнення. Селяни писали прохання прокурору звільнити арештованих, але відповіді не отримали.

Наступного року в ніч з 11 на 12 лютого з Ценева вивезли на Сибір вісім українських родин: Степана Баліцького, Миколи Вальорного, Теодора Докучинського, Степана Держила, Якова Корніцького, Теодора Корніцького, Теодора Канафоцького, Дмитра Ціжевського¹³.

З с. Козівка 4 червня 1940 р. совети арештували на нараді в райцентрі секретаря сільської ради Михайла Криха 1915 р.н. Михайло був патріотом села, членом “Просвіти”, старшим п'ятірки ОУН, пс. “Осип”. За активну діяльність поляки засудили його на довголітнє ув'язнення до Берези Картузької. Михайло не повернувся додому. Його розстріля-

ли 28 червня 1941 р., про що свідчить довідка з СБУ Тернопільської області.¹⁴

Надзвичайно постраждало у патріотичних кадрах с. Дібще. 1940 року енкаведисти оточили читальню й арештували 40 юнаків. Розстріляли Ганну Липку. Вивезли до Казахстану 12 травня 1941 р. родину члена повітового проводу ОУН Лева Реги, пс. “Борис Левкович” та інших.

Під час масових арештів та депортацій селян більшовицькі власті нещадно їх грабували. 1940 року почалася організація перших колгоспів. У Ценеві, Вибудові, Городищі на селян накладали примусові податки на т.зв. “держстрах”, “від вогню”, “державну позику Третьої п'ятирічки”. У священника Степана Стеця із Ценева реквізували гарну бричку, а взамін дали облігацію. У родини Юрія та Анастасії Галасів із с. Криве у ході депортації забрали 3,5 га землі, 2 коней, 2 корови, 20 цнт зерна, хату, віз, сани, плуги, віялку для зерна. У хаті залишили стару бабу Юстину, яка невдовзі померла. Юрка завезли в пекучий Казахстан. Там Юрко не витримав насилля над собою, вдарив вилами начальника. За це його жорстоко побили і він загинув 6 жовтня 1941 р., а дружина Настя – в 1945 р.

Були й інші диявольські вчинки північних москвинів. Одного дня до господаря Михайла Гарматія на хуторі Драгоманівка приїхали два енкаведисти. Господаря не застали. Наказали дружині приготувати гостину. Коли совети добре захмеліли, до хати увійшов Михайлів брат Микола, почав пригравати їм на скрипці. Один з енкаведистів з невідомої причини вихопив пістолет і пострілом убив Миколу¹⁵.

Мешканці краю, хто потрапив до рук більшовицького НКВС у 1939-1941 рр., пройшли великі тернисті шляхи, що, словами Тараса Шевченка, “перелякати би саме пекло можна”. Наприклад, про свою сибірську Голгофу Анастасія Бербець із с. Драгоманівка розповідає наступне: “Для мене Драгоманівка – це наймиліший райський куточок, який знищили та розтоптали московсько-більшовицькі “визволителі”. І тепер там, де колись стояло наше обійстя, руїна, вітер свище.

Мали ми колись добротну хату, яка разом з хлібом і коморою була під одним да-

хом, вкрита оцинкованою бляхою. На обійсті була стодола, кірат, машина, млинок, січкаря та інший реманент. Мали пару коней, 4 корови, телята, свині та всяку птицю. Поля було до 20 моргів. А гроші на це все заробили батьки своєю працею в Америці (мама попала на заробітки 1914 року, а батько трохи скоріше, повернулася мама в 1921 році, а батько, здається, в 1924-му).

З приходом у 1939 році вересневих “визволителів” все змінилося. 18 січня 1940 року прийшли їх представники відвідати нас на Драгоманивку: із місцевої сільради та один військовий. Вони зробили опис всього нашого майна. Під час опису мама запитала: “А для чого це ви все пишете?”. На цей запит ніхто не відізвався. Тоді батько сказав: “Ти не питай. Може, будуть паспорти виробляти”.

10 лютого, я тоді якраз була в школі, хтось зайшов у клас і сказав, щоб розпустили дітей, бо науки не буде. Ми тому повідомленню дуже зраділи, але через якусь паузу почали допитуватись: “Коли приходити на науку?”. Хтось відповів: “Вас повідомлять”. Того разу по мене з дому приїхав запряженими в сани кіньми посланець. Коли я повернулася додому, мама вже стояла посеред подвір'я і плакала, а тато були обернені обличчям до стіни й на нього військовий направив цівку карабіна.

У той час у хаті якраз пікся хліб, але його взяти вже не встигли. З продуктів також з собою нічого не взяли, бо не дозволили, мама поклала на сани лише декілька подушок. Повезли нас на станцію в село Великий Ходачків. Правда, були й добрі військові, які людям говорили: “Беріть, що можете, то тільки вашого”. Та переважно були такі, що й продуктів на дорогу не дозволили.

Того дня була велика завірюха, дуже крутило, великі сніги. На Великоходачківську станцію зігнали сім'ї так званих куркулів не тільки з Драгоманивки, а й Купчинець, Росоховатця, Раковець, Соснова... Повантажили в товарняки, а назбиралось на цілий ешелон, й повезли на Тернопіль.

У Тернополі перевантажили в інші вагони і повезли на Сибір. Везли нас шість тижнів. Правда, ці вагони вже були кращі, тепліші, в них палилося. І все одно бу-

ло дуже холодно. Люди цієї дороги, голоду і холоду не переносили, тому переважно старші й малі діти вмирили. Трупів на станціях забирали, а живих везли далі.

Привезли нас у Красноярськ, розмістили в дуже великій будинку, в котрому до того, напевно, кораблі будували. В ньому були сотні, а може, й тисячі людей. Тут формували та розвозили нас по тайзі. Нашим батькам разом з родинами односельців – Федуніків, Мазуриків, Табакових, Квасних, Стадників, Яремчуків та багатьох колоністів звеліли повантажитися на сани. Нас везли далі на північ по льоду ріки Єнісей ще з два тижні. Ночували ми тоді по селах. Пригадую, як час від часу прив'язували в дорозі до саней старого Стадника, бо зав'язь часто розв'язувалась, і він, німечний, з саней сповзав і губився.

Привізши нас у кінцевий пункт, почали розселювати по порожніх, зроблених на швидку руку, холодних бараках. Правда, вони були нові, спеціально зроблені для нас, пришельців. Але і тих бракувало. А потім нас розіслали на лісоповал. Тайга зустріла великими морозами, а ми, на маючи теплого одягу, знову почали слабнути й вмирати. Рубали ліс тоді вручну – сокирами та різали пилами-лучками. З приходом весни та літа сплавливали ліс рікою.

І так у тій нужді, голоді та холоді спливали дні, а з ними й роки. За цю каторжну працю платили мізерну плату. На харчі була карткова система. Робітник мав право купити 300 грамів хліба, а на “іждевенца” давали 200.

Як вибухнула війна, нам видали посвідчення, що ми не спецпоселенці, а евакуйовані з-під фронту. Ми дістали дозвіл виїжджати з лісів і моя рідня перейшла жити в село Іжувль, бо до того ми жили в селищі Черемош Даурського району. В ньому мама працювала в дитячому садку, а я – в радгоспі на фермі. Тоді також був великий голод. В тому селищі 2 березня 1942 року й помер мій батько. Помер на ходу, йдучи за саньми, впав і вже не встав, бо був ослаблений та мав відморожені руки й ноги.

Після похорону батька ми переселились у село Картак Новосьоловського району.

Мешкали так, як і раніше, на квартирі у сибіряків. У селі був колгосп, і жити в ньому було трохи легше, бо вже можна було роздобути картоплі, брукви, буряків, капусти. Хліба не було, бо з урожаю все вимітали державі. Одного разу позволили з колгоспів все зерно на пристань у кагати, та не встигли його переправити рікою, бо з приходом похолодань вода замерзла. Зерно так просто неба на землі, в кагатах і залишилось зимувати. Вкрасти його або купити було неможливо, бо “тщательно” оберегалось, а якщо кого зловили – судили. З приходом весни все його згорнули в Єнісей, бо стало зіпсуте, і це в той час, коли люди пухли з голоду.

Та раду ми собі сьак-так давали. Бувало, як сіяли навесні, то часом декілька зернин вдавалося залишити буцім непоміченими в розі мішка, а принісши його додому, вже був щасливий, бо зварили кашу.

Господи, тепер як згадаю, які-то терпіння нам дав Всевишній! У тому селі влітку виконувала в колгоспі різні роботи, а в навчальний сезон ходила до школи. Так було до 1945 року.

Після закінчення війни, навесні 1945 року, приїхали додому.

Як повернулися, то в нашій хаті вже мешкали сім'я переселенців та літні люди з Купчинець. Але хату незабаром вони нам вивільнили. А родина й добрі односельці допомогли: ми засіяли трохи поля, почали так-сьак господарювати”¹⁶.

На жаль, сибірським поневірянням Анастасії Бербець, як і тисячам патріотів, не було кінця. Повернувшись додому, її засудять ще раз на 10 років концтаборів і про ту її повторну в'язничну Одисею розповімо у наступних розділах.

КАДРИ ЙШЛИ ЗА КОРДОН

З приходом червоних окупантів у 1939-1941 рр. перейшло у підпілля на Бережанщині близько 400 молодих націоналістів.

ОУН у зв'язку з поширенням масових репресій советів, арештів та депортацій піклувалась про цілісність своїх кадрів. Вся ця велика маса активу квартирувала у підземних криївках, лісах, але переховуватись ставало щораз важче. Більшовицькі арешти, наскоки на села збирали все більші жертви. У перестрілках гинули відважні бойовики ОУН. Підозрілих арештовували, кидали до бережанської та тернопільської тюрем, вивозили на Сибір цілі родини.

1940 рік на Бережанщині та сусідніх повітах був надзвичайно важким для збереження кадрів. Більшовики чимраз більше блокували села й готували масові арешти з метою ліквідації підпілля ОУН. Селяни, як могли, переховували бойовиків, але умови конспірації не відповідали потребам часу й актив гинув. Так, у с. Вибудів колишній уенеровець Степан Бурбела квартирував дома увесь молодіжний актив ОУН у складі одинадцяти осіб. Згодом вони усі вирушили за ріку Буг.

Більша частина проводу квартирувала також у селах Бишки, Жуків, Потік. Тут переховувались Григорій Голяш, пс. “Шолом”, Михайло Степаняк, пс. “Лекс”. Звідси вони підтримували зв'язок з крайовим провідником Іваном Климівим, пс. “Легенда” та іншими провідними діячами.

У лісовому масиві поблизу села Лісники квартирував з озброєною групою бойовиків ОУН Михайло Галаса, пс. “Птах”. Коли енкаведистам стало відомо про цю групу, вони вирішили у ході облави витиснути її з лісу. Але опір молодих був несподівано рішучим. Вони прорвали більшовицьке кільце й вийшли до села Саранчуки. Галаса, зібравши розпорошених бойовиків, наказав зійтися усім на хуторі Харитона, розташованому серед лісів, і перечекати до рішення Проводу ОУН.

Активові ОУН стало небезпечно збиратися на важливі наради. Так, восени 1940 р. у бишківських лісах відбулась нарада крайового проводу ОУН, у якій брали участь провідники Григорій Голяш, пс. “Шолом”, Михайло Степаняк, пс. “Лекс”, Лев Зацний, пс. “Троян”, Іван Гірняк, Степан Голяш та інші, на якій обговорювались питання захисту революційних кад-

рів від більшовицьких репресій, політичної доцільності боротьби, неминучості німецько-російської війни тощо. Ще не всі питання були обмірковані, як на бишківські ліси почалася облава. У ході перестрілки дістав важке поранення повітовий провідник ОУН Семен Гайдук, який незабаром загинув. Більшовики насаджували агентуру серед місцевого населення й продовжували засідки. Незабаром потрапив під обстріл, повертаючись із с. Дібце, Григорій Голяш, але вирвався живим¹⁷.

Після всіх цих подій, зваживши всі “за” і “проти”, провідництво ОУН вирішило перекинути частину молодіжного підпілля за кордон на т.зв. “Закерзоння” – німецьку зону окупації Польщі.

Григорій Голяш виїхав з пропозицією до крайового провідника ОУН Івана Климіва, пс. “Легенда”, який квартирував на Сокальщині, та узгодив з ним план дій. “Легенда” погодився, щоб перевести надмірну кількість активу ОУН з Бережанщини та Підгаєччини за кордон. Лініями переходу затвердили терени Золочівщини та Сокальщини.

Але, як виявилось згодом, план для втілення був надто складним. Важко було зберегти конспірацію. На лініях зв'язку працювало надто багато людей, які харчували, забезпечували безпеку груп та проводирів на місцях.

Кожна група молоді налічувала близько 25 осіб, озброєних гвинтівками, пістолетами та гранатами. Бойовикам потрібно було подолати маршрути до ріки Західний Буг, дістатися протилежного берега, де на них мали чекати зв'язкові. Групи комплектувались у лісах біля сіл Бишки та Конюхи й налічувалось їх близько дванадцяти.

У першій групі, як подає у спогадах учасник рейду Степан Голяш, йшли окружний провідник Бережанщини Іван Гірняк з дружиною Пазею, повітовий військовик Коціль (ім'я не пригадує), пс. “Дріт”, районний провідник Петро Бідний, бойовики Щербак, “Скоб” із Конюхів та інші.

З Конюхів у відході на Захід брали участь Петро Бідний, Федір Бідний, Федір Грунтовський, Іван Дзяйло, Василь

Колісник, Михайло Колісник, Микола Матвіїв, Василь Процик, Щербак і, можливо, й інші.

Останню групу вів адвокат Михайло Степаняк, пс. “Лекс”, але між Конюхами і Розгадовим у напрямі на Поморяни вона наткнулась на озброєний відділ НКВС і відступила назад.

Дві групи підпільників – десь 40-50 осіб, набраних із сіл Бишки, Ценів, Вибудів, Потік, Конюхи, через негоду не дійшли вчасно до пункту зустрічі й вирішили заночувати біля с. Бишів на Сокальщині. Зв'язкові законспірували відділ на сіножатях у стіжки та в оборогах з сіном. Падав холодний дощ. Підпільників, напевно, хтось помітив, – або місцеві пастишки чи хтось інший, бо по селу пішла чутка, що на сіножатях велика група озброєних.

Невдовзі поле обскочили енкаведисти й почали обстрілювати оборони запальними кулями. Юнаки вискакували зі схованок під постріли військових. Бій тривав до вечора. Коли стихли постріли, на полі бою залишилось 42 убитих. Решта дістали поранення.

Про ці події, які описані в більшовицькій літературі: “Погранвойска СССР 1939-1941 гг.” та “Безбатченки”, – підтверджується наступне: “Провід ОУН дав вказівку на осінь 1940 р. вивести частину націоналістичних кадрів до окупованої гітлерівцями Польщі”¹⁸ і далі: “(...) 4 жовтня 1940 р. працівниками НКВС та прикордонниками в районі с. Стоянів Радехівського р-ну, що на Львівщині, було ліквідовано озброєну банду ОУН у складі 32 чол., яка прибула з Тернопільської області. Під час бою з бандитами справжніми героями показали себе (...)”. Розповідається, що підпільники поранили прикордонника Вдовіна і вбили провідника службової собаки Тарасова, який переслідував їх¹⁹.

Степан Голяш подає, що частина підпільників переховувалась у селян с. Бишів. Завдяки їм він врятувався. У напруженому чеканні з двома друзями Бідним і Щербакком з Конюхів, відбезпечивши гранати, пережили драматичні хвилини енкаведистських обшуків, коли ті пронизували багнетами снопи, під якими вони лежали.

Треба було поспішно повертатися назад, щоб не наражати Бишів на репресії. Вся територія понад ріку Західний Буг була заалармована й підкріплена силами НКВС²⁰.

Лише кільком групам ОУН пощастило перейти на Захід, інші, зазнавши втрат, повернулися або загинули на полі бою.

Наприклад, із с. Вибудів загинули всі одинадцять членів ОУН, які вирушили на Захід: Безкоровайний Степан 1919 р.н., Бурбела Михайло 1923 р.н., Галюк Петро 1919 р.н., Гавлюк Володимир 1919 р.н., Гатманюк Василь 1914 р.н., Карач Василь 1915 р.н., Карач Володимир 1917 р.н., Кужда Осип 1914 р.н., Марцишин Василь 1921 р.н., Штабалюк Михайло 1919 р.н., Ягушак Іван 1918 р.н.

Із с. Лапшин нинішнього Бережанського р-ну за кордон пішли Микола Борик, Йосип Кузів, Марко Швець. Під час переходу усі троє потрапили до рук НКВС і були кинуті до концтаборів.

**Вічна пам'ять
бойовикам ОУН,
загиблим під час переходу
за кордон 1940 р.**

ЖЕРТВИ БЕРЕЖАНСЬКОЇ КАТІВНІ

На початку німецько-російської війни у червні 1941 р. мешканці краю після відступу червоних окупантів оплакували гірку долю батьків, синів і доньок, закатованих москвинами у бережанській політичній тюрмі райвідділу НКВС.

Не встигши вивезти в'язнів углиб СРСР, начальник тюрми кат-енкведист Красан з підопічними розстріляли й закатувати тут різними методами 157 політв'язнів²¹.

У доповідній записці про бережанські розстріли подано наступні дані: "Арешто-

ваних на день евакуації знаходилося у в'язниці 376. З них видано райвідділу НКВС – 174 чол. Етаповано до тернопільської тюрми 94 чол."²².

Далі начальник тюрми Красан доповідав, що у зв'язку з німецькими бомбардуваннями не вистачило часу на остаточне поховання трупів: 48 залишилось у тюрмі, 20 трупів у підвалі адміністративного корпусу, 40 трупів скинули у річку Золота Липа під міст²³.

Коли ж до Бережан у ніч з 2 на 3 липня 1941 р. увійшли німецькі війська, люди кинулися до в'язниці. Розбивши двері, відсахнулися від великої кількості жажливо покалічених тіл. Їх виносили на подвір'я, складали у ряд, обсипали хлоровим вапном.

У кінці липня 1941 р. біля руїн замку Синявського розкопали ще дві могили з розстріляними. У кожній з них знайшли по сімдесят тіл людей зі збереженими слідами катувань. Жертви перепоховали у братську могилу на міському кладовищі. Поховали також людей біля церкви і мешканці с. Саранчуки. Ще одну могилу забитих знайшли біля бережанського замку, але її не розкопували, зважаючи на наслідки від спекотного літа. Інші тіла поглинула Золота Липа, частину з яких селяни вилунали й поховали на цвинтарях²⁴.

Далі подаємо спогади очевидців, яким довелось пережити жахіття московських допитів і тортур у казематах в'язниці.

Йосип Бойко із Ценева, зв'язковий ОУН, напередодні Великодніх свят переносив "штафету" від районного провідника Петра Ковадла, пс. "Чар" з Ценева до провідника "Кия" у Хоростці. Недалеко від села його наздогнали енкаведисти на підводі й забрали з собою. Увечері добралися до Бережан і заштовхнули до переповненої в'язнями камери. Через тиждень Осипові і ще декільком молодим хлопцям дали лопати й погнали копати ями у парку біля замку. Далі він пригадує, що одна група, здається, рила яму у дворі замку.

"Вирили ми дві ями, – продовжує очевидець. – Караульні поквапили нас закінчувати. Саме тоді гнали велику групу в'язнів, що ми з ними ледь-ледь не зустрілися на вулиці (...).

Через кілька днів знову погнали під замком. На щастя, один з них проказав упівголосу: “Плохі ваші дела, ребята. Жалко вас, пробуйте удірать, когда стемнеет”. Копали ми допізна. Знов завила сирена і я шаснув у прибережні куці (...).

Пішов я до районowego, розповів усе. Але тоді ні я, ні він ще не знали про вбивства наших людей у тюрмі. Про це стало відомо, коли прийшли німці. На самого Івана Хрестителя 7 липня Провід ОУН зібрав нас усіх для участі в похоронах жертв енкаведистського терору. Йшли ми до Бережан, а до нас долучалися люди з Потоку, Бишок, Конюхів та інших сіл.

Двері тюрми були вже розбиті, винесені трупи. Під однією стіною лежало 14 тіл опухлих, понівечених, з обрізаними носами й вухами, з позакочуваною до ліктів шкірою, деякі обгорілі.

У дворі тюрми зчинився крик, плач, голосіння. Люди розшукували серед мертвих своїх рідних, знайомих. Пізнавали по одягу, взутті. Того ж дня нещасних хоронили. Здається, було збито сім широких трун. Відправлялася панахида, до людей промовляв якийсь німецький чин і українець. Ці люди загинули за Україну, – запам’яталася мені одна фраза”.

Ще одне свідчення автора, який забавжав залишитися невідомим, подано у “Шляхові Перемоги” від 8 травня 1960 р. під криптонімом “Б.С.” з Англії: “Мене арештовано в селі М. і вивезено до тюрми в повітовому місті Підгайці. На протязі мого перебування у підгаєцькій тюрмі відбувалися слідства кожної ночі, під час яких енкаведисти важко побивали людей (...). Нас постригли і перевезли вантажними автами до тюрми в Бережанах. Як нас інформували старі в’язні, в тюрмі було біля 1500 українців.

У Бережанах нас не допитували, бо не було вже часу, наступали німці. Але кожної ночі енкаведисти забирали людей і вони не верталися до камер. Чекав і я своєї черги, переконаний, що треба буде померти, і я просив, щоб московські душоуби не дуже мене мучили.

Одного ранку нас у камері розділи, мене вкинули до камери ч. 14, а моїх друзів до іншої. В камері ч. 14 були самі “старі”

в’язні, себто люди, які просиділи в тюрмі майже на протязі всього часу більшовицької окупації Західної України. В’язні виглядали страшно, вони мали довге волосся і бороди, а їхні обличчя були блідожовтаві, немовби кожний з них хворів на туберкульоз.

Проїшов день і надходила остання ніч, яку я провів у камері ч. 14. Цієї ночі московські людомори вже нікого не викликали з камер, бо їх не було – повтікали. Але всю ніч німці кидали бомби на Бережани, ціла тюрма здригалася до основ. Вранці ми почули на коридорі крик: “Розбивайте двері, наша охорона втекла”.

Не знаю, звідкіля взялася сила у тих зморених голодом і тюрмою людей. Не тривало довго й двері вже були виламані, і ми вийшли на тюремне подвір’я. Тут виявилось, що нас, щасливців, які уникнули смерті, було не більше 100 осіб, а всіх інших перебито”²⁵.

Кількість жертв бережанської катівні встановити повністю нині неможливо. Залишився лише єдиний список в’язнів тюрми, у якому вказано місце і дату народження, ув’язнення, статтю засудження та подальшу долю, але він неповний. З цього списку ми виписали наступних мешканців Козівського району:

Бабій Степан Йосипович, с. Кальне.

Волощук Андрій Іванович, с. Дібще.

Переданий до тернопільської тюрми.

Гнатишин Михайло Іванович 1913 р.н., с. Кальне. Арештований

8 лютого 1941 р. Звинувачений за статтею 24, 56, “17”. Переданий на етап.

Голубовицький Михайло Федорович

1914 р.н., с. Конюхи.

Голяш Іван Дмитрович, с. Бишки.

Арештований 1 липня 1941 р. Втік з тюрми.

Йосифів Микола Гринькович

1915 р.н., с. Конюхи.

Коконівський Федір Михайлович

1915 р.н., с. Кальне. Арештований 8 листопада 1940 р. Звинувачений за статтею 17, 56, “17”.

Кричко Василь Павлович 1909 р.н.,

с. Кальне. Арештований 8 листопада 1940 р. Звинувачений за статтею 16, 54, “2”, “11”.

- Козак Юрко Павлович**, с. Конюхи.
Арештований 4 квітня 1940 р. Звинувачений за статтею 27, 54, "6", "11".
- Кіт Прокіп** 1923 р.н., с. Кальне. Арештований 2 січня 1941 р. Звинувачений за статтею 15, 56, "17".
- Мартинів Василь Андрійович**
1920 р.н., с. Кальне.
- Мартинів Михайло Андрійович**
1913 р.н., с. Кальне. Арештований 8 листопада 1941 р. Звинувачений за статтею 24, 56, "17".
- Мрикало Йосип Гнатович** 1913 р.н., с. Конюхи. Арештований 1940 р. Звинувачений за статтею 27, 54, "6", "11".
- Паньчишин Микола Іванович**
1922 р.н., с. Кальне. Арештований 8 листопада 1941 р. Звинувачений за статтею 24, 56, "17".
- Пукало Микола Степанович** 1920 р.н., Козова.
- Райтер Андрій Іванович**, 1910 р.н., с. Кальне. Арештований 8 листопада 1940 р. Звинувачений за статтею 17, 56, "17".
- Черник Іван**, с. Конюхи.
- Юрчак Михайло Петрович** 1920 р.н., с. Кальне. Арештований 8 листопада 1940 р. Звинувачений за статтею 16, 56, "17"²⁶.

Про те, що ці списки неповні, засвідчує у спогадах Богдан Когут 1921 р.н. із с. Конюхи, член ОУН з 1939 р., політв'язень СРСР, який подає значно більшу кількість людей, загиблих у Бережанах. Серед них Боднар Микола Романович 1922 р.н., Гуриш Микола Юрійович 1921 р.н., Когут Петро Йосипович 1914 р.н., Мрикало Василь Данилович 1914 р.н., Павлишин Петро Іванович 1921 р.н. Арештованих 16 червня 1941 р. Маланчука Василя Миколайовича 1914 р.н., Сеніка Микола Івановича 1921 р.н. не знайшли серед тіл закатованих. Вони всі були членами ОУН. Напевно, їх розстріляли у Козові, куди повезли з Конюхів²⁷.

І такі свідчення непоодинокі.

Пам'яті безмірних жертв бережанської катівні мешканці краю встановили на будинку колишньої тюрми меморіальну плиту з написом: "Перехо-

жий! Запинись на мить і схили голову. Тут у 1941 р. містилась катівня НКВС. Кров невинно закатованих синів і дочок Бережанщини, якою просякнуті підвали цього будинку, кличе нас пам'ятати про це".

РЕЄСТР ЧЛЕНІВ ОУН ТА ЇХ СИМПАТИКІВ, ЗАГИБЛИХ У ПЕРЕСТРІЛКАХ З ПОЛЬСЬКИМИ І СОВЕТСЬКИМИ ОКУПАНТАМИ У 1939-1941 рр.

- Баран Василь** 1911 р.н. Симпатик ОУН. Загинув 29 червня 1941 р.
- Бучинський Степан Іванович**
1908 р.н., с. Козівка (с. Покропивна?). Бойовик ОУН. Загинув 1939 р. у с. Озерна.
- Веприк Степан** 1920 р.н. Юнак ОУН. Загинув 1941 р.
- Варчак Мирон** 1921 р.н. Юнак ОУН. Загинув 5 лютого 1941 р.
- Гужда Мирон Тарасович** 1923 р.н., с. Покропивна. Член ОУН. Загинув під час виконання бойового завдання ОУН.
- Гужда Степан Федорович** 1919 р.н., с. Покропивна. Член ОУН. Загинув під час виконання бойового завдання ОУН.
- Глух Василь**. Член ОУН. Зв'язківець із закордоном (Краків). Загинув 1940 р. під час переходу кордону.
- Горохівський Петро Іванович**. Член ОУН. Загинув під час виконання бойового завдання.

Головацький Василь 1921 р.н.. Симпатик ОУН. Загинув 29 червня 1941 р.
Головацький Іван 1920 р.н. Симпатик ОУН. Загинув 29 червня 1941 р.
Гуменний Василь, с. Конюхи. Бойовик ОУН. Загинув 13 вересня 1939 р. у перестрілці з польською поліцією.
Гуменний Володимир, с. Конюхи. Бойовик ОУН. Загинув 13 вересня 1939 р. у перестрілці з польською поліцією.
Гойса Йосип, с. Бишки. Симпатик ОУН. Загинув 1939 р. у сутичці з відступаючими польськими військами.
Зеневич Михайло 1920 р.н. Юнак ОУН. Зв'язківець. Загинув 29 червня 1941 р.
Зривко Іван 1911 р.н. Симпатик ОУН. Загинув 29 червня 1941 р.
Івашків Іван, с. Бишки. Симпатик ОУН. Загинув 1939 р. у сутичці з підступаючими польськими військами.
Костій Петро 1916 р.н. Провідник надрайонної боївки ОУН. Загинув 1941 р.
Карпишин Антін 1907 р.н. Симпатик ОУН. Загинув 29 червня 1941 р.
Кіндрацький Михайло 1923 р.н. Симпатик ОУН. Загинув 29 червня 1941 р.
Мручок Василь 1921 р.н. Симпатик ОУН. Загинув 29 червня 1941 р.
Олесків Степан, с. Бишки. Симпатик ОУН. Загинув 1939 р. у сутичці з відступаючими польськими військами.
Підойма Іван, с. Бишки. Симпатик ОУН. Загинув 1939 р. у сутичці з відступаючими польськими військами.
Перець Ілля, с. Конюхи. Бойовик ОУН. Загинув 13 вересня 1939 р. у сутичці з польською поліцією.
Потягач Василь 1915 (1916?) р.н., с. Дрищів. Член ОУН з 1939 р. Атенатник. Загинув 1940 р.
Сівка Володимир 1910 р.н. Член ОУН. Загинув 1940 р.
Семчишин Дмитро 1919 р.н. Надрайонний розвідник ОУН. Загинув 22 грудня 1940 р.
Стецюк Григорій 1919 р.н. Зв'язковий ОУН. Загинув у січні 1941 р.
Семків Василь 1914 р.н. Член ОУН. Загинув 2 липня 1941 р.

Юськів Володимир 1921 р.н. Юнак ОУН. Загинув 1941 р.
Яцишин Микола 1915 р.н. Член ОУН. Загинув 26 липня 1941 р.

Вічна слава Героям!

Пам'ять про них вічно житиме в українського народу, а їхні героїчні вчинки є найбільшою жертвою Батьківщині.

НЕПОВНИЙ ПОІМЕННИЙ РЕЄСТР МЕШКАНЦІВ КОЗІВСЬКОГО РАЙОНУ, РЕПРЕСОВАНИХ МОСКОВСЬКО- БІЛЬШОВИЦЬКИМ РЕЖИМОМ У 1939-1941 рр.

АВГУСТІВКА

арештовані:

Голумбійовський Петро. Арештований НКВС у березні 1941 р. Загинув у більшовицькому концтаборі на Уралі.

Муравський Михайло. Арештований НКВС у березні 1941 р. Загинув у більшовицькому концтаборі.

Ямелинець Василь. Член ОУН. Арештований НКВС у березні 1941 р. Загинув у більшовицькому концтаборі.

Ямелинець Іван. Арештований НКВС у березні 1941 р. Повернувся живим з концтабору.

депортовані:

Бутрин Іван,
Дзяйло Семен,

Довгань Петро 1924 р.н.,
Дорош Анастасія 1920 р.н.,
Дупай Михайло 1924 р.н.,
Іваночко Анастасія,
Кобелюк Іван 1929 р.н.,
Лисик Михайло,
Рудий Ярослав 1934 р.н.,
Тенча Петро,
Шпундер Іван,
Юркевич Ганна, 1929 р.н.,
Юркевич Степан 1928 р.н.

БУДИЛІВ

арештовані:

Пукало Степан 1920 р.н. Фінансовий референт ОУН. Арештований НКВС і закатований у тернопільській тюрмі 1941 р.

депортовані:

Пиріг Меланія з сином.

Пиріг Михайло з дружиною. Обидвоє загинули на Сибірі.

Сташишин Йосип з дружиною.

БИШКИ

арештовані:

Берест Роман-Мар'ян 1897 р.н. у Львові. Священик. З 1922 по 1934 р. служив у Бишках. Дописував у пресу про більшовицькі злочини. Від 1934 р. – у с. Полонична біля Львова. Заарештований НКВС 1940 р. Загинув у львівській тюрмі 14 квітня 1941 р.

Беднарський Методій 1891 р.н. Директор школи (1922-1939 рр.). Активний освітній діяч. Арештований НКВС у 1944 р. Пропає безвісти.

Безкоровайний Василь Г. 1922 р.н. Арештований НКВС. Загинув 1941 р.

Віцинський Микола І. 1923 р.н. Арештований НКВС. Загинув 1944 р.

Галушка Ілля. Арештований НКВС за “куркульство” 1940 р. У Сибіру як колишній підданий Польщі вступив до польської армії В. Андерса. Помер 4 червня 1947 р. у таборі польських біженців у Танганьїці.

Гайдук Семен. Член повітового проводу ОУН. Поранений під час облави НКВС у лісі “Питель”. Закатований 24 червня 1941 р.

Гайдук-Голяш Теодозія І. 1916 р.н. (дружина Семена). Член ОУН. Арештована НКВС у Львові. Закатована у тюрмі 24 червня 1941 р. Їх малолітній син Семен також загинув.

Голяш Іван М. 1903 р.н. Активний просвітянин, фаховий коваль. Арештований НКВС і закатований у тернопільській тюрмі.

Голяш Іван Д. 1882 р.н. Батько Григорія Голяша – підпільника ОУН. Катований у казематах НКВС, після чого часто мав нервовий розлад.

Гірняк Микита М. 1920 р.н. Член ОУН. Зв'язковий окружного проводу ОУН. Арештований НКВС і закатований у тернопільській тюрмі.

Івапків Богдан М. 1912 р.н. Окружний провідник Бережанщини та організаційний референт крайового проводу ОУН. Арештований НКВС 21 лютого 1940 р. Розстріляний 20 лютого 1941 р.

Голяш Іван Г. 1925 р.н.,

Голяш Василь І. 1922 р.н.,

Гірняк Василь Г. 1920 р.н.,

“Зимний” (псевдо, прізвище невідоме)

Володимир 1921 р.н.,

Івапків Богдан 1912 р.н., загинув 1941 р.

Косович Микола 1901 р.н. Священик. Пропає безвісти.

Косович Омелян. Будівничий церкви у с. Бишки. Арештований НКВС у 1940 р. Пропає безвісти.

Лихолат Григорій Т. 1913 р.н., загинув 1941 р.,

Марків Йосип 1914 р.н.,

Михайлишин Василь О. 1922 р.н., загинув 1941 р.

Михайлишин Микола С. 1923 р.н., загинув 1941 р.,

Михайлишин Степан Ф. 1914 р.н., загинув 1941 р.,

Огородник Андрій С. 1921 р.н., загинув 1941 р.,

Саранчук Петро І. 1921 р.н.,

Тулиглович Михайло І. 1920 р.н.,

Фалюш Іван Г. 1921 р.н., загинув 1941 р.,

Фалюш Іван Н. 1920 р.н.,

Федечко Федір М. 1910 р.н., перший організатор ОУН. В'язень польської тюрми у Березі Картузькій. Арештований НКВС 1941 р. і розстріляний. депортовані:

Будзінський Матвій з дружиною і двома дочками.

Борецький Андрій з мамою і дочкою.

Гайдук Василь Гарасимович з сином.

Гайдук Іван Р. Батько станичного ОУН з двома малими доньками Ганною і Ольгою (4 і 5 років). Дружина Ганна була відсутня під час депортації й зголосилась сама на Сибір заради дітей. Там загинули з голоду: спочатку батько, потім діти, після них мати.

Гіряк Софія (дружина Григорія Гіряка, повітового провідника ОУН Перемишльського повіту (1940-1941 рр.). Пізніше вивезли її родичів: батька Григорія з мамою і братом Іваном²⁸.

Галушка Ілля і Марія. Вивезені у Казахстан з сином Євгеном 1924 р.н. Там загинули.

Гіряк Михайло Кирилович з сином і дочкою.

Голяш Пелагея, Джумага Григорій з дружиною, сином Іваном вивезені узимку 1940 р. Доньку Софію забрали пізніше.

Івашків Степан Якович з дружиною і сином.

Курлицький Василь з дружиною і невісткою.

Олеськів Іван з дружиною, дочкою і двома синами.

Федечко Степан з дружиною, мамою і двома синами.

Федечко Яким М. з дружиною.

Хомицький Андрій з дружиною і сином.

22 травня 1941 р. із с. Бишки депортовано у Казахстан 15 родин (близько 40 осіб). Із старших членів родин майже ніхто не вижив²⁹.

ВІВСЯ

депортовані:

**Бабій Стах,
Білич Петро,
Закришка Гнат,
Магзер Гілярій,**

**Стефанюк Йосип,
Шпаковський Григорій,
Ятва Семен.**

Це були голови родин. Всього депортовано у 1939-1941 рр. – 12 сімей³⁰.

ВИМИСЛІВКА

депортовані

Стасишин Варвара з дітьми Євгенією, Андрієм.

Швець Василь з родиною (Павло, Роман, Володимир, Емілія, Василь, Дем'ян).

ВИБУДІВ

арештовані:

Бурбела Петро 1921 р.н.

Безкоровайний Микола 1917 р.н. Загинув у тернопільській в'язниці або в концтаборі.

Жуковська Олена 1919 р.н. Загинула у концтаборі.

Кутна Гася 1920 р.н. Повернулася 1948 р. додому.

Лопатка Юрій 1897 р.н.

Загинув ймовірно у тернопільській в'язниці.

Лихолат Іван 1880 р.н. Загинув ймовірно у тернопільській в'язниці.

Пасічник Михайло 1918 р.н.

Пасічник Василь 1913 р.н.

Загинув ймовірно у тернопільській в'язниці.

депортовані:

Бурбела Петро з дружиною (обоє поважного віку).

Бурбела Василь з дружиною і дочкою 1938 р.н.

Кужда (це була родина з хуторів).

Карач Лук'ян з дружиною.

Марцишин Роман з дружиною, дочкою Марією 1930 р.н.

Пасічник Катерина з двома синами 1930, 1932 р.н.

Пасічник Степанія з двома синами 1932, 1934 р.н.

ГЕЛЕНКІВ

арештовані:

Дідушок Петро Михайлович 1917 р.н. Член ОУН. Загинув у більшовицькому концтаборі.

депортовані:

Гром'як Павло з дружиною Марією і дочкою Теклею. Голова сім'ї і дочка загинули.

ГОРОЖАНКА

арештовані:

Воробець Петро. Член ОУН з 1936 р. Арештований 1940 р. Закатований у слідчому карцері РВ НКВС.

ГОРОДИЩЕ

Советські окупанти під час відступу у червні 1941 р. вбили у селі одинадцять осіб.

ГЛИННА

арештовані:

Гоменюк Федір 1921 р.н. Загинув у тернопільській тюрмі.

Букало Григорій 1921 р.н. Загинув у тернопільській тюрмі.

Букало Василь. Загинув у тернопільській тюрмі.

депортовані:

Данилишин Михайло з родиною.

ДІБЦЕ

арештовані:

Коковський Франц. Дитячий письменник. Юрист. Розстріляний у тернопільській в'язниці. НКВС арештував також його сина, який пропав безвісти.

Смачило Федір. Член ОУН. Займався вишколом підпільної молоді як колишній польський військовик. Закатований більшовиками у 1940 р.

ЗОЛОТА СЛОБОДА

арештовані:

Бойкевич Мирослав Миколайович 1920 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Будник Михайло Гілярович 1912 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Будник Ярослав Гілярович 1919 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС у червоній армії 1 червня 1941 р. Розстріляний 26 листопада 1941 р.

Івахів Федір Йосипович 1914 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Іваськів Гілярій. Працівник кооперативи. Арештований НКВС. Доля нез'ясована.

Кузів Гілярій Степанович 1917 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 24 січня 1941 р. Ймовірно розстріляний у тернопільській в'язниці.

Кіналь Степан Олексійович 1914 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Костів Михайло Ілліч 1910 р.н. Член ОУН. Закінчив Львівський університет. Юрист. Працював у Тернополі. Арештований НКВС 21 травня 1941 р. Покарання відбував у Казахстані. Звільнений 1946 р.

Кривий Михайло Іванович 1920 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Машталір Гілярій 1919 р.н. Член ОУН. Арештований 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Сидорак Іван Гілярович 1912 р.н. Арештований НКВС 9 лютого 1941 р. Загинув 30 квітня 1942 р. у тюрмі м. Магнітогорськ (РРФСР).

Ткач Андрій Федорович 1920 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Ткач Михайло 1915 р.н. Член ОУН. Арештований 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Тупісь Орест Іванович 1921 р.н. Член ОУН. Арештований 11 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Черківський Василь. Працівник кооперативи. Арештований НКВС і загинув в Азербайджані.

Шевчук Андрій Степанович 1913 р.н. Зеновий ОУН. Арештований 9 лютого 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Райца Петро, Кіналь Михайло, Курик Володимир арештовані НКВС 1940 р. під час переходу кордону на

захід. Покарання відбували у сибірських концтаборах. Там вступили у польську армію В. Андерса і брали участь у битві під Монте Кассіно в Італії 1944 р.³¹

депортовані:

Богай Петро 1890 р.н.
з дружиною Софією 1899 р.н.,
дітьми Дарією 1921 р.н.,
Ганною 1924 р.н., Ярославом
1926 р.н.

Будник Степан з дружиною Марією.

Головатий Степан 1890 р.н. з дружиною Катериною. Голова сім'ї загинув.

Коцюбка Гілярій з дружиною Юлією.

Сидорак Гілярій з дружиною Катериною, дітьми: Степаном, Мироном, Софією, Володимиром.

Кравець Софія 1914 р.н. з маленькою дочкою Надією.

Чикал Катерина (з дому Шанайда), дружина священника з трирічним сином Зиновієм³².

ЗОЛОЧІВКА

арештовані:

Бойко Григорій, Бойко Степан

(брати). Арештовані за брата Дмитра, який перебував у підпіллі. Степан закатований у тернопільській в'язниці, Григорій повернувся з бердичівської тюрми.

Кіт Іван, Кіт Михайло, Луцишин Василь 1914 р.н.,

Смерека Володимир 1921 р.н.,

Павелко Павло 1921 р.н.,

Подусовський Павло 1921 р.н. (останні четверо розстріляні 1941 р. у тернопільській в'язниці)³³.

депортовані:

Подусовський Василь з дружиною Ганною. Загинули в Сибіру.

Бойко Марія з невісткою Катериною. Обидві загинули в Сибіру.

Коваль Михайло з дружиною, дітьми Зиновією і Володимиром. Голова сім'ї загинув.

Попович Микола з дружиною Ганною і дітьми: Григорієм, Мартою, Катериною, Марією.

ЗАЛІССЯ

арештовані:

Сендецький Михайло. Уродженець с. Криве. Учитель. Арештований НКВС 1941 р. Пропав безвісти.

Сушник Дмитро. Арештований НКВС 1941 р. Розстріляний.

ІШКІВ

арештовані:

Бутрин Данило 1915 р.н. Симпатик ОУН. Розстріляний більшовиками у с. Ішків 22 червня 1941 р.

Білінський Володимир 1914 р.н. Член ОУН. Студент Львівського університету. Розстріляний 1941 р. у львівській тюрмі.

Блендоногий Іван 1914 р.н. Районний провідник ОУН. Арештований у квітні 1941 р. Розстріляний у тернопільській тюрмі.

Добчанський Степан (Борис?) 1920 р.н. Член ОУН. Студент Бережанської гімназії. Арештований 1940 р. Розстріляний у тернопільській тюрмі.

Задорожний Яків 1913 р.н. Арештований у квітні 1941 р. Загинув у тернопільській тюрмі.

Запаранюк Дмитро 1905 р.н. Звеновий ОУН. Розстріляний більшовиками 25 січня 1941 р.

Зорик Микола 1921 р.н. Учитель. Розстріляний більшовиками 25 січня 1941 р.

Онихрів Антін 1910 р.н. Член ОУН. Арештований у квітні 1941 р. Розстріляний у тернопільській тюрмі.

Репіховський Василь (Дмитро?)

1902 р.н. Арештований у квітні 1941 р. Розстріляний у тернопільській тюрмі.

Сточанин Клавдій 1909 р.н. Арештований у квітні 1941 р. Розстріляний у тернопільській тюрмі.

Саловий Василь 1914 р.н. Арештований 1941 р. Загинув у тернопільській тюрмі. У 1941 р.

були розстріляні ще:

Баран Ярослав,

Процишин Дмитро,

Польний Григорій,

Свянтецький Антін,

Онихрів Текля.

Всього від рук енкаведистів загинуло 18 членів ОУН і їх симпатиків.

депортовані:

Вальорна Марцелія (дружина підпільника ОУН Якова Вальорного) з неповнолітньою дочкою Марусею. Через рік дружина загинула. Дитина вижила.

КАЛЬНЕ

арештовані:

Брик Тимофій,
Бабій Михайло,
Волощук Петро,
Кіт Тимофій,
Панчишин Михайло,
Панчишин Микола,
Смишнюк Едуард,
Юрчак Михайло.

Узимку 1940-1941 рр. совети арештували з села і припровадили до бережанської тюрми 16 юнаків. Бабій М., Волощук П., Смишнюк Е. там загинули, інші повернулись додому з підірваним здоров'ям.

КОЗОВА

арештовані:

Горохівський Володимир 1912 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 1941 р. Пропав безвісти.

Гром'як Іван Омелянович 1914 р.н. Арештований НКВС 1940 р. Загинув у тернопільській тюрмі.

Гром'як Антон Степанович 1916 р.н. Арештований НКВС 7 грудня 1940 р. Загинув у бердичівській тюрмі 1941 р.

Кавка Павло Андрійович 1913 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 1940 р. Розстріляний 1941 р. у тернопільській тюрмі.

Мельник Володимир Миколайович 1918 р.н. Член ОУН. Розстріляний у тернопільській тюрмі.

Солтис Михайло Миколайович 1912 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 15 червня 1940 р. Загинув 2 травня 1943 р. у концтаборі м. Челябінськ (РРФСР).

Федорчак Антон Якович 1912 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 1940 р. Після повернення з неволі

переслідувався советським Комітетом державної безпеки. Передчасно помер у 1963 р.

Чарторийський Іван. Священик.

Під час арешту 1940 р. був підданий нелюдським катуванням. У результаті його розбив параліч і він втратив мову. Помер 1953 р. у Козові.

Чарторийський Левко Іванович (син священика). Член ОУН. Розстріляний енкаведистами у Львові 1941 р.

депортовані:

Омелян Михайло з дружиною і двома дочками.

Стець Тимофій Танасович 1880 р.н. з дружиною, двома синами депортовані у 1941 р. в Казахстан. Загинули голова сім'ї і син Василь 1922 р.н.

Стоколоса Михайло Павлович. Загинув на засланні.

Федорчак Василь Васильович

1887 р.н. Депортований 1941 р. Загинув у Сибіру³⁴.

КОЗІВКА

арештовані:

Горохівський Левко Іванович. Член ОУН. Арештований НКВС у 1941 р. і закатований у райвідділі НКВС.

Кобіль Мартин 1910 р.н. Член ОУН з 1936 р. Арештований НКВС у лютому 1941 р. Пропав безвісти.

Крих Михайло Дмитрович 1915 р.н. Організатор станичної ОУН. Арештований НКВС 4 червня 1940 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Липний Іван Ілліч 1921 р.н. Член ОУН. Арештований НКВС 1941 р. Перебував у тернопільській тюрмі. Залишився живим. Помер у Торонто (Канада).

Липна Стефанія Федорівна 1922 р.н. Зв'язкова ОУН. Арештована НКВС 1941 р. У 1947 р. здійснила невдалу спробу втечі з ув'язнення.

Марків Василь Микитович 1912 р.н. Член ОУН з 1937 р. Арештовувався польською поліцією 1938 р. Арештований НКВС 1941 р.

депортовані:

Липний Михайло Федорович 1925 р.н. Депортований з матір'ю у Середню Азію. Мати загинула. Зголосився до

польської дивізії генерала В. Андерса, з якою після війни опинився на еміграції.

КОНЮХИ

арештовані:

Бідний Федір. Член ОУН. Арештований 1940 р. Пропав безвісти.

Богуславський Григорій, Дзяйло Іван, Дзяйло Сильвестр (останній розстріляний у Тернополі).

Когут Петро. Бойовик ОУН, пс. "Хмара". Арештований НКВС у 1940 р. Пропав безвісти.

Козак Юрій. Один з перших членів ОУН. Арештований 1940 р. Повернувся з Сибіру у 70-х роках і передчасно помер.

Костюк. У Сибіру, під час комплектування польської армії генерала В. Андерса, зголосився до неї і пропав безвісти.

Матвій Микола. Бойовик ОУН, пс. "Щербатий". Політичний в'язень польської в'язниці "Свенти кшиж". Арештований НКВС 19 грудня 1940 р. Розстріляний 16 березня 1941 р.

Мрикало Василь. Член ОУН. Розстріляний у Тернополі.

Стебелецький Іван. Член ОУН. Розстріляний у Тернополі.

депортовані:

Галаса Юрій з дружиною Анастасією і сином Іваном.

Максимишин Степан з дружиною Юстиною і сином Іваном.

Погоріла Катерина з дочкою Софією.

Шанайда Андрій з дружиною Оленою (усі депортовані 17 травня 1940 р.).

Мельник Дмитро.

Малярчук Андрій, Мацієвич, священик.

Семчишин Юрко. Член ОУН. Арештований 1940 р. Повернувся додому у сімдесятих роках, передчасно помер.

Стебелецький Василь,

Сеник Юрко,

Павлишин Ганна.

КРИВЕ

арештовані:

Богай Петро Іванович 1918 р.н. Надрайонний провідник юнацтва. Розстріляний 1941 р. у Тернополі.

Веприк Степан Федорович 1920 р.н. Підрайонний юнацтва. Розстріляний більшовиками 1941 р. у Тернополі.

Галаса Іван 1922 р.н. Зв'язковий юнацтва. Розстріляний більшовиками 1941 р.

Сендецький Михайло Васильович 1922 р.н. Член ОУН. Закатований у тернопільській тюрмі.

Шийка Василь Павлович 1923 р.н. Член ОУН. Загинув 1941 р. у тернопільській в'язниці.

депортовані:

Галаса Юрій 1882 р.н. з дружиною Анастасією 1890 р.н. і сином Іваном 1924 р.н. у Казахстан 22 травня 1941 р. Син загинув 6 жовтня 1941 р., а мати 1945 р.

МАЛА ПЛАВУЧА

арештовані:

Завитій Микита Семенович 1903 р.н. Член ОУН. Закатований 1941 р. у тернопільській тюрмі.

ОЛЕСИН

арештовані:

Дяків Осип пс. "Горновий", політв'язень бердичівської тюрми.

Куропатницький Степан, Куропатницький Тома (брати).

Кусень Михайло.

депортовані:

Кусень Петро з родиною. З Сибіру не повернулись.

Галаса Розалія, матір підпільника. Загинула в Сибіру.

ПОТІК

арештовані:

Безкоровайний Степан Петрович 1911 р.н. Арештований 1941 р. Пропав безвісти.

Дячишин (?), Зелений Стах Мартинович 1915 р.н. Арештований 1941 р. Пропав безвісти.

Косович Микола. Священик і палкий патріот. 1940 р.

НКВС оточило приходство й арештувало отця.

депортовані:

Лупиніс Прокіп з родиною.

Лисак Дмитро з родиною.

ПОКРОПИВНА

арештовані:

Гужда Дмитро Тарасович 1922 р.н.

Член ОУН. Арештований НКВС

1940 р. Пропав безвісти.

Кінаш Петро. Член ОУН.

Арештований НКВС 1939 р.

Пропав безвісти.

Шкільний Петро. Арештований НКВС.

Загинув у львівській в'язниці.

РОСОХОВАТЕЦЬ

арештовані:

Бутрин Іван 1910 р. н.,

Бутрин Петро,

Бутрин Броніслава,

Малиновський Станіслав,

Миколишина Броніслава,

Сов'як Дмитро 1908 р.н., **Сов'як Матвій** (Микита?) 1910 р.н., **Сов'як Володимир** 1924 р.н. (брати).

Усіх розстріляли 15 червня 1941 р.

депортовані:

До Сибіру депортовано 12 родин.

ТЕОФІПЛЬКА

арештовані:

Гром'як Петро Михайлович 1911 р.н

Станичний ОУН. Арештовувався польською владою. Арештований НКВС 17 квітня 1941 р. Розстріляний 28 червня 1941 р. в тернопільській тюрмі.

Дмитраш Петро Васильович 1910 р.н.

Член ОУН. Арештований НКВС. Про-
пав у тернопільській тюрмі.

Дмитраш Гілярій Семенович 1919 р.н.

Член ОУН. Арештований НКВС. Про-
пав у тернопільській тюрмі.

Дмитраш Михайло Михайлович

1920 р.н. Член ОУН. Арештований
НКВС. Пропав у тернопільській тюр-
мі.

Петришин Іван Семенович 1910 р.н.

Член ОУН. Доля невідома.

депортовані:

Дмитраш Тетяна з сином Петром. Виве-
зені до Сибіру 5 березня 1941 р. Мати
загинула.

Дмитраш Анастасія з дочкою Марією.

Вивезені 5 березня 1941 р. Мати заги-
нула.

ТАУРІВ

арештовані:

Ваврів Микола Антонович 1920 р.н.

(голова сільської ради),

Любінський Степан Михайлович

1919 р.н.

Любінський Антон Іванович 1920 р.н.,

Любінський Роман Леонович

1902 р.н.,

Мовчко Григорій Васильович 1922 р.н.,

Мовчко Петро Миколайович 1921 р.н.,

Петришин Іван Антонович 1911 р.н.,

Сінкілевич Павло Миколайович

1913 р.н.,

Хома Тимофій Антонович 1913 р.н.,

Школяр Антін Блажкович 1912 р.н.,

Шевчук Петро Іванович 1920 р.н.

Усі дванадцять заарештованих загину-
ли у 1941 р.

депортовані:

Гуменний Іларій з родиною,

Лісевич Марія з родиною,

Любінський Юрій з родиною,

Хомишин Михайло з родиною.

ЦЕНІВ

арештовані:

Корніцький Дмитро, **Корніцький Ми-**

хайло (обидва загинули),

Коваль Микола,

Левицький Василь 1912 р.н. Симпатик

ОУН. Загинув 13 березня 1940 р.

Мартинюк Василь,

Пайончковський Василь,

Орлевич Степан.

депортовані:

Чака Марія з двома дітьми³⁵.

Вічна пам'ять
жертвам московсько-більшовицького терору
1939 – 1941 рр.

Роман Берест. Н. 1897 р.
у Львові. Священик с. Бишки
у 1922-1934 рр. Член ОУН.
Арештований НКВС і
розстріляний 14 квітня 1940 р.
у Львові.

Осип Дяків, пс. "Горновий". Н. 1921 р.
у с. Олесин. Революціонер-публіцист,
провідний діяч ОУН. Загинув 1950 р.

Степан Голяш. Н. 1919 р. у
с. Бишки. Провідний діяч
ОУН, УПА у Бережанському
повіті і Закерзонні.
Провідник надрайону
"Бескид". Помер у США.

Іван Голяш. Н. 1903 р.
у с. Бишки. Активіст т-ва
"Просвіта". Розстріляний НКВС
у Тернопільській в'язниці
1941 р.

Богдан Івашків. Н. 1912 р. у с. Бишки.
Організаційний референт крайового
проводу ОУН. Арештований НКВС
у Львові 21 лютого 1940 р.
Розстріляний 20 лютого 1941 р.

Петро Галушка. Н. 1915 р.
у с. Бишки. В'язень польських
тюрем. Командир спецбоївки
СБ ОУН, пс. "Ясень".
Загинув у районі карпатських
гір 1944 р. у перестрілці
з німцями.

Друзі-революціонери ОУН. Зліва направо Лев Зацний, пс. "Троян". Н. у Козові. Ярослав Старух, пс. "Стяг". Н. у с. Золота Слобода, Н. Івасечко (?).

Підпільники ОУН Козові. Зліва направо: Михайло Солтис, соратник Лева Зацного. Арештований НКВС 1940 р. Загинув 1942 р. у більшовицькому концтаборі м. Челябінськ у Росії; Михайло Боднар, дивізійник, пропав безвісти; Антін Федорчак. Арештований НКВС 1940 р. В'язень більшовицьких концтаборів. Передчасно помер у 1963 р.

Члени ОУН і їх симпатиків із с. Вибудів. Зліва направо у першому ряду: 1-й Василь Марцишин 1921 р.н., 2-й Михайло Штабалюк 1919 р.н., 3-й Володимир Карац; третьому ряду 4-й Петро Гавлюк 1919 р.н.; в останньому ряду зліва 1-й Степан Безкоровайний. Усі загинули 1940 р. під час переходу за кордон.

Церковний комітет с. Куропатники на чолі зі священником Петром Пастухом. Н. 1908 р. у с. Лисівці Залщицького п-ту. Розстріляний НКВС 1941 р. у тернопільській тюрмі.

Орест Тупісь. Н. 1921 р.
у с. Золота Слобода. Член ОУН.
Арештований НКВС 11 лютого
1941 р. Розстріляний 28
червня 1941 р.

Михайло Будник. Н. 1912 р.
у с. Золота Слобода. Член ОУН.
Арештований НКВС 9 лютого
1941 р. Розстріляний 28 червня
1941 р.

Степан Кіналь. Н. 1914 р.
у с. Золота Слобода. Член ОУН.
Арештований НКВС 9 лютого
1941 р. Розстріляний 29 квітня
1941 р.

Члени ОУН Підгаєцького п-ту, 1940 р. Зліва направо: 1-й Михайло Дюг. Н. 1920 р. у с. Мужилів Підгаєцького п-ту. Районний провідник ОУН, пс. "Боян" (загинув 1947 р.). У центрі - зв'язкова ОУН Марія Луцак із с. Мужилів. Інші – з с. Новосілка Підгаєцького п-ту.

Володимир Гавлюк. Н. 1919 р. у с. Вибудів. Підпільник ОУН. Загинув під час переходу за кордон 1940 р.

Петро Гром'як. Н. 1911 р. у с. Теофіпілька. Член ОУН. Розстріляний більшовиками у тернопільській в'язниці 1941 р.

Осип Кужда. Н. 1914 р. у с. Вибудів. Підпільник ОУН. Загинув під час переходу за кордон 1940 р.

Юнацтво ОУН с. Вибудів. Зліва направо сидять: Гася Кутна, політв'язень СРСР, Михайло Штабалюк (загинув 1941 р.); стоять: Анастасія Коцюрка, симпатик ОУН, Володимир Кузик (загинув 1941 р.), Ганна Фудра, симпатик ОУН, Василь Марцишин (загинув 1941 р.).

Михайло Крих - сидить 1-й справа. Н. 1915 р. у с. Козівка. Член ОУН і просвітній діяч села. Арештований НКВС 4 червня 1940 р. Розстріляний 28 червня 1941 р.

Семен Гайдук.
Н. 1914 р. у с. Бишки.
Повітовий провідник
ОУН у 1939-1940 рр.
Смертельно поранений
у сутичці з
енкаведистами у
Пителівському лісі біля
с. Бишки 1940 р. На
світлині з дружиною
Теодозією.

Мартин Кобіль. Н. 1910 р.
у с. Козівка. Член ОУН
з 1936 р. Арештований НКВС
у лютому 1941 р. й пропав
безвісти.

Петро Горохівський. Н. 1920 р.
у с. Козівка. Член ОУН. Загинув
у перестрілці з більшовиками
1941 р.

Михайло Липний. Н. 1925 р.
у с. Козівка. За співпрацю з ОУН
депортований з матір'ю у Середню
Азію. Учасник польського легіону
В. Андерса. Жив у Польщі і
працював у часописі "Рідне слово".

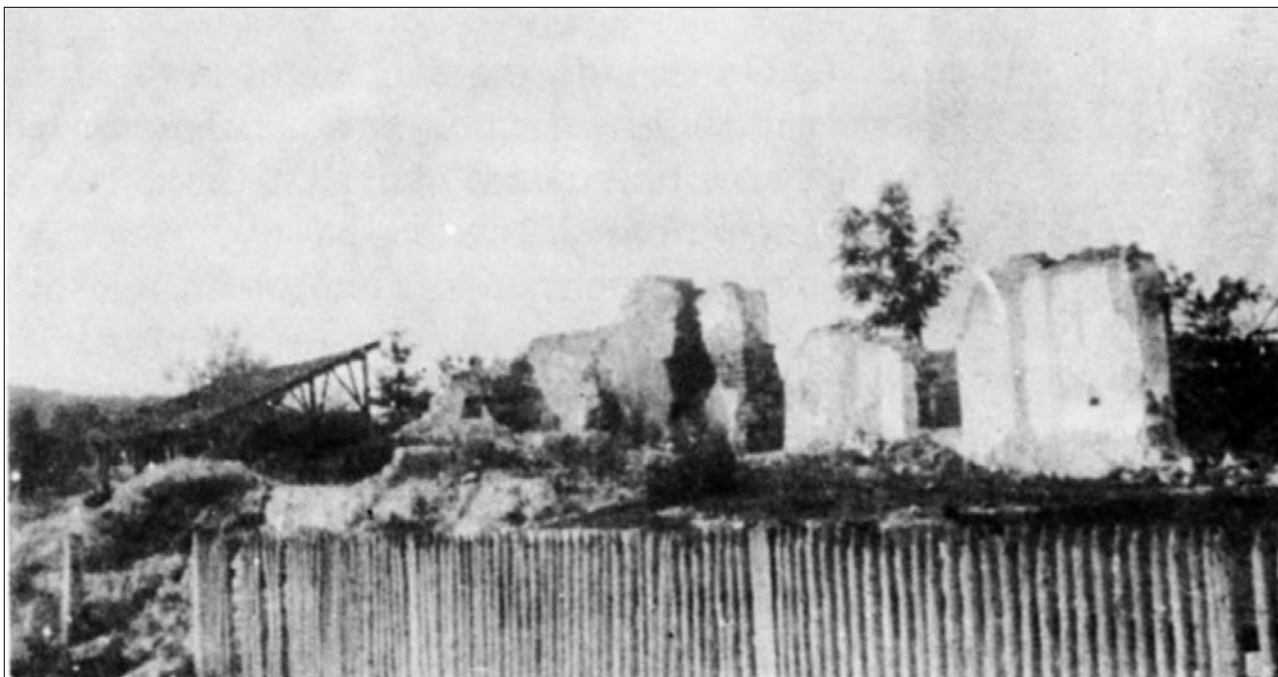
Лев Горохівський.
Н. у с. Козівка. Член ОУН.
Закатований у карцері
Козівського райвідділу НКВС
1941 р.

Антоніна Мирон. Сестра
провідного діяча ОУН Дмитра
Мирона, пс. "Орлик". Н. у с. Рай.
Загинула у бережанській тюрмі
1940-1941 рр.

Василь Бурбела. Н. у с. Вибудів.
Вивезений 1941 р. у Казахстан.
Там загинув.

Руїни української кооперативної молочарні у с. Лісники. Зруйнована польськими окупантами у другій половині вересня 1939 р.

Глиняна хата Юрія та Анастасії Галас, вивезених у Сибір із с. Криве, двічі конфіскована як куркульська.

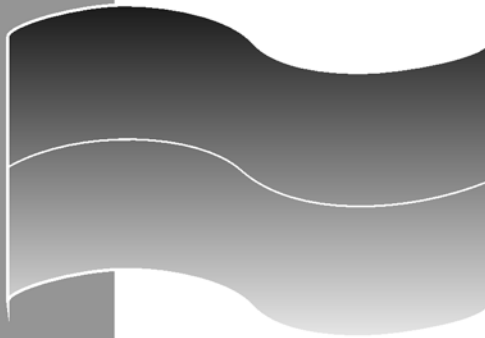

То не сонце над бором знялося,
то не пісня ніжна солов'я
і не шум духмяний колосся -
це повстала Україна моя.

Мирослав Кушнір

***“На Сході Європи
нема колоній для нікого,
а хто їх шукає, той знайде
тільки чорну землю на могилу”.***

*Михайло Колодзінський.
“Українська воєнна доктрина”*

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

З

**В УМОВИНАХ
НІМЕЦЬКОЇ
ОКУПАЦІЇ**

(1941-1944 рр.)

ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

22 червня 1941 р. Друга світова війна переросла у збройний конфлікт між двома агресивними державами – гітлерівською Німеччиною та СРСР.

Провід ОУН, передбачуючи хід політичних і воєнних подій, розробив на випадок війни комплекс стратегічних і тактичних планів, основною концепцією яких була орієнтація на власні сили: підготовка націоналістичних кадрів перед війною і під час війни та спроба підняття збройного повстання.

У звіті Степанові Бандері крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях Іван Климів, пс. “Легенда” доповідав, що станом на кінець липня 1941 р. у Тернопільській області налічувалось 6 тисяч членів ОУН, об’єднаних у 690 станиць, не охоплено підпільним рухом близько ста населених пунктів¹.

З початком німецько-совєтської війни ставало очевидним, що війна на сході Європи, як розраховували німці, швидко не закінчиться. Тому підготовка українських збройних сил з метою організації визвольної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу та згуртування інших народів до боротьби з Москвою набирала виняткового значення.

У Маніфесті ОУН, виданому 1940 р., Провід закликав усіх українців, де б вони не жили, – ставати у бойові лави Фронту Української Національної Революції й боротися “за свою владу, за землю, за людське життя”.

Далі перелічувались конкретні соціально-політичні та економічні завдання, які ставила перед собою ОУН у боротьбі за самостійну Україну. У кінці заклику наголошувалося: “Встане Україна і розвієтьму неволі! І тільки через повний розвал московської імперії шляхом Української Національної Революції та збройних повстань усіх поневолених народів здобуде-

мо Українську державу та визволимо поневолені Москвою народи. Українці – до безпощадної боротьби з московсько-більшовицьким гнітом! Валіть московську тюрму народів! Свобода усім поневоленим!”²

У “Військових інструкціях”, підготовлених майбутнім Головнокомандувачем УПА Романом Шухевичем, ставились завдання: “Підготувати організаційні військові кадри так, щоб вони могли у вирішальний момент провести певні бойові акції, зорганізувати повстання широких мас та опанувати й підпорядкувати одному центрові виступи мас (...), щоб ми могли зустрічати надходячих німців в організованій формі, зі зброєю в руках, щоб нашим військовим починам ми дали зав’язок будучій Українській Армії”³.

У “Пропагандивних вказівках” націоналісти отримали наказ пропагувати при кожній нагоді, “(...) що не будемо мати сильної і могутньої Української Держави так довго, доки нашим сусідом буде велика московська імперія – червона чи біла.

ОУН не зупинить боротьби, доки московська імперія не буде знищена. Справа визволення поневолених Москвою народів – життєвий інтерес України! На руїнах московської імперії Україна воскресить поневолені народи! Смерть Москві! Свобода поневоленим народам! Встане Україна і розвієтьму неволі”⁴.

ОУН на випадок перетворення України в театр воєнних дій чужих держав вважала, що вона повинна заявити про себе як основна сила і трактуватиме тих держав, що ведуть війну з СРСР, як союзників України.

Організація націоналістів вважала, що до керівництва державою повинні прийти люди авторитетні, з повним довір’ям українського народу і високими моральними цінностями, фаховими кваліфікаціями та організаторськими здібностями.

З початком німецько-більшовицької війни ОУН підготувала три Похідні групи чисельністю близько п’яти тисяч учасників, завданням яких було нести ідеї Української Самостійної Соборної Держави у центральні та східні області

України, формувати там обласні та місцеві управи, структури влади.

Однією з цих груп – північною – керував Дмитро Мирон, пс. “Орлик” із с. Рай Бережанського повіту, який заступив на посту арештованого гітлерівцями Миколу Климишина. Цей полум’яний революціонер ОУН загинув на бойовому посту 25 липня 1942 р. у перестрілці з німецьким гестапо в Києві.

23 червня 1941 р. Провід ОУН направив у Берлін свій меморандум, у якому перестерігав Гітлера перед політикою нехтування українських інтересів, що німецький “новий порядок” у Європі буде нереальним без урахування українських інтересів⁵.

У викладених вище політичних і військових обставинах Похідна група на чолі із заступником Степана Бандери Ярославом Стецьком вирушила до Львова з метою проголошення у західноукраїнській столиці Акта відновлення української державності.

З Ярославом Стецьком ішов найближчий соратник Ярослав Старух із Золотої Слободи, нині Козівського району, Василь Кук – згодом останній Головнокомандувач УПА, Лев Ребет, Іван Вітушинський та інші.

Похідна група ОУН увійшла до Львова після вмаршу туди українського батальйону “Нахтігаль” (у перекладі “Соловейко”. – Н. М.) у складі німецької армії. Підпільна мережа ОУН міста, хоч і була здештована, проте ще зберегла відповідні сили і, щоб допомогти групі Ярослава Стецька, здійснила ряд заходів. На мурах у місті виднілись великі гасла: “Україна для українців”, “Хай живе Суверенна Самостійна Українська Держава”, “Хай живе ОУН”. Особливо вирізнялись лозунги команданта революційно-збройних сил Івана Климова, пс. “Легенда”, який закликав народ зголошуватись до лав визвольної армії України.

Не очікуючи реакції німецьких окупантів, Ярослав Стецько з друзями вирішив скликати увечері Національні Збори, створити міське управління Львова, захопити міську радіостанцію і назвати її ім’ям Євгена Коновальця.

За створення місцевого управління Львова, згідно з планом, захоплення радіостанції і використання її передач в ефірі відповідав Ярослав Старух.

Відвідавши митрополита Андрея Шептицького та зустрівшись з Романом Шухевичем, який поспішав на похорон брата, закатованого більшовиками, Ярослав Стецько з допомогою активу зібрав Національні Збори у будинку “Просвіти” 30 червня 1941 р.

Відкриваючи історичні збори, Ярослав Стецько з присутніми віддав честь загиблим на полі бою героям України й наголосив, що український народ сам будуватиме свою власну державу і не воюватиме за чужі інтереси. Німеччину, що воює проти СРСР, трактуватиме союзницею лише у тому разі, якщо вона визнаватиме права українців на свою державну незалежність. Провідник закликав до організації державно-політичного життя, незважаючи на різницю політичних переконань.

Від імені ОУН Ярослав Стецько запропонував Національним Зборам схвалити Акт про відновлення державної незалежності. На письмову пропозицію Степана Бандери, яку зачитав Василь Кук, Ярослава Стецька обрали головою українського уряду – Державного правління.

У своїх мемуарах Ярослав Стецько подає, що текст Акта з його особистими корективами, підписами та печаттю вготували у трьох примірниках: один заховали у підземному архіві в Україні, другий передали до музею визвольних сил, третій – редакторові Богдану Кравціву у Берліні.

Слід згадати, що кілька днів пізніше у Львові було створено Українську Національну Раду на чолі з доктором Костем Левицьким, колишнім прем’єром ЗУНР.

Державницький Акт Пастирським листом благословив митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький і Архипастирським посланням єпископ Української православної церкви Полікарп.

Усі ці політичні заходи та підтримка їх провідниками українських церков свідчили про виявлення самостійницьких

устремлінь українського народу і поставили німців перед доконаним фактом з перших днів загарбання українських земель.

З проголошенням Акта відновлення державності, ОУН вирішила підняти народ для відзначення цієї дати та її підтримку. Кур'єри ОУН зі Львова різними засобами й способами доставляли на місце тексти Акта.

Ярослав Старух, що в уряді Ярослава Стецька обійняв пост державного секретаря інформації, давав прем'єрові за щораз цінні поради. Передбачуючи конфлікт з німецькою стороною, Ярослав Стецько 3 липня 1941 р. телеграмою, а 5 липня письмовою "Декларацією" від імені Державного правління заявив німецькому уряду, що український народ проголосив у Львові Українську незалежну державу й виконав тисячолітнє бажання предків бути незалежними. Але відповіді на ці заяви з Берліна не отримав⁶.

Гітлерівська Німеччина вороже сприйняла Соборницький Акт ОУН та його масову підтримку народом. 5 липня Адольф Гітлер негайно скликав нараду головних партійних і військових чинників: генерала Кейтеля, Ріббентропа, Гімmlера, адмірала Канаріса. Обмінявшись думками, наказав райхсміністрові поліції Гімmlеру арештувати націоналістів⁷.

5 липня 1941 р. поліція арештувала у Кракові Степана Бандеру і вивезла до Берліна. 11 липня схопили Голову Державного правління Ярослава Стецька й доставили до Кракова. Почалися арешти й інших провідних діячів ОУН.

11 серпня 1941 р. у Берліні відбулася ще одна розмова німецьких властей зі Степаном Бандерою та Ярославом Стецьком. Німці вимагали, щоб провідники ОУН офіційно відкликали Акт 30 червня 1941 р. Бандера і Стецько принципово відмовилися. Тоді їх остаточно відправили до концтабору "Саксенгаузен", де протримали до жовтня 1944 р.

1 серпня 1941 р. Гітлер своїм декретом приєднав Східну Галичину до Генеральної Губернії Третього райху. Гітлерівці почали здійснювати поспішні заходи щодо зміцнення колоніальної політики. 15 і 16

вересня 1941 року каральні органи німецької окупаційної влади арештували близько 2000 осіб, з яких велику кількість розстріляли⁸.

Та всі ці негативні події не могли вплинути на хід урочистих подій, які відбулися у літні місяці в світлі відновлення української державності в селах і містечках краю. Адже народ, що десятиліттями чекав цієї дати під час польської окупації, заплатив за неї тисячні жертви у 1939-1941 рр. Рух за відновлення української державності з блискавичною швидкістю охоплював терени Східної Галичини.

Бойовики ОУН та їх молодші симпатички виходили з нелегального становища до людей і зачитували Акт, проголошений у Львові. Для прикладу, у с. Конюхи серед організаторів здвигу, присвяченого Актові, знайшлися два молоді націоналісти Петро Бідний і Василь Колісник (Марків), активні члени антисоветського підпілля у 1939-1941 рр. Усі спроби енкаведистів їх арештувати були марними. Коли 6 липня 1941 р. біля Конюхів показали перші розвідувальні підрозділи німецьких військ, двоє друзів вийшли їм назустріч, озброєні карабінами, пістолетами і гранатами.

Готуючись до свята, патріоти ОУН села повивішували лозунги: "Хай живе Степан Бандера", "Слава Україні", "Хай живе УССД". Під час свята молодіжний хор під орудою Кіндрата Сисака, мешканця сусідніх Бишок, виконав революційну пісню, яка кликала до боротьби та праці. Ось її слова:

Україно-мати, кат сконав,
Недаром бились ми за волю,
Бо кат сконав,
Тобі на щастя і на долю.
До праці вільної вставай
Хто любить Україну,
Щоб повернуть у пишний рай
Страшну руїну⁹.

Слова пісні стверджували, що Акт 30 червня 1941 р. коштує велетенських жертв патріотів-борців. На відзначення державницького Акта селяни тут же виборали сільську управу: головою села – Василя Сеника, члена ОУН, колишнього політ'язня Берези Картузької, секретарем

управи – Василя Колісника, начальником станичної поліції – Петра Бідного.

Після втечі більшовиків частина озброєних підпільників ОУН із сіл Бишки, Потік, Ценів, Олесин під проводом Степана Голяша і Семена Левицького Акт відновлення державності проголосили у Ценеві і звідти всі разом подалися до Козови, де ще знаходились відділи енкаведистів. Повстанці їх обстріляли, і ті швидко забралися з міста, побачивши наступ озброєних бойовиків. Козова опинилася в руках ОУН.

У місцевій залі, заповненій людьми, Степан Голяш проголосив Акт відновлення державності. Наступного дня до Козови вступили німецькі війська, які спочатку лояльно ставились до повстанців і не вимагали скласти зброї.

Наступного дня Семен Левицький з друзями поспішили до Бережан з метою проголошення Акта, але там їх затримали есесівці й хотіли розстріляти, і лише завдяки громадськості вони врятувалися.

Проте Акт 30 червня у Бережанах таки пролунав під час свята Соборності. Дієву участь в його організації брав Іван Гірняк, активний підпільник ОУН. У 1940-1941 рр. він квартирував нелегально у бишківського господаря Олекси Лихолата. У цій же криївці згодом господар надавав притулок провідному діячу ОУН Якову Буселу.

За активну підпільну діяльність німецьке гестапо заарештувало Івана Гірняка й перевезло до тюрми “Монтелюпіх” у Кракові. Із звільненням він мешкав у США й займався активною політичною діяльністю¹⁰.

У Бережанах після урочистого віча зорганізовані молодіжні колони майже з кожного села пройшли з прапорами і національними гаслами центром міста, де їх зустрів військовий оркестр.

У ті дні селяни висипали пам'ятні могили, присвячені загиблим борцям за волю України у бережанській, тернопільській, львівській та інших тюрмах, також у Сибірах та південних окраїнах безмежного СРСР. Могили увінчували березовими хрестами та визвольними прапорами ОУН.

На такі дійства збирались тисячі мешканців близьких і далеких сіл. Священики служили заупокійні Служби Божі, самодіяльні хори виконували революційні і повстанські пісні. На імпровізованих вічах виступали місцеві провідники ОУН. Біля могил у почесній варті стояли подвизники ОУН з трофейними крісами, здобутими від більшовицьких окупантів та з часів Визвольних Змагань 1914-1920 рр. Ці та інші молоді люди ходили з синіми нарукавними пов'язками з жовтим написом “Українське військо”.

Людям відкривалися новітні імена членів підпільної Організації Українських Націоналістів. У Золочівці, наприклад, підпілля ОУН зародилося у 1936 р. під головуванням Дмитра Бойка. У 1941 р. лави ОУН поповнили Григорій і Петро Бойки, Йосип Гупало, Іван та Андрій Кіт, Михайло Кошовський, Григорій і Василь Луцишини, Михайло Подусовський, Федір Цебрій та інші. До Організації у цю добу прагнули вступити кращі з кращих молодих людей. Адже членів ОУН поважали, ними гордились і вони намагалися виправдати покладені на них історією обов'язки.

Період посвячення могил продовжувався у краї перших два місяці війни. У вересні 1941 р. цей процес призупинився у зв'язку з арештами гестапо членів ОУН, щоправда, одиничні заходи ще де-не-де таки відбувалися.

28 липня 1941 р. у день храмового свята могилу борцям за волю України освятили селяни с. Вимислівка. На могилі поставили пам'ятну стелу з вибитим на ній тризубом, а по боках дві фігури Січових Стрільців. З наближенням советських окупантів у 1944 р. селяни фігури закопали, і вони майже півстоліття пролежали у землі. З проголошенням незалежності 1991 року їх знову підняли на поверхню й установили на відновленій могилі¹¹.

Для урочистостей вимислівчани подбали про духовий оркестр, Службу Божу відслужив отець Дякон у співслужінні з десятьма священиками. Після посвячення виступив отець Радонський, а після нього молодий революціонер ОУН, май-

бутній повстанський публіцист Осип Дяків, пс. "Горновий", політв'язень бердичівської тюрми, що врятувався збігом обставин¹².

Високу могилу на честь і славу погалим борцям освятили у с. Олесин при великому здвигу народу на східному боці села. Селяни Олесина Акт 30 червня 1941 р. сприйняли з великим ентузіазмом, бажаючи стати господарями на власній землі¹³.

У Плотичах також висипали могилу на перехресті доріг Будилів – Козова – Тернопіль. На жаль, усі ці величні творіння людських рук під час другої більшовицької окупації, як свідків Акта 30 червня 1941 р., були зруйновані вщент.

Але найбільший здвиг східних галичан у ці місяці відбувся на славетній горі Лисоні. Для впорядкування могили сюди зібралося близько тисячі юнаків і юначок ОУН. Упродовж одного тижня вони таборували на узгір'ї і натхненно працювали над зведенням могили.

31 серпня 1941 р. східні галичани відсвяткували на Лисоні Свято Зброї. Країни зійшлися на свою Лисоню, яка відлунувала духом героїчного Січового Стрілецтва. Могилу освятили 76 священників з різних парохій Тернопільщини з участю тисяч народу, прибулих з різних повітів краю. Урочисту Службу Божу на могилі супроводжував хор "Боян".

Над Лисонею гордо майоріли прапори, а після Служби Божої та багатотисячного віча стрункими лавами, віддаючи честь Лисоні, продефілювали понад дві тисячі українських патріотів¹⁴.

Про те, як відбулася історична маніфестація на Лисоні, яскраво подала на своїх сторінках газета "Бережанські вісті" за 4 вересня 1941 р.: "Гора Лисоня, уславлена невмирущими подвигами українського війська, давно вже не бачила такої великої кількості люду, що зійшовся однодушно із радістю скласти хвалу своїй рідній Батьківщині і разом по-божно вшанувати світлу пам'ять найкращих синів її, що не пошкодували своє власне життя віддати за її життя".

До Лисоні прийшло у той час поклонитися більше 25 тисяч мешканців. Проце-

сія за процесією йшли, і йшли, і йшли... Дівчата у яскравих українських одностроях, юнаки і старші. Старики і діти піднялися на гору. Панувала урочиста мовчанка перед великими випробовуваннями, яких зазнає цей народ у наступне десятиліття кровавої боротьби за незалежність...

Отці відправили подячну Службу Божу, а оратори закликали народ до єдності і великої спільної праці для рідного краю. З першою промовою виступив представник крайового проводу ОУН друг Рос, після нього січовий стрілець, учасник битви на Лисоні від української націоналістичної молоді, майбутній провідний діяч визвольної боротьби ОУН, УПА Осип Дяків, пс. "Горновий".

Це було дійсно всенародне свято патріотичної єдності, серця людей билися в унісон, а всі їхні думки і прагнення цілеспрямовано були об'єднані в єдине ціле.

Дуже тепло поздоровив громаду на Лисоні д-р Володимир Бемко, член українських комбатантів: "Клоню голову перед тінями Товаришів по зброї, які в рядах Січових Стрільців в роках світової війни, в рядах Галицької Армії в часі наших визвольних змагань 1918-1920 рр., між іншим тут на Лисоні поклали найбільшу жертву, своє життя на жертovníк нації.

Врешті клоню голову перед тінями тих Героїв, що продовжували та продовжують батьками їхніми розпочате діло боротьби за краще майбутнє, за вільну соборну незалежну Україну, які ще недавно конали серед тортур та знущань по польських та большевицьких тюрмах і казематах, по всяких Бригідках, Вронках, Березах, Соловках, в Сибірі і Казахстані. (...)

На цьому місці останній раз вшанувала бережанська земля своїх Героїв 1929 р., з того місця Польща звичаєм своїх дідів викидала кості наших Героїв. З того місця знак перемоги – хрест надмогильний викинули, з того місця ішов теж огонь-жар, який запалював тисячі нових борців до дальшої невпинної боротьби, аж до переможного кінця. Дух наших Героїв вказує усім нам напрям, дає нам

дороговказ, як нам поступати, як оминати давні помилки, що нам даліше діяти та яке наше майбутнє. Слава Героям!”

Своїм вогненним виступом Володимир Бемко закликав молодь до примноження стрілецької слави батьків, подальшої невпинної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу.

Гора Лисоня стала дороговказом для патріотів ОУН, УПА Тернопільщини. Її ім'ям Командування УПА назвало Третю Військову Округу УПА-“Захід”¹⁵.

У складних політичних умовах, що ставали все чіткішими, Організація Українських Націоналістів вступала у нову відкриту фазу визвольної боротьби, тепер уже з німецьким нацизмом. Проте до відвертої збройної боротьби приступати ще було рано. Боротися з німцями у 1941-1942 рр. означало допомагати московським окупантам, який спричинився до колосальних репресій супроти західних українців.

Обставини підказували, що треба братися за вишкіл нових кадрів на місця загиблих, реорганізувати підпільні структури ОУН, створювати чітку систему реагування, розвінчування та збройної протидії німецьким окупантам, але на це потрібний був час.

Як засіб легального впливу на гітлерівців ОУН організувала в селах т.зв. “плебісцитові акції” – збір підписів на підтримку Акта 30 червня 1941 р. та звільнення з тюрем ув'язнених провідників ОУН.

У серпні 1941 р. такі акції за утвердження самостійності України та звільнення з ув'язнення Степана Бандери, Ярослава Стецька розгорнуто по всій Тернопільщині. Селяни клали свої підписи під текстом з вимогою, щоб німецькі власті звільнили з тюрем чільних провідників ОУН і дозволили їм повернутися в Україну для керівництва визвольною боротьбою супроти Москви. У наступному пункті наголошувалось, що народні збори селян вважають Організацію Українських Націоналістів єдиною політичною силою, що може “покермувати українським життям”. Окремим пунктом подавалось, що збори “однодушно вітають проголошення самостійності України”

та шлють гарячий привіт українському Державному правлінню під проводом Ярослава Стецька.

6 липня такі збори на підтримку діяльності ОУН відбулися у с. Покропивна, і під текстом вищезгаданої декларації підписались 20 мешканців села, 21 серпня – у тринадцяти селах нинішнього Козівського району.

У селі Августівка згаданий документ підписали 533 мешканці, Бишках – 618, Вимислівці – 212, Вибудові – 288, Плинній – 667, Золочівці – 231, Заберезках – 232, Кальному – 743, Конюхах – 793, Медовій – 345, Малій Плавучій – 329, Таурові – 533, Хоростці – 270, Хороброві – 240, Щепанові – 71.

Частина сіл проводила збори і в наступні числа місяця. У Забойках, наприклад, – 23 серпня, де зібрали 40 підписів, у Купчинцях – 70, Денисові – 24 серпня й підписали 126 мешканців села.

Підсумовуючи історичне значення Акта 30 червня 1941 р., відзначимо, що ним відкрито найновішу сторінку історії визвольної боротьби українського народу, в якій активну участь взяли краяни Бережанського повіту і Козівщини зокрема.

Акт 30 червня був черговим поступом наших попередників на шляху безперервної боротьби за самостійну українську державу.

У найважчій ситуації між німецьким молотом і московським ковадлом народ довів своє право господаря на власній землі. Краяни масовими маніфестаціями, посвяченнями могил, святами зброї рішуче підтвердили своє право на незалежне життя. І хоч гітлерівські окупанти заборонили діяльність українського уряду у Львові та почали проти українців політику терору – Акта 30 червня 1941 р. вони знищити уже не змогли.

Українська Повстанська Армія, яка незабаром народилася, залізом і кров'ю відстоювала ідеї 30 червня 1941 р. Цей акт мав своїх попередників і послідовників у безперервному ланцюгу державотворчого життя. Таку саму мету мали Універсал 22 січня 1918 р., Відозва 1 листопада 1918 р. у Львові, Акт Злуки 22 січня

1919 р. Таку ж мету переслідував Закон від 15 березня 1939 р., яким проголошено самостійну Карпатську Україну, і нарешті, Акт 24 серпня 1991 р., який став дійсністю.

ГІТЛЕРІВСЬКА ТИРАНІЯ

Після Акта 30 червня 1941 р. про відновлення української державності гітлерівська Німеччина відповіла на державницькі дії націоналістів безпосередніми репресіями і свавільством.

Супроти українського народу були застосовані криваві акції, що проявилися найперше в подальших арештах націоналістів, грабунках майна, насильницьких продовольчих контингентах, вивезенням рабів з України на каторжні роботи до Третього райху, розстрілами непокірних громадян та суцільною ліквідацією українських сіл.

Німецькому гестапо у репресіях супроти українських патріотів допомагали також члени кримінальної поліції, більшість з яких були вихідцями з польського шовіністичного елементу.

Так, у с. Олесин на їх донос німці арештували й запроторили до концтаборів Лева Мартиновського, Миколу Корніцького, Степана Кілярського, П. Барилку¹⁶. Потім схопили провідника Бережанської округи Михайла Семчишина, пс. "Дон" із с. Вербів. Його місце заступив Семен Левицький, незабаром також арештований.

1942 р. із с. Кальне німці за нездачу контингенту забрали на каторжні роботи одинадцять осіб до табору у Підволочиському районі, і там загинув Микола Стефанів. Наступного року заарештували і вивезли до табору у селі Святослав, що біля м. Сколе, чотирнадцять юнаків: Павла Бучка, Павла Барана, Михайла Волощука, Василя Волощука, Михайла Дидика, Івана Кота, Миколу Кінаша, Степана

Райтера, Петра Снігура, Павла Смишнюка, Дмитра Стефаніва, Павла Славетного.

Полювання на робочу силу у Східній Галичині стало постійним явищем у селах краю. З Бишок, наприклад, забрали 100 осіб у віці 18-35 років¹⁷, Ценева – 105 селян і т.д.¹⁸

22 грудня 1943 р. німецький каральний батальйон увірвався до с. Вівся й заарештував 19 мешканців: Миколу Бойка 1910 р.н., Гілярія Бойка 1913 р.н., Тимофія Бойка 1919 р.н., Євстахія Білича 1920 р.н., Михайла Бабія, Петра Бабія, Степана Волощука 1911 р.н., Мирона Гадача 1918 р.н., Володимира Гільовського 1913 р.н., Андрія Гуменного, Петра Груб'яка 1912 р.н., Дмитра Дороша, Мирона Зощука 1922 р.н., Михайла Матіїва 1914 р.н., Михайла Регу 1922 р.н., Михайла Рубашевського 1905 р.н., Петра Сачика, Вавра Терлюка 1911 р.н., Миколу Ятву 1901 р.н.

Всі ці люди були активістами і симпатиками ОУН. Відомий адвокат Володимир Бемко спеціально приїхав з Кракова до Тернополя, щоб врятувати земляків. П'ятьох із них (А. Гуменного, М. Бабія, П. Бабія, Д. Дороша, П. Сачика) німці звільнили, інших перевезли до Львова і розстріляли.

У березні 1944 р. гестапо арештувало Андрія Рубашевського і Степана Осадцу, але знову ж таки заходами Володимира Бемка вони були врятовані¹⁹.

13 грудня 1943 р. німці розстріляли групу членів і симпатиків ОУН в Рогатині. Серед них Дмитра Репіховського з Мечищева, якого арештували з підпільною літературою ОУН у с. Золота Слобода. Заарештували і вбили також Антона Свянтецького, симпатика ОУН²⁰.

І таких випадків масових репресій німецьких окупантів у людській пам'яті збереглось багато, на жаль, нині мало задокументованих.

Жахливих тортур довелось зазнати нашим країнам, членам ОУН у німецьких казематах. Спогади про своє перебування у них залишив провідний діяч Ярослав Старух. Лише завдячуючи фізичному гарту і незламній волі та дру-

зям-бойовикам, що визволили його з тюрми, він вижив і згодом став Героєм національно-визвольної доби на Закерзонні.

Згадуючи своє перебування у казематі на Лонцького у Львові, Ярослав Старух як колишній політв'язень Берези Картузької говорив, що польська тюрма була “зававкою” в порівнянні з тим, що довелося пережити йому у німецьких руках.

Старуха гестапівці схопили восени 1942 р. на одній із вулиць Львова та запровадили до кімнати по вул. Пелчинській, де розташовувався їхній штаб. Зразу ж почалися допити з неймовірним фізичним насиллям, про які він розповідає наступне:

“... Спец від українських справ оберштурмфюрер Вірзінг вітає на порозі ударом засушеної бичиці через голову. – А, Старух! Вітаємо! – І падають удари. В голові шумить. Числити більш годі. – Списують протоколи. “Яку функцію виконував в Організації?” – Брак задовільної відповіді. – Роздягайся! Два помічники закочують рукави. Вибирають два середньої грубости дрючки. Молотьба триває довго. Так довго, що один з опричників змучився і передає дрючок третьому. Другий – Мюллер зіпрів, обтирає піт, але дрючка не покидає. Удари дрючків перехрещуються від шиї до ніг по цілих плечах. На бюрковім годиннику минуло півгодини. Секретарка при машині нудиться. На початку це її цікавило, тепер чистить нігті. Серце! Чому не хочеш зомліти? Рахубу часу трачу, але притомність зберігаю до кінця. Відпочинок. Можу тільки стояти, опертий об стіну. Знову питання. І знову брак задовільної відповіді. Стояти більше не можу, кладуть на таборет і молотьба починається заново. Не видержую, кричу. На крик збігаються гештаповці з інших кімнат. Я перешкодив їм у праці. Кидаються всі ногами, місять, гнетуть, копають. Перетворююся в мішок соломи, але цілковитої притомності не трачу. Тверде серце зомліти не хоче. Може, кричу, бо чоботи танцюють даліше.

Досить! Здається, що хтось це слово викрикнув. Підносять, витягають на коридор, обливають водою. По якомусь часі

випроваджують і ведуть на вулицю Сапіги – Лонцького. Надворі темно. Значить, били чотири години. – Келія. Ніч. Гарячка. Хочеться пити. Врешті ранок. Дають каву. Яка, байдуже, лише щоб пити. Кличуть. Виводять. Кожний рух справляє болючий біль. Надворі сонце, люди. Втікати! Все одно, хай стріляють, бо за хвилину почнеться вчорашнє. Відбігаю 10-20 кроків. Не стріляють. Ловлять і прикладами по голові. Я знову в знаній кімнаті. Довгі мінати очікування. Врешті прийшли. – Де заховані друкарні? Де ховається шеф? – Не знаю. Ще кілька питань і починається наново. Вибирають найгрубший кіл. Називають його “самостійна Україна”. Дають понюхати, і умеблювання кімнати починає в очах танцювати якийсь несамовитий танець. В часі обідньої перерви випроваджують на коридор і ставлять у кут стіни-муру. Кожний, що сходить з горішніх поверхів на обід, б'є для загострення собі апетиту. По обіді те саме.

На Лонцького, ввечері тягнуть, іти неможливо. І знову ніч і знову ранок. Знову тягнуть, поволі тягнуть по сходах. Перший, другий, третій поверх. А там, наліво, кімната. Спирають об поруччя, гостра свідомість думки, перехилюють і – падаю на цемент сходової клітки. Смерть? Ні, не дають навіть зомліти. Побой тяжкі, повні гніву, волочать аж до кімнати. Що діялося в цьому дні, мало пам'ятаю. Думка відмовляла всякої контролю. Дрючок працював на переміну з чоботом. Вечір, ніч, ранок. Рука зламана в двох місцях, пальці обох рук поламані, вихитуються в усі сторони. В грудях страшний біль. Ребра. З кожним віддилом ріже вогнем, а легені працюють ковальським міхом, здається – розсаджать грудну клітину. Ой, ти серце, чому не лопнеш? Кличуть, тягнуть. О, Боже! Та сама обстановка, ті самі кати. Лиця інших затмарені, невиразні. – Де захована зброя? Не мовчу, говорю. Подаю навмання місцевості, описую докладно невідомі мені місця, подаю докладну кількість за родами зброї, подаю гасла. Незабаром мапа Галичини покривається рисунками червоного олівця. Поки пойдуть і переві-

рять, мине час. Що тоді буде, не думаю. Знаю одне, а саме, що дійсно не знаю ні одного місця, де захована зброя. Може, задовольняться цим разом. Та ні. – Ти написав історію України? Дрючок при праці. Б'є сам Вірзінг. – “Це за історію. Захотілось тобі самостійної? України не було, нет і не будет!” – Так дослівно в російській мові. Невже ж НКВД в гестапівським мундирі? Вияснення не помагають. Вірзінг осатанів. А даліше – де шеф? Де друкарні? Хто в проводі? – Що даліше, не пам'ятаю. Пам'ятаю, що вночі тягнули за ноги на Лонцького, бо голова оббивалася об виступи хідника. За кілька днів оповідав мені тюремний лікар-жид, що другого дня ранком знайшов на подвір'ї тюрми купу людського лахміття, що з нього прозирали шматки синього людського м'яса. Порушив, щоб ствердити смерть, і переконався, що серце билосся. Взяв нагору і лікує. Ось рука і пальці вже пов'язані. Ой, як страшно хочеться пити, як нестерпно пече мене всередині вогнем. А потім зродилася думка, що, може, доведеться жити і... знову слідство. Коротка, кошлява записка на світ, – ще в гарячці, ще прохання прислати... цитрини, кислого молока. – “І пришліть отруту, бо не знаю, чи зможу витримати нове слідство”.

І знову за кілька днів... “Одержав, дякую. Тепер уже спокійний. Хай беруть. Не заведе тим разом, хоч... хочеться жити”.

“Хочеться жити!..”²¹

Улітку 1943 р. бойовики ОУН, перевдягнуті в уніформи німецьких жандармів і поліцаїв, під проводом славетного Костя Цмоця, пс. “Юра”, “Модест”, що був у мундирі гестапівського старшини й керував операцією, користуючись підробленими документами і володіючи німецькою мовою, забрали Ярослава Старуха і Дмитра Грицаю з тюрми на вул. Лонцького.

Визволившись, патріоти кинулись у вир боротьби. Ярослав Старух обійняв керівництво підпільною радіостанцією “Афродіта”, Дмитро Грицай приступив до організації та вишколення відділів Української Національної Самооборони, що стали називатись пізніше УПА-“Захід”.

Починаючи з 1942 р., німецькі окупанти стали активніше полювати за молодими людьми краю й масово вивозити їх на каторжні роботи, окрім українських тюрем і таборів, до Третього райху. З Козівського району забрано за роки окупації 778 мешканців. З Великої Плавучої насильно вивезено 73 молодих юнаків і 37 дівчат. З Будилова – 182 мешканців, Городища – 146 і т.д. З Вибудова 20 людей. В Освенцімі з цього села загинув Василь Марцінів.²²

У викладених вище умовах гітлерівського окупаційного режиму ОУН продовжувала розбудовувати свої структури, готувати кадри. У той час, коли Волинь відкрито ставала до боротьби з гітлерівцями й захищала села від їхніх грабунків, Східна Галичина залишалась ще тихою провінцією. На край покладалась роль запільної бази для вишколу кадрів, поповнення зброєю, матеріальних запасів для функціонування УПА.

“Свою основну роль, – пише у книзі “УПА” Микола Лебедь, – терен Галичини мав виконати в дальшому розвитку визвольної боротьби і він її виконав”.

Цей же автор подає, що першим явним виступом відділу Української Національної Самооборони в Галичині проти німецьких окупантів був успішний наступ повстанців на карний табір української молоді у с. Святослав біля Сколе.

У таборі працювала молодь 18-21 року життя у надзвичайно жорстоких умовах, які створювали німецькі помічники-наставники із числа осіб польської національності. Гестапівську охорону було вщент розбито. Молодь розпущено по домівках. Багато з них було покалічено й додому вони не змогли повернутись. Із с. Кальне, згаданого вище, хлопці до села дійшли дуже хворі і знеможені.

НА КЛИЧ ОУН

Провід ОУН наказував низовому активу орієнтуватися тільки на власні сили та молодіжні кадри, що мали замінити

старших, яких безжалісно поглинула більшовицька окупація 1939-1941 рр.

У селах краю націоналісти почали створювати вишкільні центри. Люди збирали зброю на побоевищах і передавали її повстанцям. Наприклад, залишилося багато зброї після бою біля с. Вівся: сім гармат, кулемети, кріси, набої. Все це селяни зібрали й сховали на панському фільварку. Тут же колишні австрійські вояки з села почали вишкіл з молоддю. Навчання продовжувалося кілька тижнів. Потім німці забрали гармати до Бережан, іншу зброю селяни завчасно сховали.²³

З 1941 р. вишкільний табір організували у с. Конюхи. Але згодом його звідти передислокували. Провід ОУН організував підстаршинську школу у Поморянах Зборівського повіту. Інструктором у школі працював Петро Мрикало, пс. “Ковалик” з Конюхів. За польської окупації працівник редакції “Голосу нації” під керівництвом редактора Богдана Кравціва та видавництва “Дешева книжка”. Брав участь у захисті самостійної Карпатської України 1939 р.

У Поморянах разом з Петром Мрикалом докладали свої зусилля члени ОУН Петро Баран із с. Потік, Лапунька з Потутор, Левко Рега з Бережан. Гітлерівці частину учасників школи заарештували, але інші вчасно відійшли, захопивши з собою зброю, яку потім використали у лавах УПА.

Приблизно в другій половині 1943 р. вишкільні табори молоді УПА запрацювали у повну силу. На лісничівці у с. Конюхи сформувався вишкільний курінь, яким командував Богдан Олійник, пс. “Морозенко” із с. Августівка. У курені налічувалось до 500 стрільців, разом із сотнею бойовиків, що прибули з району Броди – Радивилів.

Зорганізувалися також вишколи на хуторі Залісся, яке вважалося повстанським гніздом. У липні-серпні 1944 р. тут проходив місячний вишкіл молодих упістів.

У 1944 р., коли фронт зупинився на р. Стрипа, село Конюхи і прилеглі ліси вважалися запіллям німецьких окупантів.

Вони розташували біля села далекобійну артилерію. Через несприятливі умови курінь УПА було переформовано. Богдан Олійник, пс. “Морозенко”, повернувся у розпорядження станичної ОУН с. Августівка.

Відомо, що вишкіл бойовиків проходив також на Драгоманівці 1943 р. Інструктор “Шум” (справжнє ім'я не ідентифіковане) проводив восьмиденні вишколи на хуторі Доли біля с. Купчинців з районними провідниками. Такі ж вишколи слухачам курсів було доручено провести у себе на місцях з районними та кущовими військовиками. Вишколи проведено у с. Людвиківка і Кривка Микулинецького р-ну, с. Кип'ячка Великоборківського р-ну, у лютому 1944 р. у с. Козівка цього ж району, який провів окружний інструктор Гаранчак.

Фронт на той час уже знаходився біля Тернополя, і вишкільників 7 лютого 1944 р. Провід ОУН розпустив. Напередодні планувалася обласна конференція військовиків, але наближення фронту завадило її проведенню.

Обласний референт розвідки “Гордієнко” – Іван Яцишин із с. Лісники наказав на період стабілізації фронту усім кадрам залишитись на своїх теренах у криївках. Перебувши фронт, почати у більшовицькому запіллі збройну боротьбу з московськими окупантами.

На переломі 1942-1943 рр. до краю надходили накази Головної Квартири Штабу УПА з Волині. “Українці, вступаєте у лави УПА, помагайте УПА, якої відділи діють по всій Україні та до якої вільний вступ кожному чесному українцеві, що бореться на самостійність своєї нації. Геть з німецьким та московським імперіалізмом (...)”²⁴.

У додатку до наказу № 8 від 30 серпня 1943 р. штаб УПА наказував перетворити кожне село на самооборонну фортецю, “з яких бити ворога кулею, сокирою, вилами, окропом і гарячою смолою”. Від цього наказу повівало визвольною війною з часів Хмельниччини. Але Бережанщина і Козівщина боронилися від більшовицьких нападників і такими засобами²⁵.

Керівник політичного відділу Яків Бусел, пс. "Галина", який працював і загинув на території краю, ще будучи на Волині підготував був Інструкцію керівникам політичних відділів у справах ідеологічного та політичного виховання вояків УПА від 18 жовтня 1943 р.

В Інструкції йшлося: "Період боротьби від постанови ОУН до вибуху німецько-більшовицької війни оцінювати як історичний етап боротьби. Розглядати не догматами та тактичними прийомами того часу, а спертись всеціло на "Постановах III Надзвичайного Великого Збору ОУН"²⁶.

В Інструкції керівникам політичних відділів за 18 жовтня 1943 р. Яків Бусел опрацював тематику політичного виховання різних категорій повстанців. Серед них: "Програма виховних гутірок", "Методичні вказівки при вихованні бійців", "Методичні вказівки як працювати з українцями з Великої України", "Пропагандистські інструкції про роботу серед населення" тощо.

Лейтмотивом усього суспільно-морального виховання повстанського загалу було: "(...) не боятися смерті. Смерть за Батьківщину є почесною, славною, але життя для Батьківщини має ще більшу вартість"²⁷.

Національно свідомі села краю ставали повстанськими центрами визвольного руху. Наприклад, село Олесин було осередком районного керівництва. Налічувало 12 членів ОУН, 20 юнаків, 5 юначок ОУН, близько 50 симпатиків визвольної боротьби, які співпрацювали з підпіллям, та ціле село неорганізованих симпатиків. Ось прізвища героїв визвольної епопеї ОУН: Петро та Іван Бесаги, Іван Баривка, Михайло Кусень, Осип Кусень, Микола Кузишин, Іван Кульбачинський, Йосип і Григорій Смачили, Іван Тайфурка та інші.

Станичним юнацтва працював Ілько Смачило, активний і розумний юнак. Загинув він у 1947 р. Майже усі юнаки ОУН Олесина загинули у боротьбі з більшовицькими окупантами. Активні юначки – дівчата з Олесина Ганна Грохівська, Текля і Марія Кужда, Парасковія Максимів,

Анастасія Яцик та інші зазнали більшовицьких концтаборів.

Бездоганно укомплектувалася кадрами ОУН с. Конюхи. До приходу червоних у селі організувалось три станиці ОУН, тобто майже повноцінний куцц. Цим куццем ОУН керував Степан Мрикало, пс. "Крич". Усі три станиці села очолювали: першу, на "Містечку" – Іван Перець, пс. "Потоцький", другу – Василь Гуменний, пс. "Дуб", третю, на "Куті" – Петро Парубочий, пс. "Меч".

Зв'язок із районним проводом ОУН забезпечувала куццова дівочої і жіночої мережі Ірина Будзінська, пс. "Орися". У станичній мережі зв'язок утримували Ганна Лещишина, пс. "Кавун", Текля Любовицька, пс. "Леся", Марія Тернович. На лініях Урмань – Погрібці зв'язком орудувала Настя Ничиник. Найбільш пошквалену зв'язкову лінію на села Годів – Погрібці забезпечувала Анастасія Сенік, пс. "Пчілка". Анастасія Гук, пс. "Сова", Ганна Борецька, пс. "Олеся" утримували зв'язок на Заберезки²⁸.

Ще лінії зв'язку з районними та повітовими проводами проходили крізь села Вибудів, Хоростець, Залісся, Годів, Погрібці, Ценів. Їх забезпечували вольові, віддані повстанській боротьбі кадри.

Міцну станичну ОУН мало село Городище. З 1941 р. станицю очолював самовідданий патріот Василь Дубовий, юнацьку мережу села – Богдан Кривокульський, дівочу – Ольга Ремез.

Під час німецької окупації провідний центр визвольного руху краю деякий час базувався у Козові. Про це дізнаємося зі спогадів учасника визвольної боротьби ОУН Володимира Райтера, який працював директором товарної бази, водночас забезпечував зв'язок між вищими і нижчими ланками підпільної ОУН. До нього приїжджали зв'язкові від "Роберта" зі Станиславова, крайового провідника Івана Шанайди, пс. "Нестор", зв'язкові з Тернополя, Львова, Стрия, Коломиї.

У підпіллі з ним працювали Гром'як, Ригайло, Кунанець – усі з Козови, на жаль, імена їхні вже загубилися в пам'яті.

У Козові квартирував також організаційний референт Проводу ОУН Юліан Гу-

ляк, пс. “Токар”, уродженець с. Жизномир Бучацького повіту.

Друзі мешкали у кімнатах з виходом у підвал, сполучений з підземними ходами, якими багата Козова з давніх часів. У 1943-1944 рр. “Токар” квартирував також у с. Денисів у господарів Івана Щербивлока, Михайла Півсетка, Петра Іваськіва, Степана Микитіва та інших. З наближенням фронту він перебазувався у с. Ценів, а звідти у с. Старі Стрілища Бібрцького р-ну на Львівщині, де й загинув, потрапивши в оточення німецько-калмицьких підрозділів 19 липня 1944 р.

Сюди на Козівську базу ОУН з усієї Галичини надходили різні товари, які підпілля відправляло на Волинь до УПА²⁹.

На Волинь до УПА йшли також добровольці з Козівщини. Так, з с. Дібце на Волинь першими відійшли Володимир Смачило, пс. “Чорнота”, Ілля Смачило с. Василя, Лев Смачило с. Григорія, Микола Смачило с. Дмитра, Мартин Кордіяка, Михайло Михайленко та інші.

Володимир Райтер, маючи підроблені німецькі документи, безперешкодно їздив до Львова, Станиславова, навіть до Кракова у справах організаційної діяльності ОУН. Підозрюючи діяльність на користь ОУН, німецьке гестапо намагалось арештувати Володимира Райтера, але він щасливо уник арешту.

Під час німецької окупації Козівщина входила до організаційної структури ОУН, підпорядкованій Бережанській окрузі. До округи ще належали Підгаєцький, Рогатинський та Зборівський повіти. Чільними провідниками округи у 1941-1944 рр. були Орест Бакалець, Зенон Олійник, Осип Дяків, Степан Голяш, Василь Галаса.

Окружний провід у 1941 р. очолював Семен Левицький, пс. “Кліщ”, який став на місце арештованого гестапо 1941 р. Михайла Семчишина, пс. “Чернець”, “Кий”, “Дон”, уродженця с. Вербів Бережанського п-ту.

Бережанський повіт ОУН складався з трьох надрайонів, або районів, які охоплювали 28 сіл. Надрайон (район) мав 9 сіл, три села складали підрайон, одне село – станицю. Районними провідника-

ми, за спогадами Семена Левицького, були: Когут з Августівки, Миськів з Ценева, Осип Кусень з Олесина. Іншими надрайонами керували Степан Гаврилук з Потоку, Бойко з Гиновичів³⁰.

Згодом Семена Левицького Провід перекинув до Львова, а його пост ненадовго обійняв провідник Благий з Рогатинського п-ту Станиславівщини, після нього Михайло Хома, пс. “Обух” із Підгаєцького п-ту. Наприкінці 1942 р. Семен Левицький очолив Провід ОУН Перемишльщини (нині Польща). На цьому посту арештований гестапо й зазнав німецьких концтаборів Освенцім, Маутхаузен, Мельк, Ебензее. На еміграції виконував, як уже згадувалось, функцію зв’язкового ОУН між Німеччиною, Францією, Бельгією, Голландією, Великобританією та іншими країнами.

Отже, щоб організувати належний опір гітлерівській збройній окупації, ОУН змушена була збирати нові кадри борців, навчити їх володіти зброєю, створити організаційні структури на рівні округи – станиці. Для втілення цих планів потрібен був певний час, на що пішло понад два роки. За цей період до краю долинала канонада німецько-більшовицького фронту, що невпинно наближався зі сходу до західних областей України.

ТІЛО І ДУХ – УКРАЇНІ

У національно-визвольній боротьбі ОУН, УПА основним ядром визвольних структур була молодь, яку у підпіллі називали щирим словом “юнаки”.

Старші націоналісти, колишні учасники Визвольних Змагань з досвіду усвідомлювали, що без поповнення визвольного руху молоддю успіхів у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу не досягти, тому молоддю почали займатися у рамках молодіжної структури “юнак”, особливо після 1932 р.

Під час всенародної боротьби підпільні листівки ОУН закликали юнацтво до

збройного опору ворогам. В одній з них писалось так: “Український юначе! Вдихай своїми молодими грудьми запах вогкої української землі, просякнutoї святою кров’ю борців. Готуй своє тіло і дух для майбутніх звитяг”.

Вступ юнаків до лав ОУН у ті буремні роки означав для кожного з них велику честь, вивищував гідність, гартував їх характери і волю.

Готуючись до боротьби, кожен юнак працював над вдосконаленням своєї особистості, згідно із заповідями Декалога, Десяти прикмет характеру українського націоналіста і Сорока чотирьох правил життя, й ніхто з них не страждав на алкогольну чи тютюнову залежність.

На порядку денному тієї доби для юнацтва ОУН поставав культ зброї і боротьби за державність нації. Вступ молодих людей до підпілля ОУН супроводжувався присягою на пістолеті та декламацією Декалога при свічці та іконі Божої Матері. Крицеві слова: “Я дух одвічної стихії, що зберіг Тебе від татарської потопа і поставив на грані двох світів творити нове життя”, і далі: “Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї” захоплювали молодь. Про Організацію Українських Націоналістів тих часів говорили з великим пієтетом. Лише найкращі з кращих юнаки і юнки, що пройшли всебічний ідейно-політичний і моральний відбір, могли стати до лав визвольних сил за Українську Самостійну Соборну Державу.

Юнацтво ОУН хоч і зазнало болючих втрат під час першої советської окупації 1939-1941 рр., про які вже згадувалось вище, з приходом німецьких окупантів на Україну з подвоєною енергією поповнювали свої лави та формували бойові структури.

Активний учасник юнацтва ОУН з підгаєцького села Мужилова Мирон Луцак, який мешкає у Чикаго (США), у своїх спогадах розповідає про діяльність молоді у трьох теренах Східної Галичини: Бережанщині, Підгаєччині і Рогатинщині. Активіст виконував обов’язки в районному і повітовому проводах юнацтва ОУН Підгаєччини, а також працював провідником юнацької сітки в Рогатинській

учительській семінарії, вишкільником при окружному проводі юнацтва Тернопільщини.

Автор називає імена активних юнаків ОУН Підгаєччини і Бережанщини – із с. Мужилова Івана та Олексу Тягнибідів, які пропали безвісти у визвольній боротьбі, Петра Дюка – курсанта підстаршинської школи “Олені”, Михайла Романківа – згодом також учасника підстаршинської школи Військової Округи УПА “Лисоня” та інших.

Після молодіжних арештів, організованих більшовиками, окружний провід юнацтва ОУН очолив Микола Фіголь, пс. “Арсен”, “Зеро” – студент правничого факультету Львівського університету.

Юнацтво, напередодні німецько-советської війни, магазинувало покинуту советськими військами зброю, карало більшовицьких вислужників, формувало боївки ОУН та вступало у зачіпні бої з відступаючими польськими частинами.

У перші дні війни юнаки ОУН надівали нарукавні синьо-жовті опаски (пов’язки. – Н. М.) з літерами “УВ”, що означало “Українське військо”, й поповнювали лави новонародженої національно-визвольної армії України. Такі відділи формувались у с. Конюхи під командуванням Василя Галука та Петра Бідного. У трикутнику сіл Августівка, Хоробрів, Хоростець діяв також відділ військ, який захопив 64 гвинтівки, 10 пістолетів, 10 велосипедів. У с. Мала Плавуча юнаки напали на місцевий відділ міліції і т.п.³¹

З проголошенням Акта відновлення української державності 30 червня 1941 р. юнацтво ОУН Бережанської округи брало участь у його пропаганді в селах краю. Юнаки ОУН висипали могили борцям за волю України, перепоховували закатованих більшовиками патріотів, ставили на їх безіменних могилах березові хрести та організовували урочистості на вічну пам’ять і славу борцям.

З плином часу юнацтво ОУН зосередило свою увагу на вишколі активу. Майже у кожному селі краю створювались напіввійськові організації під назвою “Січ” на чолі з комендантами – колишніми січовими стрільцями та досвідченими військовиками ОУН. Для подальшого військово-

го навчання Провід ОУН розпорядився, щоб частину молоді направити до підстаршинської школи у Поморянах на Бережанщині. Проте німецьке гестапо, дізнавшись про діяльність школи, обступило її й заарештувало частину курсантів. Деяких з них перевезли до тернопільської в'язниці, інших до німецьких концтаборів або розстріляли.

З приєднанням Східної Галичини до Генеральної Губернії та включенням її до складу Німеччини, юнацтво ОУН вступило у новітню стадію опору німецькому нацизму. Чільні діячі молодіжної ОУН остаточно перейшли на нелегальне становище. У цей час молодь займалась поширенням революційних кличів серед українського загалу, розповсюджувала листівки й брошури ОУН. Наприклад: "Чому була потрібна чистка в ОУН", статті Ярослава Стецька, календар "За народ" 1942 р., підпільні друки на теми практичної конспірації тощо.

Колишній юнак Мирон Луцак повідомляє, що у його рідному Мужиліві функціонувала підпільна друкарня ОУН, яка видавала молодіжний пресовий орган "Юнак". На жаль, гітлерівська агентура згодом розконспірувала діяльність друкарні і її заздалегідь перенесли в інше місце.

Усіма заходами щодо формування системи і мережі молодіжної ОУН у 1941-1943 рр. керував окружний провідник юнацтва ОУН Степан Голяш, пс. "Мар", згодом провідник ОУН на Закерзонні. "Мар" контролював юнацьку лінію зв'язку до Львова, де крайовий провід юнацтва ОУН організував навчання повітових і окружних провідників молодіжного активу ОУН.

Правдоподібно зі слів Мирона Луцака, вишкіл у Львові очолював провідник В. Лемеха на пс. "Берега". Повернувшись із львівського навчального центру, Мирон Луцак застав на посту повітового провідника Підгаєччини Василя Кардаша, пс. "В'юн". Але незабаром його заарештувало гестапо й кинуло до концентраційного табору. Місце повітового провідника заступив студент Бережанської гімназії Василь Бей, пс. "Улас" із с. Литвинів, який невдовзі очолив обласний про-

від юнацтва, а повітовий провід Підгаєччини – Петро Сіно із с. Раківця, також студент Бережанської гімназії.

Зі слів колишнього повітового провідника юнацтва Василя Кардаша, Мирон Луцак повідомляє, що у 1943 році повітова організація Підгаєччини складалася з 65 станиць і трьох районів під назвами: "Липа", "Коропець" і "Стрипа". У кожному районі функціонували три або чотири підрайонні проводи юнацтва.

Разом у Підгаєцькому повіті налічувалось понад 500 організованих юнаків і близько 600 симпатиків та доросту. Приблизно таку ж кількість молодіжного активу в рамках "Юнака" мав і Бережанський повіт.

У 1943 р. вишколи юнацтва продовжувались. Тепер уже в слав'ятинських лісах, де вони були максимально наближені до військових. Зі сходу долинала канонада німецько-більшовицького фронту, що наближався до Східної Галичини. Курсанти вивчали статuti армій, структуру штабів, картознавство, теренознавство, техніку володіння різними видами стрілецької зброї, тактику тощо. Ці курси часто інспектував окружний провідник Хома, пс. "Старий", повітовий "Хмара" та інші військові діячі ОУН.

Після закінчення вишколу випускники школи у формі іспитів здавали практичні заняття на терені: уміння вести розвідку, перестрілки з ворогом, орієнтування опівночі на незнайомій території, – й склали їх на відмінно.

Зауважимо, що багато юнаків Бережанщини і Козівщини вступили також до лав дивізії "Галичина" і їхні вояцькі долі на хресних шляхах Європи були довгими й тернистими.

Юнаки, які поповнили лави ОУН, УПА, в умовах більшовицької окупації 1944-1953 рр. не стали на коліна перед ворогом. Більшість з них загинули смертю героїв або зазнали неймовірних знущань і поневірянь у більшовицьких тюрмах та концтаборах і про них наша розповідь далі.

Юнацтво ОУН Козівщини, без сумніву, залишиться в історії національно-визвольного руху найгероїчнішою генерацією у боротьбі за незалежність України.

У СВІТЛІ ТРЕТЬОГО НАДЗВИЧАЙНОГО ЗБОРУ ОУН (21-25 серпня 1943 р.)

У боротьбі з німецькими окупантами Організація Українських Націоналістів, згідно з власними програмними засадами, виступала як самостійницький рух українського народу. Цей період у краї характеризувався розвитком підпільної революційної боротьби з метою мобілізації мас і згуртування навколо самостійницької ідеї, щоб у сприятливий політичний момент виступити зі зброєю проти будь-якого загарбника України.

Треба було повести боротьбу так, щоб протиборство з гітлерівцями не вилилося у підтримку сталінізму, який відступив зі своїми арміями далеко на схід.

Боротьба з німецькими окупантами проходила в руслі вказівок ОУН, підготовлених на Першій конференції Проводу ОУН у вересні 1941 р., в яких між іншим йшлося про необхідність пропагандистської роз'яснювальної діяльності щодо перспектив боротьби з німецьким окупантом та опору більшовизації українських теренів, що їх проводили промосковські партизанські диверсійні групи.

У квітні 1942 р. ОУН провела Другу конференцію, на якій значно глибше конкретизувались завдання визвольних сил: "Критику німецької політично-господарської системи ведемо шляхом роз'яснювальної пропаганди серед мас, боротьби з вислужниками і опортуністами та в стимуляції національної солідарності на всіх ділянках життя³². (...) Вважаємо, що тільки справедлива розв'язка українського питання може зрівноважити сили Сходу Європи і зумовити вільне життя народів, поневолених Москвою³³. (...) на засаді вільних національних держав під гаслом: "Воля народам – людині!"³⁴.

Третя конференція ОУН, що відбулася 17-21 лютого 1943 р., накреслила плани

збройної боротьби ОУН проти німецьких і більшовицьких поневолювачів. Наведемо деякі концептуальні думки з програмного документа.

"1942 рік, – говорилося в ньому, – був на Україні роком впертої і завзятої боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Вона проходила в умовах нещадного гніту і поневолення українського народу німецьким окупантом, серед намагання зробити з нього раба на власній землі і знищити як націю, та серед повторних спроб московського червоного і білого імперіалізмів розкласти український народ і приготувати ґрунт для його нового політичного й економічного поневолення (...)"³⁵.

"Стоїмо на становищі, що передумовою організації всіх політичних і національних сил України до боротьби проти московсько-більшовицького імперіалізму та приєднання до неї всіх зовнішньополітичних сил, зокрема поневолених народів, є боротьба українського народу проти німецького імперіалізму"³⁶.

Всі ці та інші програмні засади Третьої конференції ОУН конкретизували збройну боротьбу визвольних сил. ОУН поширювала, зміцнювала й творила новітні осередки організованої збройної боротьби народу.

Отже, кожна з трьох конференцій ОУН, що відбулися у 1941-1943 рр., зробила значний ідейно-політичний внесок у розробку програмних принципів наступної боротьби ОУН, що впливала зі змін на східних фронтах Другої світової війни та міжнародних обставин.

Матеріали конференцій стали основою розробки новітньої концепції ОУН у визвольній боротьбі на перспективу на Третьому Надзвичайному Зборі ОУН 21-25 серпня 1943 р.

Це був останній Надзвичайний Збір ОУН на рідних землях періоду визвольної боротьби. Прикметно, що відбувся він у нашому краї на хуторі Веснівка біля с. Золота Слобода Козівського району.

Учасник Збору ОУН Мирослав Прокоп у статті "У сорокаліття III Надзвичайного Великого Збору ОУН" пише, що в умовах німецького окупаційного режиму повний реєстр учасників Збору не складався.

Однак, з пам'яті подає двадцять прізвищ основних діячів ОУН, які прибули з різних кінців України на наради Збору³⁷. Серед них: Микола Арсенич, головний керівник Служби безпеки (1910 р.н. – †)1947 р.); Яків Бусел, начальник політвиховного відділу крайового військового штабу УПА-“Північ” (1943-1944) і член Проводу ОУН (1910 р.н. – †)1945 р.); Ростислав Волошин, співорганізатор УПА та комендант Запілля УПА у 1942-1943 рр. (1911 р.н. – †)1944 р.); отець Іван Гриньох, активний діяч ОУН (1907 р.н. – пом. 1994 р.); Роман Кравчук, член Проводу ОУН і його організаційний референт (1912 р.н. – †) 1951 р.); Василь Кук, крайовий провідник ОУН Південно-Східних Українських Земель (ПСУЗ), після загибелі Романа Шухевича – Головний Командир УПА у 1950-1954 рр. (1913 р.н. – мешкає у Києві); Микола Лебедь, після арешту Степана Бандери у 1941 р. німецьким гестапо заступив на пост “урядуючого провідника” ОУН, організатор антинімецького підпілля ОУН в 1941-1943 рр. (1910 р.н. – помер 1998 р.); Омелян Логущ, референт пропаганди ОУН Південно-Східних Українських Земель у Дніпропетровську (1912 р.н. – помер на еміграції); Зіна Л. (прізвище невідоме, зі Східної України); Дмитро Маївський, член Проводу ОУН (1914 р.н. – †)1945 р.); Зиновій Марцюк (не ідентифікований); Василь Охримович, крайовий провідник ЗУЗ у 1943 р. (1914 р.н. – †) 1954 р.); Михайло Палідович, член крайового проводу ЗУЗ (1914 р.н. – †)1944 р.); Йосип Позичанюк, провідний діяч ОУН з Вінницької обл., редактор підпільних видань (1911 р.н. – †)1944 р.); Мирослав Проккоп, референт пропаганди Проводу ОУН (1913 р.н. (помер у США. – Н. М.); Дарія Ребет, член Проводу ОУН (1913 р.н. – померла 1992 р. на еміграції); Михайло Степаняк, крайовий провідник ЗУЗ (1905 р.н. – †)1967 р.); Василь Турковський, заступник референта Служби безпеки Проводу ОУН у 1941-1944 рр. (1910 р.н. – †) 1944 р.); Роман Шухевич, Голова бюро Проводу ОУН, Головний Командир УПА у 1943-1950 рр. (1907 р.н. – †)1950 р.)³⁸.

Прибувши у район с. Золота Слобода, лідери повстанчої України спочатку квартирували у господарстві Чарківських та Фостяків, а потім перенеслись до хуторянина Григорія Микитіва. Деякі мешкали у родичів Тетяни Федорів, майбутньої поетеси та громадської діячки в еміграції³⁹.

Третій Надзвичайний Збір ОУН має виняткове історичне значення. Збір вніс глибокі зміни в програмні засади національно-визвольної боротьби ОУН за УССД, також і в структурну побудову самої організації.

Сталося це у зв'язку з великими геополітичними змінами на європейському континенті та набутим досвідом революційної боротьби ОУН упродовж дворічної боротьби з німецькими і більшовицькими окупантами та їх польськими колаборантами.

Далекоглядні політики ОУН передбачували провал Німеччини у Другій світовій війні. На їх підтвердження червона армія СРСР у 1943 р. вже повністю володіла Лівобережною Україною.

Провід ОУН ще до III Надзвичайного Збору намагався внести ясність у деякі програмні пункти Першого та Другого Великих Зборів ОУН, які відбулися у 1929 р. та 1939 р. – після загибелі провідника ОУН Євгена Коновальця й критикував роль одноосібного керівника ОУН. Як наслідок, 11-13 травня 1943 р. на засіданні Проводу ОУН, що відбувся у Золочівському повіті Тернопільщини, запроваджено колегіальний принцип керівництва у складі трьохчленного бюро Проводу: Романа Шухевича, Зиновія Матли і Дмитра Маївського⁴⁰. Микола Лебедь, який після арешту Степана Бандери до 13 травня 1943 р. очолював Провід, відмовився від участі в ньому. Згодом, після арешту Зиновія Матли до бюро Проводу обрано Ростислава Волошина⁴¹.

Щоб обміркувати як слід вищенаведені політичні та організаційні зміни, Роман Шухевич запропонував скликати III Надзвичайний Збір ОУН.

Політичну доповідь він доручив зробити Мирославі Прокопу, підготовку програми – Дмитрові Маївському, сам же під-

готував виступ з аналізом та пропозиціями щодо боротьби ОУН, УПА з новітніми більшовицькими загарбниками, які наближалися, й дав відповіді, як бути далі.

На основі доповідей III Надзвичайний Збір у своїх постановках визначив, що «сучасна війна є типова війна між воюючими імперіалістами за панування над світом (...)»⁴². Ціллю більшовиків є під ширмою т.зв. «оборони батьківщини», відігрітого слов'янофільства і псевдореволюційної фразеології здійснити напрямні московського імперіалізму, а саме: опанувати Європу, а в дальшу чергу весь світ»⁴³.

На основі дискусій між учасниками Збору було заявлено, що в боротьбі за УССД слід далі орієнтуватися на власні сили: «Окупацію більшовиками українських земель приймаємо плановою активною боротьбою в усіх тих формах, що ведуть до розвалу державного апарату московського імперіалізму та спричиняються до зросту організованих сил українського народу в його боротьбі за УССД»⁴⁴.

З присутніх дискусій ОУН ні в кого не було сумніву, що боротьба з московським імперіалізмом буде набагато важчою, ніж з німецьким окупаційним режимом. Заздалегідь було відомо, що більшовики у протиукраїнській боротьбі використовуватимуть тактику спаленої землі, що на фронт змобілізують усі молоді сили українства й кинуть їх на передову з метою тотального знищення людських ресурсів визвольного руху.

Лідери ОУН прийшли до одностайної думки про потребу готуватись до зустрічі з більшовиками: будувати криївки, магазинувати зброю, хліб, медичні препарати тощо.

Тодішнього серпня 1943 р. навряд чи хто міг збагнути, що визвольна війна ОУН, УПА розтягнеться на десятиліття. Навіть Роман Шухевич вважав, що під більшовицьким терором повстанські формації витримають не більше як два роки.

Побутували й інші думки. Наприклад, Михайло Степаняк пропонував підняти проти німецьких окупантів повстання силами двадцятитисячного війська,

яким розпоряджався Головний військовий штаб УПА. Але це означало остаточно знекровити визвольні сили УПА та полегшити наступ червоної армії.

Зародилася у когось думка створити наднаціональний орган боротьби за визволення України, можливо, у формі Ради. У 1944 р. таку структуру було створено й вона стала називатися Українською Головною Визвольною Радою (УГВР).

Виходячи з досвіду перебування членів ОУН на східноукраїнських землях, на пленарних засіданнях Збору обговорювались питання щодо нових елементів програми. Відкидалися доктрини ОУН, такі як «корпоративізм, безапеляційність політики націоналістів, вождизм» тощо.

На Третньому Надзвичайному Зборі ОУН заявила, що не бореться за Україну для себе. «ОУН бореться проти імперіалістів й імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно й політично та визискує економічно інші народи (...), за рівність усіх громадян України незалежно від їх національності в державних та громадських правах та обов'язках»⁴⁵.

Про соціально-економічні аспекти програми ОУН на Зборі також ішла мова: «Українська державна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею, про вільну працю, свободу профспілок, вільне ремесло, організацію національно-банкової системи, безоплатну освіту, пошану до праці інтелігенції, широке запровадження охорони народного здоров'я тощо»⁴⁶.

ОУН проголошувала свободу інтелектуальної творчості, політичної і соціальної демократії, свободи культури, мистецтва, наукових дослідів.

У постанові зафіксовано, що ОУН боротиметься, щоб кожна нація жила вільним і повноцінним життям, що тільки у спільній боротьбі народів СРСР можливо перемогти сталінську диктатуру⁴⁷.

Внесення таких вартостей у документи III Надзвичайного Збору ОУН дало у руки ОУН, УПА сильні політичні козири. Теоретичні основи ОУН, уточнені на Зборі, стали ідейною базою публіцистичних праць визначних революціонерів Осипа Дяківа, пс. «Горновий», Петра Федуна, пс.

“Полтава”, Ярослава Старуха, пс. “Стяг” та інших, які збагатили українську філософську та політичну думку ХХ століття.

Програмні точки Третього Надзвичайного Збору ОУН додали сили українським націоналістам у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.

Десять учасників Великого Збору впади згодом смертю героїв на Полі Слави, інші продовжили боротьбу в більшовицьких концтаборах та на еміграції.

Безперечно, творці програмних ідей ОУН на Третьому Надзвичайному Зборі заслужили вдячної пам’яті у серцях українських поколінь.

“ЗА СВІЙ РІДНИЙ КРАЙ”

ДИВІЗІЯ “ГАЛИЧИНА” У БОРЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ

Під час Другої світової війни Україна опинилась між молотом і ковадлом советських та німецьких окупаційних сил. Наче змовившись, вони чинили однакові злочини супроти українського народу.

Німці без причини тяжко карали населення езекуціями, концтаборами і розстрілами, забирали хліб, вивозили молодь на каторжні роботи до Третього району.

Російські ж окупанти, що наступали зі сходу, мобілізуючи селян на фронт, без зброї кидали їх на передову, планували після збору осіннього урожаю та призову молодих людей до лав червоної армії вивезти увесь народ до Сибіру.

Тому формування дивізії “Галичина” українськими політичними діячами сприймалось як єдино правильне рішення у тодішніх складних історичних умовах.

У політиків жеврела надія на повторення ситуації 1918 р., коли на руїнах імпе-

рій народились молоді держави, що, можливо, війна закінчиться хаосом на Україні й спричиниться до громадянської війни поневолених СРСР народів.

Цей аргумент виглядав логічним і можливість отримати зброю з рук ворога у лавах дивізії “Галичина” та використати її у власних інтересах додавав сили й енергії творцям дивізії.

Коли йшлося про створення дивізії, то вже була ясна кінцева поразка Німеччини. Як писав голова Українського Центрального Комітету Володимир Кубійович: “Ми мали надію, що поразка Німеччини не буде рівнозначною з перемогою советів, та що на терені Східної Європи постануть нові умови, що поневолені німцями і більшовиками народи могутимуть стати до боротьби за свою незалежність. Для того потрібна була наша армія”⁴⁸.

Відомо також те, що під час Другої світової війни українці воювали у складі восьми армій світу: в німецькій, советській, польській, румунській, угорській, британській, канадській, американській. Такою була доля бездержавної нації. Українські вояки, куди не кидала їх доля, – усі вони вславилися на полях битв за Українську Самостійну Соборну Державу, яку доводилось носити тільки у серці.

І ніяка уніформа українського вояка, у тім числі дивізійника “Галичини”, не змінила душі українського патріота-борця, який завжди залишався вірним сином України.

НА ТВОРЧИХ ІДЕАЛАХ УСУСІВ

Організацію дивізії “Галичина” взяли на себе Український Центральний Комітет (УЦК) на чолі з Володимиром Кубійовичем, німецькі чинники та різні філії на місцях.

Організатори “Галичини” у листівках та у виступах закликали молодь вступати до лав дивізії: “Тепер або ніколи (...). Ти, молоде, народилася в роках світанку великої Доби, тоді, коли багром крові і золотом Слави почала писатися найновіша історія України. Коли батьки Твої і старші брати Твої та єдині у Європі підня-

ли збройну боротьбу з найстрашнішим ворогом України й з ворогом усього людства. (...) І ось, вона – хвилина ця – надійшла”.

На заклик Військової Управи від 28 квітня 1943 р., до української дивізії зголосилися тисячі осіб – разом 81999, і ця цифра свідчить про готовність галичан до боротьби за волю України.

До дивізії пішли колишні вояки Української Галицької Армії, Українські Січові Стрільці, офіцери Армії УНР. Проте усіх їх не взяли до армії. Справжня кількість новобранців становила 13245 осіб.

З Бережанського повіту записались 3567 кандидатів, прийнято – 2731. Відмовлено за станом здоров'я і віком 836 призовникам, але ці цифри, очевидно, приблизні.⁴⁹

Вишкільні табори дивізії “Галичина” знаходились у різних країнах: Німеччині, Франції, Голландії, Бельгії, Польщі. У таборі в Дембїцах (Польща) вишколювався також батько автора Степан Мизак. Розповідав про те, що галичани матеріально підтримували вояків, приїжджали на свята у гості. На Різдво кожний дивізійник отримав від УЦК трикілограмовий пакунок з печивом, горіхами, цукерками, яблуками та поздоровленнями від галичанок.

Хлопці багато співали національних пісень: “У діброві чорна галка”, “Булава – це провід наш”, “Ой на горі на Маківці” й додавали собі ними гарту.

Українська дивізія була непогано вишколена й озброєна. Але доля розпорядилась з нею так, як у Першу світову війну з усусами на Маківці чи Лисоні. Однак ніхто з них не зронив прапора визвольної боротьби за державність нації.

26 червня 1944 р. командування отримало депешу від головного штабу групи армій “Південна Україна”, в якій повідомлялося, що дивізія буде введена у бій в районі Бродів, а не Станиславова, згідно з поширеними раніше чутками, і була включена до 13го армійського корпусу.

28 червня 1944 р. ешелони дивізійників з Нойгаммера спішним порядком почали перекидати у східний район від Львова. 13 липня 1944 р. під Бродами

корпус зустрівся з п'ятикратно переважаючими силами советської армії, яких Москва гнала на Захід для втілення у життя своїх імперіалістичних планів.

Ворог мав у шість разів більше гармат і мінометів, у чотири рази – танків і самохідних гармат й контролював територію з повітряного простору. 16 липня 1944 р. німецьке командування кинуло вояків-галичан на найважчу ділянку фронту біля Колтова, де червоні прорвали фронт німецьких військ.

Після двадцятикілометрового маршу українські вояки вступили у бій окремими полками. 18 липня 13-й корпус був оточений і розбитий. За даними українського історика з діаспори Тараса Гунчака, у боях 1-19 липня 1944 р. на бродівських полях загинули, пропали безвісти, потрапили в полон близько семи тисяч українських вояків, три тисячі, вирвавшись з оточення, відступили фронтовими дорогами на Захід.⁵⁰ Приблизно три тисячі перейшли до лав УПА.

Вину за невдачу під Бродами німецьке командування звалоувало на українців. А 7 січня 1945 р. заборонили навіть дивізійний часопис “До перемоги”, започаткований Військовою управою 21 грудня 1943 р., і головним редактором, колишнім усусом з Бучача Михайлом Островерхою. Німецька цензура зупинила видання за публікацію у ньому розвінчувальної статті проти шовіністичної політики російського генерала Власова.⁵¹

На жаль, залишається невідомою точна кількість дивізійників, які потрапили в полон до червоних, були на місці розстріляні або ув'язнені до більшовицьких тюрем і концтаборів. За спогадами Олега Пушкаря, совети під Бродами полонили близько двох тисяч вояків. Але це тільки припущення.

Однак у битві під Бродами українська дивізія “Галичина” була рушійною силою боротьби українського народу за незалежність і створила ще одну славу сторінку нашої історії.

“Їхня ціль, – писав кардинал Йосип Сліпий у привітанні з нагоди сорокової річниці створення дивізії, – не була будувати “нову Європу” чи служити новому

наїзникові, а в слухний час на згарищах обидвох імперій творити нову державу”⁵².

ОБОРОНА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ТВЕРДИНИ

Слід згадати про участь добровольців-дивізійників в обороні Тернополя у складі німецьких військ супроти червоної армії. Ситуація була наступною. Перших добровольців-дивізійників у системі німецької порядкової поліції відправили замість формованої дивізії до т.зв. добровольчих галицьких поліційних полків, яких було створено від 4-го по 8-й. Український Центральний Комітет з цього приводу висловлював німецькій стороні протест. Після вишколу підрозділи четвертого полку у кількості 1264 вояків німці перекинули до Голландії, а в середині лютого 1944 р. до Галичини. Один батальйон дислокувався у Збаразькому районі на Львівщині.⁵³

У цей час з наближенням червоної армії до Галичини Гітлер наказав 10 березня 1944 р. перетворити Тернопіль в укріплену твердиню, хоч він до такої ролі не надавався. Того ж дня советські війська зайняли північну частину міста. Командуючий німецькими військами міста Шепфлер збирав усі резерви. Місто за наказом Гітлера мало боронитися до останнього солдата. Сюди ж потрапила одна сотня 4-го полку з надією гідно захищати місто.

Бої за Тернопіль з перемінним успіхом продовжувались до 18 квітня 1944 р., коли місто остаточно перейшло до рук нових господарів.

В обороні Тернополя брали участь 153 вояки 4-го полку. У живих залишилось 55, які проривалися на захід. На околиці села Петриків їх оточили червоні й розстріляли.⁵⁴

Художник Дмитро Шайнога на основі спогадів тернополян намалював полотно “Бойова сотня”, на якому зобразив похід вулицями розваленого міста сотень українців на передову. Шлях їм осявали синьо-жовті прапори, які звисали з розбитих вікон будинків.

ВІД ПОДІЛЛЯ ДО АЛЬП

Після бродівської катастрофи доля дивізійників у Західній Європі була незавидною. Німецьке командування дивізію доукомплектувало й довело її чисельність до 20 тисяч, включаючи вишкільний запасний полк.⁵⁵

З тих пір тернистий шлях “українських троянців” ХХ століття проліг через Словаччину та Словенію. Гітлерівці кидали їх проти просоветських партизанів, діяльність яких підтримував СРСР. На території Австрії дивізійники вели важкі бої на передовій наступу Третього советського українського фронту під Фельдбахом і Гляйхенбергом. Весь цей важкий шлях їх кривавого відступу позначався втратою дорогих друзів і побратимів. Тут впало понад 800 вояків-українців.⁵⁶

Проте Гітлер, коли почув, що на Балканах діє українська (її перейменували у листопаді в Словаччині. – Н. М.) дивізія, на нараді 23-24 березня 1945 р., розлючений, наказав її негайно роззброїти як неблагонадійну. Його наказ почали виконувати. Але 28 березня 1945 р. відмінили. Водночас німці обіцяли визнати незалежним “Український Національний Комітет”, подібно як власовський Російський Комітет, але цей процес і далі затягувався.⁵⁷ Врешті, німецький уряд його визнав.

Незабаром німецький командуючий дивізією генерал Фрайтаг у хвилину відчаю застрелився. Дивізію прийняв Павло Шандрук, генерал-поручник з часів УНР. (Нар. у с. Борсуки на Волині. З 1917 р. в армії УНР. 1919 р. генерал бригади. Закінчив польську школу Генерального штабу. Під час німецько-польської війни 1939 р. командував 29 польською бригадою. До 1941 р. перебував у німецькому полоні. У березні 1945 р. став командуючим Українською Національною Армією та Головою Українського Національного Комітету. Помер 15 лютого 1979 р.)⁵⁸.

У квітні 1945 р. Павло Шандрук привіз дивізійникам відзнаки тризуба і прийняв від них присягу на вірність Богові й

Україні. Присяга була такого змісту: “Присягаю всемогучому Богові перед Святою Його Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя, ні здоров’я, скрізь та повсякчас під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій Народ і свою Батьківщину-Україну. Свідомий великої відповідальності присягаю як вояк Українського Національного Війська виконувати всі накази своїх начальників слухняно й беззастережно, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможе Бог і Пречиста Мати”.

Командиром Першої УД УНА Шандрук призначив генерал-поручника Михайла Крата. (Нар. 1882 р. у Гадячі. Під час Першої світової війни командував 93-м полком російської армії. В армії УНР служив начальником штабу Запорізької дивізії. Командував табором полонених у Ріміні. Помер 1979 р. у США)⁵⁹.

Слід зазначити, що у стадії формування перебувала також Друга дивізія УНА. Але війна уже закінчувалась. Частини УНА відійшли в британську і американську зони окупації.

Підсумовуючи роль і долю дивізіонників “Галичини” у боротьбі за Українську Державу, згадаємо вислів колишнього начальника оперативного відділу штабу дивізії майора Вольфа-Дітріха Гайке, автора книги “Українська дивізія “Галичина”: “Попри все українські вояки дивізії виправдали себе в найважчих обставинах жорсткої боротьби. Їм треба побажати, щоб їхні бойові діла не залишили у їхніх противників лише почуття ненависті. Українські вояки взяли до рук меч з доброю вірою і без ганьби боролися за шляхетну ідею свободи й незалежності”⁶⁰.

Слід згадати також слова, які зголосив у ту криваву добу українському громадянству Митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький: “Немає майже ніякої ціни, яку не треба було б дати для створення української армії”.

Галицькі українці доклали великих зусиль та жертвності на дорогах Другої

світової війни. Від ланів Поділля, захисту Тернополя, через Карпати, Татри і Альпи вони сповна виконали святий обов’язок перед нацією.

УКРАЇНСЬКІ ЮНАКИ ПРОТИЛЕТУНСЬКОЇ ОБОРОНИ

Юнаків і юначок серед галичан і наддніпрянців віком від 14 до 17 років німці мобілізували до так званої служби протилетунської оборони.

Щоб зарадити справі, УЦК створив комітет, який мав заопікуватися галицькою молоддю. Це були 22 священники і 17 педагогів.

Гітлерівці обіцяли, що після досягнення 18-річного віку їх направлять до дивізії. Однак лише першу групу молоді, що проходила вишкіл в Австрії, у складі 237 осіб перенесено до дивізії, інших перекинувано до ста місць дислокації в Європі.

У березні 1945 р. в німецькій армії було зареєстровано 12800 юнаків і 1200 юначок з України. Як і в дивізіонників, їх долі дуже різні.⁶¹

КОРОТКИЙ РЕЄСТР ЮНАКІВ І ЮНАЧОК ПРОТИЛЕТУНСЬКОЇ ОБОРОНИ⁶²

Денисів: Василовська Ольга, Василак Іван, Дусановська Ольга, Дусановський Михайло, Дубельт Богдан, Доніковський Володимир, Макогін Ольга, Макогін Ганна, Мазепа Ольга, Мазурик Андрій, Корчинський Михайло, Шарван Богдан.

Козова: Гладкий Василь, Колодій Нестор П., Колодій Нестор В., Пекар Володимир, Стець Мирон.

НА БОЙОВІЙ СТІЙЦІ⁶³

Після закінчення війни дивізіонники перебували у британському полоні в італійському таборі Ріміні і приблизно півтори тисячі – в американській зоні в Німеччині та Австрії.

Совети вимагали від своїх колишніх “союзників” видачі їм полонених як колишніх громадян СРСР. Однак міжнарод-

ні експертні комісії визнали за дивізійниками відсутність злочину і залишили їх у спокої.

У цей період “ангелом-хоронителем” дивізії виступив єпископ Іван Бучко, який духовно і матеріально заопікувався полоненими. Йому належить заслуга у порятунку дивізійників від репатріації. Він заснував для них гімназію у таборі Ріміні, добився стипендій для колишніх полонених, що навчалися в університетах в Іспанії. Єпископ Іван Бучко організував також навчання абітурієнтів у Римі. Намагався зв'язки з Канадою і США, куди виїжджали на постійне проживання вояки.

Іван Бучко був справжнім християнським подвижником, воїном-аскетом. Перед смертю заповів не говорити йому на могилі ніяких “панегіриків”, а поставити скромний дерев'яний хрест із написом: “Тут спочиває український єпископ Іван Бучко й просить у добрих людей ласкавої згоди у святих молитвах”. Вічна йому пам'ять!

Українські полонені в італійському та американському таборах розпочали після війни бурхливе культурне життя. Вони заснували хоріві й театральні гуртки, спортивні секції, побудували церкву, видавали часописи й газети, навчалися різного ремесла.

Після двох років полону англійські власті вивезли своїх полонених до Великої Британії, де вони ще рік працювали у сільському господарстві. Американці ж звільнили дивізійників у 1946 році. Більшовики, як ми знаємо, поув'язнювали полонених на 25 років сибірських та азійських концтаборів.

З метою координації життя і діяльності українських борців за волю України у різних країнах світу дивізійники 10-11 грудня 1949 р. зібралися у м. Ульм у Німеччині на свій перший установчий з'їзд Братства колишніх вояків 1-ї Української Дивізії Української Національної Армії.

З'їзд у першій точці своєї резолюції надсилав вояцький привіт полоненим друзям по зброї, які каралися у советських концтаборах, та воякам Української Повстанської Армії, що зі зброєю в

руках захищали ідеали української нації, і зобов'язував усіх членів Братства до повного послуху й підпорядкування керівним органам у всіх їх задумах і починаннях. Колишні воїни мали плекати між собою ідеї побратимства та товариства по зброї.

У 1953 р. орган Братства часопис “Вісті комбатанта” писав: “Ми віримо, що ласка Божа дозволить нам взяти до рук холодний метал зброї і поведе нас переможним шляхом вояка в країну наших батьків”.

З моменту створення Братства вояків 1-ї УД УНА воїни-добровольці створили крайові Управи Братства в Німеччині, Канаді, США, Великій Британії, Австралії, Аргентині й розпочали бурхливу діяльність у пропаганді української національної ідеї в широкому світі: організовували акції проти очорнення дивізійників советською пропагандою у країнах поселення, заопікувалися могилами загиблих товаришів в Австрії та інших країнах, різними засобами пропагували українські традиції і культ боротьби за визволення України з-під московського поневолення. Куди не сягало слово дивізійника, сягала дивізійна пісня. На еміграції колишні вояки створили три великі хоріві капели: “Гомін”, “Сурма” і “Бурлаки”. Самодіяльні співаки, змінивши зброю на музику, своїми вояцькими і народними піснями здобули велику популярність серед українців та інших народів. З початком розпаду СРСР хор “Бурлаки” тричі виступав в Україні (1990, 1992, 2000 рр.) і припинив своє існування у 2003 р.

Члени Братства колишніх вояків щиро переживали за рідний край, допомагали дисидентському руху в Україні. Коли 1977 року до США приїхав відомий правозахисник генерал Петро Григоренко, заопікувалися ним, схвалили йому з власних заощаджень пенсію. 13-14 жовтня 1979 р. генерал Григоренко виступив на з'їзді Братства й зголосив віщі слова, що СРСР не має перспектив на майбутнє й незабаром Ідея, за яку борються дивізійники, стане дійсністю. 1998 року, коли змучений більшовицькими психіатрич-

ними лікарнями генерал помер, дивізійники його поховали з почесними на цвинтарі у Бавнд Бруку (США).

З проголошенням незалежності України Братство охопило своєю діяльністю матірні землі на Україні. Колишні дивізійники, які перебули ув'язнення у більшовицьких тюрмах і концтаборах, створили чотири станиці у Львові, Івано-Франківську, Тернополі і Бродах.

Почалася тісна співпраця Братства з органами державної влади та населенням краю. Щоб донести ідеї, за які боролись вояки дивізії "Галичина", сучасному молодому поколінню, на Україні організовано ряд міжнародних науково-практичних конференцій. Одну з них на високому рівні проведено у Львові 21 вересня 2000 р. на тему: "Перша українська дивізія УНА: історія створення та національно-політичне значення".

З метою поповнення бібліотек України українськими книгами воїни-дивізійники вислали на рідні землі сотні тисяч примірників видань і журналів. Активісти Братства з допомогою Крайових Управ з Канади, США, Великобританії та інших країн створили музейні експозиції у Львові, Бродах, Тернополі, Івано-Франківську, Надвірній та інших містах і селах, куди з кожним роком збільшується потік відвідувачів.

У селах краю члени Братства та мешканці сіл побудували величаві пам'ятники, висипали символічні братські могили на честь і славу воїнам дивізії "Галичина" – один з них під Бродами, якого підла рука окупанта підірвала 18 червня 1991 р., але незабаром пам'ятник-курган постав знову у своїй величі і красі.

Братство Першої Дивізії УНА опікується також воїнами-дивізійниками в Україні, які живуть у важких матеріальних умовах, надають гуманітарну допомогу лікарням, школам, дітям-сиротам.

У святому обов'язку плекання Великої Ідеї – Самостійної Соборної Української Держави у країнах поселення відзначились тисячі колишніх воїнів дивізії, які стали натхненниками українського життя і культури. Серед них, зокрема, Михайло Шафранюк

(1911-1991 рр.) із с. Худіївці Борщівського повіту, який заснував з власних коштів мільйонну фундацію допомоги Україні, подарував українському музеєві в Торонто велику збірку мистецьких творів. Юрій Диба – коштом у 100 тисяч доларів збудував в Єрусалимі пам'ятник жертвам українського геноциду, дивізійник Василь Верига, виходець із Заліщицького повіту, видав історичні праці. Таких людей – тисячі.

В організаційній діяльності Братства вояків 1-ї УД УНА заблещув таланти Лева Бабія, уродженця с. Вівсья. Колишній воїн Лев Бабій народився 16 лютого 1927 р. Навчався у Бережанській гімназії. У червні 1944 р. вступив до лав дивізії "Галичина", з якою брав участь у боях на території Словаччини, Югославії, під Фельдбахом в Австрії. Перебував в італійському таборі полонених в Ріміні. До Канади прибув 22 травня 1952 р., де став активним учасником Братства колишніх вояків. З 1976 р. очолив Торонтонську станицю Братства, а з 1986 р. – Крайову Управу Братства Канади. На цьому посту докладає багато сил і енергії у багатогранній праці для добра української нації.

Лев Бабій власник будівельної фірми в Канаді і як успішний бізнесмен відомий своєю жертівністю на громадські й харитативні цілі, член видавничого комітету двох історико-мемуарних збірників "Бережанська земля" та книги "За тебе, свята Україно". За заслуги перед українським народом Комітет Українців Канади нагородив Лева Бабія Шевченківською медаллю, а Головна Управа Братства вояків 1-ї УД УНА – Золотим Хрестом за особливі заслуги.

Сьогодні про кожного дивізійника можна було б написати велику книгу. Далі подаємо неповний реєстр дивізійників нинішнього Козівського району, загиблих у боротьбі за волю України, та тих, які опинились на поселеннях у різних країнах світу, перебули більшовицькі тюрми і концтабори.

**НЕПОВНИЙ РЕЄСТР ВОЯКІВ
ДИВІЗІЇ “ГАЛИЧИНА” – 1-ї УД УНА
(1943-1945 рр.)⁶⁴**

Бишки: Беднарський Володимир, Гайдук Василь (†), Мельник Василь, Федечко Іван.

Біще: Гарпоняк Лев, Коваль Михайло.

Вівся: Бабій Лев, Бернатович Богдан, Будик Броніслав, Волощук Михайло, Волощук Микола, Волощук Дмитро, Венгер Федір, Губер Ярослав, Губер Яків, Груб'як Іван, Дичко Вавро, Кіналь Мирон, Микулин Юліан, Матвіїв Степан, Матвіїв Володимир, Олійник Ярослав, Осадца Микола, Стефанюк Роман, Сачик Ярослав, Сачик Григорій, Савушак Іван, Рубашевський Микола, Терлюк Іван, Филипович Степан.

Вибудів: Бурбела Василь, Бурбела Нестор, Безкоровайний Михайло, Волощук Володимир, Галуок Михайло, Жуковський Степан, Купчак Михайло, Кобасовський Семен, Кохан Михайло, Кутний Василь, Кравець Йосиф, Медвідь Микола, Мельник Михайло, Мельник Теодор, Пилипів Володимир, Рекуляк Стефан, Рекуляк Василь, Сверлик Микола, Свергун Кость, Терещук Василь.

Геленків: Романишин Іван.

Денисів: Берегулька Іван (†), Башляк Володимир (†), Башляк Стах, Букшак Михайло, Баран Володимир, Варениця Остап, Генсюр Тадей (†), Генсюр Іван, Дусановський Василь (†), Дусановський Богдан, Дусановський Роман, Дідич Федір (†), Дідич Богдан, Дідич Тарас, Дедів Богдан, Іваськів Аркадій, Коваль Михайло (†), Коваль Петро (†), Кузів Іван (†), Кузів Василь (†), Корпак Роман, Корпіта Василь, Макогін Богдан, Макогін Григорій, Макогін Мирослав, Микитів Богдан, Миколишин Богдан, Миколишин Зиновій, Остапів Петро, Остапів Василь, Остапів Андрій, Пирожак Богдан, Пирожак Михайло, Петрик Андрій, Ружило Омелян (†), Самиців Микола, Стецький Іван (†), Скринька Іван, Фіялка Мирослав, Фіялка Іван, Цюпик Володимир, Чамбул Григорій, Чамбул Зиновій, Чамбул Богдан, Шарак Богдан (†), Шарик Гілярій, Щебилок Володимир, Ухач Петро (†), Явний Зиновій.

Золота Слобода: Богай Богдан, Будник Іван, Головатий Любомир, Головатий Ярослав, Головатий Михайло, Гуцал Осип, Гуцал Тарас, Герінь Мирон, Завадівський Григорій, Іваськів Гнат, Кіналь Мирослав, Ковалів Петро, Королишин Григорій, Костів Богдан, Коханівський Михайло, Коханівський Степан, Купранець Михайло, Мацюк Гілярій, Меленчук Володимир, Олексів Андрій, Олексів Михайло, Осадчук Володимир, Осадчук Гілярій, Осадчук Степан, Палій Богдан, Перцак Володимир, Перцак Іван, Перцак Петро, Пунько Богдан, Пунько Микола, Райца Володимир, Самиця Михайло, Чарковський Ярослав, Штибель Михайло.

Козова: Боднар Михайло, Боднар Степан, Буна Михайло, Вівчар Василь, Гладчук Володимир, Галас Іван, Гром'як Володимир, Гром'як Михайло, Гром'як Мирон, Гром'як Осип, Гром'як Петро, Гром'як Лев (†), Гром'як Осип (†), Герсон Зиновій, Деркач Михайло, Дметраш Петро, Зазуляк Антін, Зазуляк Іван, Кавка Володимир, Кавка Іван, Колодій Мирон, Колодій Роман, Колодій Ярослав, Колодка Степан, Краснянський Михайло, Лаба Дмитро, Леськів Петро, Лісевич Антін, Марків Мартин, Марків Мирон, Марушак Петро, Мельник Роман, Михайлиця Володимир, Мороз Адольф, Могиль Степан, Пекар Лев, Пекар Михайло, Ригайло Семен, Сидор Андрій, Смачило Софрон, Солтис Мирослав, Стець Володимир, Стець Мирон, Стець Олесь, Федорчак Петро, Хоптій Іван, Хоптій Петро, Цюприк Володимир, Цюприк Петро, Чарторійський Володимир.

Криве: Боднар Микола (†), Бородецько Осип (†), Борць Василь, Волощук Андрій (†), Гуню Павло (†), Котик Григорій (†), Крисота Петро (†), Личак Михайло (†), Паньків Іван (†).

Конюхи: Дзяйло Василь (†), Когут Володимир (†), Колісник Михайло (†), Івахів Ярослав, Сенік Роман (†).

Медова: Періг Олекса.

Потік: Лахман Іван.

Плотича: Сеткевич Лев.

Хоростець: Андрусишин Іван (с. Федора), Андрусишин Іван, Адамик Йосиф, Гу-

дзій Іван, Гудзій Володимир, Кобилюх Володимир, Кобилюх Михайло, Когут Петро, Кренціль Ілля, Наконечний Петро, Нагарний Онисим (с. Нараїв), Павелко Максим, Порплиця Михайло, Штокало Василь, Штокало Павло, Фарина Михайло.

Ценів: Мартинюк Микола.

Щепанів: Бабій Володимир, Венцслав Павло, Венцслав Стефан, Данилюк Григорій, Єцюк Михайло, Островський Микола, Солонинка Петро, Сташків Григорій, Хома Петро, Цепута Федір, Цепута Петро, Чарута Теодор, Яцик Михайло.

***Схилимо голови перед пам'яттю
славних лицарів з Дивізії "Галичина"
і 1-ї Української Дивізії Української
Національної Армії за їх жертв-
ність, мужність і героїзм, проявлені
на полях битв за Українську
Самостійну Соборну Державу!***

З ДИВІЗІЇ "ГАЛИЧИНА" ДО УПА

Велика кількість воїнів-дивізійників, які залишились живими після бродівської катастрофи, продовжила боротьбу за Українську Самостійну Соборну Державу у лавах Української Повстанської Армії.

Відомо, що ОУН спочатку критично сприймала формування дивізії, однак згодом змінила свою думку й пов'язувала з дивізією великі надії на майбутнє.

Головнокомандувач УПА Роман Шухевич навіть виношував ідею, щоб на кожних сім вояків припадав один член ОУН. Для підтримання зв'язку з Шухевичем та керівництвом, прихильниками ОУН-революціонерів до дивізії відійшли Григорій Голяш, а також сотники Богдан Підгайний, Малецький, Левицький та поручник Качмар.

Богдан Підгайний у спогадах "Два шляхи – одна мета" пише, що Провід ОУН

сподівався на щасливий збіг обставин, можливо, дивізію кинуть на фронт десь в районі Коломиї на Станиславівщині. Поширювались такі чутки і серед німецького офіцерства. "Штафетою" Романа Шухевича попередили, щоб він у разі потреби готувався відправити у ліси кілька куренів УПА на допомогу переходу дивізії у лісові масиви⁶⁵. Але німецьке командування, враховуючи складні обставини на фронті, змінило свій задум і кинуло дивізійників під Броди.

Після бродівської битви головнокомандуючий УПА "Захід" Василь Сидор, пс. "Шелест" розпорядженням Ч. 7/44 від 1 вересня 1944 р. наказав приймати дивізійників до лав Української Повстанської Армії⁶⁶.

Відтоді багато дивізійників склали "жертву крові" на полі бою з більшовицькими окупантами у 1944-1953 рр. Завдячуючи набутому досвіду, не раз рятували молодих упістів зі складних бойових ситуацій.

Поповнивши структури визвольних сил у нашому краї, дивізійники займали пости командирів куренів, сотень, Самооборонних кущових відділів, чотових, ройових, референтів-військовиків або були звичайними кмітливими стрільцями. Як правило, їхня загибель у боях дорого коштувала більшовикам.

Серед загиблих дивізійників зовсім недавно знайшлося прізвище славного сотенного УПА Данила Свістеля, пс. "Веселий". Народився Данило 1921 р. у с. Нирків, що біля Товстого Заліщицького п-ту, в родині священика Юліана та Софії Свістелів. Батько його був великим патріотом громади.

До дивізії зголосився з братом Яковом. Пройшов старшинський вишкіл у Померанії, після якого брав участь у битві під Бродами. Вирвавшись з оточення, з групою дивізійників перейшов до УПА на території Лемківщини, де очолив сотню "Ударники-1". З серпня 1944 р. по квітень 1945 р. сотня входила до складу куреня Василя Мізерного "Рена", який від осені 1945 р. став командиром 26 ТВ УПА "Лемко". Цей відтинок підлягав ВО

УПА “Сян” під командуванням Мирослава Онишкевича, пс. “Орест”.

Розповідають, що сотенний “Веселий” добре володів німецькою мовою і носив дивізійний мундир з “левом”, але без відзнак. Був товариським, любив і цінував гумор. “Ударники-1” прославились як найбоездатніша частина у Закерзонні. Брала участь у наскоку на польсько-більшовицький гарнізон у Перегінську, виграли бій біля с. Старі Струбовиська Ліського повіту, в якому загинуло 86 московських карателів, здійснили багато успішних рейдів по ворожих тилах.

Загинув Данило Свістель 2 квітня 1945 р. під час несподіваного наскоку більшовиків біля с. Ветлин Ліського повіту. Стрільці боляче переживали загибель улюбленого командира. “Сумно дивилися ми один на одного, що залишилися як сироти без рідного батька”, – пише у своїх спогадах ройовий сотні “Ударники-1” Іван Герасимів “Палій”. Про сотенного Д. Свістеля згадують друзі у збірнику спогадів “В рядах УПА”, матеріалах “Бібліотеки Українського Підпільника” та інших виданнях⁶⁷.

Дивізійний вишкіл пригодився Богданові Федіку із с. Мечищів на Бережанщині, що став сотенним під псевдо “Крук” й очолив сотню “Холодноярці” і тактичний відтінок УПА “Стрипа-2”. Загинув сотенний “Крук” у травні 1945 р. в бою з більшовицькими силами у лісі “Галилея” біля с. Сокулівка Чортківського р-ну.

Цього ж року загинув дивізійний лікар сотник Яромир Олесницький, виходець із села Поручин на Бережанщині. Були й упісти, які зголошувались на службу в дивізію і в ній загинули. Серед них Олекса Бабій з с. Жизномир Бучацького повіту. Активіст підпілля ОУН, він емігрував з рідного села до Франції. Працював у редакції газети “Українське слово”. Під час німецької агресії на Францію воював в іноземному легіоні. Учасник похідної групи ОУН в 1941 р. Переслідувався гестапо. Уник німецького роз-

стрілу біля Кременчука й перейшов на Волинь до УПА, де командував загonom повстанців. Брав участь у розгромі німецького гарнізону в м. Дубно та визволенні політичних в’язнів. Курінний УПА Максим Скорупський “Макс” засвідчує, що Олекса під пс. “Арієць” був учасником переговорного процесу за об’єднання мельниківських і бандерівських відділів у єдину УПА.

У вересні 1943 р. за завданням Проводу ОУН Олекса Бабій зголосився до дивізії “Галичина” і як колишній підстаршина артилерії польської армії закінчив артилерійську старшинську школу у чеському місті Бенешеві. У ранзі хорунжого під прізвиськом Андрій Левчук виїхав на фронт під Броди, де загинув 18 липня 1944 р. біля с. Гута Пеняцька⁶⁸.

Маємо багато інших прикладів героїчних вчинків дивізійників у лавах УПА. Вони очолювали військові вишколи молодих повстанців. Завдячуючи своєму військовому гарту, рятували їх від загибелі.

Підофіцером (десятником) служив у дивізії згаданий сотенний УПА Григорій Голяш із с. Бишки, пс. “Бей”, “Бульба”, “Шолом”, якого Роман Шухевич відрядив до дивізії як зв’язкового між ним і членами ОУН у “Галичині”. Після Бродів Григорій Голяш відповідав за конспіративні квартири ОУН у Львові, виконував особисті доручення Головного Командира УПА. Полонений 27 квітня 1950 р. Григорій під час допитів вискочив з четвертого поверху будинку УМДБ й загинув.

Поручник (старший лейтенант) Василь Дусановський, пс. “Голенко” служив у дивізії підстаршиною 31-го полку. Після закінчення війни 8 травня 1945 р. потрапив у полон до совєтської сторони на р. Мур в Австрії. Якимось чином звідти втік і повернувся додому, де вступив до лав УПА. Став помічником сотенного “Єфрема” – референта Служби безпеки крайового проводу ОУН “Поділля”. Загинув 29 червня 1947 р. у бою з гебістами над

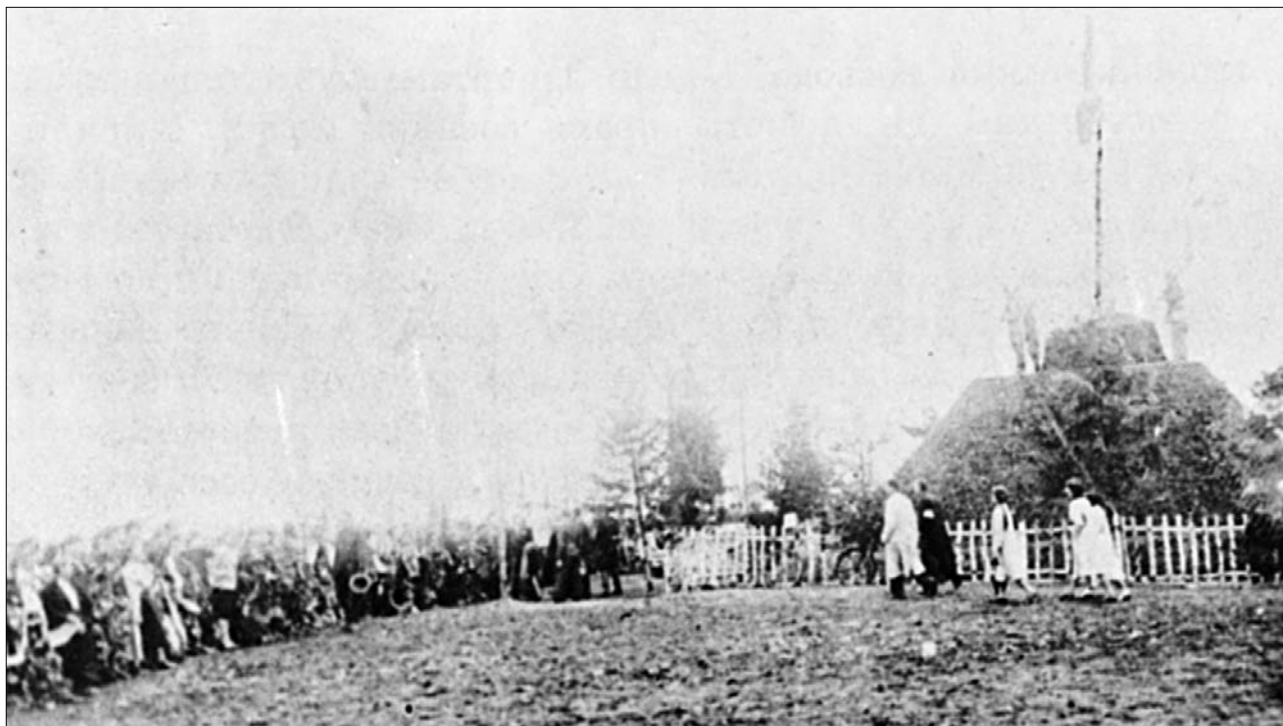
річкою Стрипою між селами Денисовим і Драгоманівкою.

Ще загинули в УПА дивізійники Петро Коваль з Денисова; з Конюхів Федір Грунтовський, Йосип Сінгалевич (останній під псевдо “Чорний” командував сотнею “Бурлаки”); з Козови Мар’ян Була; з Хоробріва Микола Андрусишин, пс. “Орел”; з Ценева Дмитро Гула, пс. “Шум та багато інших.

На жаль, ми не знаємо усіх вояцьких імен дивізійників, загиблих у лавах УПА. Ще потрібні глибокі дослідження науковців на регіональному рівні. Ніхто ж бо не документував їхніх прізвищ, лише з людської пам’яті нами відтворено їх пам’ятний реєстр, опублікований у чотирьох книгах циклу “За тебе, свята Україно” (1998, 2000, 2002, 2004 рр. видання).

Слава Героям!

Свято Української Зброї на Лисоні, 1941 р.

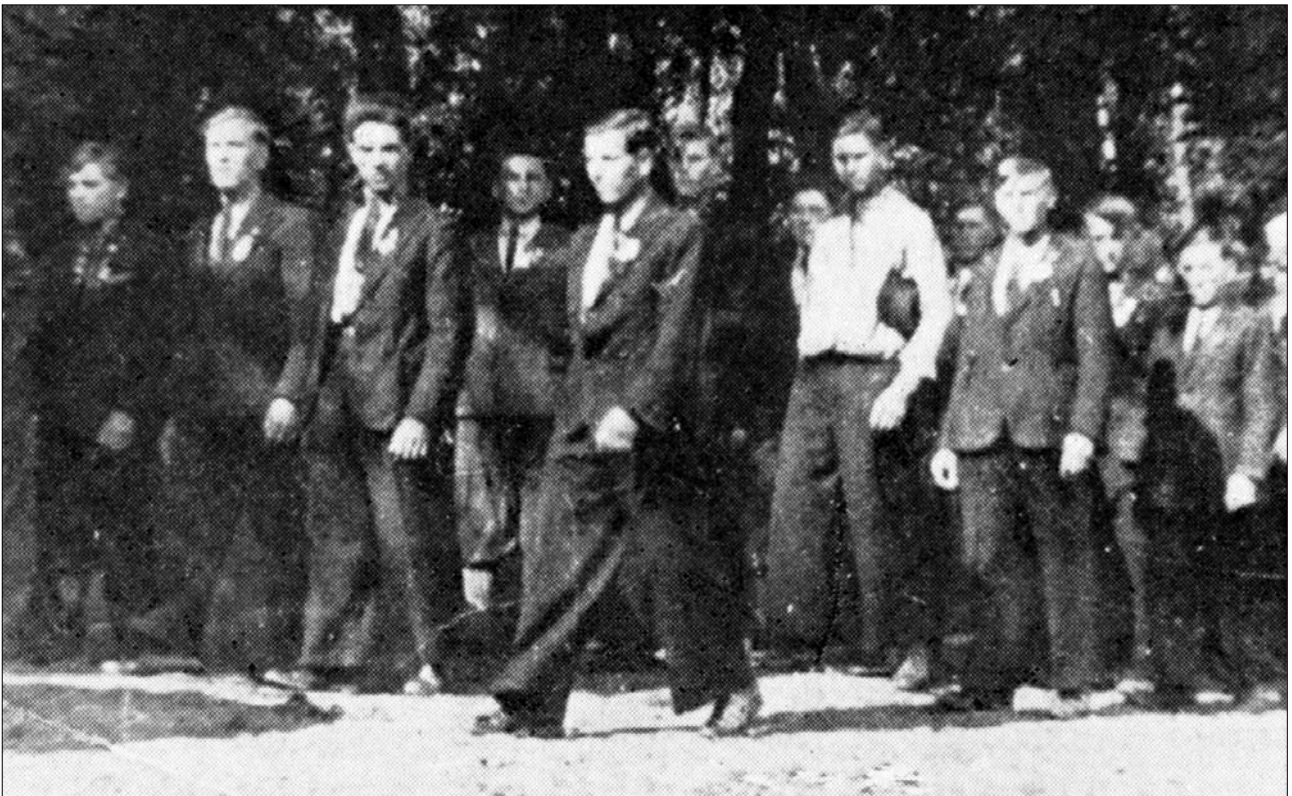
Молодь с. Бишки, учасники маніфестації на Лисоні з нагоди проголошення Акту відновлення української державності, липень 1941 р.

Могила борцям за волю України, висипана у с. Будилів 1941 р.

Могила борцям за волю України у с. Олесин. Висипана 1941 р.

Колона юнаків ОУН с. Цнів супроводжує під час похорону бойовика ОУН Івана Івашкова із с. Бишки, який загинув у перестрілці з польськими вояками 1939 р.

Зліва направо: Члени ОУН Василь Корніцький, Михайло Корніцький, Данило Радій, Іван Стандрет, Микола Юськів, Антін Урман, Василь Кужда, Григорій Кужда, Василь Атаманчук та інші. Вересень 1939 р.

Роман Шухевич. Головний Командир УПА, пс. "Тарас Чупринка", Голова Бюро Проводу ОУН, Генеральний Секретар УГВР.

Дмитро Мирон, пс. "Орлик". Н. 1911 р. у с. Рай. Провідник ОУН на Східних Українських Землях (СУЗ). Загинув у перестрілці з гестапо у Києві 25 липня 1942 р.

Василь Кук, Головний командир УПА після загибелі Романа Шухевича (1950-1953 рр.).

Володимир Райтер. Н. 1921 р. у с. Кальне. Член ОУН, політвиховник, пс. "Гнучкий". Політ'язень польської тюрми у Березі Картузькій і більшовицьких тюрем та концтаборів.

Могила на місці загибелі Семена Гайдука, повітового провідника ОУН (1939-1940 рр.) у Пителівському лісі біля с. Бишки.

Провідні діячі ОУН. Зліва направо у першому ряду 2-й Василь Ґаласа, пс. "Орлан", 3-й Осип Дяків, пс. "Горновий", 4-та Марія Левицька (дружина О. Бакальця), 5-й Орест Бакалець, пс. "Софрон", с. Криве, 1942 р.

Друзі-націоналісти.
Зліва направо:
гімназист
Осип Дяків,
пс. "Горновий",
невідома дівчина,
Володимир
Райтер,
пс. "Гнучкий",
близький друг
Осипа Дяківа,
1943 р.

Націоналістична молодь с. Олесин, 1942 р. Зліва направо у першому ряду: Іван Максимів (загинув 1947 р.), Йосип Кульбачинський (загинув 1947 р.), Микола Світовий (загинув 1946 р.), Осип Дяків (загинув 1950 р.), Іван (Василь ?) Яцик (загинув 1949 р.), Михайло Барилка (загинув 1945 р.); стоять: Левко Гладчук, Ілля Смачило (загинув 1946 р.), Іван Кульбачинський (загинув 1946 р.), Петро Басага (загинув 1949 р.), Василь Галаса (помер 2002 р.), Анастасія Яцик, Осип Кусень (загинув 1946 р.), Марія Кужда.

Провідні діячі
Бережанської округи і
Подільського краю.
Зліва направо стоять:
4-й Михайло Галаса,
пс. "Птах" (с. Криве) -
повітовий провідник
ОУН, загинув 1942 р. на
СУЗ; сидять: 2-га Емілія
Дудар, пс. "Ластівка",
дружина Михайла
Галаси, політ'язень
СРСР. Померла у
Львові.

Михайло Ґаласа, пс. "Птах" (у другому ряду зліва 1-й) з друзями ОУН; сидять 1-а Емілія Дудар, дружина Михайла Ґаласи.

Михайло Ґаласа, пс. "Птах" з Юліаном Ґуляком, пс. "Токар". Загинули у боротьбі з німецькими окупантами.

Михайло Ґаласа, пс. "Птах" з дружиною Емілією Дудар, пс. "Ластівка".

Провідні діячі ОУН Бережанської округи і Подільського краю. Зліва направо сидять: Василь Івахів, пс. "Сонар", шеф штабу УПА на Волині, Юліан Гуляк, пс. "Токар" - організаційний референт крайового провуду ОУН на ЗУЗ; стоять: Іван Шанайда, пс. "Данило" (с. Криве) - провідник ОУН Подільського краю, Семен Левицький (с. Бишки) - повітовий провідник ОУН.

Члени ОУН, студенти Бережанської гімназії, 1942 р. Зліва направо: Василь Бей. Н. у с. Литвинів Підгаєцького п-ту, крайовий провідник ОУН "Поділля", пс. "Улас"; Теодор Курелюс. Н. у с. Жолнівка Бережанського п-ту, хорунжий УПА, пс. "Колчан"; Роман Луців. Н. у с. Котів Бережанського п-ту, лікар УЧХ, пс. "Палій", Михайло Федин. Н. у с. Мечищів Бережанського п-ту, активний підпільник ОУН, пс. "Ворон". Усі загинули в боротьбі за волю України.

Хор націоналістичної молоді Бережанської гімназії, 1942 р. Зліва направо у першому ряду: 1-й невідомий, Попадюк, Григорій Королишин, Степан Голяш, професор Іларій Бабуняк, Брунець, Іван Барилка (с. Криве, член ОУН, загинув 1945 р.); у другому ряду: 6-а Дарія Служинська, 10-а Дарія Недільська; у третьому ряду: 1-а Нуся Крамарчук, 4-а Люба Гусак, дочка професора Гусака, загинула у більшовицькому концтаборі, 6-а Оксана Кушнір, сестра повстанського поета Мирослава Кушніра, 13-а Марія Бойко з с. Теляче, 14-а Мирослава Райтер-Костів; четвертому ряду: 1-й Войтина, 3-й Мирослав Олійник; п'ятому ряду: 1-й Городецький, 6-й Євген Рекшинський, 8-й Євген Ковальський, 9-й Ярослав Бабуняк, 12-й Василь Бей, пс. "Улас" (за поданням Мирослави Райтер).

Командири підрозділів УПА Військової Округи "Лисоня", ймовірно у розташуванні підстаршинської школи УПА в районі лісів Тростянець-Слав'ятин, 17 квітня 1944 р. Зліва направо у другому ряду: Володимир Якубовський, пс. "Бондаренко", шеф штабу "Лисоня", біля нього Михайло Хома, пс. "Обух", повітовий провідник Бережанщини. Про інших дані суперечливі і потребують уточнення.

Ярослав Івашків. Н. у с. Бишки. Член ОУН. Стрілець УПА. Дивізійник. Загинув у більшовицькому концтаборі.

Отець Володимир Левицький, парох і духовний провідник с. Велика Плавуча. У 1941-1945 рр. генеральний секретар УНО в Берліні.

Іван Мартинюк. Н. у с. Ценів. Член ОУН. В'язень німецького концтабору Гроссегаль поблизу Берліна. 1944 р.

Провідні діячі ОУН Бережанської округи і Подільського краю. Зліва направо сидять: 1-й Семен Левицький; стоять: 1-а Ганна Максимець, розстріляна гестапо у Кривому Розі, 3-я Теодозія Підгайна – дружина Юліана Гуляка, 4-й Юліан Гуляк.

Члени юнацтва ОУН.
Зліва направо:
В. Капустинський, нижче
М. Луцак, П. Кушнич
(усі троє з с. Мужилів
Підгаєцького п-ту).
У центрі вище Василь
Кардаш. Н. 1923 р.
у с. Новосілка Підгаєцького
п-ту. Повітовий провідник
юнацтва Підгаєччини.
Утримував підпільну
квартиру для нарад активу
і друкарню під час німецької
окупації. Арештований
гестапо 1943 р.
В'язень Освенціма.

Плакат із закликом ставати до боротьби з московським більшовизмом.

Проводи добровольців до дивізії "Галичина" на залізничному дворці у Чорткові 18-20 липня 1943 р.

Павло Шандрук. Н. 1889 р. у с. Борсуки на Волині. Генерал бригади армії УНР. Командуючий Українською Національною Армією (дивізія "Галичина") у березні 1945 р. і Голова Українського Національного Комітету. Помер 1979 р. у США.

Михайло Крат. Н. 1882 р. у Гадячі. Генерал-поручник, командир 1-ї УД УНА. Помер у США 1979 р.

Українські добровольці дивізії "Галичина".

Дивізійники під час вишколу в Нойгаммері, весна 1944 р.

Григорій Голяш. Н. 1910 р. у с. Бишки.
Організатор Бережанщини у боротьбі
за волю України, пс. "Бей", "Шолом".
Загинув 16 червня 1950 р. у Львові (в
уніформі вояка дивізії "Галичина").

Брати Голяш із с. Бишки - революціонери ОУН. Зліва направо
сидять: Григорій, Федір; стоять: Семен, Василь, Степан. 1943 р.

Хрест на братській могилі дивізійників під Фельдбахом (Австрія). На німецькій мові написано: "Полягли за Україну", 15 квітня 1945 р.

Замок Гляйхенберг в Австрії, де дивізійники вели бої з советськими військами.

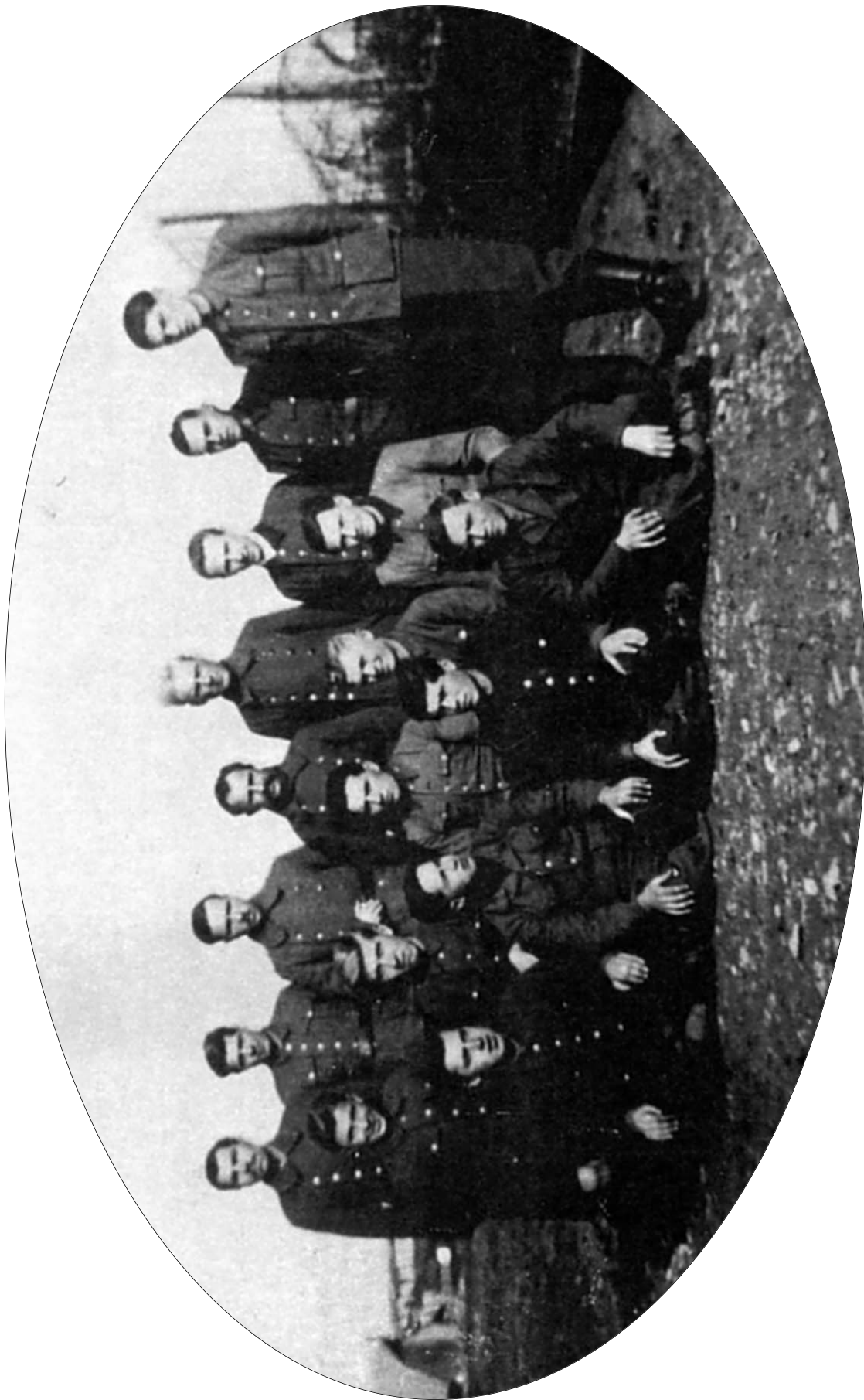
Відступ дивізійників з-під Фельдбаха в Австрії після капітуляції Німеччини, травень 1945 р.

Дивізійники з Козови у полоні в Ріміні (Італія), 1946 р. Зліва направо у першому ряду: П. Федорчак, В. Вівчар; у другому ряду: Я. Колодій, П. Марущак, П. Цюприк, В. Михайлиця.

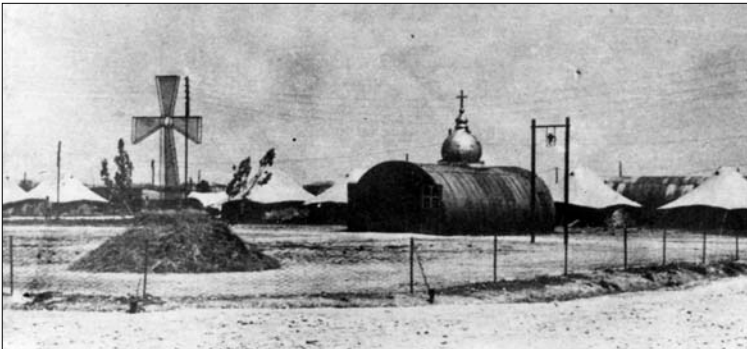
Дивізійники із с. Денисів у полоні в Ріміні (Італія), 1946 р.
Зліва направо у першому ряду: Зиновій Явний, Зиновій Чамбул, Аркадій Іваськів, Богдан Дусановський; у другому ряду: Володимир Цюпик, Богдан Дедів, Роман Дусановський, Іван Генсюр, Михайло Букшак, Володимир Щебилко, 1946 р.

Дивізійники із с. Вибудів у полоні в Ріміні (Італія). Зліва направо у першому ряду: Василь Терещук, Володимир Пилипів, Михайло Галюк, Михайло Купчак; у другому ряду: Семен Кобасовський, Василь Сверлик, Микола Кохан, Василь Кутний, Василь Бурбела; у третьому ряду: Степан Жуковський, Михайло Швець із с. Вимислівка, Василь Мельник з с. Бишки, Йосип Кравець, Михайло Мельник, Михайло Безкоровайний, Кость Свергун, Нестор Бурбела.

Дивізійники із с. Вівся у полоні в Ріміні (Італія), 1946 р. Зліва направо у першому ряду: Мирон Кіналь, Лев Бабій, Ярослав Губер; у другому ряду: Іван Груб'як, Ярослав Сачик, Микола Осадца, Яків Губер, Михайло Волощук, Степан Филипович, Іван Терлюк, Іван Савущак; у третьому ряду: Гнат Іваськів, Любомир Головатий (обидва зі Слободи), Богдан Бернатович, Степан Матвіїв, Ярослав Олійник, Володимир Матвіїв, Федір Венгер, Микола Волощук, Бронислав Будик, Вавро Дичко.

Символічна могила полеглих дивізійників.
За нею дивізійна церква.

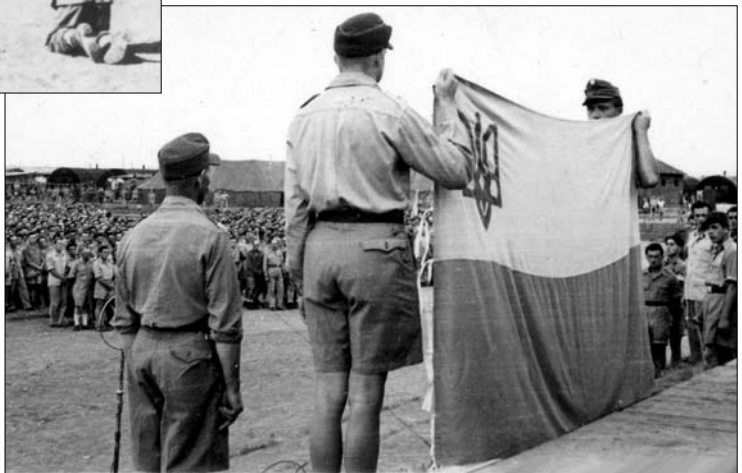
**Табір полонених вояків
I УД УНА в Ріміні (Італія).
З архіву
Григорія Мельничука
(Велика Британія).**

Внутрішній вигляд дивізійної церкви.

Каплиця I УД УНА в Ріміні.

Посвячення національного прапора, подарованого воїнам
I УД УНА українцями II польського корпусу ген. В. Андерса.
25 травня, 1946 р.

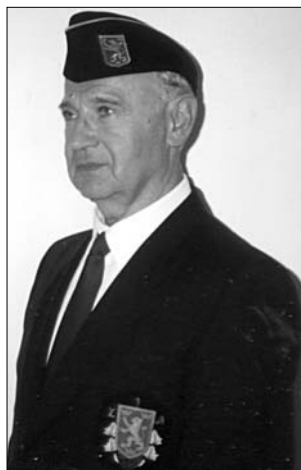
Мініатюра собору Св. Юра у Львові
виконана умільцями-дивізійниками.
23 травня, 1947 р.

Лев Бабій. Н. у с. Криве.
Голова Крайової управи
Братства колишніх
вояків 1-ї Української
Дивізії УНА в Канаді.

Василь Рекуляк.
Н. у с. Вибудів.
Дивізійник. Учасник
битви під Бродами,
мешкає в Канаді.

Теодор Мельник.
Н. у с. Вибудів.
Дивізійник. Мешкає
у Канаді.

Богдан Чамбул.
Н. 1925 р. у с. Денисів.
Дивізійник. Мешкає
у Канаді.

Полонені дивізійники із с. Бишки у таборі Ріміні в Італії, 1946 р. Зліва направо: Іван Федечко, Григорій Шагай, Володимир Голяш, Василь Фалюш, Іван Борецький.

Ряди стрілецькі тихо йдуть -
Рої залізні за роями.
Їм смолоскипом світить путь
Весняний місяць над полями

Мирослав Кушнір

*“Сучасне українське покоління
нехай буде горде, що саме йому доведеться
в геройській боротьбі завершити будову
української держави”.*

*З Універсалу Української Головної
Визвольної Ради, липень 1944 р.*

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

4

**ОПІР
МОСКОВСЬКІЙ
ДИКТАТУРІ**

(1944-1945 рр.)

ПОВЕРНЕННЯ ЧЕРВОНИХ

У 1944 р. Україна залишалась тереном битви двох світових хижаків за право володіти її життєвим простором. Бережанщина і Козівщина три роки перебували у далекому запіллі від німецько-советського фронту. Навесні 1944 р. до краю знову наближались червоні, які покинули його, заподіявши людям великих фізичних і моральних втрат у 1941 р. Зі сходу долинав гуркіт гармат наступаючих фронтів советської армії. Березень 1944 р. советське командування ознаменувало великим наступом по всьому фронту від Луцька аж до гирла Дніпра.

7 березня 1944 р. війська Першого українського фронту підійшли під Тернопіль. За ними йшли 1-ша гвардійська армія генерала Гречка і 60-а армія генерала Черняховського.

23 березня їхні війська захопили Скалатщину, Тербовлянщину, частину Підгаєччини. 17 квітня 1944 р. совети остаточно взяли Тернопіль і перейшли до оборони. З тих пір фронт на три місяці стабілізувався. Наступаючі не мали відповідних сил розгортати контр-наступ і зупинитися на лінії Торчин – Берестечко – Заложці – Чортків – Коломия – Кути. Як і під час Першої світової війни, воєнні дії зупинилися вздовж ріки Стрипа.

Окупувавши східногалицькі терени, совети почали у кілька етапів мобілізувати населення на фронт і каторжні роботи на відбудову зруйнованого спільно з гітлерівцями господарства. Під тотальну мобілізацію підпадали чоловіки від 17 до 60 років.

Хто не в силі був тримати зброю в руках, тих відправляли на шахти Донбасу.

Унікаючи призову, народ краю ховався у лісах, криївках, молодші поповнювали лави УПА, яка, на жаль, не могла організувати до боротьби таку велику масу добровольців.

Виконуючи плани призову на фронт, більшовицькі фронтові частини почали масові облави на людей, залякуючи їх розстрілами та підпалюючи села.

Червона армія, зламавши німецький опір, посувалася на захід й утверджувала на крові і пожарищах галичан тоталітарний спосіб життя. Далі подаємо відомості про перші втрати нашого народу від більшовицьких облав 1944-1945 рр. Так, 28 серпня 1944 р. енкаведисти Козівського райвідділу НКВС на трьох автомашинах приїхали у с. Хоробрів і підпалили його. Розстріляли Івана і Михайла Андрусичів, Івана Хавра, Михайла Шимка.

3 вересня 1944 р. Зборівський НКВС наскочив на хутір Ценівку, вбив селянина Петра Барана у віці 38 років та Ганну Гетьман – 32 роки, 16 лютого 1945 р. під час облави у Хороброві та Августівці більшовики застрелили двох юнаків з Хоростця – Йосафата П'ястецького, інваліда з дитинства, та Івана Наконечного¹.

У Вівсі під час облави загинули Андрій і Микола Рубашевські, Богдан Груб'як, Ярослав Гільовський, Іван Ліско та інші².

За те, що з Великої Плавучої до червоної армії не зголосився ніхто й усе чоловіче населення переховувалось у лісах та криївках, на Йордан 1945 р. призовні війська напали на село. Але вони були відбиті повстанцями і їх гнали аж до Будилова. Тоді червоні повторили акцію 1 березня 1945 р. й розстріляли 7 осіб: Павла Гаранджука, Максима Грабовського, Андрія Демидяка, Івана Ковалюка, Івана Мамуса, Якова Турчина, Микиту Шумляка. Таких облав на Велику Плавучу було зроблено три, під час яких загинуло значно більше людей.

Вилловлюючи людей на фронт, советські озвірілі банди винищували активістів культурно-освітнього життя, які залишились живими з часу їхньої першої окупації. Не пощадили й старого полковника української армії Миколу Мариновича, уродженця с. Ішків. Під час Визвольних Змагань 1918 р. маючи досвід командира австро-угорської армії, він зголосився до армії ЗУНР і командував обороною Львова від польських завойовників. У 1944 р., на 84 році життя, його закатували.

Страшну розправу москвини вчинили над чоловічим населенням села Гори Стрийовецькі сусіднього Збараського району, що свідчить про геноцид над українцями з боку Москви у роки війни. Трагічні події відбулися за випробуваним сценарієм, який закінчився масовим розстрілом. Ось як це було. 20 березня 1944 р. до села підїхали советські частини НКВС, що називалися “смершівцями” (СМЕРШ – смерть шпіонам. – Н. М.). Зупинилися біля будинку Петра Горичуна й запропонували стати головою сільської ради. Той відмовився. Його тут же розстріляли. Повернули до Йосифа Гановського, який молів зерно жорнами у stodолі. Він вийшов і його також розстріляли. Вбили Петра Гарасим’юка. Затримали солтиса Василя Голоднюка. Його допитували у штабі, але відпустили.

Потім зігнали усіх чоловіків біля школи й оголосили, що вони направляються до червоної армії і там кров’ю мають змити з себе “ганьбу українських націоналістів”. А для науки іншим зараз розстріляємо групу потенційних “бандитів”. Вибірково відрахували 28 селян, вивели під ліс і всіх розстріляли.

Ось їх прізвища:

Антонюк Павло 1917 р.н.;
Вересюк Семен 1901 р.н.;
Вересюк Степан 1911 р.н.;
Вовчук Петро 1909 р.н.;
Горичун Петро 1918 р.н.;
Гановський Йосип 1914 р.н.;
Гарасимик Петро 1897 р.н.;
Дробуш Микола 1909 р.н.;
Зарубінський Олекса 1902 р.н.;
Зарубінський Андрій 1912 р.н.;
Зарубінський Іван 1901 р.н.;
Іванків Володимир 1920 р.н.;
Ковальчук Семен 1909 р.н.;
Крук Андрій 1908 р.н.;
Лисобей Дмитро 1922 р.н.;
Лисобей Микола 1909 р.н.;
Ліпницький Степан 1910 р.н.;
Ліпницький Августин 1915 р.н.;
Ліпницький Павло 1919 р.н.;
Марцінюк Михайло 1920 р.н.;
Нагай Ізидор 1922 р.н.;
Осарчук Василь 1911 р.н.;

Пархін Василь 1911 р.н.;
Слебедюк Василь 1900 р.н.;
Творищук Михайло 1896 р.н.;
Творищук Петро 1920 р.н.;
Тимошик Володимир 1905 р.н.;
Цалік Василь 1907 р.н.³

У ряді випадків повстанці захищали селян від більшовицьких призовів: їхні відділи виганяли з сіл, вбивали офіцерів військових комісаріатів, або й визволяли приречених на фронт.

Так, 10 червня 1944 р. повстанці курінного УПА “Романа” не допустили на призовний пункт Зборова колону в тисячу осіб, яку гнали із сіл Козівського р-ну.

Дві чоти під командою чотового “Калини” зі складу куреня під с. Красна на шляху Козова – Зборів зненацька обстріляли конвоїрів. Раптовість нападу та щільний повстанський вогонь з автоматів і кулеметів забезпечили перемогу. Понад шістсот призовників розбіглися по домівках, а на узбіччі шляху лежало понад тридцять убитих конвоїрів, близько сорока дістали поранення. Упісти втратили лише трьох полеглих і шестеро дістали поранення⁴.

Під час масових облав совети мстили жителям за їх підтримку національно-визвольного руху. Селян арештовували як заручників, розстрілювали під час сутичок з вояками УПА, спалювали до тла їхні будинки та господарства, грабували майно. Про те, як москвини розправлялись з українським народом під час облав, подаємо зібрані факти з діяльності кремлівських безумців.

У фронтові тижні літа 1944 р. більшовики кинули на облави великі військові сили й оточили щільним кільцем ліси у районі сіл Бишки, Куропатники, Баранівка, Гиновичі, Жуків, Дрищів, Урмань. Облавні бої тривали п’ять днів і після них до с. Потік привезли понад 40 вбитих і поранених вояків УПА⁵.

18 січня 1945 р. кривавий розбій на хуторі Драгоманівка вчинили льотчики советської військової авіації, які дислокувались зовсім недалеко. Цього дня вони автомобілем підїхали до господарства Михайла Василичина. У хаті на той час

обідали повстанці Дмитро Ракуш і Микола Шкільний.

Мародери почали вимагати самогону й кинулися на повстанців. Дмитро Ракуш непомітно вийняв пістолет і блискавично поклав на смерть кількох повітряних асів. Ті, що були на повір'ї, миттю повернулися на летовище.

За короткий проміжок часу на вулиці появилось кілька студебекерів з льотчиками на борту. Зіскочивши з машин, почали палити й ламати усе на своєму шляху. Загорілись господарства. У повітрі над оселями з'явилися два літаки й почали свинцем поливати хуторян.

Поранений Микола Шкільний сховався на повір'ї у скирту соломи й там згорів. Дмитро Ракуш забіг до стодоли Петра Олійника й сховався під снопи пшениці. Вони спалахнули, але господиня Марія погасила вогонь, побачивши, як Дмитро горить, вилила на нього кілька відер води.

Під час нальоту советських летунів на хуторі згоріло 19 хат: Євдокії Блажкевич, Надії Василюшин, Івана Василюшина, Степана Венгліна, Марії Дусановської, Степана Дусановського, Зофії Дембіцької, Івана Криси, Ганни Качунь, Ксені Мележинської, Петра Олійника, Григорія Олійника, Михайла Олійника, Василя Олійника, Теклі Потішної, Михайла Пуга, Мирослава Пуга. Серед лютої зими люди залишилися без даху над головою.

Незабаром на хуторі з'явилися повстанці й заночували. Услід за ними набігли енкаведисти й спалили три хати – Парасковії Гуменюк, Олекси Орищака, Степана Орищака.

На Великдень 1945 р. енкаведисти арештували у с. Конюхи близько 200 селян і погнали їх до райцентру Козова. Спочатку повели до с. Бишки, потім через Потік до Сенькова. Людей замкнули у школі й викликали кожного на допити. І лише через тиждень декого з них почали відпускати додому.

Таким чином, до рук більшовиків потрапили зв'язкові – Ірина Будзинська, пс. "Орися", Ганна Лещишина, пс. "Кавун", Текля Любовіцька, пс. "Леся", Марія Тернович.

Під час наступних облав більшовики обстріляли старовинну частину села Корсів і спалили її. Потім, після жнив, хтось підпалив господарства на Куті й так діялось кілька разів. У 1945 р. подібну ситуацію з арештами енкаведисти повторили у с. Кальному. Забрали до райцентру 100 заручників і допитували їх.

Своїми розбоями і жорстокістю на Козівщині "прославився" оперуповноважений Козівського гарнізону званий у народі "кривавий Шпінко". З невеликою групою 10-12 яничарів він щоденно виловлював свої жертви й розстрілював без суду й слідства. Одного разу на Заберезках вони застрелили двох братів – одному 15 років, другому – 13. Потім дванадцятилітню доньку Івана Кіналя – Ганну. При в'їзді до Конюхів застрелили хлопчика-пастуха. На горі за Матейковими будинками убили Миколу Звіринця. У березні 1945 р. в Августівці вбили дев'ятнадцятирічного Дмитра Довгомуда, через два дні на порозі хати – Федора Голумбійовського. У половині травня 1945 р. – Івана Рудого.

Навесні 1945 р. навколо с. Ценів три дні продовжувались облави, під час яких з села і хутора Сеньків було вбито і поранено понад тридцять осіб. Спалено хату Степана і Якіма Медведів, інваліда Василя Дерніцького. Останнього, коли горіла хата, кинули живцем у вогонь і він там згорів.

Лише з 1 січня по 1 березня 1945 р. у Козівському районі енкаведисти провели вісім масових прочісування території району з участю військ гарнізонів та партійно-господарського активу, зокрема, у Денисові – 1, Городищі – 1, Грицайці – 1, Кутківцях – 1, Плавучій – 1, Вибудові – 1. В операціях червоні убили 21 повстанця та арештували 14 сімей. З 10 січня по 15 березня провели також десять великих облав проти ОУН, УПА на території району. Операціями охопили села: Таурів, Денисів, Городище, Кутківці, Довжанка та райцентр Козлів. Арештували 250 мешканців сіл, 14 сімей забрали на виселення⁶.

НЕПОВНИЙ РЕЄСТР МЕШКАНЦІВ КРАЮ, РОЗСТРІЛЯНИХ І ЗАКАТОВАНИХ МОСКОВСЬКИМИ ОКУПАНТАМИ ПІД ЧАС ОБЛАВ

Бишки: Боднар Андрій, Радь Микола, Лихолат Василь.

Вівся: Гуменний Павло, Гільовський Ярослав, Груб'як Богдан, Ліско Іван, Патрак Михайло, Рубашевський Микола, Рубашевський Андрій.

Хутір Веснівка: Василик Ілля з сином Богданом (обійстя спалили, інші родини вивезли в Сибір).

Хутір Заберезки: Бісовський Іван, Глухів Григорій, Глухів Михайло, Королишин Олекса, Наворинський Василь, Солодкий Іван, Фалюш Іван, Гучак Петро, Яциків Микола.

Ішків: Баб'як Казимир (у грудні 1947 р.), Баб'як Марія (у грудні 1947 р.), Возний Іван (у березні 1945 р. під час облави польських "стрибків"), Голий Іван, Гола Ганна, Гола Зиновія, Гола Клавдія, Онихрів Текля, Польний Григорій, Сов'як Ярослав (на городі Дмитра Воловича), Староста Михайло 1910 р.н. (у березні 1945 р. під час облави польських "стрибків"), Самборський Михайло (у березні 1945 р. під час облави польських "стрибків").

Конюхи: Городецький Семен, Головатий Василь, Глух Михайло (застрелений на власному подвір'ї), Звіринець Микола (застрелений на власному подвір'ї), Колісник Микола (квартирував повстанців, розстріляний гебістами після бою разом з дружиною Колісник Теклею), Куций Андрій (закатований енкаведистами під час облави), Мрикало Роман (застрелений у власній хаті), Мельник Анастасія

(закатована у Козівському РВ НКВС), Наворинський Василь, Петриця Микола, Проців Яків (листоноша, закатований), Солодкий Михайло, Солодкий Дмитро, Фалюш Іван, Худик Іван, Цідилко Йосип, Яциків Микола.

Плотича: Козицький Василь 1928 р.н. (убитий під час облави в очереті "Керничок"), Кушнір Степан 1930 р.н. (на кладці через р. Стрипа), Стецько Андрій (увечері, повертаючись додому), Химера Василь (убитий 1946 р.).

Хоробрів: Андрусин Михайло, Андрусин Іван, Шимків Михайло, Хавро Іван.

Ценів: Красновський Пилип, Левицький Василь, Черноус Катерина.

ЦЕНТР ВИЗВОЛЬНИХ СИЛ

Незважаючи на шалений натиск червоних, Бюро Проводу ОУН і Головний Штаб УПА продовжували організацію загонів Української Повстанської Армії та її допоміжних формацій з метою довготривалої боротьби з советськими окупантами. З цією метою відбувались різні наради, зустрічі провідних діячів ОУН та УПА.

Одну з таких нарад Провід ОУН організував в Олеському районі Львівської області у лісовій кривці Провідника ОУН на ЗУЗ Романа Кравчука, пс. "Максим", у якій брав участь Василь Кук, пс. "Коваль" – майбутній Головнокомандувач УПА після загибелі Романа Шухевича.

У своїх спогадах провідник пише, що на цій нараді Проводу ОУН "дуже детально проаналізовано політичне становище у світі та в Україні, а також внутрішньо-організаційні справи, зокрема створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР) і поширення її діяльності на всі українські землі"⁷.

На нараді вирішено обмінятися думками з провідним активом ОУН, найперше зі Степаном Бандерою, які перебували за

кордоном. Для переговорів, згідно з рішенням членів наради, мали від'їхати Дмитро Маївський, пс. "Косар", заступник Голови Бюро Проводу ОУН і політичний референт, та Дмитро Грицай, пс. "Перебийніс", військовий референт Проводу ОУН. Усі справи політичної референтури Дмитро Маївський передав новому референтові Проводу Якову Буселу, пс. "Київський".

Після наради на Львівщині провідні кадри роз'їхались за місцем призначення, а Голова Бюро Проводу ОУН Роман Шухевич, член Бюро Проводу ОУН Дмитро Маївський і шеф Головного Військового Штабу УПА Дмитро Грицай та Яків Бусел відійшли на Бережанщину в околиці сіл Бишки, Потік, Конюхи.

Усі ці села були сприятливою базою для квартирування членів вищого Проводу ОУН. Як відомо, мешканці сіл з часів польської окупації характеризувались високим патріотизмом і самопожертвою. У цих селах, розташованих на межі Львівської і Тернопільської областей, ще не було масових облав та репресій, які розпочалися згодом у середині 1945 р. На захід від села Конюхи починалися пасма лісів, куди нові власті боялися заходити, і в них таборували повстанські сотні добровольців УПА.

Звідси зручно було підтримувати оперативний зв'язок зі всіма землями України: Волиню, Закерзонням, Прикарпаттям і Поділлям, де відбувалися бої УПА. У Бишках на той час діяла міцна станиця ОУН на чолі з братами Григорієм та Степаном Голяшами.

Тут же у трикутнику сіл Потік – Жуків – Бишки та прилеглих до них лісів знаходилась референтура Служби безпеки Проводу ОУН під керівництвом Миколи Арсенича, пс. "Михайло". (Нар. 1910 р. в с. Березів (не уточнено з якого) на Станиславщині. Загинув 23 січня 1947 р.). Арсенич володів кількома криївками у жуківському лісі. В одній з них він загинув разом зі своєю дружиною Ганною.

У березні 1945 р. у нього кілька разів квартирували Головнокомандувач УПА Роман Шухевич, пс. "Чупринка" і Василь Кук, пс. "Коваль", де знайомилися з прийомами провокаційної діяльності со-

ветських каральних органів та методами протидії їм Служби безпеки.

З листопада 1944 р. у Бишках, стверджує Василь Кук, "примістилася ідеологічно-політична референтура Проводу ОУН під керівництвом Якова Бусела, пс. "Київський", у складі якої працювали повстанські ідеологи й публіцисти Петро Федун, пс. "Полтава" (1910-1951 рр.) та Осип Дяків, пс. "Горновий" із с. Олесин (1921-1950 рр.).

У цьому ж районі недалеко Козови у рідному селі Криве квартирував крайовий провідник ОУН "Подільського краю" Іван Шанайда, пс. "Данило". Звідси ж родом референт Служби безпеки Проводу ОУН на Західно-Окрайних Українських Землях (ЗОУЗ) – Закерзонні Петро Федорів, пс. "Дальнич". (Нар. 1929 р. В'язень польських і німецьких тюрем, розстріляний поляками 11 квітня 1950 р. у Варшаві).

ПОЛЕМІКА З ЕНКАВЕДИСТАМИ

28 лютого 1945 р. з дозволу Головного Командира УПА Романа Шухевича на хуторі біля с. Конюхи відбулася зустріч референтів Проводу ОУН Якова Бусела, пс. "Галина", "Київський" і Дмитра Маївського, пс. "Косар", які тоді квартирували у Бишках, з працівниками НКВС⁸.

Передумовою такої зустрічі стало повідомлення зі Львова, що на одну з квартир у місті приходять радянські письменники, які спеціалізуються на критиці українського націоналізму, і хотіли би зустрітися з провідниками ОУН.

Отож вирішили з ними подискутувати. Але замість письменників власті прислали двох енкаведистів і третього, що назвався Андрієм Головком. Про цю зустріч пише у книзі "Дорогою ганьби і зради" автор С. Т. Даниленко (справжнє ім'я – Карін), колишній енкаведист, який брав участь у переговорах.

Він подає, що зустріч відбулася вночі з 26 на 27 лютого 1945 р. на 93 кілометри

дороги Львів – Тернопіль під охороною чисельної групи УПА.

Розмови тривали цілу ніч. Совети доводили про непереможність у світі комуністичної доктрини, блискучу перемогу над гітлеризмом, необхідність побудови советської України. Представники ОУН пояснювали, за що бореться УПА, про потребу створення цілком незалежної української держави.

У відповідь советські представники заявили, що вони не визнають жодних умов і націоналістичних концепцій боротьби за суверенну Україну. Мовляв, ваші “хазяї гітлерівці, з якими ви прийшли на українську землю. Кидайте зброю і чесно працюйте зможете змити ганьбу минулого і заслужити довір'я в українського народу”⁹.

На тім і розійшлися. “Гостей” відвели на автостраду Львів – Тернопіль і відпустили. Більше з ними не зустрічалися, хоча на пункт зв'язку у Львові від них надходили пропозиції¹⁰.

НАРАДИ ЗІ СТРАТЕГІЧНИХ ПИТАНЬ

Останній Головнокомандувач УПА полковник Василь Кук, пс. “Коваль” повідомляє, що приблизно в другій половині березня 1945 р. у с. Потік Козівського р-ну у кривці референта СБ Миколи Арсенича відбулась наступна з черги нарада членів Проводу ОУН. У нараді брали участь Головнокомандувач УПА Роман Шухевич, його заступник Дмитро Маївський, шеф ГВШ УПА Дмитро Грицай, Василь Кук, політичний референт Яків Бусел, провідник ОУН на ЗУЗ Кравчук і господар кривки. Не було тільки Дмитра Клячківського – Головнокомандувача УПА “Північ” на Волині, який впав смертю хоробрих 12 лютого 1945 р. на Рівненщині.

Присутні обговорили питання із тогочасного політичного моменту: форми і

методи пропагандистської боротьби з советською владою, напрями діяльності УГВР, ОУН і УПА із закордонним представництвом УГВР, проблеми кур'єрського зв'язку.

Після наради учасники зустрічі продовжили розмови в індивідуальному режимі. Так, Роман Шухевич мав розмову з Петром Федорівим, пс. “Дальнич”, який відходив на Закерзоння у ранзі референта Служби безпеки. Про їх теплу розмову згадує у своїх спогадах дружина Петра Філя Бзова.

На постої у Якова Бусела відбувалися зустрічі з видавцями часопису ОУН “Ідея і Чин”, обговорювались їх статті та проєктувались плани на майбутнє.

Вірогідно, у квітні 1945 р. Роман Шухевич і Василь Кук у с. Криве зустрілись з провідником ОУН “Подільського краю” Іваном Шанайдою, пс. “Данило” та ознайомились з умовами організації праці у Кам'янець-Подільській області. Тоді Роман Шухевич порекомендував децентралізувати ідеологічно-пропагандивну референтуру. Улітку Петро Федун, пс. “Полтава” відійшов у Карпатський край, Осип Дяків, пс. “Горновий” – у Львівський, а Яків Бусел, пс. “Київський” залишився у Подільському краї, квартируючи у с. Бишки.

ЗАГИБЕЛЬ ЯКОВА БУСЕЛА – ІДЕОЛОГО-ПРОПАГАН- ДИСТСЬКОГО РЕФЕРЕНТА ПРОВОДУ ОУН

15 вересня 1945 р. у с. Бишки Козівського району на бойовому посту упав доголітній революціонер ОУН, референт пропаганди Проводу ОУН Яків Бусел, пс. “Галина”, “Київський”.

Народився Яків Бусел 1910 р. у м. Миґава біля Риги в Латвії. Дитинство проходило у с. Клевань Рівненської області. У 1935-1937 рр. працював організаційним референтом крайової Екзекутиви Північно-Західних Українських Земель (ПЗУЗ). За активну підпільну діяльність в ОУН кілька разів арештовувався польською владою. 1939 року засуджений на 12 років в'язниці. У 1940-1941 рр. працював в осередку пропаганди ОУН в Кракові, де брав активну участь у підготовці II Великого Збору ОУН. У 1941-1944 рр. очолював крайову референтуру пропаганди, редагував підпільні видання на ПЗУЗ. На III Надзвичайному Великому Зборі ОУН був обраний членом Проводу ОУН, в листопаді 1943 р. ініціював Конференцію поневолених народів Східної Європи та Азії.

З 1943 р. Яків Бусел поєднував посади заступника крайового провідника ОУН на ПЗУЗ та крайового командира УПА-“Північ”, керівника політичного вишколу при Проводі ОУН, керівника політвиховного відділу Генерального Військового Штабу УПА (1944-1945 рр.).

Перебуваючи на терені Бережанського повіту у селі Бишки, Бусел квартирував у хаті Олексія Семеновича Лихолата, в якій до реформування референтури працювали Петро Федун, пс. “Полтава” та Осип Дяків, пс. “Горновий”.

На випадок небезпеки у хаті була невелика криївка-перемурівка, куди можна було заховатись. Напередодні загибелі Бусела-“Київського” біля обійстя Лихолата з'явилися кілька “стрибків”. Бусел подумав, що в селі облава, виліз на горище, прорвав кілька сніпків і вистрибнув на землю за хатою. При падінні, очевидно, підвернув собі ногу й почав кульгати, але продовжував відступати. Бусела помітили “стрибки”, почали по ньому стріляти й поранили біля лісу¹¹.

Щоб не потрапити живим у руки ворога, провідник “Київський” застрелився. Його тіло забрали до райцентру Козова.

ШТАБ-КВАРТИРИ РОМАНА ШУХЕВИЧА

Головнокомандувач УПА Роман Шухевич перебував у гущі воєнних та політичних подій. Коли фронт зупинився на лінії р. Серет, Шухевич під псевдо “Білий” квартирував у серпні 1944 р. в с. Улашківці на Чортківщині. Його діяльність забезпечували дві зв'язкові Галина Дидик і Катря Зарицька¹².

Улітку та взимку 1944-1945 рр. Командувач УПА перебував у Бережанському й Козівському районах у селах Бишки, Потік, Конюхи, Августівка, Жуків, Рай.

Василь Кук, пс. “Коваль” пригадує, що зустрічався з Романом Шухевичем у с. Волощина на Підгаєччині в будинку господаря Осадци, водночас у лісі за селом з окружним провідником ОУН Михайлом Обухом, пс. “Хома” та Провідником ОУН Подільського краю Іваном Шанайдою, пс. “Данило”, “Нестор”¹³.

Тоді Шухевич мав квартиру у с. Августівка в господарчого ОУН Петра Когута. Вона була такою: “Вхід до криївки був із хати. У кімнаті відкидався камінь, що служив за покришку, і відкривався вхід до льоху. Звідси йшов прохід довжиною біля десяти метрів до криївки. Приміщення криївки мало чотири метри в довжину, три метри в ширину й висоту в ріст людини. Стіни були оббиті килимами, а підлога встелена дошками. Були тут ліжка, стіл, крісла. Над стелею криївки був шар землі товщиною до півтора метра. Посередині подвір'я росла груша, що мала дупло до самого низу й служила вентилятором повітря і для встановлення радіоантени”.

Агентурним прийомом тернопільські енкаведисти на чолі з начальником відділення так званого “отделенія по боротьбе с бандітизмом” (ОББ) ОУНКВС Тернопільської області майором Соколовим дізнались про неї й наскочили на цю криївку, але Шухевича там не застали. Один з бойовиків ОУН на пс. “Риба” застрелився, інший на пс. “Чад” здався живим.

У криївці знайшли бібліотеку, друкарську машинку, сім малих одиниць зброї і багато різних речей з матеріальної бази УПА.

На цьому ж подвір'ї енкаведисти знайшли замагазиновані речі УПА: чоботи, матеріали на костюми, швейні машинки тощо. За матеріальну підтримку повстанців більшовики сплюндрували господарство Петра Когута, а господаря засудили на 10 років концтаборів. Після звільнення він жив у с. Струтин біля Золочева й помер улітку 2001 р.

Майор НКВС Соколов добився від "Чада" зізнання, що Шухевич може перебувати у запасній криївці у с. Рай, і він зміг би її показати. Криївка знаходилась на стриху маленької хатини біля потічка. У ній жила Катерина Гладчук з чотирирічним сином Остапком і матір'ю Марією Клецов¹⁴.

Романа Шухевича тут також не застали, лише стрільців з його охорони "Артема", він же "Назар", та Іванну Легету, з якими вступили у нерівний бій. Під час стрільби хата згоріла, у ній сплюменіла убита Іванна Легета, а пораненого "Артема" енкаведисти жорстоко допитували. Не добившись нічого, розстріляли.

Катерину Гладчук червоні арештували, а бабусю з онуком кинули живими у потічок. Але вони якимось чином врятувались і замешкали у хаті родича Дмитра Мирона. Незабаром старенька померла, онука забрали на каторжні роботи на вугільні шахти Донбасу й подальша його доля загубилась.

Тіло обгорілої Іванни ще довго лежало на місці спаленої хати під охороною енкаведистів, і його майже повністю розтягнули собаки. Люди забрали рештки й поховали їх на цвинтарі.

Іванна Легета, 1920 р.н., була членом ОУН. Її сестра Марійка 1923 р.н. – також член ОУН. Під час арешту в селі Рогачин прийняла отруту, але більшовики її "врятували" і під час допитів у бережанській тюрмі закатували. Брат Йосип 1925 р.н. загинув в УПА. Вижили четверо дітей: Роман 1928 р.н., Ольга 1930 р.н., Михайло 1936 р.н. та Микола 1940 р.н., які свято бережуть пам'ять про своїх старших братів і сестер¹⁵.

Мешканці краю завжди оберігали Головнокомандувача УПА Романа Шухевича від небезпек, вчасно попереджували його про наближення червоних, платили життям за врятування його від куль енкаведистів, в ім'я справедливої визвольної боротьби.

ГЕРОЇЧНА ВІЙСЬКОВА ОКРУГА

*Ми на своєму воюємо полі,
В пекельнім боремось вогні,
Лисоня – в серці, Лисоня в долі,
Ми не відступимо в борні.
Ворожу нечисть ідем карати,
Присяга кличе нас свята,
Поділля золоте, стрілецькі Карпати
І наша Липа Золота.
Володимир Вихрущ,
Із збірки "Шлях до волі"*

Період трьохмісячного затишшя на фронтах був сприятливим для організації на Бережанщині і Козівщині сотень та куренів УПА. Охочих вступити до лав молоді Української Повстанської Армії було дуже багато. Зв'язкові через лінію фронту інформували, що червоні власті на теренах Борщівського, Чортківського, Заліщицького, Бучацького повітів поспішно закріплялись і призивали до армії молодь. Було зрозуміло, що незабаром наступ червоних розпочнеться з новою силою і необстріляних галичан кидатимуть на криваві передові лінії фронту в Центральній Європі.

Команда Військового Штабу цей період повністю використала для формування добровольців, які не хотіли гинути за сталінські інтереси.

Відомо, що у вересні 1943 р. Роман Шухевич у ранзі підполковника обійняв пост Головного командира УПА. Тоді цю посаду відділено від Проводу ОУН, що, згідно з рішеннями Третього Надзвичайного Великого збору ОУН, її очолювало Бюро Проводу ОУН у складі голови Рома-

на Шухевича та двох його заступників Ростислава Волошина, пс. "Павленко" і Дмитра Маївського, пс. "Дума".

У листопаді 1943 р. на базі Командування Військового Штабу Львівського краю створено Головний Військовий Штаб УПА в складі шести відділів. Від цього часу відділи Української Національної Самооборони перестали існувати¹⁶.

Наказом від 26 січня 1944 р. утворено формацію УПА-"Захід", яку очолив Василь Сидор, пс. "Шелест" аж до дня своєї загибелі 17 квітня 1949 р.¹⁷

З дня 1 березня 1944 р. УПА-"Захід" оформила свою структуру і стала поділятися на п'ять військових округ під криптонімами: ВО – 1 "Львів"; ВО – 2 "Буг", ВО – 3 "Лисоня", ВО – 4 "Гюверля", ВО – 5 "Маківка".

Військова Округа – 3 "Лисоня" поділялась на чотири тактичні відтинки, які, згідно з матеріалами, поданими дослідником Петром Содолем, мали такі назви: "Тернопільський ТВ 16 "Серет I" під командуванням хорунжого "Чорного"; "Бережанський ТВ 17" (?), "Чортківський ТВ 18 "Стрипа" під командуванням сотенного Богдана Федика, пс. "Крук", а після його загибелі у травні 1945 р. булавного Петра Хамчука, пс. "Бистрий", командира куреня УПА "Сірі вовки"; і "Кам'янець-Подільський ТВ", який, напевно, мав номер 19, але це не уточнено.

У Тростянецькому лісі між селами Божиків, Сарачуки, Котів, Тростянець, а згодом і на Козівщині в місцях головної бази УПА "Лисоня" повстанці побудували чисельні криївки, підземні шпиталі, бункери з довгими підземними ходами. Тут же знаходився Головний Осередок Пропаганди ОУН, Провід юнацтва ОУН, редакція журналу "Юнак", підстаршинський вишкіл і технічно-будівельна сотня, яка будувала різні сховища¹⁸.

Усі ці криївки були різними за будовою і методами конспірації. Більшовики називали їх "самостійними дірками" (від фейлетону Остапа Вишні. – Н. М.), насправді дуже серйозно ставились до їх вивчення. У 1948 р. на курсах офіцерів МДБ у Станиславові, які брали безпосе-

редню участь у боротьбі з визвольними силами, інструктори знайомили присутніх із 76 типами повстанських криївок та методами їх конспірації¹⁹.

У СЛАВНОМУ ПОРИВІ

З подальшим переходом фронту на захід мешканці краю тисячами зголошувались до лав Української Повстанської Армії. Безперечно, що таку масу добровольців командири УПА не могли організувати в армію, не вистачало командних кадрів, зброї, допоміжних формацій. Несприятливими і непередбачуваними залишались міжнародні обставини. Але кілька сотень з добровольців-краян було організовано і вони назавжди вписали про себе славу сторінку в історію визвольної боротьби.

Зі спогадів учасників УПА констатуємо, що друга хвиля формування загонів Повстанської Армії почалася приблизно на початку серпня 1944 р. на лісництві с. Конюхи. На місце збору з с. Ценів, пише у спогадах Василь Прийдун, пішло близько двадцяти осіб, яких направили до сотень "Рена", "Галки" і "Крилатого"²⁰.

З Городища, за спогадами Василя Шевчука, на збірний пункт Конюхів до рідного війська поспішили Антін Кушнір, Тимофій Кушнір, Володимир Олійник, Ярослав Шимків та інші. З Великої Плавучої до УПА зголосилися Павло Баб'як, Степан Батюк, Пилип Висоцький (†), Федір Максимів, Данило Лещишин, Василь Сенишин, Василь Карпин (†), Петро Карпин, Яків Турчин, Кіндрат Чорний. Добровольців призначили до сотні Петра Рака, пс. "Рен".

Новоутвореним куренем командував "Роман". На жаль, ми не змогли установити його справжніх даних. У селі квартирували ще сотні "Чорного" і "Максима". Курінь швидко поповнювався новобранцями, які щоденно займалися військовою справою.

13 серпня 1944 р. сотні УПА зазнали першого бойового хрещення, здійснивши спробу визволити від більшовиків райцентр Козову. За ніч повстанці перейшли у безлісйй терен і зупинились на відпочинок у с. Олесин. Але квартирувати в цьому селі було небезпечно, бо сюди з Козови часто навідувались енкаведисти та на скакували польські шовіністичні відділи ім. Ванди Василевської, які формувалися у советське військо. Ці загони прямували до Будилова, де мешкало більшість поляків. Повстанці законспірувалися в селі й вичікували наказу. Згодом дійшли вісті, що у Козові на залізничній станції стоїть ешелон з депортантами до Сибіру та квартирує сотня енкаведистів.

Теплої літньої ночі упісти пройшли через село Геленків і розійшлися на окремі відділи, щоб охопити Козову з боків. Одна чота відійшла на південний захід і зайняла становища на гостинці Козова – Дібще, чота “Полтавців” – на гостинці від Козови на Теофіпільку. Інші повстанці пішли розстрільною на Козову. Однак совети відкрили ураганний вогонь з гармат і кулеметів. “Роман” дістав поранення у ногу. Водночас по повстанцях ударили гармати з боку с. Дібще.

Без сумніву, що більшовицька агентура заздалегідь повідомила командування про повстанські плани операції. Щоб не бути оточеними советськими силами, “Роман” наказав відступати до с. Олесин. У ході операції на Козову ще отримав поранення чотовий “Чайка” і один стрілець був важко поранений. Відпочивши в Олесині, повстанці перейшли на квартири до Ценева та Конюхів. 28 серпня 1944 р. на Конюхи напали більшовицькі карателі. Зав’язався запеклий бій. Від запальних куль загорілися селянські хати.

Перший удар прийняла на себе сотня Івана Сінгалеви́ча, пс. “Чорний”. Курінь було піднято по тривозі, він зайняв оборону з боку села і хутора Залісся, а потім швидко переформувалися й вирушили до гостинця Бережани – Поморяни – Зборів. Увечері курінь вирушив у рейд на села Урмань, Біще, Вербів, Стратин, Вулька. Тут заквартирували й продовжували вивчати військову тактику з новобранцями,

а вишколені сотні “Бурлаків” і “Полтавців” забезпечували оборону табору.

На початку вересня 1944 р. більшовики почали наступ на повстанські квартири. Наступ був неочікуваний, і курінь “Роман” не встиг навіть дати наказу до оборони. Сотні самотужки стали прориватися з оточення. Серед новобранців почалася паніка, а обстріляні упісти залягли й чинили опір. Василь Шевчук пише, що у тому бою впало багато добровольців. Загинув Йосиф Лопатка, поранення дістали Григорій Лихолат, Іван Павлюк. Загинули ройовий “Ніч”, чотовий “Паливода” та інші.

На повстанців з двох боків наступали більшовицькі танки. Бій тривав цілий день, після чого повстанці відійшли у ліси. Пізно вночі енкаведисти захопили повстанський табір і підпалили їхні колиби.

Повстанці були незадоволені “Романом” за невдачу під Козовою, а останні події поглибили їх зневіру у свого курінного. Сотенні “Чорний” і “Максим” вислали делегацію до командира Військової Округи “Лисоня” Омеляна Польового, пс. “Остап”, щоб усунув з командирської посади “Романа”. “Остап” звільнив “Романа” і курінним призначив Дмитра Карпенка, пс. “Яструб”, командира сотні “Сіроманці”, що повернувся з рейду на холмське прикордоння.

Советські війська намагалися не відриватися від повстанських сотень, а тримати їх у полі зору та нав’язувати їм щодня не вигідні місця для боїв. Сотні “Максима”, “Полтавців”, “Сіроманців” та “Рубачів” змушені були відступити на Львівщину.

Далі подаємо назви куренів та сотень Української Повстанської Армії, які діяли у складі Військової Округи “Лисоня” на Бережанщині, Козівщині та дотичних територіях районів:

1. Курінь “Романа”. Справжнє прізвище не ідентифіковане.

2. Курінь Омеляна Польового, пс. “Остап”, командира Військової Округи “Лисоня”. Курінь складався з трьох сотень: “Чорноморців” під командуванням к-ра “Жука”, “Лісовиків” – к-ра “Кока”, “Риболовців” – к-ра “Меча”.

3. Курінь “Сіроманців” Дмитра Карпенка, пс. “Яструб”. Курінь складався з сотень: “Сіроманці”, “Бурлаки”, “Полтавці”, “Максима”, “Коса” і “Довбні”.

4. Курінь “Сірих вовків” Петра Хамчука, пс. “Бистрий”. Курінь складався з сотень: “Сірі вовки”, “Чорноморці” – к-ра “Сича”, сотні к-ра “Півня”.

5. Сотня “Буйних” – к-ра Петра Рака, пс. “Рен”, “Овоч”. Сотенний родом із с. Конюхи.

6. Сотня “Бурлаків” – к-ра Йосипа Сінгалевича, пс. “Чорний”. Сотенний родом із с. Конюхи.

7. Сотня “Холодноярців” – Богдана Федика, пс. “Крук”, к-ра 18 тактичного відтинка “Стрипа”. “Крук” родом із с. Мечищів. Після “Крука” сотнею командував Петро Рак, пс. “Рен”.

8. Сотня “Лісовиків” – к-ра Івана Юхновича, пс. “Кок”. Сотенний родом із с. Слав’ятин Підгаєцького п-ту (1916, 1908 (?) р.н.). Загинув 31 грудня 1944 р. у бою з більшовиками біля с. Боків. Похований на сільському цвинтарі. Після загибелі “Кока” сотню очолив Ярослав Почигаїло, пс. “Крук” із с. Боків Підгаєцького п-ту, 1922 р.н. Був станичним ОУН, районним провідником юнацтва. Закінчив старшинський вишкіл у Карпатах (ймовірно, школу “Олені”). 1947 р. відійшов для зміцнення структур ОУН на ОСУЗ і пропав безвісти.

9. Сотня “Рубачів” – к-ра “Ворона”. Справжнє прізвище не ідентифіковане.

10. Сотня “Орлів” – к-ра Ярослава Чорного, пс. “Корінь”. Сотенний родом із с. Шумляни Підгаєцького п-ту 1917 р.н. Загинув 1945 р. біля с. Слав’ятин, потрапивши на засідку, тяжко поранений дострелився.

11. Сотня “Полтавців” – к-ра Василя Чопея, пс. “Семен”, “Максим”. Сотенний родом із с. Боків Підгаєцького п-ту. Загинув 29 грудня 1944 р. під час запеклого бою біля с. Мелна Рогатинського р-ну.

12. Сотня “Гайдамаків” – к-ра “Язьмина”. Справжнє прізвище не ідентифіковане.

13. Атенатна сотня. Ця сотня здійснювала успішні напади на райцентри²¹.

Отже, на території 3-ї Військової Округи “Лисоня” діяло близько 16 сотень УПА, які налічували приблизно 1700 вояків.

Частина наших краян воювала у сотні “Ворона”, курені “Сіроманці” під проводом ушавленого командира Дмитра Карпенка, пс. “Яструб”. Він був одним із перших старшин УПА, нагороджених Золотим Хрестом бойової заслуги першого класу. Його курінь брав участь у боях на Холмщині (нині територія Польщі). Повертаючись додому, зіткнувся з советськими військами, які блокували советсько-польський кордон. Курінь за всіма правилами ведення бою витримав 22 атаки і уміло маневруючи у пнятинських лісах, вийшов уцілілим. Більшовики почали великі облави, і сотні куреня розійшлися на свої терени.

Бережанська і Підгаєцька сотні повернулись до повітів і стали сотнями особливих доручень. У розпорядження командування “Лисоні” повернулись сотні “Полтавці” і “Чорноморці”.

На території всієї Військової Округи у зв’язку з тим, що терен не був багатим на суцільні ліси, краще були розвинуті атенатні акції. Тернопільська атенатна сотня під командуванням Богдана Кравціва вкрила себе невмирущою славою. Влада боялась її як вогню і на ніч барикадувалась у власних кам’яницях. Цю сотню ще називали тернопільською міською сотнею. У 1947-1948 рр. Тернопіль знову став обласним центром, перенесеним з Чорткова.

З березня 1944 р. Військову Округу “Лисоня” очолив Омелян Польовий, пс. “Остап”, колишній старшина Дружини Українських Націоналістів “Соловейко”, – Штаб Військової Округи від 1945 р. – майор УПА Володимир Якубовський “Бондаренко”.

Після полонення Омеляна Польового 1946 р. Округу обійняв Осип Безпалько, який загинув у бою 3 серпня 1947 р. Воляки Військової Округи “Лисоня” зазнали неймовірних випробувань у надзвичайно важких умовах боротьби – безкінечних боїв, облав, переслідувань, арештів, розстрілів, депортацій рідних і близьких в Сибір.

Та попри все повстанське лицарство “Лисоні” гідно виконало поставлений перед ними святий обов’язок, а глибока

братська могила Українського Січового Стрілецтва на Лисоні додавала сили воюючим УПА до героїчного чину і звитяг.

Лише тоді, коли збройні сили Військової Округи зовсім поріділи, згідно з Наказом Головного Військового Штабу УПА від 30 червня 1947 р. Округа назавжди припинила своє існування.

Округа “Лисоня”, як і інші Військові Округи УПА-”Захід”, вкрила себе безсмертною славою героїв-борців за волю України.

КОМАНДИРИ ТРЕТЬОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОКРУГИ УПА “ЛИСОНЯ”

Омелян Польовий, пс. “Остап”, “Очерет” командир Третьої Військової Округи “Лисоня”

Народився 3 січня 1913 р. у с. Ярчівці Зборівського п-ту Тернопільського воєводства. Освіта середня. Член ОУН з 1932 р. Служив у польській армії. У 1940-1941 рр. працював у структурі ОУН на еміграції в Кракові. 1941 р. воював десятником у курені Дружин Українських Націоналістів (ДУН) “Нахтігаль”.

З літа 1943 р. у ранзі хорунжого очолив Третю Військову Округу УПА “Лисоня”. 27 вересня 1944 р. важко поранений у боях з силами НКВС. У 1945 р. підвищений до рангу поручника.

Восени 1946 р. потрапив у полон до більшовиків й засуджений до страти, яку замінено на двадцятип'ятирічне ув'язнення. Відбув повний термін більшовицьких тюрем і концтаборів, звільнився 15 червня 1971 р., але постійно переслідувався емдебістами.

Помер 22 червня 1999 р. й похований на Микулинецькому кладовищі в Тернополі.

Омелян Польовий, пс. “Остап”, окрім загального керівництва Військовою Округою “Лисоня” командував куренем у

складі трьох сотень під криптонімами: “Лісовики” сотенного “Кока” (це була теренова сотня, яка допомагала різним куреням у здійсненні бойових операцій. – Н. М.), “Чорноморці” – сотенного “Жука” та “Риболовці” – “Меча”.

16 вересня 1944 р. “Остап” дав червоним переможний бій біля с. Поручин на Бережанщині. У бою прославилися сотні “Холодноярців” і “Рубачів”, залишивши на полі бою 52-х убитих ворогів.

Сотні переслідували московитів до с. Біще, де відбили 150 в'язнів, арештованих більшовиками у найближчих селах. Повстанці здобули три скоростріли, автомати, кріси та набой до них²².

24 вересня 1944 р. Омелян Польовий мав запеклу сутичку з енкаведистами біля с. Лопушна Почаївського р-ну. У бою брали участь сотні “Лісовиків”, “Чорноморців” та “Холодноярців”. Більшовики підтягнули свіжі три сотні піхоти, півсотні кавалерії, танк і танкетки. Після бою повстанці відступили, маючи втрати.

27 вересня 1944 р. його сотні витримали з більшовиками бій на хуторі Албанівка Зборівського р-ну. Повстанці втратили одинадцятьох убитими і вісімнадцять пораненими. Серед них дістав поранення командир Військової Округи Омелян Польовий. Незважаючи на поранення, командир-герой продовжував керувати повстанськими загонами “Лисоні” аж до свого трагічного полонення 1946 року.

Петро Рак, командир сотень УПА “Буйні” і “Холодноярці”, пс. “Рен”, “Овоч”, “Омелян”

Народився 1917 р. у с. Конюхи. Член ОУН з 1936 р. Під час польської окупації служив у польському війську. 1941 року вояк батальйону “Нахтігаль”.

З 1943 р. став чотовим у сотні “Бурлаки”, якою командував Йосип Сінгалевич, пс. “Чорний”, також колишній вояк батальйону “Нахтігаль”.

Приблизно восени 1944 р. командир Військової Округи “Лисоня” Омелян Польовий, пс. “Остап” призначив Петра Рака командиром новоствореної сотні “Буйні” під псевдо “Овоч”.

17 вересня 1944 р. Петро Рак з сотнею брав участь у бою з більшовиками на присілку села Поручин. Там же квартирували сотні “Холодноярців” і “Рубачів”. Несподівано з боку с. Вулька більшовики вдерлися у розташування відпочиваючих. “Овоч” сміливо підняв своїх “Буйних”, і вони щільною атакою відбили червоних. Їх підтримали “Холодноярці” та “Рубачі”. Більшовики втратили понад п’ятдесят убитими. Повстанці здобули три скоростріли, похідну польову аптеку, набой.

Десь за годину червоним поспіла допомога. Петро Рак зі своїми “Буйними” знову розсіяв їх. За успіхи у боях командир Військової Округи перевів його до складу куреня шефа штабу “Лисоня” Володимира Якубовського, пс. “Бондаренко” і доручив йому сотню “Холодноярців”.

“Холодноярці” прославилися у багатьох крупних боях з московськими силами на території краю. Розділившись на окремі чоти і рої, завдавали відчутних ударів ворогам. 15 січня 1945 р. сотня квартирувала у Будиліві. О десятій годині ранку до села в’їхали автомобілем двадцять советів і несподівано оточили хату, де відпочивали чотири стрільці із сотні. Зав’язався бій, у якому повстанці вбили лейтенанта, а трьох енкаведистів поранили. Три повстанці вирвалися з оточення, а їх друг “Сак”, прикриваючи їм відступ, загинув.

Петро Рак, почувши недалекі постріли, кинувся на допомогу обложеним і намагався перерізати шлях більшовикам, але вони швидко втекли²³.

Дев’ятнадцятого числа цього місяця частина “Холодноярців” квартирувала у криївках на полі біля с. Глинна. Сюди під’їхали понад п’ятдесят советських солдатів і почали оточувати криївки.

На допомогу повстанцям кинувся чотовий “Клим” з роєм упістів від командира “Руха” та бойовиками Самооборонного кущового відділу. Спільними зусиллями вони вдарили у спину наступаючим. Перелякані червоні панічно втекли, залишивши на полі п’ятнадцять убитих і двадцять поранених. Повстанці здобули зброю і знищили автомашину²⁴.

12 квітня 1945 р. у с. Ценів відділ “Холодноярців” розігнав місцевий гарнізон “стрибків”. Убили начальника гарнізону і забрали зброю²⁵.

“Холодноярці” зліквідували “стрибків” і колгосп у с. Куряни Бережанського району.²⁶

Сотня “Холодноярців” не дозволяла більшовикам закріпитися у селах Велика і Мала Плавуча, Вибудові, Ценеві та інших.

Після війни у Європі до краю почали прибувати фронтові частини, яких влада використала в боротьбі з УПА. У травні 1945 р. Петро Рак захворів. Сотню “Холодноярців” очолив Йосиф Іваночко, пс. “Климко” із с. Конюхи. Але в червні 1945 р. він загинув від кулі окупанта в селі Бишки. Петро Рак декілька років жив нелегально й загинув 21 січня 1949 р. у криївці, оточеній гебістами, на терені біля села Бишки.

Йосип Сінгалевиц, командир сотні “Бурлаки”, пс. “Чорний”

Народився 1920 р. у с. Конюхи. Дивізійник-доброволець першого набору, який німці замість комплектування дивізії “Галичина” направляли до поліційних полків. Це викликало гостру реакцію лідерів Українського Центрального Комітету та українського загалу. Адже задум створення дивізії “Галичина” полягав у майбутній її боротьбі за волю України, а не в здійсненні поліційних функцій. Проте німці на ці закиди не зважали. Йосип Сінгалевиц у рамках поліційних структур пройшов вишкіл у Франції. Потім полк перекинули на боротьбу з советськими партизанами у Білорусії. Діставши там поранення, повернувся додому і влився у повстанські формування.

Заступник сотенного Михайло Небола, пс. “Голка”, у спогадах пише про “Чорного”, що був він “взірцевий командир – розважливий, бойовий та веселий. Гордився тим, як і ми всі, що виконував національний обов’язок”²⁷.

Йосип Сінгалевиц командував сотнею “Бурлаки”, яка складалася з трьох чот: “Довбуша”, “Чайки” і “Рена”. Кожна з них

мала ще по три рої чисельністю по 12 во-
яків. Отже, кожна чота налічувала 36
стрільців УПА. До командного складу со-
тні входили ще бунчужний “Дуб” і політ-
виховник “Богданко”. Сотню поповнили
добровольці з Бережанського, Підга-
єцького і Рогатинського повітів. Збройну
боротьбу з ворогом сотня започаткувала
восени 1943 – на початку 1944 рр.

“Бурлаки” були основою молоді УПА
Військової Округи “Лисоня”. Для її ін-
спектування приїжджав командир Вій-
ськової Округи “Лисоня” Омелян Польо-
вий, пс. “Остап” зі своїм заступником “Ро-
маном”. Декілька разів її відвідував шеф
штабу Округи майор Володимир Якубов-
ський, пс. “Бондаренко”.

Спочатку сотенний “Чорний” із стріль-
цями квартирував у лісі біля с. Тростя-
нець. За цей період мав декілька сутичок
з диверсійними частинами червоної
армії, яких совети закидали у тил молоді
УПА для нейтралізації її діяльності.

Після цього “Чорний” поміняв дисло-
кацію сотні, зупинившись у лісах біля сіл
Стратин і Дібринів Рогатинського повіту.
Тут йому належить заслуга в організації
підстаршинської школи, яку закладено у
лісі.

У школі навчалось 36 курсантів з со-
тень “Бурлаки”, “Полтавці” та “Рубачі”.
Військову справу у школі викладали ку-
рінний “Роман” – колишній військовик
польської армії, сотенний “Максим”. Його
сотня “Полтавці” охороняла підстаршин-
ський табір. Політвихователем працював
Іларій Сказінський, пс. “Крига”, майбут-
ній провідник ОУН Чортківської округи.

Старшинські курси з наближенням
червоних довелося швидко закінчити. Со-
тенний “Чорний” з особовим складом со-
тні та курсантами щасливо пробрався че-
рез фронтову лінію, після чого почав бої
повстанського характеру у запллі ворога.

Сотня “Бурлаки” мала на своєму ра-
хунку десятки переможних боїв з біль-
шовиками. 28 грудня 1944 р. розгроми-
ла польсько-більшовицький гарнізон у
с. Лозова Великобірківського р-ну. Під
час бою енкаведисти подали залізницею
бронепоезд, який, обстрілюючи село, спа-
лив його²⁸.

21 січня 1945 р. “Бурлаки” наскочили
на райцентр Великий Глубічок. Розгро-
мили будинок НКДБ, військкомат та інші
советські урядові установи. Вбили десять
енкаведистів, серед них начальника рай-
відділу НКВС. Повстанці втратили одно-
го убитого і двох легко поранених²⁹.

8 лютого 1945 р. два рої з “Бурлак” за-
сіли на шляху Теребовля – Буданів і зни-
щили із засідки 18 советів, між ними за-
ступника голови райвиконкому. При цьо-
му здобули 14 крісів, 2 автомати “ППШ”
та багато іншого військового майна³⁰.

3 травня 1945 р. рій сотні “Бурлаки”,
який квартирував у с. Настасів Микули-
нецького р-ну, відбив сотню більшовиків
зі “стрибками”, які пробували здійснити
наскок на село.

Повстанці убили старшого лейте-
нанта, трьох енкаведистів і трьох
“стрибків” та здобули зброю³¹. 8 трав-
ня 1945 р. рій “Сокола” із “Бурлак”, по-
вертаючись з лісу до с. Городище, зу-
стрівся у дорозі з енкаведистами і дав
їм бій. Убили чотирьох енкаведистів,
але втратили двох повстанців³².

Сотня “Бурлаки”, її окремі рої, чоти або
стрільці мали переможні бої з червоними
зайдами у лісі між селами Оприлівці –
Добриводи Збаразького р-ну (6 травня
1945 р.), у лісі біля с. Микулинці (10 трав-
ня 1945 р.), Обаринцях Великоглибоче-
цького р-ну (17 травня 1945 р.) та інших
населених пунктах³³.

Командир “Бурлак” Йосип Сінгалеви-
ч, пс. “Чорний” у середині 1945 р. вибрав
правильну тактику боротьби – воював
окремими роями або чотами і лише при
потребі збирав сотню воедино. У резуль-
таті довгий час залишався для більшо-
виків невловимим.

Загинув сотенний “Чорний” у липні
1946 р. у с. Стегниківці Великоборківсь-
кого р-ну Тернопільської обл.

**Богдан Федик,
командир сотні “Холодноярці” і
18-го тактичного відтинка “Стри-
па”, пс. “Крук”**

Народився 12 лютого 1919 р. у с. Мечи-
щів Бережанського повіту Тернопільського
воєводства. Мав 7-класну освіту народної

школи. У 1939-1941 рр. перебував на еміграції і працював у структурах ОУН.

З квітня 1941 р. до грудня 1942 р. воював у батальйоні "Нахтігаль". З вересня 1943 р. командир сотні "Холодноярці", отримав важке поранення у боях 27 вересня 1944 р. у Зборівському районі. Від січня 1945 р. командир сотні "Лісовики" та Бережанського куреня.

У квітні 1945 р. відзначений Срібним Хрестом бойової заслуги другого класу за успіхи у боротьбі з московськими окупантами. Також підвищений до рангу хорунжого з датою старшинства від 15 квітня 1945 р.

Загинув 7 травня 1945 р. у бою з силами НКВС на Качуровій горі Галилейського лісу біля с. Сосулівка Чортківського р-ну³⁴.

Дмитро Карпенко, командир сотні "Сіроманці", пс. "Яструб"

Народився на Полтавщині у патріотичній сім'ї, яка постраждала в умовах розгулу сталінізму.

Мав військове звання старшого лейтенанта танкових військ червоної армії. Під час війни залишив лави ненависних збройних сил СРСР та влився до УПА.

Військовий талант Дмитра Карпенка заяснив у серпні 1943 р. на вишколі Української Національної Самооборони в Карпатах в околиці Долини Станиславівської області, де він організував сотню "Сіроманці" у складі куреня "Гайдамаки".

Наприкінці 1943 р. "Яструб" перейшов із сотнею до Військової Округи "Лисоня", яка стала кадровим резервом для новостворюваних формувань УПА. Навесні 1944 р. з терену Округи Карпенко прорейдував північно-західною територією Львівської області, воював на Холмщині (нині Польща). Восени 1944 р. "Яструб" повернувся у розпорядження команди Військової Округи "Лисоня".

За успіхи у боротьбі з більшовизмом його призначено курінним УПА. Курінь "Яструба" здобув кілька блискучих перемог над ворогом, одну з них, найвідомішу, під Уневом Перемишлянського р-ну Львівської обл.³⁵. У цьому бою "Яструбові" підпорядковувались сотні "Сіроманці" – к-ра "Косача", "Бурлаки" – к-ра "Чорного", "Полтавці" – к-ра "Максима" і теренові сотні к-рів "Кока" й "Довбні"³⁶.

П'ять сотень "Яструба" налічували близько 700 стрільців. За ними у похід ішли кухня, амуніційні, санітарні вози тощо. Курінь зупинився біля Василіянського монастиря. До повстанців прийшли отці-Василіяни й відслужили їм Службу Божу та благословили на переможні бої з безбожною Москвою.

30 вересня 1944 р. понад тисяча солдатів внутрішніх військ почала наступ на повстанський табір. Бої проходили у маневреному темпі, й повстанці під командуванням "Яструба" показали ворогові високі зразки самопожертви, хоробрості й уміння воювати. Червоні застосували навіть танки, які повстанці підбивали з протитанкових рушниць.

Наступного дня бої продовжувались. Противник переслідував "Яструба" танками і з повітря літаками, а 31 вересня щільним кільцем обступив упістів. Уже закінчувались набої. Великих втрат зазнала сотня "Максима", втративши у бою визначних стрільців.

Уміло маневруючи, курінний "Яструб" вивів упістів з оточення, забравши з собою частину втрат – 17 убитих і 25 поранених³⁷. Більшовицькі втрати налічували 258 убитими і пораненими³⁸.

Славний командир "Яструб" мав на своєму рахунку багато інших перемог: у Карові Рава Руського п-ту спалив три німецьких авта і знищив 20 гестапівців, на полігоні Вишенка Мостиського п-ту захопив два більшовицькі літаки з обслугою, біля с. Жовтанці Жовківського п-ту здобув більшовицький танк, біля с. Кам'янці Стрийського п-ту знищив понад 200 більшовицьких окупантів і т.д.

Загинув курінний "Яструб" 17 грудня 1944 р. під час наступальної операції на районний центр Стріличі Нові Львівської обл. Посмертно нагороджений Українською Головною Визвольною Радою Золотим Хрестом бойової заслуги першого класу.

Про любимого командира, бій під Уневом та інші бої "Яструба" повстанці й український народ склали багато пісень. Одна з них закінчується такими словами:

Не забуде ввіки
Й Україна твоїх дій.

Дій геройських, славних і могутніх,
Командире славний,
Наш “Яструбе” степовий,
Любий, незабутній.

**Василь Чопей,
командир сотні “Полтавці”,
пс. “Семен”, “Максим”**

Народився 1919 р. у с. Боків Підгаєцького повіту. Був на вишколі у Карпатах (ймовірно, у школі “Олені”). Пізніше служив чотовим, потім сотенним.

Характеризувався героїчним стилем життя і відвагою. Сотня “Полтавці” під командуванням “Максима” брала участь у багатьох боях з советськими наїзниками і майже усі їх виграла. В останньому бою 29 грудня 1944 р. біля с. Мелна Рогатинського району “Полтавці”, хоч і зазнали великих втрат в особовому складі сотні і втратили командира, дали більшовикам пам’ятний бій про який вони ніколи не любили згадувати.

Літописець тих подій пише, що повстанці трималися добре, а чотовий “Семен” прицільним пострілом з кріса убив командира московських карателів, який гнав червоних під кулі упістів. Решта червоних напасників стала утікати, залишаючи поранених і вбитих.

На допомогу більшовикам наспіли танки і з віддалі 200-250 м почали обстрілювати повстанські становища. Екіпаж одного танка виліз з машини й почав оглядати в біноклі, куди їм звернути вогонь, як тут же був скошений повстанськими кулями.

Два інші танки повернулись назад, а потім знову з’явилися біля становища сотні, але відчутної шкоди не завдали. Сотенний “Максим” наказав приготувати гранати і йти на пролом. З повстанським “Слава!” воляки УПА кинулись вперед і їхнього контрнаступу червоні не сподівались. На жаль, під час цього прориву сотенний “Максим” загинув від московської кулі.

Команду сотні очолив “Семен”, к-р першої чоти, й вивів бійців з оточення у ліси Бібреччини, де залишили поранених. У цьому бою повстанці втратили 21 вбитого, між ними сотенного “Максима”, 4 ройових і

11 поранених. За різними даними, ворог втратив близько 200 убитими³⁹.

РЕЙДИ СОТЕНЬ ТА САМОБОРОННИХ КУЩОВИХ ВІДДІЛІВ УПА

Паралельно з сотнями на території краю діяли Самооборонні кущові відділи, які належали до теренової мережі ОУН, УПА й допомагали регулярним сотням у рейдах та боях. Далі подаємо коротку хроніку взаємодії цих двох структур у Третій Військовій Окрузі “Лисоня”.

Уночі 1 жовтня 1944 р. на хуторі Довжанка квартирували повстанці. Більшовики підтягнули сили близько 50 вояків, і почалася перестрілка. Повстанці відійшли.

18 грудня 1944 р. 20 повстанців напали у с. Купчинці на гарнізон “стрибків” та роззброїли їх⁴⁰.

З 3 на 4 лютого 1945 р. у с. Денисові під час бою повстанці убили старшого уповноваженого РВ МВС Дмитра Бориченка, поранили старшого оперуповноваженого Малацького. За це більшовики арештували 35 селян⁴¹.

З 5 на 6 лютого 1945 р. у с. Таурів повстанці схопили оперуповноваженого РВ НКДБ Валентина Семьонова, який готувався заночувати у місцевої вчительки. Повстанці перевірили у неї шкільні підручники й повидирали ілюстрації вождів більшовицької партії та уряду. Коли ж знайшли листівки зі зверненням до них більшовиків, сказали, що забирають їх, аби почитати⁴².

З 5 на 6 лютого 1945 р. у с. Слобідка і Городище упісти спалили сільську раду та знищили документацію⁴³.

З 27 на 28 квітня 1945 р. у Денисові заквартирувала сотня УПА кількістю 150

кінних і піших вояків, одягнених в уніформу російських військ. Спалили гарнизонний будинок, порозбивали 6 шлагбаумів, якими більшовики замкнули село. Потім дотла спалили колгоспні приміщення. Пороздавали людям коней і вози, порозбивали колгоспну техніку в МТС⁴⁴.

26 квітня 1945 р. загін УПА кількістю близько 200 бійців увійшов до с. Купчинці. Провели віче з мешканцями села. У сільраді забрала для потреб УПА 1124 крб та порозбивали шлагбауми при в'їзді до села⁴⁵.

4 вересня 1945 р. о 2-й годині ночі повстанці здійснили напад на райцентр Підгайці. Обстріляли з різних калібрів стрілецької зброї Підгаєцький райвідділ НКДБ й відійшли. Енкаведисти змушені були вдатися до фальсифікації перед вищими органами: говорили, що в райвідділі відбувалась колективна «п'янка і що п'яні оперативники вийшли на вулиці, де почали стріляти»⁴⁶.

Вночі з 21 на 22 жовтня 1945 р. повстанці у с. Денисів забрали з собою другого секретаря РК КП(б)У Слатіна і заступника голови райвиконкому по державному забезпеченню Гутмазу, які збирали контингенти й вирішили у селі заночувати⁴⁷.

У 1945 р. стрільці Самооборонного кущового відділу під командуванням Костянтина Кривокульського, пс. «Черник» були грозою для більшовицької влади у районі. Цей відділ був належний до с. Городище. До нього входили Федір Гуляний, Тимофій Кушнір, Михайло Ремез, Любомир Кривокульський, Михайло Возняк, Станіслав Возняк, Ярослав Мілян, Станіслав Мілян, Василь Дубовий, стрільці «Дуб», «Ясен», «Береза» (прізвища не ідентифіковані) та інші. Відділ спалив у Плотичах більшовицьку машинно-тракторну станцію (МТС), роззброїв «стрибків» у селах Слобідка, Будилів, Козлів, Таурів, Плотича та інших. Повстанці збирали зброю, відправляли до боїв нових добровольців тощо.

Підсумовуючи виклад про організацію і хід бойових дій повстанських сил Третьої Військової Округи «Лисоня», від-

значимо, що у тих боях повстанці завдали більшовицьким окупантам дошкульних втрат у людських і матеріальних ресурсах. Лише за даними коротких описів боїв УПА «Лисоня», від 16 грудня 1943 до 2 серпня 1945 р. упісти виконали наступальні операції на райцентрах Козова (13 серпня 1944 р.), Підгайці (4 вересня 1945 р.), Стріличі Нові (16 грудня 1944 р.), Великий Глубічок (4 квітня 1945 р.), звели сотні більших і менших боїв.

Німецькі та більшовицькі окупанти втратили убитими і пораненими близько 3000 вояків та урядовців своєї влади. Здобуто багато зброї, врятовано тисячі людей від мобілізації на фронт і вивезення в Сибір.

Упродовж цього часу Округа «Лисоня» втратила 209 вояків убитими й близько 165 пораненими, які проляли свою кров і по жертвували життя за святу Ідею визволення українського народу від іноземних зайововників⁴⁸.

ЗАБЕЗПЕЧУВАЛИ ПОСТІЙ

Найпоширенішим засобом збереження життя повстанців Округи «Лисоня» в умовах більшовицьких тотальних облав та провокацій була криївка – підземне сховище для кадрів українських визвольних сил. Криївка для повстанців була засобом для виживання й водночас була місцем їх загибелі, коли її знаходили енкаведисти. У безвихідді повстанці тоді вибирали смерть і рідко коли здавались на милість ворогу.

В умінні будувати криївки повстанці досягли справжньої інженерної майстерності. З метою конспірації, криївку, як правило, будували дуже швидко, а свіжовикопану землю відносили якнайдалі від її місцезнаходження та прикривали дерном. Така праця була важкою й вимагала великих фізичних зусиль.

Перебуваючи у криївках, повстанці мусили мати зв'язок із зовнішнім світом. Тому більшість криївок знаходилась у селян, членів і симпатиків ОУН. Адже повстанцям потрібно було харчуватись, ззовні законспіруватись. На випадок облав, хтось мусив їх попереджувати про наближення ворога тощо.

Ці функції виконували національно свідомі селяни, що дозволяли повстанцям будувати у господарствах криївки й квартирували їх, усвідомлюючи наперед, що їх чекатиме на випадок розконспірації підземних квартир УПА. Таких самозречених патріотів були тисячі на теренах нашого краю.

Так, у селі Олесин криївку утримувала Лукерія Дуфенюк-Чухрай 1927 р.н. Водночас працювала санітаркою у Самооборонному кущовому відділі "Чара". 1946 р. у неї постійно квартирували упісти "Сумний", "Іванко" і "Месник".

У с. Покропивна Микола та Ганна Гурали переховували повстанця Ярослава Буюра. 1947 р. гебісти розконспірували криївку, і повстанець у ній застрелився. Господарів заарештували. Допитували у Козлівському МДБ й вивезли до Сибіру. На руках у родичів була восьмимісячна дитина, яку вони встигли передати рідним й зустрілися з нею аж через вісім років.

Степан Коваль 1931 р.н. розповідає, що на хуторі Драгоманівка його батько допоміг облаштувати у них дома криївку для повстанців "Ворона" і "Довганя". Повстанці навчили юнака конспірації, і він ходив на зв'язок до Мирослава Хроневи́ча у Купчинці та Якіма Рудого в Йосипівку Тернопільського р-ну, поки його не заарештували гебісти й засудили на 10 років концтаборів.

Зиновія Фіалка 1931 р.н. з хутора розповідає, що також утримувала дома криївку, в якій квартирували шестеро повстанців. Зиновія з великим бажанням допомагала упістам, бо вірила, що вони борються за незалежність України. Почала повстанцям харчі, передавала "штафети" зв'язковим Чорнію, Мельнику, Ковалю.

Пам'ятає день 13 березня 1950 р., коли гебісти обскочили обійстя й почали шука-

ти за криївкою. Перекопали у хаті долівку, перебили все майно. Не знайшовши нічого, допитували усіх членів родини. Не дізнавшись потрібного, привели особу, накриту шинелею. Той відміряв три кроки від хати й показав де копати. Коли докопались до дощаного покриття криївки, знизу долинув спів, а потім сухі постріли. Всі шестеро повстанців пострілялися.

Важка, терниста доля після цього чекала на родину Кіналів. Батька вивезли в Іркутську область, матір у Мордовію. Господарство розібрали вщент. Діти Зиновій, Надія, Уляна переховувалися у добрих людей⁴⁹.

Велику кількість криївок утримували мешканці національно свідомого села Кальне, за що багато з них потрапили до більшовицьких тюрем і концтаборів, були вивезені в Сибір. Так, Івана Бабія за криївку, в якій квартирував підпільник "Калина", засудили на 10 років тюрми, а дружину з дітьми вивезли у Кемеровську область.

Миколу Бучка за криївку також засудили до 16 років в'язниці, а дружину з дітьми і матір відправили у Кемеровську область. Мати у дорозі загинула і її викинули з поїзда.

Криївку для повстанців побудував Петро Чижевський, і його дороги з молодими синами також пролягли в Сибір.

Добротну криївку утримував і Іван Славетний, у якій квартирували повстанці "Рись", "Чорний", "Скала", "В'юн", "Ромко" і "Василько". Вистеживши криївку, гебісти потягнули Славетного до гарнізону і там його закатували. Потім забрали дружину, били і після допитів вона загинула. Сина Іллю, який воював у повстанцях, полонили й засудили на довгі роки тюрем і концтаборів.

У с. Уритва 1949 р. гебісти викрили криївку у Станіслави Озерчук-Яцків 1925 р.н. У ній часто квартирував повстанець на псевдо "Санітар". Станіслава водночас була і зв'язковою від провідників "Сумного" й "Хмари". Основні села її зв'язку – Плотича, Городище, Будилів. Після розконспірації криївки відбувала термін у більшовицьких концтаборах Кольми.

Довго шукали більшовики криївку у Парані Колодій, мешканки с. Золота Слобода. Перекинули усе дном, а криївку не знайшли. Тоді взялися за дівчину. Спочатку били, потім прив'язали горілиць до лавки й почали лляти на обличчя воду. Знущалися різними методами кілька днів, а потім повезли до Козови. Тиждень перебула під слідством. Не добившись нічого, начебто відпустили. А 22 грудня 1948 р. заарештували вдруге. Параня уже місяць як була заміжня. У львівській тюрмі народила дівчинку. З нею дівча пройшло усі тюремні етапи, один страшніший іншого. Коли дочці виповнилося три роки, почали оформляти документи у дитячий будинок, а це означало яничарське виховання. У січні 1953 р. до неї приїхав швагер Йосип Олійник і забрав дитину на Україну.

13 серпня 1946 р. у Золотій Слободі під час квартирування у господаря Тимофія Максимішина загинули повстанці Гілярій Смачило, пс. "В'юн" з Олесина і Мирон Терлюк, пс. "Орел" з Вівся. Вони довго відстрілювалися й, важко поранені, попідривалися гранатами. Гебісти усю родину забрали до Козови. Там від важких побоїв господар загинув. Доньку Ганну разом з матір'ю забрали до Тернополя й засудили на 25 років концтаборів. Ганна відбувала каторгу у Магадані, матір у Мордовії.

У Парасковії Безкоровайної в с. Вибудів на подвір'ї знаходилось дві криївки. Батько Михайло, колишній січовий стрілець, вважав для себе честю надати притулок борцям за волю України. 26 січня 1948 р. районні карателі обступили обійстя. Повстанці, які знаходилися у криївці, пострілялися. Власників криївки засудили до 25 років концтаборів.

На хуторі Денисівка повстанські криївки утримував майже кожен господар. Тут постійно відбувалися перестрілки, палали будівлі, гинули повстанці і хуторяни.

1946 року у криївці, яку утримувала Євдокія Блажкевич, квартирував важкопоранений повстанець "Мирон". У цей час біля її будинку на більшовицьку засідку натрапили повстанці, й почався бій.

Господиня втекла й повернулася через 10 днів. "Мирона" з криївки витягнула напівживого. У криївці він доїв усі цвілі сухарі, їв шкіру з кирзового чобота.

Марія Стадник згадує, що на їхньому подвір'ї в Денисівці також була добре обладнана криївка. Усередині стіни оббили дошками та обтягнули солом'яними матами. У криївці розміщалося восьмеро повстанців, які зацораз квартирували там. 1948 р. вони назавжди відійшли з хутора, який перебував у зоні особливого контролю каральних військ МДБ. Над "своєю хатою" посадили на пам'ять вісім берізок й напроорокували, що ці берізки дочекають самостійної України. І справді, вони вирости й дочекали, а на їх вігах вітер розмовляє про повстанську славу.

За утримання криївок денисівчани знали кривавого насилля. 5 лютого 1945 р. енкаведисти обступили подвір'я Івана та Ганни Букшаків і намагались знайти повстанців. Під час обшуку зав'язалась перестрілка, в якій загинули повстанці-дивізійники: Омелян Ружилюк 1924 р.н. з с. Яструбово Тернопільського повіту та Петро Коваль 1922 р.н. з Денисова.

Облавники підпалили будинок Букшаків, розстріляли господаря Івана 1907 р.н. та його старенького батька 1870 р.н. Совети забрали побитих, а дружину Ганну з трирічним сином Романом та сестрою Зонею, що була інвалідом і ледве йшла, примусили іти за возом. Дійшовши до Городища, каліку Зоню розстріляли. Ганну з дитиною вивезли у Красноярський край⁵⁰.

У Тимофія та Євдокії Максимішиних, мешканців Золотої Слободи, спочатку була одна криївка у льохові (підвалі. – Н. М.), що знаходився у stodolі. 1948 р. повстанці побудували ще одну. Криївка була складною і добре законспірованою. Вхід до неї йшов через домурований комин, і вона служила явочною квартирою для упістів. Тут квартирували повстанці з далеких районів, дуже втомлені і забруднені. Мати Євдокія з дочкою Ганною вночі давали їм їсти та прали білизну. Одного разу повстанці принесли до криївки пораненого друга "Оленя". Він мав висо-

ку температуру і незабаром помер. Повстанця поховали на городі під яблунею, а згодом перенесли на цвинтар⁵¹.

17 підземних квартир для повстанців побудували бишківчани, адже с. Бишки, як уже згадувалось, було центром визвольних сил краю. У криївці в Марії Михайлечко перебувало не раз по п'ять повстанців. Серед них Григорій Голяш, пс. "Бей", Іван Шанайда, пс. "Данило" із с. Криве та інші.

У Петра Підлужного квартирувало два чини ОУН. Один з них відомий під псевдо "Холодний". У Миколи Олеськіва квартирували повстанці Роман Корбутяк, пс. "Прут", родом із Станиславівщини, повстанець Степан на псевдо "Макар", районний провідник Служби безпеки "Северко", що загинув 12 листопада 1948 р., Галина Залуцька із с. Галич Підгаєцького повіту, яка загинула 1948 р. в с. Бишки.

Від березня 1944 р. у Бишках, потім Ценеві, Денисові перебував організаційний референт ОУН на ЗУЗ Юліан Гуляк, пс. "Токар", а його дружина Теодозія, пс. "Дарка" з новонародженим сином Аркадієм більше як півроку мешкала у Ганни Голяш.

Від листопада 1944 р. в Бишках у Миколи Намісника та Олекси Лихолата квартирував керівник ідеологічно-політичної референтури Яків Бусел, пс. "Київський", у складі якої працювали повстанські публіцисти Осип Дяків, пс. "Горновий", Петро Федун, пс. "Полтава", Дмитро Маївський, пс. "Дума".

Крім Бишок, члени Проводу мали криївки у навколишніх селах: Микола Арсенич у Потоці, Роман Шухевич в Августівці, Петро Федун, Осип Дяків, Дмитро Маївський у с. Конюхи, Ценів. На наради Проводу провідники сходилися на квартиру господаря Олекси Лихолата⁵².

Повстанці збудували також криївку біля хати Петра Захарківа із с. Козлів і квартирували у ній. Юнак Петро з 1932 р.н. забезпечував хлопців харчами, приносив їм ліки із вказаних пунктів. 1950 року більшовики його арештували й засудили на 25 років неволі. Карався Петро у Кемеровській області Росії. Помер 1988 р. на Київщині.

Часто квартирували повстанці у господарстві Іллі Бицька в с. Купчинці. 28-29 червня 1947 р. на горіщі у нього днювало 7 вояків УПА. Лише завдячуючи добрій конспірації повстанці залишилися живими. Тривалий час у родини Бицьків квартирувала підпільниця Євдокія Чорна, пс. "Маруся" із с. Семиківці Підгаєцького повіту.

На веснівських хуторах побудували криївки для повстанців Григорій Півсетка, Микола Самиця, Іван Самиця, Іван Гансюра, Маркіян Савак, на відпочинок до яких постійно заходили повстанці. Під час однієї з облав енкаведисти спалили господарство Миколи Самиці, а членів ОУН Івана, Володимира Самиців та Івана Струхманчука розстріляли на ішківському полі. Пустили з димом обійстя Іллі Василика. Господаря та його сина Івана також розстріляли. Арештували й повісили у кізлівському карцері Йосипа Самицю. Інші родини вивезли в Сибір.

На хуторі Грицайка одна криївка знаходилась у stodолі господаря Костіва. Там переховувались повстанці, серед них її син Григорій, повстанець на ім'я Данило з Плавучої і ще один упіст зі Східної України. Гебісти кинули досередини криївки газові гранати й Григорій з Данилом задихнулись. Третій був у stodолі й сховався у соломі. Карателі запалили будівлю, і він там згорів.

Ще одна криївка на хуторі знаходилась в Антона Дідиловського, але повстанці вчасно вийшли звідти. Гебісти за ту кару господарство Дідиловських сплюндрували, а господарів жорстоко побили.

У постійних більшовицьких облавах минали дні і ночі повстанських буднів. Спецвідділи більшовицьких військ з кожним роком набирали своєрідного "досвіду" у боротьбі з повстанським рухом. З навченими собаками лава за лавою енкаведисти з дротяними щупами в руках оглядали городи, комори, хліви, свердлили стіни будинків, комини, а на подвір'ях – кожний метр землі.

У таких умовах законспірувати криївку ставало все важче. Так, на Квітну неділю 1945 р. у с. Конюхи енкаведисти відкрили криївки за будинком Якова Проці-

ва й схопили кущового Степана Мрикала, пс. “Крич”, станичного I станиці Івана Перця, юнаків – Богдана Довганя і Йосипа Сінгалевича.

Під горою біля села у криївці взяли членів ОУН Степана Черника і Василя Гуменного, пс. “Дуб” – станичного II станиці. З криївки біля млина вивели Василя Головатого і тут же розстріляли, інших забрали з собою. На Куті у цей день ще схопили Петра Лелюка. Такі облави називалися більшовицькою “червоною мітлою”⁵³.

Хіба можливо згадати усіх селян, які забезпечували повстанців квартирами, коли їх були тисячі. В Августівці більшовики знайшли криївку у господаря Петра Когута. За це його засудили на 10 років концтаборів. У Покропивній за зберігання криївки на 25 років концтаборів засудили Ганну Гураль. У Купчинцях криївку утримував член ОУН Станіслав Цілінський – відбув 8 років ув’язнення у тюрмах СРСР. За переховування повстанців був арештований і засуджений на 25 років в’язниці Іван Фльонц із с. Козівка, а його дружину Анастасію вивезли в Сибір.

Переховувала повстанців Ганна Камінська з Ішкова. У криївці, що знаходилась на її подвір’ї, загинули упівці Олег і Павло Войтини, а з ними і господиня.

Квартирували також повстанці у Софії Лопатки із с. Вибудів. 13 січня 1945 р., коли постій обскочили енкаведисти, повстанець на псевдо “Месник” вибіг з криївки і почав стріляти, убивши одного енкаведиста і начальника козівської тюрми. Озлоблені московити родину Лопатків вивезли в Сибір, а хату сплюндрували.

Ще в кількох словах згадаємо про харчування повстанців. Приміром, щоб прохарчувати вишкільний курінь УПА, що знаходився у лісі біля с. Конюхи чисельністю 500 стрільців, потрібні були великі запаси продуктів. Господарчий місцевої сітки ОУН с. Конюхи Степан Мрикало, пс. “Крич” зі своїми помічниками збирали харчі у рідному селі та найближчих селах.

Степан Сінгалевич, пс. “Шарга” розповідав, що для щоденних потреб заго-

ну потрібно було запасти 70 кг м’яса, 150-170 кг муки на хліб, а ще треба було крупи, картоплі, цибулі, олії тощо. Щомісячно села постачали вишкільному таборі 20 поросят, понад 4 т муки, 70 мішків картоплі. Це все треба було підготувати, змолоти зерно, спекти хліб. Та попри всі ці труднощі, в селах Козівського району не було жодного селянського двору, яке б не помагало українським повстанцям⁵⁴.

НА ЗВ’ЯЗКОВИХ ЛІНІЯХ УПА

Для створення органічного зв’язку між усіма структурами визвольних сил ОУН, УПА на рівні станиця – підрайон – район – повіт – округа існував “живий зв’язок”, який підтримували молоді патріоти, що сміливо удень чи вночі, в холод чи дощ несли накази Проводу низовим клітинам повстанської боротьби.

Зв’язок називали нервами визвольних сил. Від його правильного функціонування залежав успіх боротьби ОУН, УПА. На далекі лінії зв’язку, як правило, виряджались досвідчені бойовики, забезпечені відповідними пароллями, “живими” і “мертвими” пунктами поштового зв’язку.

На місцевому рівні зв’язок часто забезпечували дівчата, які поєднували водночас функції розвідниць, медичних сестер, харчових інтендантів тощо. Більшовицькі карателі за це їх масово арештовували й піддавали нелюдським тортурам. Про них, відомих і безіменних, наша розповідь далі.

Кілька років підряд працювали зв’язковими збройного підпілля Наталія Літнянська-Варениця 1929 р.н. з сестрою Ганною, уродженки с. Купчинці.

Ганну підпільники попросили, щоб вона пішла працювати секретарем сільської ради. Дівчина під час німецької окупації у селі не жила, а вчилася у Тернопільській гімназії й була поза всякою

підозрою. Всю інформацію, яку роздобувала Ганна, молодша Наталія передавала підпілля. До неї приходила на зв'язок бідно одіта гуцулочка-пастушка і забирала "грипси". Її звали "Олею", пізніше вона загинула у криївці в господаря Бербеця.

Наталія з сестрою також лікували пораненого стрільця "Мирона" в очеретах над Стрипою. А одного разу Ганна, чергуючи у сільській раді, вкрала автомат в уповноваженого по селу, п'яного Горжія, коли той сидів на лавці і спав. Спочатку переклала автомат в інший кут, ніби жартуючи, щоб перепроверити чи він спить, потім сховала під одяг і перенесла у розвалини зруйнованої церкви. Через кілька днів до них навідалися повстанці з новобранцем Ільком Біликом на псевдо "Лоза", а зброю наказали роздобути в бою. Яким було здивування і гордість у хлопця, коли сестри принесли зі схованки автомат з наказом прицільно бити ним ворога.

24 травня 1948 р. о 12 годині ночі до будинку сестер Літнянських підійшли повстанці "Листок" і "Моряк" за підпільною поштою їй потрапили на засідку уповноваженого Комарчука. Відступаючи, "Листок" загинув.

Батька з Ганною емдебісти повезли з тілом убитого "Листка" до району. А Наталія з мамою зібрали з того місця, де лежав повстанець, просякнуту кров'ю землю й поховали її на цвинтарі поруч з іншими загиблими героями. Батька їх більшовики жорстоко допитували і він незабаром загинув. Ганну з матір'ю вивезли в Сибір. Пам'ять про "Листка" розвідниця Наталія зберігала усе життя. А коли дізналась, що його справжнє ім'я Іван Цюпер, що він родом із с. Подусів Перемишлянського р-ну Львівської обл., знайшла його рідних і розповіла їм про героїську смерть їхнього брата.

Село Купчинці мало й інших зв'язкових, які прославили повстанську зброю. Серед них Юліана Качунь, пс. "Ромашка" 1925 р.н. Вона утримувала зв'язок між селами Купчинці – Настасів, і він завжди був надійним для повстанців. Схопивши "Ромашку", більшовики засудили її на 10 років концтаборів, а сестру Михайлину,

брата Ростислава з бабусею вивезли в Сибір, де старенька загинула.

Щоденними небезпеками в ім'я вільної України переповнила своє життя Степанія Грендаш-Хроневиц. Одного разу їй пощастило вирватися з рук більшовицьких карателів, а іншого її відпустив особисто начальник райвідділу НКВС Кобзар. "Утікай, – сказав спересердя, – не можу уже стільки вас судити, утікай хоч до Америки, а після Указу Сталіна ніхто тебе пальцем не троне". Невідомо, чим керувався районний убивця, але, як бачимо, були й такі випадки.

Зв'язкова Марія Марків-Коваль 1923 р.н. із хутора Доли, що біля с. Купчинці, у 1941-1943 рр. вчилася у Тернопільській торговельній школі. Потім виконувала роль зв'язкової. Одного разу втекла з-під варті; харчувала й лікувала стрільців УПА. За участь у повстанській боротьбі совети 1950 р. вивезли в Сибір батька, матір, старшу сестру з чоловіком і родиною. З приводу надзвичайно складних умовин боротьби Марія згадала болючий вислів одного повстанця. Саме тоді надворі пішов дощ, а потім несподівано вдарив мороз. Промоклі й голодні стрільці зайшли погрітися до хати, а одяг тріщав на них. Один з них сказав: "Ой солодка тая Україна, солодка".

Ольга Червінська з Козови вчилася 1942 р. на курсах радистів УПА. Коли 1944 р. на Стрипі зупинився фронт, Провід розпустив дівчат по домівках. Потім більшовицька влада організувала у Козові апарат районного суду і дівчину призначили секретарем, бо мала середню освіту. Звідти вона інформувала Службу безпеки ОУН про кількісний склад гарнізону, працівників райадміністрації, "стрибків" тощо. 17 червня 1948 р. Ольгу Червінську гебісти заарештували, родичів вивезли в Сибір. За зв'язки з підпіллям ОУН совети заарештували з Козови сестер Ганну і Степанію Гром'як, а батьків вивезли в Сибір.

Зв'язкова з Козови Ганна Бородайко 1927 р.н. забезпечувала передачу штафети від станичного Івана Боярського до провідника Голубовича на хуторі Петрівка та сотенного "Байди", який квартиру-

вав тут на Петрівці. Супроводжувала медичну сестру “Олену” до пораненого в криївку на полі біля хутора. А коли “Олену” більшовики схопили й закатували, забрала повстанця під свою опіку. 1946 р. зв'язкову Ганну гебісти заарештували. Забрали матір і батька, якого під час допитів забили до смерті. Господарство доценту пограбували.

Ганна Захарків 1926 р.н. мешкала на хуторі Грицайка. Закінчивши курси медсестер, з другої половини 1944 р. перебувала у складі підпілля ОУН. Арештована енкаведистами 19 грудня 1944 р., але щасливо втекла. Вдруге арештована 14 жовтня 1949 р. у с. Хоростець з подругою – зв'язковою Варкою Мельник із с. Хоробрів. Подругам присудили по 25 років концтаборів, які відбували у Комі АРСР. Варка померла й похована у Збаражі, а Ганна ще й досі займається справою патріотичного виховання молоді. Доглядає могили вояків УПА, пам'ятник Тарасові Шевченкові. Її помешкання дуже охайне й нагадує читальню “Просвіти”. На стінах кімнати портрети національних героїв, на столі книги, газети.

Ганна Федорчак-Божик 1923 р.н. із с. Геленків працювала також секретарем у сільській раді, звідки постачала на зв'язок доступну їй інформацію.

8 серпня 1946 р. її заарештувала провокаційна боївка Глинського – “Бистрого”. Після допитів засудили на 10 років. Каторгу відбувала у концтаборі “Берлаг” у Комі АРСР. Працювала на лісоповалі. Далі перебувала в Тайшеті, згодом на Колімі. На поселенні вийшла заміж за земляка Антона Федорчака, який відмучився у неволі 22 роки. Повернувшись з Сибіру до Козови, виїхали знову до Магадана, тому що місцеві партійні органи відмовили їм у прописці. Лише після довгих поневірянь повернулись до Козови. Померла Марія 9 вересня 1998 р.

У с. Теофіпілька зв'язковим пунктом завідувала Марія Петришин-Дмитраш 1922 р.н. Їхня хата стояла на краю села і до них часто приносили підпільну пошту, різні записки, які Марія передавала станичній Катерині Божик-Дмитраш. Брат зв'язкової Марії був членом ОУН. У

1940 р. більшовики вивезли в Сибір її маму з молодшим братом Петром.

Доньки учасника Визвольних Змагань, стрільця Армії УНР Степана Бурбелі Варвара 1926 р.н. та Ганна 1928 р.н. також працювали зв'язковими. Їхнє помешкання у с. Вибудів використовувалось як станичний центр села. Сюди часто приходили на зв'язок окремі повстанці, зупинялись на постій боївки УПА.

1945 року енкаведисти спочатку арештували Варвару. Прив'язали її до лавки, били грубими буками й допитувались, де повстанці і молодша сестра Ганна. Дівчина кричала з усіх сил і казала, що нічого не знає. Тоді її повезли до козівської катівні й протримали два місяці. Не маючи доказів, начебто відпустили, але під таємний нагляд. Потім таки схопили й молодшу Ганну з матір'ю і катували у різних камерах, а згодом звільнили. В ніч з 27 на 28 серпня 1947 р. сестер заарештували знову й відтоді їхні шляхи розійшлися сибірськими тюрмами і концтаборами.

З с. Уритва зв'язковою працювала Марта Барилко ще з 1936 р. Підтримувала зв'язок із селами Бишки, Сеньків, Плотича. Її чоловіка Петра більшовики арештували 1948 р., і він загинув у концтаборах Приморського краю Росії.

В історії УПА залишилися імена дівчат-зв'язкових із Щепанова – Катерина Бахтяк-Турок 1922 р.н., пс. “Буря” як зв'язкова сотенного “Ярка”, Ганна Дяківська 1923 р.н., Євдокія Базюк 1924 р.н., Степанія Яцюк 1928 р.н., Марія Мацібурка 1925 р.н. з Козівки Ганна Стець-Липна 1928 р.н., зв'язкова на села Дібще, Козівка, райцентр Козова, Степанія Гром'як-Рєга 1924 р.н. на села Козівка, Дібще, Комарівка, Марія Горохівська 1927 р.н., Ольга Крех 1922 р.н., Софія Ферц 1923 р.н.

З Конюхів – Ганна Лещинин, пс. “Кавун”, Анастасія Сушник, пс. “Пчілка”, Текля Любовицька, пс. “Леся”. З Бишок Емілія Левицька, пс. “Колюча”, Марія Лихолат, Марія Голяш. З ними працювали і юнаки Степан Вітошинський, Василь Марків, Степан Костів. Їхня лінія зв'язку пролягала до с. Куропатники.

Багато інших зв'язківців забезпечували своєю працею визвольний рух ОУН, УПА, ім'я яким легіон безсмертних героїв-борців.

Згадаємо ще наступні прізвища. З Ценева: Текля Мельник, Теодозія Лупиніс, Ганна Лупиніс, Ксенія Коваль, Параскевія Осецька, Ганна Лопатка, Варвара Корніцька, Варвара Рибій, Параскевія Медвідь. З Яструбового: Марія Васишин, Теодозія Качунь, Ольга Олійник, Наталія Кордуба, Уляна Коваль. З Теофіпільки: Катерина Дмитраш-Божик, Ярослава Дмитраш-Нагайло, Степанія Гром'як-Мурована, Євгенія Мальська, Ганна Святенька-Хитра, Марія Нагайло-Мороз.

Працювали зв'язковими й жінки старшої генерації ОУН. З Купчинців Галина Крохмалюк 1912 р.н., підпільниця з польських окупаційних часів, політв'язень СРСР, повернулася інвалідом з концтаборів. Марія Крохмалюк 1915 р.н., закінчила курси радистів, політв'язень СРСР.

Ширшої розповіді заслуговує зв'язкова Марія Брик-Шилько 1928 р.н. із с. Кальне. Вона пройшла важкі випробування на шляхах боротьби, ні на мить не зневірившись у ній. Після провалу явочної квартири у станичній Софії Боднар Марія продовжувала утримувати зв'язок. Емдебісти, дізнавшись, арештували її 28 серпня 1948 р. Після арешту втратила матір, яка принесла їй під в'язницю передачу. Коли мати підійшла ближче до воріт, вартовий боляче ударив її прикладом гвинтівки в груди, і через два тижні вона померла. 13 грудня 1949 р. вивезли в Сибір її батька Івана з двома дітьми, і він там загинув на лісоповалі. Марію засудили на 25 років концтаборів і 5 висилки. Повернувшись додому, її довго не прописували. Марія з чоловіком замешкала у Дніпропетровській області. Лише після смерті чоловіка повернулася до рідного села.

Сталінські табори на зломили сили волі зв'язкової Марії Брик. Про це свідчить її вогненна поезія, в якій вона щиро уболіває за кращу долю України, й готова стати на її захист, як і колись.

Колишня зв'язкова часто зустрічається зі шкільною молоддю, захоплює їх своїми віршами з героїчної доби повстанської боротьби:

Був плач дітей, жінок ридання,
Дверей вагонних гострий скрегіт,
Холодний брязкіт карабінів
І більшовицький п'яний регіт.
Із України до Сибіру
Йшли каравани поїздів.
Це визволителі московські
Везли "народу ворогів".
Хрести в багнюку полетіли,
Розбиті плакали хрести.
Таку духовність Україні
Принесли варвари з Москви.
І скільки молоді зів'яло,
Найкращі знищено квітки.
Та дух наш гордий не зламали
Комуністичні Соловки.
Комуни стовбур ми зрубали,
Доволі, вільним став наш путь,
Та пагони іще червоні
З коріння клятого ростуть.
Нам треба дружно всім рубати,
Свободи ниву берегти,
То ж не дамо ми тій заразі
На нашій ниві знов рости.
На нашім гербі є три свічки,
Дві з них погасли вже давно.
То ж не дамо погаснуть третій,
Бо більше не запалимо.

В степах України широке роздолля,
Високі могили в степах.
Лежить там козацька воля
І слава, зотліла у прах.
Ніхто на могилах не плаче,
Ніхто не схиляє знамен.
Ніхто не спом'яне козачих
Давно позабутих імен.
Лиш давня легенда ходила,
Що скоро розверзеться могила,
І встане козак на коні.
Заграє він в сурму сріблясту
І скрізь відголоски підуть,
І діти козачі устануть
Та зброю у руки візьмуть.
Не вірю сама, що ховають
Могили ту силу страшну,
Та хай тільки сурми заграють, -
Я перша на поклик піду.

* * *

Лежите в Сибіру, нумеровані браття,
 Вас поглинув ГУЛАГ у німий котлован,
 Де північного сьйва гуцульське багаття,
 Де зітхає під ними Льодовий океан.
 Чужинецькі простори, де луна не озветься,
 Ви встелили кістями у нерівній борні.
 Мені знову і знову озиваються в серці
 Ваші рідні і тихі журливі пісні.
 Може, вам і не сниться, що врешті з руїни
 Україна воскресла, та вирує біда,
 Біля серця її причаїлася гнівно
 Стоголова московська червона орда.
 Але також не сниться вам, любії браття,
 Що сьогодні, якщо б розбуянилась кров,
 Нам би крихточку вашої віри, завзята,
 Сили духу, щоб знову москаль не зборює.

НА ПОЛІ ПРАЦІ УЧХ

Великі обов'язки командування Округи "Лисоня" покладало на структури Українського Червоного Хреста. Адже у безкінечних боях, облавах, які нав'язували на повстанських теренах більшовицькі окупаційні війська, молоді стрільці УПА зазнавали дошкульних втрат.

Пораненим потрібна була медична допомога і її завжди не вистачало. Легкі рани молодий повстанський організм долав швидко, і упісти знову повертались до лав визвольної армії. Натомість важкі поранення лікувати було майже неможливо. Не вистачало кваліфікованих лікарів, медикаментів, санітарних пунктів. Нещасливців, яких спіткала така гірка доля, годі було вилікувати і вони вибирали радше смерть, підклавши під груди гранату, або вкорочували життя останнім набоєм.

Готуючись до боїв, Головний Штаб УПА наказав місцевим клітинам ОУН готувати санітарні кадри, які могли б надавати першу медичну допомогу пораненим стрільцям. У різних селах краю, які підпорядковувались станичним і кущовим проводам ОУН, відбувались короткотермінові курси від одного тижня до місяця,

на яких кандидати освоювали практику надання першої медичної допомоги потерпілим у бою.

Основною категорією курсантів Українського Червоного Хреста Повстанської Армії були активісти ОУН – дівчата, жінки-матері. Поле праці українського жіноцтва і юначок у рамках УЧХ було надзвичайно широке і різноманітне: референтки УЧХ, санітарки, фармацевти, медсестри підпільних шпиталів тощо. Вони готували з природного зілля ліки, різні мазі, стерилізували старі бинти. Життя українських санітарок було насичене бойовими пригодами і подвигами.

Свого часу курси санітарок закінчила Пелагія Скорик-Максимів 1925 р.н. із с. Олесин, член ОУН з 1942 р. Курси відбувались на хуторі Заберезки під керівництвом фахових лікарів. Розповідає, що провідники "Ромко" і "В'юн" після курсів доручили їй дівчат, щоб вона провела з ними відповідні заняття. Як мовилося вище, було дуже багато поранених і санітарка відвідувала їх у різних місцях.

Одного разу на окраїні Олесина її перестрів начальник райвідділу МДБ Заваригін і запитав, що вона несе у хустині. А там були медикаменти. Дівчина відповіла, що несе їжу родичам і пішла далі. У цей час вона заопікувалася повстанцем Іваном Сливкою, пораненим у с. Олесин. Доля завжди якось берегла Пелагею. Вона не була заарештована і не зазнала каторжних поневірянь.

Курси санітарів УЧХ діяли також у Козові. Їх закінчила Степанія Рега 1923 р.н. із с. Дібще. Зробила вона багато перев'язок повстанцям, серед них одному на псевдо "Залізник". Більшовики вивезли в Сибір усю її родину, і там загинув її батько.

Медсестринські курси закінчила Софія Кренціль з Хороброва, Софія Райтер з Кального. Дівчата уміли збирати лікарські рослини, робити різні мазі, випрошували у людей полотно й кроїли його на бинти, бо справжніх не вистачало.

1944 року курси санітарів працювали також у хаті Івана Краківського на хуторі Драгоманівка. Їх прослухали дівчата

Надія Коваль-Флис, Ганна Косар-Кужда, Іванна Кузів з Денисова, Ольга Паращій-Варениця з хутора Доли та інші.

Такі ж курси функціонували у с. Великі Гаї під керівництвом Іллі Оберішина, і їх закінчила Марія Марків-Коваль з хутора Доли. Згодом Марія сама перепроваджувала курси першої медичної допомоги у селах Ладичин, Криве Тернопільського повіту. Дівчина лікувала повстанця Білика, пс. "Лоза", Василя Пивоварчука, важко пораненого розривною кулею у ногу. Він ціле літо лежав під відкритим небом в очеретах на р. Серет. Марія часто відвідувала його й перев'язувала рани.

Марта Бесага-Барилко 1920 р.н. із с. Олесин курси медичних сестер УПА освоїла у с. Вибудів. Її чоловік воював у повстанцях. 1948 р. його заарештували і він загинув.

Допомагали дівчатам також професійні лікарі зі Східної України, які працювали у селах фельдшерами, акушерами. У селі Ценів такою була Ніна Павлюченко. Часто ризикуючи, вона лікувала повстанців, постачала ліки.

Улітку та у вересні 1945 р. більшовики, володіючи великими військовими силами, тиснили повстанські загони. Повстанські сотні мали багато поранених в обозі, які стримували мобільність бойових загонів. Зібравшись у лісі біля Залісся, командири через теренових провідників скликали дівчат-санітарок і передали кожній під опіку 2-4 поранених бійців. Ганна Борецька-Ховтар із с. Конюхи повідомила у своїх спогадах, що також була там: "Закінчивши школу медсестер, і таких як я стягнули на Залісся. Всюди було багато війська, коней, возів. І багато поранених хлопців. Нас, санітарок, розмістили по хатах, де були поранені, і наділили кожній по чотири повстанці. Я була у хаті Ничиника. Ми хлопців лікували, перев'язували рани, харчували.

Після кількох днів відділ пішов далі, а нас усіх відправили по різних селах.

Уночі на трьох підводах з чотирма повстанцями лісами я переїхала до Ценева й поселилась у хаті Демчука під лісом.

Його син також воював в УПА. Там у світличці я обходила наших борців. До мене приходили з села ще двоє дівчат на прізвище Бесарабові й допомагали – приносили свіжі бинти, ліки й харчі. Рани швидко гоїлися. Через півмісяця нас перевезли в Килавицю до крайньої хати, в якій мешкала одинока жінка Ганна Нихолод.

Незабаром упісти мали повертатися до відділів. Але почалася масова облава. Тоді ми з бабусею того, що не міг ходити, висадили на горище, а інші трое сказали, що будуть прориватися. Двоє з них недалеко у рові загинули. Один утік і живим залишився той, що на горищі. Увечері прийшли підпільники з села й забрали його з собою, а мені наказали повертатися додому. Удома арештували. Вели на шнурку. Завели у Вимислівку. Там вчинили жахливий допит. Рвали на шматки. Потім завезли до Козови. Я їхала, спершись на коліна, бо на тілі не було ні одного живого місця".

Варто зазначити, що брак кваліфікованих санітарних кадрів УПА поповнювала за рахунок єврейських спеціалістів, яких вона рятувала від смерті з єврейського гетто.

У сотні "Бурлаки", наприклад, санітаром працював лікар "Богдан", єврей за національністю, якого повстанці врятували від німецького розстрілу. Він народився у Гримайлові Скалатського повіту. За німецької окупації лікував хворих у підпільних умовах. Вишколював санітарів для сотні "Бурлаки". Кожен рій мав свого санітара. Був сміливим і вимогливим.

1942 р. у с. Конюхи у хаті Вонтшкочих, де мешкала вчителька Степанія Тихівна (Тиха), переховувався молодий лікар єврей Шія Лебер. Восени підпільники ОУН допомогли йому врятувати з бережанського гетто брата Дзюнка Лебера. Обидва вони діставали ліки та медичне обладнання. А згодом перейшли до школи УПА, що функціонувала на хутірці Корсові. Багатьом повстанцям вони врятували життя. Розповідають, що їм пощастило перейти на Захід.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРОВоду ОУН ПРО ЗАГИБЕЛЬ І УВ'ЯЗНЕННЯ ЧІЛЬНИХ ПРОВІДНИКІВ КРАЮ (1944-1953 рр.)

**Григорій Батринчук,
крайовий господарчий, пс. “Кий”,
“Захар”**

Народився 12 червня 1914 р. у с. Озеряни Борщівського повіту Тернопільського воєводства. До лав ОУН вступив 1938 р. і з того часу віддано працював у революційних лавах, виконуючи доручення організації.

1943 р. перейшов у підпілля й очолив окружну господарчу референтуру. З червня 1944 р. у часі найсильнішого натиску більшовицьких фронтів і поліційних сил на революційне підпілля тимчасово керував Чортківською округою.

У лютому 1945 р. перейшов до складу крайової господарчої референтури. На новому посту не встиг однак розгорнути планової роботи. 10 березня 1945 р. загинув у с. Капустинці Чортківського району, заскочений переважаючими більшовицькими силами.

В особі Батринчука “Захара” ОУН втратила ідейного і відданого великій справі працівника, життєрадісного і непохитного борця за УССД⁵⁵.

Крайовий провід ОУН на Поділлі.
Постій, березень 1945 р.

**Михайло Хома,
кадровий підпільник-революціонер,
організатор повстанських загонів у
Бережанському повіті,
пс. “Старий”, “Обух”, “Довбуш”**

Народився 1911 р. на хуторі Фурдія біля с. Литвинів Підгаєцького повіту. Член

ОУН. Навчався у гімназії. Служив у польському війську. За революційну діяльність арештовувався польською владою. Політв'язень польської тюрми у Березі Каргузькій.

Там захворів на туберкульоз і цією хворобою страждав до останніх днів свого життя. Переслідувався НКВС у 1939-1944 рр. та гестапо у 1941-1944 рр. Під час німецької окупації працював у військовій референтурі Бережанської округи. Докладав зусиль у структурі військових вишколів молоді та організації відділів УПА.

Улітку 1945 р. брав участь у рейді куреня УПА на терени Станиславівщини. В боях у селі Петрилів Товмацького р-ну дістав важке поранення в груди.

Загинув у Страсну середу 1946 р. у с. Котів Бережанського р-ну. Місце поховання невідоме⁵⁶.

**Володимир Якубовський,
шеф штабу Третьої Військової
Округи “Лисоня”, пс. “Бондаренко”,
“Старий”**

Народився 1915 р. у с. Залізці Зборівського повіту Тернопільського воєводства. Вчився в польській кадетській школі у Варшаві, яку закінчив зі ступенем підхорунжого. Потім навчався у летунській школі. У ранзі підпоручника направлений до летунського полку у Львові. Але зі служби був усунутий за відмову змінити на вимогу командування українське походження.

Активну участь у визвольній боротьбі ОУН і УПА почав під час німецької окупації. На початку 1942 р. – член проводу ОУН Збаразького повіту. З 1943 р. – окружний військовий референт Бережанської округи. З січня 1944 р. – член штабу Третьої Військової Округи УПА “Лисоня”.

У лютому 1943 р. керував вишколом кадрів підстаршинської школи цієї округи, які після закінчення очолили кілька сотень УПА і вели активні бої з ворогом.

Упродовж 1944 р. сл.п. “Бандаренко” вів бої з німецькими і більшовиць-

кими окупантами й, крім шефа штабу Округи, командував "тактичним" ку-ренем УПА. У золоту книгу історії визвольної боротьби українського народу назавжди увійдуть переможні бої під керівництвом "Бондаренка" біля с. Слав'ятин Підгаєцького, с. Поручин Бережанського, с. Лопушна Почаївського, хут. Альбанівка Зборівського районів.

17 червня 1947 р. Володимир Якубовський квартирував у криївці біля с. Вівся Козівського р-ну. З ним перебували Михайло Кріль, пс. "Рись" – окружний референт Служби безпеки, Станіслав Кикіш, пс. "Остап" – надрайонний референт СБ і Федір Бернатович, пс. "Ліщина" – бойовик СБ.

Коли стійковий повідомив, що у їхньому напрямку наближаються більшовики, повстанці залишили криївку і прийняли нерівний бій. Сл.п. "Бондаренко" відходив до села, а друзі, прикриваючи його відступ, усі загинули. "Бондаренко" наткнувся на ворожу розстрільну. Не маючи більше набоїв, застрелився з пістоля.

Тіло загиблого "Бондаренка" гебісти привезли до райцентру Залозець для ідентифікації. Після цього арештували його матір, сестер і заслали в Сибір. Наречену Ярославу тортували й розстріляли.

Мати повернулася з Сибіру виснаженою і через кілька місяців померла⁵⁷.

Про командира "Бондаренка" крайовий провід ОУН "Поділля" у некролозі відзначив наступне: "Повстанці знали його як ідейну і товариську людину, який у найскрутніші хвилини усміхався. Пам'ять про славного командира УПА вічно житиме у революційному середовищі. Вона кликатиме нас до нових перемог для здобуття української держави.

Вічна пам'ять

Героєві української національної революції!"

Крайовий провід ОУН на Поділлі.
Командувач УПА групи "Лисоня".
Постій, серпень 1948 р.⁵⁸

**Мирослав Вовк,
референт Служби безпеки
Подільського краю,
пс. "Єфрем", "Корнило"**

Народився 2 січня 1920 р. у м. Босковіще біля Брно у Чехії. Закінчив гімназію "рідної школи" у Тернополі і далі навчався на правничому факультеті вищої школи. Член ОУН. 20 березня 1939 р. арештовувався польською поліцією.

3 червня 1944 р. – референт Служби безпеки при обласному проводі ОУН Дрогобиччини. У липні 1945 р. заступив на пост провідника СБ Подільського краю після загибелі референта "Максима".

28 червня 1947 р. провідник "Єфрем" зі своїми бойовиками "Хорунжим" і "Пластуном" квартирували в очеретах над річкою Стрипа.

Уночі 29 червня розвідка доповіла йому, що у найближчі села – Богатківці, Ішків, Денісів підїхало багато більшовицьких військ. "Єфрем" наказав повідомити друзів "Голенка", "Шпака", "Сірка", "Альошу", "Качура", щоб змінили місце постою й перейшли у густіші очерети. До них приєдналися прибулі повстанці "Супрун" і "Сокіл", які підтвердили, що у селах багато більшовицьких військ.

30 червня близько 8 години ранку гарнізонники річкою на трьох човнах і з суші почали наступ на місце постою друзів. Повстанці кинулись на пробій до ішківського лісу, але побачили від лісу довгу фалангу карателів. Тоді повернулися знову в очерети й, плутаючи сліди, розбіглися.

Емдебісти відкрили по очеретах ураганний кулеметний вогонь. Не маючи змоги відстрілюватись, усі вищезгадані повстанці загинули. Пощастило вирватись з оточення тільки другові "Сіркові". Він бачив, як упав убитим провідник "Єфрем", дострелився важко поранений у груди стрілець "Пластун" і з ним "Колос", та погинули усі решта повстанців, які знаходились в очеретах, і доповів про обставини загибелі крайовому проводу ОУН⁵⁹.

Після смерті "Єфрема" 29 червня 1947 р. його пост обійняв Володимир Миколишин, пс. "Титар".

**Іван Шанайда,
крайовий провідник ОУН,
пс. “Данило”, “Нестор”, “Ярослав”**

27 березня 1946 р. у лісовій криївці, оточеній енкаведистами, загинув довголітній підпільник-революціонер і провідник ОУН Іван Шанайда з дружиною Юстиною.

Іван Шанайда народився 6 січня 1915 р. у селянській родині в с. Криве. Після закінчення школи батько віддав його вчитися на дяка й регента церковного хору. Талановитий юнак швидко опанував науку й незабаром прославив рідне село піснями на весь Бережанський повіт.

1934 р. молодий хлопець вступив до юнацтва ОУН і назавжди пов'язав своє життя з визвольною боротьбою за Українську Самостійну Соборну Державу. Польська поліція почала переслідувати його, і він у 1938-1939 рр. перейшов на нелегальне становище.

З приходом більшовиків очолив ОУН Скалатщини (1940-1941 рр.).

У 1940 р. вступив до Бережанської педагогічної школи, але не закінчив її, бо енкаведисти намагались заарештувати його, і він знову законспірувався.

Під час німецької окупації Шанайда займав пост обласного провідника ОУН (1941-1945 рр.). Після загибелі друга Юліана Гуляка (крайового організаційного референта ОУН), обійняв пост провідника ОУН Подільського краю, куди входила Тернопільщина, крім північних районів, та західні райони Кам'янець-Подільської області. Будучи провідником, зарекомендував себе умілим і здібним організатором підпілля та збройної боротьби.

Напередодні загибелі провідник Іван Шанайда з повстанцями заквартирував у криївці на подвір'ї підпільника Андрія Гуні. З ним були його друзі – “Крига”, Степан Федорів, Андрій Гуня і бойовики “Сокил” та “Кармелюк” зі Служби безпеки. Тут же мешкала його дружина Юстина, яка ділила з чоловіком усю тяжкість підпільної боротьби.

Ця криївка була добре законспірована, і більшовики про її розташування не здогадувались. Але вони вирішили схопити підпільника Андрія Гуню, про якого дізнались, що він повернувся на рідні терени, й організували засідку на його квартирі. Повстанці, занепокоєні, що з хати уже другу добу ніхто не подає ознак життя, вирішили самі відкрити криївку й дізнатися про стан справ.

Андрій Гуня пішов до хати з відбеченою гранатою, побачив там енкаведистів і кинув її до середини, убивши одного, а іншого поранив. Третій вискочив через вікно й побіг у гарнізон.

Повстанці вирішили негайно покинути криївку й перенести хворого провідника до лісового сховища. Останніми роками “Данило” важко хворів на ноги й не міг ходити, далися взнаки роки підпільних поневірянь.

Провідника взяли на носилки лікар “Крига” і Степан Федорів, за ними йшла дружина Юстина. Годину перед тим випав сніг. Щоб не залишати слідів, пішли потоком по воді, дійшли майже до лісу й зникли у хащах. Енкаведисти кинулись навздогін і по слідах таки виявили криївку.

На вимогу здатися Іван Шанайда з дружиною Юстиною пострілялися. Тіла їхні енкаведисти забрали до району. Повстанське подружжя мало донечку Богдану, яка народилася 28 лютого 1943 р. Її переховували родичі, близькі і знайомі Шанайдів. На жаль, через різні важкі обставини, голод і холод, відсутність батьків дитина померла у березні 1947 р. Поховали її на місцевому цвинтарі.

**Вічна
пам'ять
і слава
подружжю**

**Іванові та Юстині Шанайдам –
героям національно-визвольної
боротьби за Українську
Самостійну Соборну Державу!
Вічна пам'ять їхній доні Богдані,
яка передчасно померла
у добу Визвольних Змагань!**

Іван Кренціль,
районний провідник ОУН,
пс. “Кий”

10 жовтня 1946 р. у криївці, оточеній гебістами біля с. Хоростець, загинуло двоє друзів-повстанців. Іван Кренціль 1914 р.н., член ОУН з 1936 р., до 1936 р. займав пост кущового організатора. У 1939-1941 рр. працював підрайонним провідником Бережанщини, а потім Зборівщини під пс. “Кий”, “Меч”, “Максим”. З 1943 р. – районний провідник. На цьому посту працював до дня загибелі.

З Іваном Кренцілем загинув Микола Андрусишин 1924 р.н., пс. “Орел”, дивізійник. Служив в охороні шефа штабу Військової Округи УПА Якубовського, пс. “Бондаренко”. З початку 1945 р. працював з провідником Іваном Кренцілем. Відстрілюючись, герої убили капітана і сержанта МДБ й пострілами з пістолетів обірвали собі життя⁶⁰.

Поет Володимир Вихрущ присвятив Іванові Кренцілю вірш:

Йому був кріс так до лица,
І ніч ховала від підлоти.
Повстанець “Кий” із Хоростця
Був громом помсти для босоти.
Боївку він крізь лева вів,
Чужа орда наш край топтала.
Плавуча... Плинна... Хоробрів...
Боївка на смерть тут стояла!
В криївці вогник вже погас,
Гранати мов метеорити.
- Відстрілюйся, друже, треба час,
Щоб все записане спалити...
За землю зранену свою
Стояти мужньо – він засвоїв.
В нерівному він впав бою,
Коли не стало вже набоїв.
А куля ворога сліпа
Косила молодечі долі.
Повстанець “Кий” – герой УПА
У битві впав за світло волі.

Осип Безпалько,
крайовий провідник ОУН,
пс. “Остап”, “Андрій”,
“Задорожний”

Народився у с. Теляче (за советських часів Мирне) Підгаєцького повіту. За під-

пільну діяльність на користь ОУН арештовувався польською владою.

З приходом більшовицької влади у 1939-1941 рр. відійшов на Захід. 1940 року повернувся як окружний керівник ОУН.

З початком німецько-советської війни у складі Похідної групи працював на Кіровоградщині, Чернігівщині та Уманьщині. Був поранений.

З 1943 р. член крайового проводу ОУН Південно-Східних Українських Земель (ПСУЗ).

Після загибелі крайового провідника ОУН “Поділля” Івана Шанайди, пс. “Данило” заступив його на посту.

Застрелився 3 серпня 1947 р. у криївці, оточеній емдебістами, у с. Залізці Зборівського району⁶¹.

Ярослав Старух,
провідник ОУН Закерзонського
краю, пс. “Стяг”, “Ярлан”, “Стояр”

17 вересня 1947 р. у штабному бункері ОУН Закерзонського краю (Польща), що знаходився в районі с. Монастир, повіт Любачів, після довготривалої облоги польських комуністичних військ загинув крайовий провідник ОУН вищезгаданого краю Ярослав Старух, пс. “Стяг”, “Ярлан”, “Стояр”, “Синій” (поштовий індекс “2”, “1001”).

Ярослав Старух був одним із славетних провідників визвольної боротьби ОУН, УПА, щирий друг Головнокомандувача УПА, генерал-хорунжого Тараса Чупринки, з буремних юнацьких років. Він загинув тоді, коли комуністична Польща уже двічі виселила українців з автохтонних прадідівських земель, і відділи УПА, втративши національну базу підтримки визвольного руху, змушені були одні перейти на Карпатські терени Західної України, інші проривалися рейдом до Західної Німеччини.

Ярослав Старух залишився на матірних землях продовжувати боротьбу. Врог старанно прочісував терени краю, шукаючи за провідником. Коли лазутчики донесли приблизне розташування його бункера, – оточили ліс збройними силами та обгородили колючим дротом.

У бункері Ярослава Старуха знаходився великий архів 6-ї Військової Округи УПА і Закерзонського краю ОУН. Йому підпорядковувались 24 Теренові проводи і тисячі вояків УПА героїчного Закерзоння.

Оточивши бункер, польські карателі вимагали від Ярослава Старуха здатися на їхню милість. Але у відповідь над вершинами лемківських Карпат пролунало кілька потужних вибухів.

Бункер був замінований, і славної пам'яті Ярослав Старух використав свій останній шанс у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу, дорого заплативши за своє життя.

З провідником загинули троє його друзів: "Ігор" (секретар-друкар), "Чорноморець" (посада невідома) і стрілець охорони "Змійко".

На жаль, нам невідоме місце поховання праху славетного Героя. Сьогодні лише думкою летимо на його уявну могилу, складаємо на ній живі квіти пам'яті й карбуємо для прийдешніх поколінь героїчний життєвий літопис провідника "Стяга".

Народився Ярослав Старух 17 листопада 1910 р. у с. Золота Слобода Бережанського повіту, нині Козівського р-ну Тернопільської обл., у родині відомих громадсько-політичних діячів часів панування на наших землях Австро-Угорської імперії. Його дід Михайло Старух (нар. у с. Бережниця Вижня на Лемківщині, нині Польща) за активну участь у захисті поневолених селянських мас був обраний народом депутатом до Першого галицького сейму 1861 р. (Бачимо його на світлині серед видатних діячів і політиків того часу).

Батько Ярослава Тимотей одружився з дочкою золотослобідського економа Ганною Топольницькою. Він прожив у селі шістнадцять років і потім переїхав до Бережан. Цей період його життя був найбільш насиченим політичною боротьбою за права українців в умовах імперії Габсбургів. У 1907-1918 рр. Тимотей Старух – посол австрійського парламенту, від 1907 р. водночас і галицького сейму.

Під час Першої світової війни російські окупаційні власті вивезли Тимотея Старуха до Сибіру. Повертаючись з полону, 1917 р. Старух у Києві був учасником військового з'їзду, скликаного Центральною Радою, де виступив з полум'яною промовою про необхідність негайного проголошення суверенної української держави. Під час створення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) діяч активно працював комісаром Бережанщини та був учасником Української Національної Ради в Станиславові – парламенту ЗУНР. 1919 р. Тимотей Старух брав участь у роботі Трудового Конгресу, скликаного урядом Директорії. Останні роки Старуха-батька затьмарилися польським ув'язненням, після якого він невдовзі помер у 1923 р., проживши 63 роки.

Син Ярослав Старух успадкував від діда і батька дух української непокори й пішов їхнім шляхом боротьби. Навчаючись у Бережанській гімназії, організував юнацтво ОУН. 16 квітня 1929 р. з друзями Володимиром Рижевським та Михайлом Ставничим був заарештований польською поліцією. Невдовзі його відпустили і він з новітньою силою поринув у вир визвольного руху. Водночас навчався на правничому факультеті Львівського університету.

У 1934-1935 рр. польські власті кинули молодого революціонера до жахливої в'язниці Берези Картузької.

Від 1935 р. Ярослав – референт ремісництва при Крайовій ексекутиві ОУН. А з 1935 по 1937 рр. заступник крайового провідника Північно-Західних Українських Земель (ПЗУЗ) і політичний референт.

Слід пояснити, що до 1935 р. існувала тільки одна Крайова ексекутива під назвою "КЕ на ЗУЗ", хоча на Віденському конгресі ОУН 1929 р. було прийнято рішення про створення двох ексекутив на матірних землях. Але на той час не було стільки кадрів, щоб опанувати Волинь.

Завдячуючи Ярославові Старуху і його друзям, на Волині зорганізовано другий після Галичини провідний осередок ОУН. Там же на Волині у ці роки патріоти створили бойовий відділ "Вовків" під орудою Василя Сидора, майбутнього військового

командира УПА. 22 бойовики загону “Вовків” здійснювали нальоти на маєтки польських окупантів і їх по праву можна називати передвісниками легендарної УПА.

Працюючи на Волині, Ярослав через структури ОУН розповсюджував націоналістичний часопис “Нове село” і додаток до нього “Молоде село”, до якого мав пряме відношення як член редакції.

У серпні 1937 р. Ярослава Старуха і Микола Коса, провідника КЕ на ПЗУЗ, польська влада на судовому процесі у Рівному засудила на 13 років ув'язнення, а Якова Бусела, організаційного референта – на 12 років, звідки вони визволилися у 1939 р. в перші дні Другої світової війни.

У роки війни Ярослав Старух перебував у вирі політичних подій. З 1940 р. – учасник Революційного проводу ОУН під керівництвом Степана Бандери. 30 червня 1941 р. з проголошенням відновлення Української Держави на західноукраїнських землях стає членом Державного Правління, тобто уряду новопроголошеної держави, заступником його Голови Правління у справах пропаганди.

1942 р. Старуха арештувало гестапо й жорстоко катувало. Він двічі здійснював спробу покінчити життя самогубством у камері. У вересні 1943 р. заходами підпільної Служби безпеки під керівництвом Костя Цмоця, пс. “Модест” Старуха звільнили з в'язниці на Лонцького у Львові.

Ярославові Старуху належить заслуга у створенні 1944 року у Підкарпатті підпільної радіостанції “Вільна Україна” під кодовою назвою “Афродіта”, яка на різних мовах світу зголошувала ідеї, за які бореться Українська Повстанська Армія.

“Стяг” майстерно володів пером. У роки німецької окупації він майже закінчив “Історію України” для ідеологічного вишколу підпільників ОУН. Один примірник її зберігається у США. 1946 р. написав працю “Упир фашизму”. Цього ж року опублікував полум'яний виступ, присвячений Святу Героїв (додається).

Навесні 1945 р. Головнокомандуючий УПА Роман Шухевич призначив Ярослава Старуха на пост провідника ОУН Закерзонського краю. На цій посаді “Стяг” як провідник створив міцну й розгалужену систему

осередків ОУН, які справно працювали, що й вороги оцінювали його як талановитого провідника. За висловом одного з них, “Стяг” створив “державу в державі”.

За бойові заслуги у боротьбі з іноземними поневолювачами нагороджений у 1946 р. Золотим Хрестом Заслуги УПА.

Збройне підпілля у знак пам'яті славетного побратима назвало його ім'ям друкарню крайового проводу ОУН “Поділля”, яка діяла з 1949 по 1951 р. у містечку Товсте Заліщицького р-ну на Тернопільщині. А вдячні нащадки увіковічили його у бронзовому монументі, який спорудили у його рідній Золотій Слободі (автор Іван Сонсядло) й освятили у 1997 р.⁶²

Вічна пам'ять
родині патріотів-революціонерів
Михайлові і Тимотееві Старухам.
Вічна слава їх синові Ярославі,
який став прапором
національно-визвольної боротьби
ОУН, УПА під псевдо “Стяг”.

Петро Федорів,
референт Служби безпеки ОУН
Закерзонського краю,
пс. “Дальнич”

11 квітня 1950 р. польські власті розстріляли у варшавській тюрмі провідного діяча визвольної боротьби ОУН, УПА на території Закерзоння Петра Федоріва, пс. “Дальнич”.

Народився Петро Федорів 20 листопада 1910 р. у патріотичній робітничо-селянській родині у с. Криве Бережанського п-ту нині Козівського р-ну. Батько працював на залізниці. Мати вела невелике сільське господарство.

Після закінчення школи навчався у Бережанській гімназії. 1929 р. вступив на юридичний факультет Львівського університету.

У Львові брав активну участь у політичному житті студентства. Часто виконував кур'єрські функції Проводу ОУН під псевдо “Г'єр” і “Сівко”. Тричі (1931, 1934, 1938 рр.) арештовувався польською поліцією за революційно-підпільну діяльність.

З початком Другої світової війни (1939-1941 рр.) перебував у Кракові, лі-

кувався у Криниці й провадив організаційну працю на Лемківщині, згодом у референтурі СБ на Українських Окраїнних Землях у Генеральному Губернаторстві.

З початком німецько-радянської війни Петро Федорів у складі Північної похідної групи ОУН працював на Київщині. У вересні 1941 р. арештований німецькою поліцією у м. Васильків і звідти відправлений до Львова. Тут за допомогою друзів з підпілля утік з тюрми й відтоді повністю віддав себе визвольній боротьбі. На становищі підпільника-революціонера “Дальнич” здобув високу кваліфікацію в галузі діяльності Служби безпеки.

У 1945 р. на нараді провідного активу ОУН у с. Бишки призначений референтом Служби безпеки Закерзонського краю (Лемківщина, Посяння, Холмщина, Підляшшя). Про нього тепло і щиро відгукується провідний діяч ОУН на Закерзонні Василь Галаса, пс. “Орлан”: “Він удосконалив організаційну структуру Служби безпеки, провів ряд вишколів з окружними, надрайонними, районними референтами своєї служби, розробив методичні оперативні вказівки для діяльності в трьох площинах, як розвідка, контррозвідка і слідство. Реорганізована і вишколена “Дальничем” Служба безпеки працювала у двох відгалуженнях: підпільній мережі та відділах УПА. Ми з ним зустрілися у 1946 р. під час інспекторської перевірки ним роботи СБ в Перемишльсько-Лемківській окрузі”.

“Дальнич”, за допомогою своєї розвідувальної системи, вийшов на контакт із західними дипломатичними представниками, намагаючись зацікавити світ проблемами української національно-визвольної боротьби та захистити українців від виселенських акцій, які застосовувала Польща проти корінного українства т.зв. Закерзонського краю.

У лютому 1946 р. П. Федорів за посередництвом зв'язкової Галини Лебедович, пс. “Звенислава”, вперше передав до американського аташе у Варшаві організаційні матеріали та літературу. Потім ще три рази поповнював ці матеріали для зацікавлених працівників американсько-

го посольства – заступника військового аташе підполковника Джейса Франка і працівника посольства М. Русселя. Про ці факти пишуть у книзі “Дорога в нікуди” польські комуністичні публіцисти А. Щесняк і В. Шота.

Завдячуючи інформаційним заходам “Дальнич”, в бібліотеці Парламенту США нині знаходиться низка матеріалів, які стали доступними для публікацій на сторінках Літопису УПА. Серед них про бойові дії куреня УПА “Сірі вовки” під командуванням “Бистрого” на території південних районів Тернопільщини та інші матеріали.

“Дальнич” забезпечував необхідною розвідувальною інформацією рейдуючі відділи УПА на території Польщі і Чехословаччини. Він же організував охорону українсько-польських делегацій на переговорному процесі Юрія Лопатинського і представника польського еміграційного уряду в Лондоні Маркіяна Голембйовського на Томашівщині.

У результаті тодішніх спільних переговорів дійшло до певного стану українсько-польського замирення та початку спільної військової операції відділів УПА і польської Армії Крайової (АК) на польсько-більшовицький гарнізон у м. Грубешув у квітні 1946 р., де визволено українських політ'язнів.

Петро Федорів змонтував на території Польщі велику мережу пунктів зв'язку між центральним керівництвом ОУН в Україні та керівним осередком УГВР і ЗЧОУН за кордоном. Для цієї мети легалізував з підробленими паспортами українських дівчат – відданих підпільниць ОУН.

“Дальнич” був безмежно відданий справі визволення України, гідним подиву патріотом, винахідливим у забезпеченні ряду успіхів у справах визвольної боротьби.

Польські власті заарештували його 16 вересня 1947 р. під час квартирування на терені колишнього Белзького повіту, тепер Томашув Любельського. Цього дня він перебував у криївці місцевого провідника “Кармелюка”, що на полях між селами Річиця і Жерники.

В оточеній криївці загинули повстанці “Кармелюк”, “Щигель” і “Смолій”. “Дальнич”, зв’язкова Галина Лебедович, пс. “Звенислава” та “Крет” знепритомніли від газової гранати і їх взяли живими.

Після слідства, яке тривало понад два роки, “Звениславу” засудили на 15 років тюрми, “Дальнича” до розстрілу.

Польська поліція восени 1947 р. арештувала також дружину Петра Федоріва – Теофілу-Ірину Бзову, яка мешкала в с. Оструді Ольштинського воєводства (нар. у с. Носів Підгаєцького п-ту, повінчалась у Львові 1942 р.). Військовий трибунал засудив її на 10 років тюрми. Після звільнення виїхала до Канади. Матір Теодору та сестру Софію більшовики вивезли в Сибір.

**Вічна пам'ять і слава
незламному референту
Служби безпеки ОУН
Закерзонського краю
Петрові Федоріву, пс. “Дальнич”,
який віддав своє життя
за свободу і незалежність України!
Честь його близькій і далекій
родині, яка постраждала
за Україну!**

**Осип Дяків,
заступник Голови УГВР,
член Проводу ОУН, провідник ОУН
Львівського краю, пс. “Горновий”,
“Артем”, “А. Осипенко”,
“О. Гончарук”**

28 листопада 1950 р. героїчною смертю загинув славної пам’яті Осип Дяків, пс. “Горновий”, “Артем”, “А. Осипенко”, “О. Гончарук” – заступник Голови Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради, член Проводу ОУН, крайовий провідник ОУН Львівського краю, сотник-політвиховник УПА.

Провідник упав у криївці, оточеній емдебістами у лісі північніше с. Великополе Яворівського р-ну Львівської обл. (до війни повіт Городок Ягайлонський).

Разом з Осипом Дяківим загинули: Микола Мошанчук, пс. “Бор”, керівник Львівського окружного проводу ОУН,

1921 р.н., с. Підліски Ходорівського р-ну Дрогобицької обл.; Петро Шатинський, пс. “Крук”, референт пропаганди Львівського окружного проводу ОУН, 1920 р.н., с. Ляцьке Добромільського р-ну Дрогобицької обл.; бойовики “Горнового” – Павло Леус, пс. “Орест”, 1922 р.н., с. Коровичі Любачівського п-ту (Польща); Петро (прізвище не ідентифіковане), с. Бринці Церковні Ходорівського р-ну Дрогобицької обл. та “Вибух” (прізвище не ідентифіковане), кущовий провідник, приблизно 1921 р.н., Миколаївського р-ну Дрогобицької обл.

Світлої пам’яті Осип Дяків народився 21 червня 1921 р. у с. Олесин Бережанського п-ту нині Козівського р-ну на Тернопільщині у родині селянина-рільника. Його батько Василь Дяків воював у Третій Бережанській бригаді Української Галицької Армії під час Визвольних Змагань у 1918-1920 рр., розділивши з нею усі важкі походи і поневіряння на теренах Великої України.

Осип Дяків ріс надзвичайно розумним і допитливим хлопчиною. У п’ять років самотужки навчився читати. 1939 р. закінчив з відзнакою Бережанську гімназію. Змалку володів організаційними здібностями. За це його любили та поважали однолітки й старші люди. З тринадцяти років активно працював у юнацтві ОУН. Мав нахил до писання літературних творів з патріотичної тематики.

1940 р. вступив на факультет української мови та літератури Львівського університету, де продовжував підпільну революційну діяльність серед молоді міста. 26 вересня 1940 р. арештований НКВС. Після допитів відправили на початку німецько-радянської війни до бердичівської в’язниці, звідки він збігом щасливих обставин вирвався живим⁶³.

28 липня 1941 р. патріот повернувся до рідного дому й поринув у вир підпільної діяльності ОУН, незважаючи на підірване здоров’я. Він чесно і жертвовно виконував усі покладені на нього функції аж до героїчного закінчення свого життя.

У 1941 р. Провід ОУН призначив Осипа Дяківа членом окружного осередку пропа-

ганди на Бережанщині. У 1943-1944 рр. він став членом крайового проводу юнацтва ОУН на Західно-Українських Землях (ЗУЗ) та членом редколегії журналу "Юнак" і редактором підпільного часопису "Вісті" під псевдо "Юритів".

У 1945-1948 рр. Осип Дяків "Горновий" – член Головного осередку пропаганди при Проводі ОУН, редактор багатьох підпільних журналів, листівок, звернень. У 1948 р. – крайовий провідник ОУН Львівського краю. З 1949 р. член Проводу ОУН на ЗУЗ, а з кінця 1950 р. – член УГВР та заступник Голови Генерального Секретаріату УГВР.

Своєю активною підпільною діяльністю Осип Дяків зробив величезний внесок у справу боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Як трибун-журналіст збагатив українську визвольну публіцистику серією визначних творів. Водночас ніколи не покидав навчання. Не маючи змоги закінчити Львівський університет, у 1941 р. вступив на заочне навчання до Українського технічно-господарського інституту в Подебрадах (Чехія) на факультет журналістики й економіки.

Його ідеологічно-політичні праці стали першорядною зброєю у боротьбі з московським більшовизмом. У надзвичайно небуденних умовах у повстанських бункерах і криївках, у голоді й холоді, без відповідної бібліотечної літератури "Горновий", без сумніву, навіть сьогодні перевищує рівень національної публіцистики.

У статті "Перспективи нашої боротьби", написаній у 1946 р., він наголошував: "Грубо помиляються всі ті, що кажуть, що ми програємо. Ні, ніколи. Ми взагалі програти не можемо, якщо наша боротьба буде і далі такою героїчною. Ми могли б програти нашу гру і остаточно скомпрометувати ідею України тільки тоді, якщо б ми скапітулювали".

У публікації "УПА – носій ідей визволення і дружби народів", надрукованій в органі УГВР "Самостійність" 1946 р., "Горновий" стверджує, що УПА не є носієм стихійного опору, а навпаки, визвольно-революційним рухом з яскраво

вираженим ідейно-політичним забарвленням.

Дуже чітко висловився "Горновий" про роль ОУН у справі творення і розбудови УПА, написавши: "Відверта позиція ОУН щодо німецьких окупантів стала фундаментальною основою боротьби УПА з гітлеризмом".

Повстанський теоретик-публіцист у статті "СССР – країна найжорстокішого гноблення народів і визиску працюючих" (1949 р.) чітко охарактеризував систему влади у советській тюрмі народів і підкреслював, що Україна ніколи не була самостійною державою, що політичним і господарським життям керує в Україні червона Москва. "Росія – це метрополія, а російський народ – панівна нація".

Дуже актуальною навіть із позицій нинішніх дій є стаття "Горнового" під назвою "Наше ставлення до російського народу", в якій між іншим зауважує, що російський імперіалізм мобілізував проти українського національно-визвольного руху "сотні тисяч гайдуків і прибічників більшовизму (переважну частину яких становлять росіяни). (...) Треба пам'ятати, що російський народ віками привчався і сьогодні привчається до гноблення інших народів (...). Про вкоріненість (російського) імперіалізму нам треба пам'ятати не тільки сьогодні, коли ми боролися проти російського імперіалізму, але й тоді, коли цей імперіалізм буде знищений. Бо тоді ще довго грозитиме небезпека повороту імперіалізму серед російського народу".

За революційну діяльність Провід ОУН, УГВР нагородили "Горнового" двома найвищими нагородами – Золотим і Срібним Хрестами Заслуги. Його революційні помисли і діла назавжди залишаться у серцях вдячних поколінь.

Останній лист Осипа Дяківа до батька у Німеччину 1948 р.

Батько Осипа Василь Дяків з наближенням червоної армії, передбачуючи переслідування з боку советської влади, переїхав до Німеччини з надією на скоре повернення додому.

З Осипом він більше не бачився. За кордоном згодом опублікував спогади про сина та щирий синівський лист, який цитуємо нижче:

“Дорогі!

Не знаю, яка доля Вас зустріла. Різні вістки доходили до мене та скільки в цьому правди, певности і точности, годі сказати. Та хочеться вірити, що Ви добилися щасливо і що живете. Тому користаю з нагоди, щоб дещо написати Вам про себе. Бажалося б написати багато, багато про все і все, так по рідному і близькому, але доля записки непевна, і тим самим треба обмежуватись. Я був би щасливий, коли б Ви хоч це отримали.

Я, як Ви зрештою знаєте, цілий поглинув у вирі боротьби. Боротьба в нас зараз набрала таких розмірів, що Вам і уявити годі, хоч ця боротьба і Вам не чужа. Народ наш стоїть на такому рівні боротьби, ставить такий героїський і організований опір, що насправду велика честь належати до такого сьогодні народу. Боротьба, яка зараз у нас ведеться, – найгероїчніша і найсвітліша в нашій історії. Як така вона перейде до історії всесвітньої.

Зараз йде шалена нагінка, щоб загнати селян у колгоспи. Ворог вдається до найдикіших прийомів в тому напрямі, та успіху не має. Голод 1946/47 р. на СУЗ, валки голодуючих братів зі східних областей, що масово дійшли в ц. р., наглядно показали, що несуть колгоспи, і зміцнили народну волю до боротьби. 21-25 жовтня 1947 р. відбувся величезний вивіз в Сибір.

Взагалі терор окупанта не до порівняння з тим, що Ви знаєте з першої большевицької окупації. Попалені села, маса арештованих, засланих, помордованих. Багато з наших близьких і знайомих вже не живе сьогодні; згинули чи в безпосередній боротьбі, чи закатовані ворогом.

Із записки, яку я цього місяця отримав від О. (він також в підпіллі), я довідався, що мати є даліше вдома і не вивезена минулим вивозом в Сибір. На місці також тітка і всі стрийки. Помер тільки стрийко Микола. Мій друг Василь живе,

оженився (недавно я бачився з ним і жінкою), а Славко, як може Ви чули, загинув від гітлерівської кулі в переході фронту. Живе також Ілько. По-героїськи згинув Микольо. Тут міг би Вам подати багато та труднощі конспірації не дозволяють.

Дорогі! Як хотів би я, щоб ця записка дійшла до Вас, щоб Ви почули голос з рідного краю. Дорогий Батьку, Сестро і Осипе (Осипові ще б хотів написати, що його брат помер на заслання, а брат все живе). Я весь час думав, як би то до Вас написати, і хоч би це тепер вдалося, коли трапилася нагода. Ще більше бажалося б довідатися дещо про Вас, та це очевидно важче.

Бажаю Вам, мої дорогі, щастя, здоров'я, а головне, скорого побачення.

Ваш Осип”.

Повідомлення ОУН “Згинув героїською смертю сл. п. друг Осип Дяків – “Горновий”

УКРАЇНСЬКА ГОЛОВНА ВИЗВОЛЬНА РАДА, ПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ І ГОЛОВНЕ КОМАНДУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ подають до відома кадрів українського національно-визвольного руху та українського народу сумну і болючу вістку: 28 листопада 1950 р. у лісі біля с. Великополе на Львівщині загинув героїською смертю у боротьбі проти російсько-большевицьких окупантів,

ЗАСТУПНИК ГОЛОВИ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ УГВР, ЧЛЕН ПРОВІДУ ОУН І КРАЙОВИЙ ПРОВІДНИК ОУН ЛЬВІВСЬКОГО КРАЮ, СОТНИК-ПОЛІТВІХОВНИК УПА СЛ. П. ДРУГ ОСИП ДЯКІВ-ГОРНОВИЙ (АРТЕМ, А. ОСИПЕНКО, О. ГОНЧАРУК)

Сл. п. друг О. Дяків-Горновий народився 1921 р. в селянській сім'ї в с. Олесин, Козівського р-ну, Тернопільської області.

Вже в юнацьких роках свого життя ясно усвідомив собі всю трагічність підневільного становища українського народу і твердо став на революційний шлях боротьби за визволення України з чужинської неволі.

Будучи учнем середньої школи в місті Бережанах – поступає в ряди Юнацтва ОУН і бере активну участь у всіх ділянках революційної праці з молоддю. За революційну діяльність сл. п. друг О. Дяків був арештований у 1940 р. большевицькими окупантами і тільки внаслідок війни вдалося йому оминути смерті і вийти у липні 1941 р. з Бердичівської тюрми на волю.

Не зважаючи на серйозно підірване в'язницею здоров'я, сл. п. друг О. Дяків раз же після виходу на волю активно включається у революційне життя ОУН і невтомно працює, виконуючи різні функції-завдання аж до кінця свого життя.

У 1941 р. сл. п. друг О. Дяків – член Окружного Осередку Пропаганди на Бережанщині; в 1943-44 рр. – член Крайового Проводу Юнацтва ОУН на УЗ, член редакційної колегії журналу “ЮНАК” і редактор “ВІСТЕЙ” під псевдонімом “ЮРІТІВ”; в 1945-48 рр. – член Головного Осередку Пропаганди при Проводі ОУН, редактор підпільних революційних журналів, видань, листівок, звернень; в 1948 р. – Крайовий Провідник ОУН Львівського Краю; з 1949 р. член Проводу ОУН на Українських Землях, і вкінці в 1950 р. член УГВР і Заступник Голови Генерального Секретаріату УГВР.

Своєю всесторонньою діяльністю сл. п. друг Дяків-Горновий вніс величезний вклад у справу Української Національної Революції, в справу боротьби за визволення українського народу. За це нагороджено його двома найвищими нагородами – Золотим і Срібним Хрестом Заслуги.

Особливу цінність для українського руху мають його ідеологічно-політичні праці і статті, що з'являються першорядною зброєю в боротьбі з большевизмом і які заслужено прославили його ім'я не тільки в Україні, але і широко поза кордонами ССРСР. Сила аргументації ідеологічно-політичних праць сл. п. др. Горнового така правдива, логічна і гостра, що переконує кожну людину доброї волі і переставляє її на бік українського визвольного руху.

В особі сл. п. друга О. Дяківа-Горнового український революційно-визвольний рух втратив не тільки талановитого журналіста, пропагандиста і трибуна ідей Української Революції, глибокорозумного політичного керівника, здібного організатора, виховника і вишкільника, але також любимого друга, людину з чулим і скромним серцем, тверезим вольним характером, життєрадісною бадьорою вдачею.

Величня постать сл. п. друга О. Дяківа-Горнового, його світле ім'я, його революційні думки і діла назавжди лишаться у нашій пам'яті і запалюватимуть наше серця вогнем священної посвяти й додаватимуть сил у дальшій боротьбі за Волю, за Українську Самостійну Соборну Державу.”

Василь Галаса, пс. “Орлан”, нескорений революціонер ОУН

5 жовтня 2002 р. у Києві на 82 році революційного життя і боротьби помер визнаний діяч ОУН і УПА полковник-політвиховник Василь Галаса, пс. “Орлан”.

Народився Василь Галаса 12 листопада 1920 р. у с. Білокерниця Підгаєцького повіту на Тернопільщині. Маючи півтора року, втратив батька, і мати-вдовиця у 1926 р. приїхала до с. Олесин Бережанського повіту, де мешкали її далекі родичі.

З цього села почалися для молодого юнака його революційні і повстанські університети. З ранніх літ познайомився і подружився з Осипом Дяківим, майбутнім публіцистом ОУН. У цьому ж селі закінчив початкову школу. Улітку 1937 р. став членом ОУН під пс. “Назар”. Після кількох років Василя Галасу призначили районним провідником юнацької мережі ОУН.

За націоналістичну діяльність польські власті на початку травня 1939 р. арештували молодого патріота й повезли спочатку до Козови, а потім до Бережан, і лише початок Другої світової війни врятував його від тюремного ув'язнення.

11 листопада 1939 р. Василя Галасу арештували більшовики й кинули до тієї ж бережанської в'язниці, в якій він перебував напередодні розвалу Польщі. За

відсутності фактів енкаведисти відпустили його з в'язниці у червні 1940 р. й наказали через тиждень зголоситися знову до слідчого.

Юнак доповів про це місцевому керівнику ОУН Івану Кульбачинському і той велів піти на прийом, щоб узнати, про що будуть випитувати енкаведисти.

Василя направили на курси завідуючих клубів, а після закінчення курсів прийшли арештовувати, але він зник у підпіллі.

На початку німецько-більшовицької війни Василь Галаса отримав наказ прибути до повітового проводу ОУН у Тернополі та приступити до втілення у життя Акта 30 червня 1941 р.

Керівником місцевої тернопільської адміністрації з перших днів липня до вересня 1941 р. був провідний член ОУН Василь Охримович, пс. "Пилип", обласним організаційним провідником ОУН – Юліан Гуляк, пс. "Токар", окружним провідником Михайло Галаса, пс. "Птах", а після нього Іван Шанайда, пс. "Данило". Повітовим провідником Тернопільщини працював "Шепель", провідницею обласної жіночої мережі ОУН була Емілія Дудар, пс. "Лискавка", дружина Михайла Галаси. Всі вищезгадані друзі Василя Галаси, окрім Емілії Дудар, загинули на бойових чатах у боротьбі з німецькими і більшовицько-московськими окупантами.

Після кількох місяців праці у Тернополі Провід ОУН призначив молодого підпільника повітовим провідником ОУН Тернопільщини. А потім провідником Тернопільської округи, у липні 1942 р. – окружним провідником Чортківської, а на початку 1943 р. – окружним провідником Бережанської округи.

Влітку наказом Проводу ОУН Галаса призначений обласним провідником Перемишльщини (нині Польща). На закордонні у нього в повну силу розгорнувся талант організатора-провідника і пропагандиста національної боротьби. Тут же він написав брошуру під назвою "Українсько-польські взаємини", в якій висвітлив проблеми українсько-польського протистояння.

У травні 1945 р. Василь Галаса одружився з підпільницею Марією Савчин,

пс. "Марічка", родом із с. Задвір'я на Львівщині, яка працювала надрайонною УЧХ Перемишльщини. Відтоді подружжя пройшли разом "тисячі доріг" в умовах збройного підпілля, про які "Марічка" написала в своїх спогадах.

На Закарпатті "Орлан" організував інтенсивну підготовку кадрів, відрядив сотню УПА в Словаччину. Написав кілька пропагандивних листів до чеського і словацького народів. З його участю підготовлено рейд сотень УПА через Чехословаччину до Західної Німеччини у 1947 р.

Восени 1947 р. "Орлан" за наказом Проводу ОУН прийшов на територію УРСР і зазимував у криївці в горах. На початку червня 1948 р. Василеві Галасі доручили пост крайового провідника Північно-Західних Українських Земель (ПЗУЗ), працюючи на якому він зустрівся зі складними проблемами підпільної боротьби ОУН Волині, але вміло з них вийшов. Тут пережив крупні облави, втрату друзів, неймовірні фізичні випробування, які випали на його долю в умовах холодних зим та осінніх негод.

На цьому посту Провід ОУН кооптував Василя Галасу у члени Української Головної Визвольної Ради. Восени 1953 р. провідник Галаса зустрівся з Головним Командиром УПА Василем Куком й отримав від нього наказ перебазуватись на Осередньо-Східні Українські Землі (ОСУЗ) і там очолити підпільний рух ОУН.

У липні 1953 р. Василь Галаса з дружиною "Марічкою" вирушив на терени Хмельницької області з метою очолити підпільний рух у східноподільському краї. На жаль, 10 липня 1953 р. був схоплений агентами МДБ у результаті довготривалої операції більшовицьких каральних служб.

Геністи намагались схилити провідника і його дружину до співпраці. "Марічку" вислали за кордон для налагодження зв'язку із Закардонними Частинами ОУН й там втратили за нею контроль, а Василя Галасу поселили у в'язничу камеру київської тюрми, в якій він перебував до остаточного звільнення в 1960 р. Однак геністи відстежували кожний крок

“Орлана” на волі з надією викрити його контакти із ЗЧОУН.

1991 року Василь Галаса з радістю зустрів Акт проголошення державної незалежності України. Відтоді активно працював над увіковіченням невмирущої слави героїв ОУН, УПА. Зустрічався з молоддю військових частин, шкіл, ветеранами визвольної боротьби.

“Орлан”, без сумніву, був незламним патріотом-революціонером і таким залишився до останніх днів свого життя.

**Вічна слава Героєві Української
Національної Революції!**

Ярослав Старух

У Свято Героїв

Серед гуку стрілів і свисту куль, в розгарі героїчної боротьби, зустрічаємо цьогорічне Свято Героїв.

Навколо нас кипить завзята боротьба, гримлять вибухи снарядів і мін, свищуть кулі, ллється кров, палають вдень і вночі безконечні пожежі... Горять села, горять десятками кілометрів ліси, горить боротьба на життя і смерть великих розмірів. Сьогодні, в половині 1946 року, йде далі на нашій землі безперервна війна з танками, літаками, бомбами й десятками дивізій військ... Кожна наша дорога й стежка скроплена кров'ю, кожний метр нашої землі зритий кулями, оборонними ровами й бункерами; прошитий, поколотий дротами, кожний день заповнений алярмами, облавами, боями, кожний поріг наших хат облитий гарячими сльозами наших матерів, сестер і дружин...

Проклятий ворог-людоїд скаженіє в люті, палить і руйнує наш край, наші села й наші ліси, виганяє наше населення з його відвічної прадідівської землі, виганяє з рідних хат, грабує, нищить, роздягає до останньої сорочки, б'є, знущається, катує і мордує безборонних жінок, дітей, старців. У кожному селі й лісі, по кожному набігові червоної ворожої орди, – білють трупи жертв ворожого людоїдського терору...

Український Народ переживає сьогодні найстрашніше лихоліття ворожої неволі за всі часи своєї тисячолітньої історії. Однак мимо важкого лихоліття небувалої неволі, мимо всієї скаженої люти ворога й його переважаючих сил, – Український Народ не падає духом, не паде в зневіру, не гнеться у невільничій покорі, але зустрічає загарбника на кожному кроці збройною боротьбою! Український Народ знайшов у собі джерело невичерпної сили героїзму і відповів на ворожий терор безмежною силою героїчного опору й героїчної визвольної, революційної боротьби.

Те, що завжди, у всіх народів, усіх часів, було найбільшим героїзмом (бойовий дух, відвага в боротьбі, свідомо посвята крові й життя), сьогодні стало у нас щоденним звичайним явищем. У тім саме найбільший героїзм наших днів, нашої великої, революційної, героїчної доби. Майже кожний молодий чоловік ходить у нас сьогодні зі зброєю, або в рядах УПА, або в рядах самооборонних кущових відділів чи інших збройних одиниць, – зі зброєю встає і лягає, зі зброєю спить, працює, оре в полі, бореться проти ворогів, бо навіть орати і сіяти мусять у нас виходити цілі села дуже часто не вдень, а вночі до місяця, під охороною збройних відділів. І в орачів тоді на плечах кріси. Також жінки і діти – не тільки живуть одною душею й одними думками зі своїми повстанцями-стрільцями, але так само працюють і помагають у боротьбі, так само переносять найважчі труди й небезпеки, так само гинуть по-геройськи від ворожих куль...

Зброя, відвага й хоробрість у боротьбі, безмежна посвята, ризик, кров і смерть – ходять щоденно з нами й поміж нами та стали частим звичайним явищем. Сотні й тисячі революціонерів-борців виконують одчайдушні, неперевершені героїчні чини, б'ються з ворогом до останнього, оточені чи ранені – самі себе вбивають, щоб не датись живим у руки ворога-людоїда. Дуже часто бувають такі незвичайні, прямо неймовірні героїчні подвиги, де кінчається сила всякої людини й починається межа надлюдського!.. Те, що

колись вважалось за незвичайні чини, перед якими усі хилили голови в німому подиві, – сьогодні стало законом нашого життя! Це земля Героїв і геройський козацький народ!

У тому героїзмі – джерело нашої невичерпаної, незнищимої, невмирущої сили! У тій силі запорука нашої перемоги, нашого майбутнього.

Поки в нас цей Героїчний Дух, поки в нас ця таємна міць революції, яка діє силою найбільших вулканів, яка колише океани й суходоли, валить і руйнує гори та старі світи й виносить і будує нові, – поти ми незнищимі, непокоримі й непереможні!

В усіх трудах і небезпеках нашої боротьби, коли перед нами встають не раз, здається, непроходимі перешкоди, коли перед нами величезні сили ворожої потуги й її скажена лютя, – ми знайдемо завжди найкращу розв'язку, відповідь і певний шлях у майбутнє: – саме у тій невичерпаній силі героїзму!

Для наших Революціонерів Героїв нема й не буде непроходимих перешкод! Усе перейдемо, усе найгірше перебудемо, усе найважче переборемо та дійдемо до своєї святої мети – Вільної Самостійної Української Держави!

Сьогодні, в пам'ятні травневі дні Свята Героїв, встають перед нами святі тіні тих, які відійшли від нас у боротьбі за визволення Українського Народу; тих, які віддали весь труд і кров, і своє життя великій визвольній справі й стали символом найвищого героїзму на землі; тих, які створили нашу бурхливу добу й виховали в вогні революції нове героїчне покоління Українського Народу.

Це насамперед великі вожді визвольних змагань – Головний Отаман Симон Петлюра й полковник Євген Коновалець.

Симон Петлюра – Головний Отаман Української Дієвої Армії, – Голова Української Держави, який загинув убитий підступно московською кулею в столиці Франції Парижі, дня 25 травня 1926 року.

Полковник Євген Коновалець, – командир найкращої частини Української Армії – Січових Стрільців, засновник і керманіч Української Військові Органі-

зації (УВО), засновник і голова Організації Українських Націоналістів (ОУН), серце і вождь української революції, загинув убитий скритою московською кулею в Голляндії, в місті Роттердам, дня 23 травня 1938 року. В день його смерті святкуємо кожного року пам'ять усіх Героїв Української Національної Революції.

Це Шеремета, Лусейко, Крупа, Мельничук, Ольга Басараб, Любович, Пісецький, Голояд, Пришляк, Головінський, Данилишин, Білас, Старик, Березинський, Герета, Гриць Климів, Ілько Кук, Никетюк, Силюк, Михайло Колодзінський, Зенон Косак, Павло Морський, Данило Пукало й сотні інших в Західній і Закарпатській Україні.

Це полягли в боях з німецькими окупантами, або розстріляні й замучені, спалені гітлерівськими душогубами: Іван Климів – “Легенда”, Дмитро Мирон – “Орлик”, Олександр Сак – “Могила”, Іван Габрусевич – “Джон”, Микола Лемик – “Мід”, Іван Равлик та його дружина з матір'ю, Богдан Бандера, Василь Бандера, перший Великий Командир УПА на Волині – “Остап”, Ярослав Хомів – “Лімницький”, Михайло Галаса – “Птах”, Василь Івахів – “Сонар”, Юліян Ковальський, Ольга Базильків – “Шутка”, Ганна Максимець, Ольга Куцевич, Ніна Куцевич, Галя Кубович, Іван Клим, Леонід Мостович, Омелян Лапунька, Іван Миськів, Микола Мудрий, Тарас Онишкевич – “Галайда”, Андрій Мартенко, Олександр Бусел, Марко – “Рен”, “Моряк”, Антін Москалик, Іван Скіцко, Юрко Гадада й тисячі інших героїв Києва, Харкова, Криму, Житомира, Вінниці, Рівного, Луцька, Берестя, Львова, Стрия, Дрогобича, Станиславова, Майданека, Осьвенціма, Маутгаузена й інших міст та концентраційних таборів смерті.

Це полягли на полі слави в боях з московським загарбником політичні діячі революціонери, командири й стрільці УПА: Лопатинський, Медвідь, Кременський, Лев Зацний, Степан Пшеничний, Микола Матвійчук, Юрко Левицький, Федечко – “Ярема”, Ольга Робітницька, Володимир Робітницький, що помер, виснажений в боротьбі, Чайківська, Іван

Зубрій, Івашків – “Топір”, Ростислав Волошин – “Павленко”, Білаш – “Клим”, Савур – “Охрім”, Яків Бусел – “Київський”, Василь Турковський, Град – “Юра” – “Модест”, Йосип Позичанюк – “Шаблюк”, Золотар – “Арпад”, “Орел”, Ігор Хмурий, Грицина – “Чайчук”, “Аркас”, “Паук”, “Помста”, “Спартак”, “Назар”, Микола Чорнобиль, д-р Юрій Липа, Василь Макар – “Безрідний”, Олена Мостович – “Верба”, Емір – “Кора”, “Веселка” – “Оксана”, п-ник Коник, майор Ягода і десятки та сотні тисяч поляглих у боях, замучених у катівнях більшовицьких тюрем у Львові, Луцьку, Бердичеві, Вінниці, Києві й інших міст України, у безконечних концентраційних таборах Сибіру, тундр і пустинь Азії.

Це стотисячний легіон Героїв, легіон Безсмертних!

Кожне з тих імен – це цвіт і хребет найшляхетніших людських поривів, це сила й сталь характеру, вічності й незламності ідеї Вільної України, невсипущості у праці, неустрашимості у боротьбі!

Ідея, яка має таких борців, – не вмре ніколи!

Народ, який має таких синів, – мусить бути вільний!

Коли міряти вартість народу, ціну його волі й право на незалежність мірою крові, пролитої за неї, тоді ми будемо між першими народами світу.

За волю України пролилось більше крові, впало більше жертв, ніж у багатьох війнах. За волю України йде сьогодні боротьба, рівна правдивій війні! Шляхом героїв ідуть усе нові лави хоробрих, неустрашимих, незломних борців.

Боротьба продовжується і буде так довго тривати, доки буде неволя, доки не здобудемо своїх великих цілей, бо ми поклялися на пам'ять Героїв, що – здобудемо Українську Державу, або згинемо в боротьбі за Неї!

**Вічна пам'ять
і слава патріотам
Військової Округи “Лисоня” –
воїнам УПА, Самооборонних кущових
відділів, стрільцям теренової мережі
ОУН, народним масам, що у найважчих
умовах боронили честь
і гідність української нації супроти
московсько-більшовицьких
поневолювачів!**

Листівка ОУН із зображенням Осипа Дяківа, пс. "Горновий", повстанського ідеолога, провідника і публіциста. Дереворит. Автор і виконавець не відомі. Розповсюджувалась на теренах визвольної боротьби.

Ярослав Старух, пс. "Стяг". Провідник визвольної боротьби ОУН, УПА на Закарзонні.

Яків Бусел. Н. 1910 р. Начальник політвиховного відділу Головного Військового Штабу УПА. Загинув 15 вересня 1945 р. у с. Бишки.

Василь Галаса, пс. "Орлан". Н. 1922 р. у с. Білокерниця Підгаєцького п-ту. Провідний діяч ОУН, УПА. Схоплений провокаційним підрозділом МДБ на території Кам'янець-Подільської обл. 1953 р. Помер 2002 р.

Марія Савчин, пс. "Марічка". Дружина члена Проводу ОУН, провідника визвольної боротьби Василя Галаса, пс. "Орлан". Фотографована під час перебування у Проскурівській в'язниці. Мешкає у США.

Петро Федорів, пс. "Дальнич".
Н. 1910 р. у с. Криве. Провідник СБ
Закерзонського краю. Розстріляний
польським комуністичним режимом
11 квітня 1950 р.

Петро Федорів, пс. "Дальнич" (справа 1-й,
інші не ідентифіковані).

Друзі-націоналісти. Зліва направо: Зиновій Олійник, син
священника Павла Олійника з Августівки. Його брат
Мирослав загинув в УПА 1945 р., Софія Федорів, рідна
сестра Петра Федоріва, пс. "Дальнич" із с. Криве, Степан
Голяш, пс. "Мар", провідний діяч ОУН. Бишки, 1942 р.

Василь Бей, пс. "Улас". Н. 1922 р. у с.
Литвинів на Підгаєччині. Провідник ОУН
Подільського краю і Осередньо-Східних
Українських Земель. Загинув 1952 р.

ФЕДОРІВ ПЕТРО МИХАЙЛОВИЧ (1910 - 1950)
зі своєю дружиною ФІЛЕЮ (з дому БЗОВОЮ)

Петро Федорів з дружиною Теофілею з дому Бзовою.

Іван Яцишин. Н. у с. Лісники.
Майор УПА, пс. "Гордієнко".
Загинув у серпні 1945 р. від
пострілу провокатора.

Могила борцям за волю України, висипана селянами с. Ценів у
1941 р. і зруйнована більшовиками.

Командири УПА Третьої Військової Округи "Лисоня". Зліва направо: 1-й невідомий, далі Володимир Якубовський, пс. "Бондаренко", шеф штабу ВО "Лисоня", Дмитро Карпенко, пс. "Яструб", командир сотні "Сіроманці", Петро Хамчук, пс. "Бистрий", командир куреня УПА "Сірі вовки" у лісах Бережанщини, весна 1944 р.

Командний склад Третьої Військової Округи УПА "Лисоня". Зліва направо: 1-й, 2-й, 3-й невідомі, далі Володимир Якубовський, пс. "Бондаренко", шеф штабу ВО "Лисоня", сотенний Богдан Федик, пс. "Крук", командир сотні "Холодноряці" і 18го тактичного відтинка "Стрипа"-II, Петро Хамчук, пс. "Бистрий", командир куреня "Сірі вовки". У лісах Бережанщини, весна 1944 р.

Командири УПА Третьої Військової Округи "Лисоня". Зліва направо: шеф штабу "Лисоні" Володимир Якубовський, пс. "Бондаренко", Микола Бартків, пс. "Рух" - референт пропаганди Бережанської округи; Михайло Хома, пс. "Обух". Н. 1911 р. у Підгаєцькому п-ті. організатор відділів УПА на Бережанщині. Загинув 1946 р.; Богдан Федик, пс. "Крук", командир сотні "Холодноряці" і 18-го тактичного відтинка "Стрипа"-II; "Гонта" (прізвище не ідентифіковане) - військовий референт Бережанської округи. У лісах Бережанщини, весна 1944 р.

Командири УПА Третьої Військової Округи "Лисоня". Зліва направо: Богдан Федик, пс. "Крук", командир сотні "Холодноряці" і 18-го тактичного відтинка "Стрипа"-II Володимир Якубовський, пс. "Бондаренко", шеф штабу ВО "Лисоня", Михайло Хома, пс. "Обух", "Гонта", військовий референт округи, Микола Бартків, пс. "Рух" референт пропаганди Бережанської округи. Ліс біля с. Денісів. Весна 1944 р.

Невідомий підрозділ УПА Третьої ВО "Лисоня". Весна 1944 р.

Невідомий підрозділ УПА Третьої Військової Округи "Лисоня", 1944 р.

Степан
Безкоровайний.
Стрелець УПА
із с. Потік.
Зазнимкований не
відкриваючи свого
обличчя.

Група повстанців у с. П'ятничани Стрийського р-ну. Зліва стрелець Степан Безкоровайний. Н. 1919 р. у с. Потік. Учителював у с. П'ятничани, звідки пішов до УПА у 1942 р. Загинув там само.

Група повстанців Бережанської округи. Зліва направо у першому ряду: 1-й Осип Безпалько – крайовий провідник ОУН “Поділля”, пс. “Остап”, “Андрій”. Н. у с. Теляче, загинув 1947 р. Два повстанці, які обнялись, ймовірно брати Григорій і Василь Левко з с. Новосілка Підгаєцького п-ту.

Молоді патріоти с. Ценів. Зліва направо сидять: 4-й Григорій Стандрет (загинув у концтаборі); в другому ряду усі члени ОУН і УПА; третьому: Михайло Сверлюк (загинув в УПА 1946 р.), Степан Прийдун (загинув в УПА), Ілля Рибій, Микола Кузик (загинув в УПА).

Микола Куфлинський. Н. 1921 р.
у с. Бишки. Чотовий УПА. Загинув 1944 р.

Зліва направо: Мирослава Райтер-Костів, Софія Федорів,
рідна сестра Петра Федоріва, пс. "Дальнич". Члени ОУН,
зв'язкові. В'язні більшовицький тюрем і концтаборів.
Криве 1945 р.

Повстанська молодь с. Ценів. Серед них: Володимир Прийдун, Федір Микитюк, Дмитро Коваль, Василь Лопатка (загинув в УПА), Микола Безвушко, Богдан Стадник.

Іван Перець. Н. у с. Конюхи. Станичний ОУН 1-ї станиці (на "Містечку"). Арештований НКВС 1945 р. Загинув на засланні.

Зліва направо: Микола Нестерович. Н. 1920 р. у с. Ценів. Підрайонний провідник юнацтва ОУН; Володимир Прийдун. Н. 1926 р. у с. Ценів. Стрелець УПА.

Іван Шанайда. Н. 1915 р. у с. Криве. Провідник ОУН Подільського краю, пс. "Данило". Загинув 27 березня 1946 р. у криївці, оточеній енкаведистами у лісі біля рідного села.

Юстина Шанайда-Погоріла. Н. 1922 р. у с. Криве. Дружина сл.п. провідника "Данила". Загинула разом з чоловіком 27 березня 1946 р. у лісі біля села Криве.

Віньетка повстанського подружжя Шанайдів. У центрі дочка Богданка 1943 р.н. Залишившись сиротою, загинула 1947 р.

НА БОЙОВИЙ ФОНД УПА

Повстанські "бофони" – облігації на бойовий і революційний фонд визвольної боротьби.
З архіву крайового проводу ОУН "Поділля",
с. Озерна Зборівського р-ну Тернопільської обл.

Анастасія Ничиник. Н. у с. Конохи.
Санітарка і зв'язкова УПА, чл. ОУН.
Загинула під час більшовицької облоги
14 грудня 1944 р.

Зліва направо: Анастасія Савка-Веприк, політв'язень; Ганна
Волощук, обидві з с. Криве. Казахстан, 1955 р.

Степанія Липна. Н. 1922 р.
у с. Козівка. Зв'язкова ОУН.
Засуджена НКВС у 1941 р.
Здійснила втечу з концтабору
1947 р. Впіймана і відправлена
на тюменські шахти.

Галина Павелко – зліва 1-а. Н у с. Золочівка.
Медсестра УЧХ. Закатована енкаведистами
1946 р.

Друзі повстанці. Зліва направо:
Василь Івашків. Надрайонний
провідник юнацтва ОУН, пс. "Топір".
Загинув 1947 р.; Федір Гірняк.
Кущовий провідник ОУН, пс. "Полин".
Загинув 1946 р. Обидва із с. Бишки.

Іван Меліш. Н. 1926 р. у с. Конюхи.
Студент Бережанської гімназії. Закінчив
вишкіл старшинської школи УПА.
Кулеметник у сотні. Загинув 1945 р.
у бою в районі сіл Вулька - Добринів.

Василь Дубовий. Н. 1921 р. у с. Городище.
Стрелець УПА. Загинув навесні 1945 р.
у с. Заберезки.

Петро Рак. Н. 1917 р. у с. Конюхи.
Сотенний сотні "Буйні", "Холодноярці",
пс. "Рен". Загинув 21 січня 1949 р. (в
уніформі польського вояка).

Торонко Сеняк. Н. у с. Конохи. Дивізійник.
Стрелець УПА. Загинув 1946 р.

Микола Мельник. Н. у с. Конохи. Станичний 2-ї
станиці юнацтва ОУН. Стрелець УПА, пс. "Ти-
хий". Полонений 1947 р. Політв'язень СРСР.

Йосип Сінгалевич. Н. 1920 р. у с. Конохи. Сотенний
сотні "Бурлаки", пс. "Чорний". Загинув у липні 1946 р.
Біля нього стоїть Ганна Колісник.

Іван Прокопишин.
Н. у с. Теляче
(Мирне). Крайовий
провідник юнацтва,
пс. "Бурлан".
Загинув 1951 р.
на Бережанщині.

Йосип Адамик. Н. 1927 р. у с. Августівка.
Стрелець УПА. Загинув 1945 р. у
лісі Буратин-Конохи.

Іван Липний с. Федора. Н. 1920 р. у с. Козівка. Член ОУН. Учасник Похідної групи ОУН на Кіровоградщині. Стрілець УПА на Волині. Помер від туберкульозу.

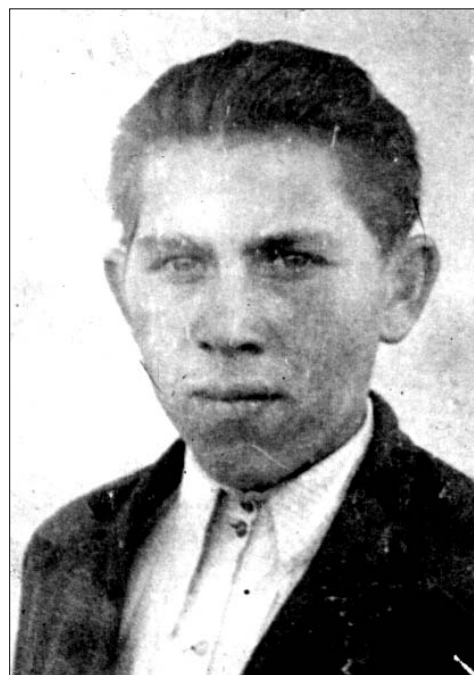
Степан Галас. Н. 1912 р. у с. Козівка. Стрілець УПА. Брав участь у боях в лісах Рогатин-Вулька. Розстріляний енкаведистами 1945 р. (в уніформі польського вояка).

Іван Липний с. Петра. Н. 1920 р. у с. Козівка. Член збройного підпілля ОУН. У 1937 р. арештовувався польськими окупантами, у 1948 р. - більшовицькими.

Михайло Баран. Н. у с. Слобідка. Стрілець УПА. Загинув навесні 1945 р. у с. Заберезки.

Іван Лупиніс. Н. 1921 р. у с. Потік. Стрілець УПА. Загинув 1945 р.

Підходили німі, замучені з розлуки,
До звалених церков, до обгорілих хат.
Й новий огонь в очах палахкотів - і руки
Міцніше притиснули зимний автомат.

Мирослав Кушнір

**“За наші спалені села, за наш знищений
край, за всі переслідування,
грабунки, побої, вбивства, нечуваний
терор, за неволю і руїну –
підста і смерть ворогам”.**

*З Наказу Проводу ОУН
в день Свята Зброї, серпень 1946 р.*

5

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

МОСКОВСЬКА БЛОКАДА КРАЮ

(1945-1949 рр.)

ГЕНЕРАЛЬНІ ДИРЕКТИВИ ВКП(б), КП(б)У

Увірвавшись до Східної Галичини, більшовики готові були до тотальної війни з визвольним рухом ОУН, УПА й підготувались заздалегідь до пропагандистської атаки на ОУН, УПА. З цією метою випустили своє перше звернення до західних українців під назвою “УПА та УНРА” від 14 лютого 1944 р., віддрукували його накладом у 300 тис. примірників і розповсюдили всіма засобами пропаганди у селах, містах, над лісами та полями Західної України.

Більшовицькі агітки закликали повстанців, щоб вони виходили з лісів. “Гарантуємо цілковите прощення вашої тяжкої провини перед Батьківщиною”, – писалося у листівках. Водночас повстанців совети називали “гітлерівськими підлабuzниками”, які допомагали “Гітлеру вішати, мучити, гнати у неволю людей”, надруковані там були й інші нісенітниці. Вказане звернення підписали Голова Ради Народних Комісарів М. Хрущов і Голова Президії Верховної Ради УРСР М. Гречуха. Але ніхто з населення краю не звертав уваги на ці листівки¹.

Тоді більшовицькі борзописці підготували наступне звернення від 27 листопада 1944 р., більш осмислене за змістом, й назвали його “До населення західних областей України”, в якому йшлося: “... українські націоналісти хочуть відірвати Україну від інших братніх народів. (...) Виходьте з лісів, повертайтеся у свої села, до своїх батьків, матерів, дружин і дітей”².

У відповідь на звернення та протиукраїнські дії повстанський рух набирала організованих форм, і советська агітація на них не впливала.

18 травня 1945 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову “Про звернення до робітників, селян і інтелігенції західних областей України”. У цей період

в Європі закінчилася Друга світова війна, й частину армійських резервів більшовики перекидали до Західної України для боротьби з визвольними силами ОУН, УПА. Підкріпившись фронтовими гарнізонами, більшовицькі окупанти в Східній Галичині почувалися впевненіше. Відповідно, жорсткіше звучали їхні наступні звернення. У цьому травневому зверненні вони вказували всім учасникам “українсько-німецьких банд” термін явки з повинною до 20 липня 1945 р. “Це останній термін і останнє попередження. Після зазначеного терміну до всіх учасників банд будуть застосовані найсуворіші заходи як до зрадників Батьківщини”³.

Паралельно зі зверненнями до учасників ОУН, УПА советські партійні власті приймали постанови про посилення боротьби з українськими націоналістами. В одній із них за 10 січня 1945 р. вимагалось “установити такий порядок у кожному селі, який би закryw для повстанців кожне село і кожний будинок”⁴.

Давалися вказівки опрацьовувати календарні плани операцій проти загонів УПА, створювати оперативні загопи по боротьбі з ОУН, УПА, ядро яких складали б колишні советські партизани⁵.

Для контролю за населенням з метою виявлення тих, хто перебуває в лавах УПА, а кого забрано на фронт, Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову “Про проведення реєстрації населення в західних областях України” від 19 січня 1945 р.⁶.

Наступна постанова Політбюро ЦК КП(б)У називалась “Про щоденну звітність ОК КП(б)У про хід боротьби з бандитизмом” й вимагала від обкомів і райкомів більшовицької партії оперативних звітів про кількість повстанців у краї та боротьбу з ними⁷.

Більшовицькі власті на місцях такими даними, як правило, не володіли і дуже часто фальсифікували їх. Як наслідок, у закритому листі секретарям обкомів і райкомів КП(б)У, начальникам Управлінь НКВС і НКДБ західних областей від 3 лютого 1945 р. критикувався Тернопільський ОК КП(б)У за неточність даних щодо кількості діючих в області повстанців.

У листі наголошувалось: “Так, секретар ОК КП(б)У Компанець станом на 24 січня 1945 р. пише, що в області 960 повстанців, наступного дня 2903, 26 січня – 3877. За період з 24 по 31 січня в області знищено і взято в полон 690, явилось з повинною – 437. У результаті цих даних, кількість повстанців в області повинна скоротитись на 1127 осіб і на 1 лютого мала би налічувати 2750. Проте, за даними на 1 лютого 1945 р. в області налічується 5620 повстанців”⁸.

26 лютого 1945 р. ЦК КП(б)У прийняв ще одну постанову “Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України”, в якій вимагав опрацювати у триденний термін плани ліквідації повстанських загонів та зміцнити тактику, адже повстанці почали діяти малими групами. Акцентувалась увага на поліпшенні агентурної діяльності серед населення та упістів, збільшенні кількості засідок у місцях дислокації повстанських груп, створенні провокаційних боївок із числа здаванців та зрадників.

Постанова вимагала до 15 березня 1945 р. закінчити реєстрацію населення, до 20 березня створити сільські ради, де їх ще немає, також реєструвати у селянства насіння для сівби та поліпшити друковану пропаганду тощо⁹.

Наступного дня секретарям обкомів партії Київ надіслав телеграму за підписом Хрущова від 16 березня 1945 р., у якій Перший Секретар ЦК КП(б)У картав партійців: “Ви зобов’язані були до 15 березня 1945 р. ліквідувати у своїй області банди українсько-німецьких націоналістів. Але на 1 березня у Вашій області орудують десятки банд і сотні бандитів (...). Дати пояснення і повідомлення про Ваші наступні заходи”¹⁰.

Партійні постанови більшовицької окупаційної влади по боротьбі з повстанським рухом з кожним місяцем удосконалювались і охоплювали всі сфери життя селянства. У “Додаткових заходах по боротьбі з українсько-німецькими націоналістами в західних областях УРСР” за 27 листопада 1945 р. місцевим енкаведистам рекомендувалось для дезорганізації повстанців ви-

кликати в район упродовж 1-2 днів до 50 осіб і пропонувати їм співпрацю. Створювати систему так званих “ложних приманок” – організувати кооперативні магазини, завозити туди товар і залишати біля них засідки оперативників, або ночівлю працівників партійно-господарського активу і виставляти також засідки, які знаходяться у радіусі 15 кілометрів від залізниць, автомобільних доріг, міст і райцентрів. Розширити сітку агентів і освідомлювачів¹¹.

Керуючись вищезгаданими зверненнями та постановами ЦК КП(б)У районні відділення НКВС та НКДБ розпочали у краї блокаду сіл – небачений до цих пір червоний терор, від якого запалали полум’ям галицькі села, полилась кров невинного народу та зазнали дошкульних втрат визвольні сили ОУН, УПА.

КАДРИ ПАРТІЙНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО ВПЛИВУ

Для зручності керівництва Тернопільською областю у 1944-1945 рр. її поділили на 38 малих районів. Станом на 10 травня 1945 р. вони були такими:

Бучацький, Бережанський, Борщівський, Білобожницький, Буданівський, Велико-Борківський, Велико-Глубочецький, Велико-Дедеркальський, Вишневецький, Гримайлівський, Гусятинський, Заліщицький, Збаразький, Зборівський, Золотниківський, Золотопотіцький, Задольцевський, Коропецький, Копичинський, Козівський, Козлівський, Кременецький, Лановецький, Мельниця-Подільський, Монастириський, Микулинський, Новосільський, Підгаєцький, Пробіжнянський, Підволочиський, Почаївський, Струсівський, Скалатський, Скала-Подільський, Товстенський, Тербовлянський, Чортківський, Шумський.

У кожному з 38 названих районів московити створили апарати райкомів партії, каральні підрозділи НКВС і НКДБ, райкоми комсомолу, суди, прокуратуру, військкомати, структури визиску села, такі як “Птицепром”, “Заготкорм”, “Плодоовощ”, “Заготскот”, “Заготлен”, “Маслозавод” та інші установи, які мов павукоподібні кліщі висмоктували з українського селянина плоди його підневільної праці. Можна лише уявити, яку велику армію бюрократів, вислужників і дармоїдів привели з собою московські окупанти на українські землі.

На високому партійному рівні у Києві та Москві створено відділи, що спеціалізувалися по західних областях України¹². Вони вимагали від обкомів партії постійних звітів про хід та успіхи боротьби з національно-визвольним рухом, а також конкретних планів боротьби на перспективу із залишками ОУН, УПА. Плани мали складатися із детально вказаних прізвищ і псевд командирів повстанських загонів і боївок, районами дій та відповідальними за їх знищення¹³.

Відповідних інформацій обласне керівництво вимагало від райкомів партії. Секретар Тернопільського ОК КП(б)У Дружинін зобов'язав секретарів райкомів партії звітувати йому щоденно. Але у них не завжди була така інформація. Дружинін звинувачував райкомівських секретарів, мовляв, вони не відпрацьовують свої великі зарплати і продовольчі пайки, мало цікавляться ходом боротьби з ОУН, УПА, не володіють обстановкою на місцях тощо.

Наводив приклад, що секретар Монастириського райкому партії подає зведення з суперечливими цифрами. А секретар Козлівського РК КП(б)У, хоч і щоденно звітує в область, проте без жодних цифр під загальною назвою: “У нас без змін”. Наприклад:

“віднайдено банд –нема
взято в полон –-//-
явилося з повинною – . . .-//-
виявлено криївок –-//-
виселено селян –-//-”.

Такі звіти свідчили про безсилість районних властей у боротьбі з ОУН, УПА у перші роки советської влади у краї¹⁴.

26 лютого 1945 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову за №П-5-50-37-ОП і розіслав її обласним комітетам партії, а ті районним партійним осередкам, у якій йшлося про необхідність остаточного розгрому повстанських груп і припинення їх бойових дій. Але ця постанова не була виконана. Діяльність УПА захоплювала своїм впливом ще більше мас.

У документі наполягалось провести в районах партійні збори, на яких обговорити рішення ЦК КП(б)У від 26 лютого 1945 р. й вимагалось до 15 березня 1945 р. надіслати в обком партії звіт про хід виконання рішення ЦК КП(б)У.

13 лютого 1945 р. відбулося засідання Козівського РК КП(б)У, на якому обговорювалась постанова ЦК КП(б)У та вказівки Хрущова “Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України”.

На засіданні відзначалося, що начальник РВ НКВС Федотов за період з 22 січня по 12 лютого 1945 р. не знищив у районі жодної боївки УПА. А в районі їх діє 22. Проведено тільки дві т.зв. “чекістські” операції, які не мали жодних наслідків. Не створено винищувальні батальйони “стрибків”, не закінчено перепис населення. З 28 сільських рад перепис проведено лише у 9 сільрадах. Працівники, які займаються переписом населення, приїжджають до сіл о 12 годині дня і о 16-й утікають до райцентру¹⁵.

Було прийнято рішення про термінове проведення т.зв. чекістсько-військових операцій з метою остаточної ліквідації повстанських боївок і збройного підпілля. Також поставлено завдання негайної організації агентурної роботи у селах Глинна, Велика Плавуча, Золочівка, Медова¹⁶.

Партійне керівництво вимагало посилення репресій проти місцевого населення за підтримку ними визвольного руху. До 25 грудня було заплановано закрити всі вакантні міліцейські посади в районі¹⁷.

На керівну роботу в селах району більшовики завжди висували місцевих мешканців з числа люмпенізованих прошарків сільської бідноти, чим розпалю-

вали взаємну ворожнечу й ненависть у селах краю. Частина озлоблених бідарів, тепер висуванців влади, намагались сповна мстити односельцям за свій колишній безпросвітний стан. Так, на 1 грудня 1945 р. райком партії звітував, що висунув на керівну роботу 74 особи. З них 13 головами сільських рад, 32 секретарями рад, 2 головами колгоспів, головами сільпо 16, завідуючими магазинами 13. З них 11 були жінки¹⁸.

Хитрою була політика призначення на пост командирів “стрибків” та їх заступників у селах. Кадри на керівні пости “яничарських” гарнізонів зазвичай підбиралися з інородних мешканців. Їх часто призначали з числа виселенців з території Польщі.

Хоч Закерзоння характеризувалось активною повстанською боротьбою, та не всі його мешканці були свідомими українцями й не раз радісно сприймали своє призначення на командирів “стрибків”.

Так, у с. Плавуча на чолі “стрибківської” групи став громадянин Василь Рак 1920 р.н. із с. Долина Сяноцького повіту, його заступником Іван Храпець 1919 р.н. з цього ж села; у с. Вікторівка Назар Педа із с. Криниця Краківського воєводства; на хуторі Плоска Михайло Сансядло з-під Любліна; у Теофіпільці Степан Фалотович із с. Камінка Сяноцького п-ту та інші¹⁹.

Та попри все, “стрибки” не були надійною армією енкаведистських сил. Їх використовували під час облав, для охорони колгоспів, арештів селян, депортацій тощо. Найжорстокіших у поводженні з селянами повстанці карали смертю. Іншим наказували не воювати проти власного народу. Це насильницьки сформоване “військо” складалося частково з місцевих юнаків, яких не призивали до червоної армії. У ряді випадків вони навіть віддавали зброю повстанцям під виглядом їх несподіваного роззброєння. Приміром, 4 травня 1946 р. повстанці роззброїли “стрибків” у с. Козівка й забрали 17 одиниць різнокаліберної зброї. 18 травня цього ж року в Будиліві повстанці легко забрали у “стрибків” 14 одиниць зброї²⁰.

У боротьбі з визвольним рухом більшовики використовували також ворожо налаштоване до української справи польське населення. Так, станом на 4 лютого 1945 р. у “стрибківських” гарнізонах Козівського району налічувалось 65 поляків, 66 українців і 2 росіяни²¹.

Великої уваги в районах надавалось ростові партійних рядів. В основному перші комуністи у Козівському і Козлівському районах були іногородніми. Але з кожним роком партійні лави зростали, й кількість партійних осередків збільшувалась. У Козлівському р-ні станом на 11 грудня 1950 р. налічувалось 65 членів КП(б)У. Статистика прийому у партію була такою: 1944 р. – 7 чл. КП(б)У, 1945 р. – 5, 1946 р. – 4, 1948 р. – 7 чл., 1949 р. – 6, 1950 р. – 6 чл. ВКП(б)²².

У Козівському р-ні динаміка збільшення партійних кадрів була дещо більшою. У 1944 р. тут налічувалось 26 членів партії, 1945 р. – 33, 1946 р. – 54 і т.д.²³.

Від усього цього партійного авангарду в районах вимагалось успішної боротьби з “проявами” національно-визвольного руху. Але більшість з них була п'яною масою, zdegradovana фронтом, яка, виїжджаючи на села, безпробудно пиячила, грабувала і знущала над селянством. Щодня, наприклад, вживав алкоголь начальник Козівського РВ НКВС Бабушкін. 13 жовтня 1945 р., добряче напившись, він підняв уночі дебош у райцентрі Козова. Стріляв у повітря з пістолета. А 13 листопада, повертаючись п'яним з Тернополя, загубив польову сумку з секретними документами²⁴.

Оперуповноважений району по заготівлі продуктів комуніст Стецько завжди п'яний бив селян. У с. Хоростець побив Йосипа Штокала, Олексія Олексина, в с. Августівка мешканця Стеценка, десятника Федора Дуная та інших²⁵.

Усі кадри партійно-адміністративного впливу докладали зусиль на виконання програмних рішень більшовицької партії з метою якнайшвидшої советизації краю. А хто не виконував таких рішень, опинявся у зоні контролю каральної системи СРСР, виключався з лав ВКП(б) й залишався без засобів існування.

БІЛЬШОВИЦЬКА АКЦІЯ 21 БЕРЕЗНЯ 1945 р.

Наприкінці Другої світової війни, коли советські збройні сили були сконцентровані в Берлінській операції, у Східній Галичині супроти загонів УПА діяли невеликі гарнізони енкаведистів, озброєна партійно-господарська адміністрація та поспішно створені відділи “стрибків”, які слабо володіли зброєю. Але згодом більшовицькі сили збільшились до неймовірної кількості.

Райкоми КП(б)У та райвідділи НКВС-НКДБ у селах засновували агентурну мережу, щоб отримати хоч яку-небудь інформацію про передислокацію загонів УПА та діяльність теренових організацій ОУН.

Згідно із зібраною інформацією, райвідділ НКВС м. Козова доповідав обласному управлінню НКВС Тернополя, що у с. Велика Плавуча налічується 700 господарств з населенням 2800 осіб. До УПА зголосилось близько 90 добровольців. Від мобілізації до червоної армії ухилилось 115 осіб призовного віку. У с. Мала Плавуча 270 господарств із 1160 мешканцями. Відділ УПА налічував 40 вояків. Від призову до червоної армії ухилилось 50 осіб. У с. Плинна 220 господарств, мешканців – 890 осіб. Відділ УПА налічував 60 вояків. Від призову до червоної армії ухилилось 45 осіб.

Агенти-повідомлювачі донесли, що у Козлівському районі на постій прибула сотня УПА чисельністю 150 стрільців.

Разом у вищезгаданих селах квартирували збройні сили УПА кількістю 340 вояків і 210 чоловіків, які втекли від призову до червоної армії.

Всі ці три села розташовані на відстані близько трьох кілометрів одне від одного на межі Козлівського і Зборівського районів. Відстань від них до Козови – 25 км, Козліва – 12 км, Зборова – 12 км.

Командирами підрозділів УПА, приналежних до с. Велика Плавуча, були Ми-

хайло Коцур, с. Мала Плавуча – Пилип Дрезжицький, с. Плинна – Мотель (ім'я ?), пс. “Колос”. Увесь загін мав на озброєнні 9 ручних кулеметів, 1 міномет, автомати й гвинтівки.

Отже, 21 березня 1945 р. силами Козівського, Козлівського і Зборівського райвідділів НКВС вирішено було завдати удару по силах молодих упістів.

Козівський район повинен був для потреб операції виставити 20 осіб особового складу райвідділу НКВС і НКДБ, 50 “стрибків”, 10 членів партійно-господарського активу зі зброєю, 6 кулеметів і 1 міномет.

Козлівський район – 12 працівників РВ НКВС і НКДБ, 60 “стрибків”, 18 членів партійно-господарського активу.

Зборівський район – відповідно, 20 енкаведистів, 45 “стрибків”, господарського активу – 15, одну гармату і станковий кулемет.

Таким чином, для першої масової операції проти сил УПА призначено було з місцевих советських сил 52 енкаведисти, 155 “стрибків”, 45 партійно-господарських активістів. На озброєнні мали 1 гармату, 1 міномет, 17 ручних кулеметів, 3 станкових кулемети.

Усі підрозділи каральних сил повинні були виступити на позиції о шостій годині ранку і підтримувати зв'язок через пункти зв'язку.

Зборівський р-н з Козівським р-ном мали підтримувати зв'язок у районі дороги, що веде із с. Мала Плавуча на с. Красне.

Козлівський із Козівським р-ном – у районі південної окраїни села Мала Плавуча і Плинна.

Зборівський РВ НКВС мав проводити операцію у с. Велика Плавуча й оточити північно-західну сторону цього села.

У плані детально опрацьовано взаємодію трьох районів, подано прізвища командирів та відповідальних за хід операції. План підписали: начальники Козівського РВ НКВС і РВ НКДБ к-н Бабушкін, л-т Заваригін; Козлівського РВ НКВС і НКДБ ст. л-т Максимов, к-н Порфір'єв; Зборівського РВ НКВС і НКДБ к-ни Абраменко, Воронін²⁶.

Однак, цей план залишився нездійсненим. Відділи УПА, щоб не наражати села на знищення, вийшли із зони більшовицької операції у ліси Бережанщини.

СКЛАДАЛИ ЖЕРТВУ УКРАЇНИ

20 квітня 1945 р. на “Хлебанівці” у с. Конюхи відбувся жорстокий бій, у якому загинули 16 повстанців. До села вони прийшли із с. Заруддя, де їх переслідували енкаведисти. Перевтомлені, прилягли відпочити. Удосвіта москалі оточили повстанців на “Куті”, на горі за “Починком”, а третя група нападників залягла на горах. Упісти спробували відступити й зупинитися у Шагайових ровах недалеко від лісу. Тут вони дали свій останній бій, і усі шістнадцять загинули смертю героїв. Селяни поховали всіх на місцевому цвинтарі. У червні 1990 р. світлій пам'яті героїв-борців народ висипав могилу та поставив хрест.

Напередодні жнив 1945 р. енкаведисти під час облави увірвалися до с. Вівся й розстріляли Михайла Петрака, Павла Гуменного, Богдана Груб'яка, Михайла і Мирона Рубашевських.

Щоправда, були моменти, коли повстанці малими силами уміло завдавали ударів облавникам. Так, у листопаді 1945 р. три повстанці Володимир Кекіш, пс. “Кум”, боївар із с. Котузів на пс. “Гай” і кулеметник Степан Олійник затрималися із завданням у с. Росоховатець до світанку. Вони вирішили тут переднювати, щоб уночі повернутись на постійні квартири. Зупинились у крайній садибі села, щоб можна було контролювати ситуацію, адже зранку більшовики завжди починали облави. Так і цього разу до села на шести підводах наближались озброєні совети.

“Не жаліймо, хлопці, куль”, – промовив провідник “Кум”. Вирішили зненацька вдарити по більшовиках. Кулеметник

Степан сказав, що своїм кулеметом посіче ворогів на капусту, “Кум” мав чеський автомат, “Гай” советський “ППШ”. Підпустили москвинів ближче і вдарили разом. Колону розгромили повністю. Більшість карателів побили, декільком пощастило втекти. З тих пір енкаведисти на облави почали ходити обачніше.

4 листопада 1945 р. на полі біля с. Довжанка у кривці, оточеній енкаведистами, загинув заступник (субреферент) надрайонного провідника ОУН Андрій Свитак 1918 р.н. із с. Плотича. Член ОУН з 1938 р. Після розвалу Польщі працював на Закерзонні. 1941 р. стрілець батальйону “Нахтігаль”. З ним впали друзі “Сокіл”, “Віктор” і “Бовт”. Більшовики хату господаря спалили.

На Святий вечір 1946 р. гарнізонники напали у с. Вибудів на підпільну квартиру повстанців у господаря Степана Купчака. У ході перестрілки з повстанцями “Хмарою” убили господаря і його дружину Настю. Загиблого “Хмару” забрали з собою.

28 січня 1946 р. у Ценівській Келавиці загинули районний провідник Петро Ковадло, пс. “Чар”, районний господарчий Михайло Голубович, пс. “Міхал”– “Бей”, підпільник “Птах” та Іван Мандзій, пс. “Скала” отримав поранення – усі з Ценева.

Облавники підпалили обійстя, де знаходились повстанці. Підпільники намагались прориватися і були скошені кулеметним вогнем. Живим залишився Іван Мандзій. Він отримав п'ять ран, але вони не були смертельними. Його шлях у подальшому проліг через більшовицькі тюрми і концтабори.

Після них загинули, пострілявшись в оточенні енкаведистів, брати Богдан і Євген Сінгалевичі з Конюхів і з ними бойовий товариш “Дніпро” з Таурова. Мешканці поховали героїв у с. Каплинці. Відтоді мережа ОУН у Ценеві своє існування припинила.

Велику трагедію своєї сім'ї під час облави пережила десятилітня Ольга Медвідь-Купчак 1936 р.н. із с. Ценів. З 18 на 19 січня 1946 р. більшовики забили її батька Степана, сестру Анастасію та спалили хату і всі господарські будівлі.

Гарнізонники пішли на с. Вибудів, потім повернулися і забрали на подвір'ї усе, що не догоріло.

Під час облав на с. Вівся начальник райвідділу НКДБ Заваригін особисто підпалював хати селян. Від його факела згоріло шість обійсть – Семена Груб'яка, Софрона Осадци, Андрія Терлюка та інших. У полі розстріляли невинних: Павла Гуменного, Михайла Патерака, Миколу Рубашевського, Мирона Рубашевського. Останні два були юнаками. У Гуменного залишилось троє дітей, найменшому Богдану було лише півтора року.

У ході облави біля с. Вибудів у листопаді 1946 р. більшовики примусили Миколу Сверлюка вести їх до Козови. За селом в урочищі “Мельникова долина” запитали його прізвище. Відповів, що Сверлюк. Вони йому: “Ми тебе шукаємо, бо в Ценеві є бандит з твоїм прізвищем”. Тут же скинули з воза й розстріляли. У Миколи залишилися сиротами двоє дітей – дочка Анастасія (5 років) і син (12 років)²⁷.

14 грудня 1946 р. об'єднаний загін 400 гарнізонників під командуванням високих військових чинів шукали за криївками у с. Конюхи, валили у будинках печі і стіни.

У с. Слобідка облавники прийшли на весілля й зажадали горілки та закусок. Люди не дали, бо й самі не мали, адже весілля у ті часи були бідними. Тоді вони вивели на подвір'я трьох гостей, які сиділи за столом, і розстріляли: Івана Кущана, Павла Барана, Сидора Бойка.

У 1944-1945 рр. більшовики, щоб залякати населення від участі в повстанському русі, практикували повішання повстанців на площах райцентрів і навіть деяких сіл. З цього приводу Перший Секретар ЦК КП(б)У Микита Хрущов звертався навіть до Сталіна, щоб той дозволив замість розстрілів вішати українців. Позитивна відповідь тирана народів СРСР не забарилася, і районні власті кинулися втілювати її у життя.

Восени 1944 р. у центрі Козови страчено повстанця Володимира Волошина. На грудях у нього висіла таблиця з написом:

“Німецько-український бандит”. На це людиновбивство вигнали тоді дивитися зі школи дітей²⁸.

У листопаді 1945 р. у центрі селища Козлів москвини повішали повстанця з озерянських хуторів Володимира Гужду. Там, де зараз стоїть могила борцям за волю України, зробили шибеницю, зігнали людей, щоб дивилися, як будуть вішати “бандьору”. У рот Володимирові напхали ганчір'я, на груди почепили таблицю з більшовицьким написом. Підігнали машину, накинули на шию мотузку... Але люди не розходилися. Тоді енкаведисти стали розганяти натовп. Повстанець висів добу. А потім тіло вивезли за цвинтар у траншею. Уночі прийшла нещасна матір і викрала його додому.

ВІДСЕЛЕННЯ МЕШКАНЦІВ

Щоб послабити повстанські сили та їх соціальну базу підтримки, москвини почали ще 1945 р. відселяти селян на відстань 10-15 км від районного центру, залізничних і транспортних ліній.

З Вікторівки, наприклад, відселили родини Степана Гручка, Михайла Коваліва, Миколи Колодія, Ганни Солтис, Ганни Лазорко; з Плотичів – Антона Дяка, Степана Дяка, Іванни Гуменюк.

16 квітня 1946 р. більшовики відселили 10 родин з Теофіпільки: Михайла Гром'яка, Антона Гуменного, Івана Гриба, Михайла Дмитришина, Михайла Петришина, Степана Юрківа, Степанії Мурованої. Під час цієї акції начальник райвідділу МДБ Заваригін дивився на годинник, наказуючи, скільки ще залишилося на збори. Від'їхавши за село, зупинив валку й зачитав вирок, що люди є “пособниками бандитів” і їх відселяють на 10 км від головної дороги.

Відселяли до села Ценів і погрожували, що в разі повернення судитимуть воєнним трибуналом. Дехто зі старших лю-

дей таки повернулися до Теофіпільки й крадькома жили. На той час у Ценеві не було вільних господарств, але це не цікавило Заваригіна. Кілька людей перейшло до Геленкова. Лише 1952 р. людям дозволили повернутися до Теофіпільки.

З Козови відселили Івана Баглая, Івана Дмитраша, Петра Іллю та інших і такі заходи практикували повсюдно²⁹.

ЗАРУЧНИКИ ВЕЛИКОГО НАСИЛЛЯ

У протистоянні опорів повстанських сил більшовики організували в селах людей на заручництво. При умові, якщо у селі відбудуться повстанські виступи, погрожували людям карами. Так станом на 12 березня 1945 р. заручниками у Денисові були визначені Онуфрій Бендюк, Володимир Берестецький, Михайло Варениця, Іван Варениця, Олекса Стельмах, Іван Пирожак, Іван Щебелюк, Шимон Ясинський; у Довжанці – Семен Бурбела, Іван Брикса, Василь Букшований, Михайло Томків; у Городищі – Іван Кульчицький, Іван Олійник, Теодор Сисак, Теодор Свистельницький³⁰.

Інститут заручництва совети застосували з часів розпаленої ними громадянської війни (1917-1920 рр.). Коли 5 грудня 1948 р. повстанці вчинили наліт на денисівський колгосп і побили техніку у млині, який молів зерно на контингент, та забрали з собою трьох коней з колгоспу, гебісти відповіли репресіями на село, арештували 15 заручників.

ГРАБУНКИ СЕЛЯН

Московські завойовники України, в умовах адміністративно-командних заходів, почали масово грабувати хліб для потреб держави.

Районам доводилися великі плани здачі зерна, картоплі, м'яса, яєць, квасолі, шкірсировини тощо, загалом харчових продуктів, які може споживати людина.

Усі ці заходи здійснювались під лозунгом допомоги фронту та відбудови зруйнованого війною “народного господарства”. Райони відповідно “розверстували” плани на села, а голови сільських рад – до кожного мешканця населеного пункту.

Більшовики створювали відповідні групи яничар, які насильницькими методами виконували плани Кремля. Знесилені війною села після виконання таких планів залишалися голодними. Плакали діти, зазірав у вічі голод 1946-1947 рр., але плани здачі хлібопоставок накидувались щорічно, методи їх збору зачораз жорстокішали.

31 серпня 1945 р. на засіданні бюро Козівського РК КП(б)У розглядалось питання про незадовільний стан організації хлібозаготівель. Районні парткерівники “розпікали” оперуповноваженого (далі о/у) НКВС Андреева, який не зміг у с. Будилів “зламати саботаж куркулів”, і станом на 1 вересня 1945 р. поставки хліба по селу виконано тільки на 14%. Такою ж залишалася ситуація з пограбуванням селян у с. Олесин (о/у Таран), Вівся (о/у Добровольський), Геленків (о/у Рябінський)³¹.

У 1946 р. побори харчових продуктів у селян продовжувались. Козівський райком партії констатував на нарадах, що ця робота ведеться у районі вкрай погано. Плани не виконуються. На 5 листопада 1946 р. з доведених 2 тисяч цнт картоплі виконано 1470, або 73% до плану, овочів 174 т від 566 т (33,7%). Керівники т.зв. агітколлективів у селах, які відповідають за збір картоплі, мовляв, “самозаспокоїлись”. Так, у с. Конюхи план по картоплі виконано на 61,2% (відп. Бобошко), в Олесині на 65,8% (відп. Добровольський), Вибудові на 30%, по овочах 11% (Вифлянцева). Не здавали картоплю советам селяни сіл Медова, Вівся, Дібще, Кальне та інших³².

Повстанські інформатори у селах краю щоденно документували для історії хроніку розгулу уповноважених зі збору про-

дуктів від знедолених селян, яку скорочено публікуємо нижче:

21 червня 1946 р. до села Слобідка прибув емдебіст Пижиков з кількома солдатами. У громадянина Михайла Кривка повибивали вікна у хаті, селянку Марту Небельську побили за те, що не хотіла дати горілки, солдат приклав до грудей дитини, що лежала у колисці, автомат і сказав, що зараз вистрілить, якщо не буде горілки на столі. Жінка наробила істеричного крику і таким чином прогнала сталінських опричників³³.

22 жовтня 1946 р. до с. Криве приїхало 200 гарнізонників і почали детальну ревізію кожного подвір'я. У Михайла Дяківського знайшли криївку-перемурівку, де було заховане збіжжя для повстанців. Господаря арештували, збіжжя рекувізували³⁴.

28 грудня 1946 р. до с. Бишки приїхало два більшовики. Один з них старший сержант, другий рядовий. Зайшли до Тетяни Голяш і знайшли у неї розчини для варіння самогону. За це оштрафували на 500 крб. Жінка почала просити їх не карати так суворо. Тоді сержант сказав, що міг би простити їй, але за це хотів би згвалтувати. Жінка почала кричати. На крик прибіг чоловік і почав боронити її. Солдати побили їх обох і втекли³⁵.

Незважаючи на те, що хлібні запаси від селян постійно рекувізували, власті не могли виконати плани державних поставок.

У кінці 1946 р. обком партії отримав вищу урядову телеграму, в якій говорилося наступне: "Рада Міністрів СРСР, ЦК ВКП(б) вважають надзвичайно негативним явище, коли у ряді областей, країв, республік останнім часом, особливо у другій п'ятиденці листопада 1946 р. різко знизилась постачання хліба державі, по суті стали на шлях призупинення поставок. Це тоді, коли державні плани ще не виконані повністю. РМ СРСР, ЦК ВКП(б) вимагає від усіх обкомів закінчити з небільшовицьким відношенням до справи, забезпечити виконання державного плану".

Надмірні поставки хліба державі та посуха сприяли виникненню третього голо-

ду в Україні, який, хоч і значно слабше, охопив села Козівського р-ну. У селах краю з голоду почали вмирати люди.

Так, 11 січня 1947 р. у с. Кутківці коло кладовища знайдено два тіла незнайомих людей, які загинули від голоду³⁶.

23 березня 1947 р. між селами Ходачків і Купчинці знайдено на полі 4 трупи голодних людей зі Східної України³⁷.

2 травня 1947 р. у с. Слобода 12 гарнізонників продовжували грабувати селян. Важко побили переселенця Івана Кучморя з дружиною і забрали від них останніх 2 цнт картоплі³⁸.

11 травня 1947 р. у с. Каплинці більшовицька міліція сконфіскувала у 18-ти господарів худобу в рахунок недопоставок державі молока і м'яса³⁹.

23 травня 1947 р. на залізничній станції с. Яструбово два емдебісти відбирали від голодуючих зі Східної України випрошене зерно⁴⁰. Хто не хотів віддавати – відбирали, арештовували.

20 липня 1947 р. до с. Купчинці приїхали оперуповноважені Карпов, Пилипенко, Слотін та наказали кожному десятнику села підписати заяву, що до 30 числа зобов'язуються здати 50% контингенту⁴¹.

2 серпня 1947 р. у с. Таурів начальник райвійськкомату затримав людей в неділю біля церкви й організував мітинг, на якому закликав вчасно здавати державі різні контингенти⁴².

У с. Слобідка оперуповноважений І. Сухар під час обшуку господарства заступника голови сільської ради Михайла Целинського забрав у нього запаси гречки, квасолі, крупи, кукурудзи, 80 кг конопляного насіння та звинувачував у зв'язках зі збройним підпіллям⁴³.

Під час виселення на Сибір Петра Нагайла з с. Теофіпілька енкаведисти присвоїли собі двох коней, віз, столи, лавки з хати, вісім центнерів пшениці тощо⁴⁴.

7 вересня 1947 р. до с. Ходачків приїхали 4 солдати МДБ й зробили обшук у Станіслава Смоляка та Василя Пахолка й ще кількох переселенців. Від селян забрали масло, яйця та інші продукти харчування⁴⁵.

2 жовтня 1947 р. у с. Городище оперуповноважений Звигруненко і емдебіст

Приходько забрали у Михайла Кривокульського 1,5 цнт проса, 1 цнт жита, 2 цнт муки. Наступного дня пограбували Теофілію Шимків⁴⁶.

У с. Довжанка оперуповноважені РК КП(б)У Інтаков і Дармуза під час обшуку в громадянки Ганни Іюні пограбували її, забравши собі додому два шерстяних килими довжиною 7 м.

3 листопада 1947 р. у с. Покропивна уповноважена по збору контингенту молока і м'яса Надія Садюк забрала у громадянки Котовської дві качки⁴⁷.

6 листопада у Купчинцях начальник райвідділу МДБ Приходько разом з гарнізонниками ходили по селу й забирали у селян кури, качки, гуси для святкового столу більшовиків на 30 річницю т.зв. Великої жовтневої соціалістичної революції⁴⁸.

9 грудня 1947 р. у с. Слобідка оперуповноважений РВ МДБ Педевенко з головою сільської ради Оленою Кусіс і Євстахієм Федюком реквізували у господарів Теклі Бойко і Тетяни Захарків усі запаси буряків та картоплі⁴⁹.

5 січня 1948 р. у с. Таурів л-т МДБ Хомічов важко побив громадянина Лісевича за те, що той відмовився дати йому 25 кг муки⁵⁰.

30 січня 1948 р. до с. Ходачків Великий прибув представник районного МДБ Комарчук. Спільно зі "стрибками" та солдатами упродовж трьох днів грабували село: забирали харчі, найбільше горілку і сало⁵¹.

1 серпня 1948 р. до с. Бронгалівка приїхав оперуповноважений по хлібозаготівлі Москвін і три його помічники Кузьмін, Маклаков, Яровий. Вони скликали населення на збори. Виступав Кузьмін. Він дав наказ населенню, щоб до 30 серпня 1948 р. здали 50% хлібопоставок⁵².

1 серпня 1948 р. до с. Золотники приїхав прокурор Яровий і 4 більшовики. Вони зігнали людей на мітинг. Прокурор говорив про те, щоб населення до 10 серпня 1948 р. також здало 50% хлібопоставок⁵³.

7 серпня 1948 р. у с. Довжанка оперуповноважений на чолі з головою райви-

конкому Філімою при допомозі активу зігнали у селі 90 підвід з контингентом. Організували "червону валку". Вручили селянам червоні прапори, вказали куди везти хліб і при цьому співати.

Цього ж дня до с. Таурів приїхав Філіма з райупомінзагом Григорієм Солодким у справі контингенту. Прийшли до Ядвіги Казакевич, якої не було вдома. Зайшли в сад і почали рвати яблука. Люди стали кричати на них. З криками "бандьора" вони вибігли й поїхали до району. Звідти прибуло 20 гарнізонників на чолі з уповноваженим Безгодовим і провели обшуки в Ядвіги Казакевич, а потім у сусідів на цій вулиці⁵⁴.

24 серпня 1948 р. у с. Хоробрів нач. райупомінзагу Малінов, збираючи контингент, побив 70-річну селянку Теклю Андрусишин за те, що вона несвоечасно сплачує контингент⁵⁵.

Те, що з року в рік хлібопоставки по району не виконувались, свідчить, що галицькі селяни чинили тихий опір більшовицькій економічній політиці. Повстанці попереджували більшовицьких вельмож і представників їхньої влади на селі не грабувати населення краю, а найбільш злісних здириків народу карали смертю.

ЗБІР ДЕРЖАВНИХ ПОЗИК

Надзвичайно важким тягарем для селянства були так звані "позики" на "відновлення та розвиток народного господарства СРСР 1946-1950 рр."

Позику збирали готівкою і її треба було здати у каси державного банку за три-чотири дні. У цей період на села виїжджали групи збирачів з району. Разом з місцевими яничарами вони здійснювали тотальні грабунки селянства, і після них села виглядали як після татарського глуму. Селян били, залякували, ламали двері, плюндрували помешкання. Все робилося

для того, щоб якнайшвидше вирвати від селян гроші. Подаємо хроніку подій тих років:

4 квітня 1947 р. в с. Денисів приїхали перший секретар РК КП(б) Сметін і другий секретар у справі збору від селян позики. Іванові Варваниці зобов'язали здати 15 тис. крб. Він не хотів погодитися на таку велику суму. Його за це кинули до льоху. Били й тримали до тих пір, поки не згодився⁵⁶.

5 травня 1947 р. у Купчинцях оперуповноважений Карпов ходив з головою сільської ради по селу й збирали позику. Хто не здавав, арештовували й кидали до льоху. Зайшли до Григорія Чайки й веліли здати 1500 крб. Він відмовився. Тоді його з дружиною Настею арештували.

7 червня 1947 р. у с. Денисів перший і другий секретарі райкому партії і начальник райвідділу МДБ Кобзар арештували Івана Щебилюка, Петра Дусановського та Івана Рибку за те, що вони відмовились підписатись на позику по 5 тис. крб. Ці суми вони змушені були підписати у підвалі в райцентрі, тоді їх відпустили.

9 червня у цьому ж селі оперуповноважений Гмиря продовжував збір позики разом з головою сільської ради. За нездачу побили Івана Кривка⁵⁷.

У результаті глумління над народом та розбійницьких акцій козівське начальство звітувало, що станом на 3 травня 1946 р. у районі підписались на позику 5400 селян і зібрали 940 тис. карбованців. Через добу після відповідних насильницьких дій вже підписали 7213 громадян і зібрали готівки на суму 1 млн 750 тис. крб. До вечора цього дня голова сільської ради Козівки Гуркало звітував, що він підписку закінчив і здав 60 тис. крб по селу. Таких активістів більшовики нагороджували грошовими преміями.

У багатьох селах грошові суми підписки на одного мешканця були надзвичайно високими. У с. Кальному – 325 крб, Олесині, Будилові, Золотій Слободі по 310 крб, Козівці – 300, Козові – 340. Як правило, “позику” мали здати до Дня Перемоги, але були села, які її “провалювали”. Не здали, наприклад, до 9 травня

1946 р. “позики” села Бишки, Золота Слобода, Велика Плавуча та інші⁵⁸.

Після насильницького вилучення останніх грошей у селян село ставало ще більш убогим і ненавиділо советську владу.

ПРОВОКАЦІЇ РАЙВІДДІЛІВ НКВС-НКДБ-МДБ

Окремого дослідження потребує провокаційна діяльність райвідділів НКВС-НКДБ-МДБ супроти визвольної боротьби ОУН, УПА. Не в силі зразу побороти визвольний рух, советські власті великі надії покладали на провокаційні загони районних каральних структур з метою провокування визвольних сил серед селянських мас та розкладу підрозділів ОУН, УПА з середини.

Досвід застосування провокаційних методів боротьби з національно-визвольними рухами совети успадкували з часів діяльності царської охоранки, нищення національних сил під час розгорнутої ними громадянської війни (1918-1920 рр.), розгулу сталінізму у тридцятих роках на підрадянській Україні.

У процесі боротьби з ОУН і УПА обласні управління НКВС-НКДБ-МДБ вимагали від районних структур створення діючих спецбоївок з метою компрометації визвольних кадрів ОУН та УПА.

Перевдягнені за повстанців, рекрутованих в основному із здаванців або числа яничарів, провокатори на службі московських хлібодавців розстрілювали невинних селян, грабували їхні господарства, гвалтували жінок і дівчат, підпалювали оселі, створювали фіктивні боївки ОУН, насаджували агентурні мережі, підкидали фальшиві “грипси” працівникам Служби безпеки ОУН тощо.

Згідно з розпорядженням вищих органів каральних сил СРСР, при кожному

райвідділі НКВС-НКДБ-МДБ мав діяти один провокаційний загін. Про їхню діяльність міг знати лише начальник райвідділу відповідної каральної установи. Доповідати про діяльність провокаційних загонів заборонялось навіть першим секретарям райкомів партії.

Злочини провокаційних боївок фіксувались хіба що з метою узагальнення їхньої діяльності, наприклад, як це зафіксовано у доповідній записці начальника "відділу боротьби з бандитизмом" майора Соколова.

Провокаційні групи НКВС-НКДБ-МДБ могли бути постійно діючі і тимчасові, кількістю від трьох до п'ятдесяти бойовиків і діяти на теренах власних або чужих районів. Для успішної діяльності провокаційних підрозділів їм потрібно було заздалегідь володіти паролями, знанням псевдонімів, зв'язкових ліній, явочних квартир тощо.

Як правило, повстанські Служби безпеки ОУН швидко розшифровували появу більшовицьких провокаційних груп і завчасно попереджували актив. Однак були й прикрі моменти, коли здійснити відповідні заходи було пізно.

Аналізуючи діяльність спецбоївок НКВС-НКДБ-МДБ, районні референти Служби безпеки складали відповідні інформаційні звіти й надсилали їх до вищих інстанцій СБ для обміну досвідом розконспірації агентів Кремля, друкували відозви з поясненням специфіки діяльності московських провокаторів, попередженням не вступати у контакти з незнайомими повстанцями.

Про діяльність спецбоївок дізнаємося зі спогадів окремих людей, які побували в їхніх руках, більшовицьких донесень та інформаційних звітів станичних ОУН.

Наприклад, Ганна Захарків, зв'язкова з Козлова, розповідає про вчинені провокації над нею у 1944 р. Спочатку її арештували 19 грудня 1944 р., допитували й збирались везти до Чорткова. Але того разу кмітлива дівчина втекла. З тих пір остаточно перейшла у підпілля ОУН.

У районі села Хоростець з Варкою Мельник з Хороброва заночували у криївці. Повстанці відійшли на завдання й

наказали дівчатам, щоб вони самі закрили люк до криївки. Уночі криївки часто не закривали, бо не вистачало повітря через вузькі вентилятори.

Уранці Ганна піднялась наверх закрити люк і побачила облавників. Вирішила стрілятися, потім подумала, що краще утікати. Однак що це дасть – все одно уб'ють. Але сталося інакше, дівчат половили, а з Ганною Захарків розіграли за випробуванням сценарієм провокацію.

"Прийшов конвой, – розповідає Ганна, – начальник Ковальов сказав: "Свяжіте єйо как кабана, бросьте на машину і везіте туда". Мені зв'язали ноги у кузові автомашини й поїхали через с. Плотича. Довго їхали, нараз машина заглушилась. Там щось крутили спереди, завели її, поїхали і знову стали.

Тоді підходять до мене й питають, чи можу йти. Я сказала, що йти не можу, ви мене так побили, хоч стріляйте мене тут. Вони кажуть, що уже недалеко й допоможуть мені йти. Взяли за руки й потягнули до якихось кущів. А звідти вискакують військові. І по-нашому: "Стій!". І вроді відбивають від них. Я добре знала, що то провокація, бо людям не раз роз'яснювала їхні прийоми, відомі повстанцям.

Потягнули до одного дерева, начебто вішати, потім крутили як хотіли й вирішили здати до провідника. Із зав'язаними очима кинули до криївки. А там один високий, лисий питає, кого привели. Відповідають, що сексотку, яка їхала з москалями й продавала наших.

Провокація розігрувалась дуже природно. Хто не знав цього прийому, дуже важко було зорієнтуватися. На стіні в криївці висів портрет Т. Шевченка, на тумбочці розгорнутий "Кобзар".

Почали у тій криївці заливати мені воду у ніс. Тримали за руки і плечі. Коли бачили, що я задихаюсь, витріпували воду з мене.

Тоді сказали, що треба додати до води трохи солі, гасу і перцю. Усю суміш знову залили у ніс. Мені позаходили очі кров'ю, носом і ротом хлинула кров.

При цьому весь час допитували, кого знаю з підпільників, де їхні криївки, склади зі зброєю та харчами, медикаментами.

Не дізнавшись нічого, сказали, що відправляють тепер до крайового проводу,

там уміють розв'язувати язики. Знову зав'язали очі. Десь мене тягнули, переступали через якийсь пліт, а тоді до стодоли чи якогось приміщення. Там на мене чекав страшний люципер. По розмові відчула, що був східняк. Муки мої продовжились. Розділи повністю, розпекли до червоного дроту й почали прикладати до тіла. Я кричала дивними голосами. У той час зверху постукала якась жінка й сказала: “Панове, трохи тихше, у вас, здається, хтось кричить”.

Підвісили за ноги, били по спині буками і знову кров бухнула ротом. Далі нічого не пам'ятаю. Пробудилась, дивлюсь – дають укол в ліву руку, аж злякалась, що я не вмерла. Бо мук тих не можна було витримати. Я сиділа в крові як божевільна. Боліло тіло і душа, коли побачила, що піднімає ножа з довгою ручкою і рідною мовою говорить, що зараз відріжу вуха, ніс, язик, а потім буду вибирати очі...

Зараз це важко писати і згадувати.

Чую, вони домовляються відпустити мене, значить, віддадуть в тюрму.

Знову зав'язали очі й кудись ведуть. Потім показують хату, щоб я туди йшла. А там москалі: “Стой, хто ідьот!”. Кричу їм: “Стріляйте бандитів, вони мене мучили, катували”. Отак мене привезли до тюрми. Старший люципер знову допитував мене: “Де бандіти?”. Я йому кажу, чому не стріляли в них. Він мені: “Я спрашиваю, где другіе бандіти?”.

Коли мене кинули в десятку камеру, я розказувала людям, як мене провокували, страху уже не мала ніякого.

Так робили з нашим народом вороги. Та полишались запродавці, котрі їм чоботи лизали, за гроші людей продавали, як Юда Христа”.

ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙОРА НКВС

Цей тернопільський енкаведист майор Соколов керував “відділенням боротьби з бандитизмом” (ВББ ОУ НКВС)

і дуже хотів отримати звання героя Радянського Союзу за “визначні успіхи” у знищенні вояків Української Повстанської Армії, членів ОУН та їх симпатиків.

Серед документів архівів є навіть клопотання начальника Головного Управління НКВС СРСР генерал-лейтенанта А. Леонтьєва перед Народним комісаром внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенантом Строкачем про присвоєння звання та додається довідка про організацію й діяльність у Козівському та Бережанському районах провокаційної “спецгрупи УПА”, де розхвалюються нововведені прийоми і методи Соколова.

Щоправда, деякі факти, викладені ним у доповідній записці, пов'язані з селами Конюхи, Бишки, Вибудів, Ценів Козівського району та інших районів Тернопільської області, збігаються, наприклад, про створення спецбоївки зі спровокованих здаванців під керівництвом Глинського “Бистрого”. Соколов подає, що зв'язкова Степанія Галушка, пс. “Наталка” із с. Бишки, потрапивши їм до рук, зазнала витончених провокацій. Втікаючи, вона убила одного енкаведиста, але її залишили живою й намагались заагентурити, щоб убила провідника крайового провуду “Поділля” Івана Шанайду, пс. “Данило”. Але вона цього не зробила. Далі інформує, що “Наталка” мала показати криївку Командира УПА в с. Августівка. Чи так відбувалося, нам невідомо. Знаємо лише те, що Степанія Галушка походила із сім'ї патріотів-борців і зламати її на допитах було неможливо. Подальша її доля невідома. Напевно, її розстріляли.

Йдеться також про криївку у с. Рай, де соколівці намагались заскочити Романа Шухевича, але там його не застали. Далі інформує, що стрілець “Артем” під час бою біля цієї хати застрелив подругу “Легету”. Насправді ж вона загинула від кулі облавників й згоріла у вогні. Згідно з його поданням, дівчина працювала надрайонною провідницею, насправді ж зв'язковою.

У цій же записці майор доповідає, що недалеко від села Лісники Березанського р-ну постійно у середу збиралися командири УПА. Знаючи про це, 30 серпня 1945 р. зрадник “Чад” убив чергою з автомата командира Південної групи УПА майора Івана Яцишина, пс. “Гордієнко”, родом із с. Лісники та Івана Кедюлича (або Кодолуцького), пс. “Чубчик”, “Довбня”, командира 19-го Кам'янець-Подільського тактичного відтинка Військової Округи “Лисоня”, уродженця с. Перечин на Закарпатті⁵⁹.

Однак його групу розшифрувала місцева Служба безпеки УПА і він змушений був передислокуватись аж на територію Мельниці-Подільського р-ну, що межує з річкою Збруч, де продовжував дії. У селі Вільхівці спровокували голову сільської ради і вбили дев'ять повстанців із куца “Матроса”, які у момент операції прийшли до села Вільхівці за продуктами. Але такого бою у селі не було.

Соколов перейшов у с. Іване-Пусте, де хотів захопити підрайонну провідницю. Але на цьому терені підрайонні провідниці ОУН з числа жінок або дівчат також не діяли. Пише, що зустрівся з вояками куреня “Бистрого”. Проте в даний час “Бистрий” з куренем “Сірі вовки” тут не квартирував. Натомість у с. Іване-Пусте діяла боївка на чолі з Іваном Греськівим, пс. “Бистрий”.

Соколівці вступили у бій і вбили шестеро повстанців. Таких втрат у 1944 р. с. Іване-Пусте не знає. Розлючені енкаведисти кинули у криницю просту селянку. Соколов подає її як розвідницю СБ “Тамару”.

Підсумовуючи свою діяльність, майор Соколов повідомляє, що його група почала діяти під виглядом контрольного відділу Служби безпеки.

“Досвід” майора в організації провокаційної діяльності супроти ОУН, УПА був рекомендований усім районним службам НКВС-НКДБ і вони використовували його сповна, про що свідчать криваві вчинки перевдягнених гебістів у кожному селі краю.

ПРОВОКАЦІЇ ПРОДОВЖУВАЛИСЬ

З кожним місяцем провокації советських зайд на теренах краю ставали все більш рафінованими. Аналізуючи партійні та енкаведистські документи й матеріали, слід відзначити, що існувала ціла “наука” щодо провокаційних прийомів МДБ серед населення. Тут і тактика виклику працівниками органів НКВС-НКДБ для бесід великої кількості місцевого населення, пропозиції про співпрацю, дезорієнтація збройного підпілля, практика т.зв. “пріманок”, проведення чисток населення в будинках, які прилягали у радіусі 15 км до райцентрів, шосейних доріг та промислових об'єктів, розширення місцевої агентури, зміцнення “стрибківських” гарнізонів, організація у селах на ночівлю партійного активу і виставлення навколо них засідок тощо⁶⁰.

Зі свого боку, збройне підпілля ОУН та їхня Служба безпеки відслідковували більшовицькі акції й фіксували їх у своїх інформативних звітах. Так, 9 січня 1948 р. в с. Кутківці до селянки Розалії Яремчук вдерлися до хати перевдягнені під повстанців бандити. Вони пограбували, а потім убили господиню. Служба безпеки пізніше дізналась, що то були гебісти з Тернополя⁶¹.

14 січня 1948 р. у с. Яструбово близько 8 години вечора до громадянина Ярослава Канюги вдерлося 5 невідомих осіб, які видавали себе за повстанців. Забрали у нього пару чобіт, а в селянина Степана Юржина – патефон. Господарі пізнали, що то були провокатори, й чинили їм опір. Тоді нападники відійшли у напрямку залізничної станції⁶².

Слід зазначити, що повстанців провокували також і сільські злодії.

1 лютого 1948 р. у с. Яструбово викрито шайку злодіїв, які були озброєні автоматами, обрізами, видаючи себе за повстанців. До цієї групи належали Петро Я., Богдан К., Іван П. Емдебісти їх арештували й відправили до тернопільської тюрми⁶³.

Часто населення провокувалось через масові виклики їх до райцентру, де їм нав'язували співпрацю, або прикривались викликами для зустрічі з сільськими сексотами та резидентами МДБ. Так, 1 липня 1948 р. до району викликали на допити з Городища Ганну і Петра Шевчуків, Михайла Кривокульського, Євстазія Кривокульського, Дмитра Чубея.

16 липня з с. Таурів – Яцка Загребельного, Василя Бідного, Івана Сеніва, Парасковію Яцук, Людвіга Казакевича та інших⁶⁴.

9 грудня 1946 р. у с. Дібще приїхала провокаційна група із 7 осіб та заквартирувала у селянина Хоми Липки. Хто чужий заходив до хати, того тримали до вечора. Увечері до хати зайшов підпільник Іван Липка, його схопили й забрали у район.

1 квітня 1947 р. до с. Покропивна прийшла провокаційна група в кількості 4-х осіб. Маскуючись під українських повстанців, просились до хати, але люди їх не пускали⁶⁵.

10 серпня 1948 р. до с. Будилів приїхав провокатор під пс. “Чорний Крук” з дев'ятьма гарнізонниками й показував їм господарства селян, де раніше квартирував, внаслідок чого гебісти арештували Андрія Бойка с. Василя, Андрія Бойка с. Миколи, Анастасію Бойко та її дві дочки.

“Чорний Крук” – східняк, жонатий під час німецької окупації у с. Плотичі. Навесні 1947 р. він фіктивно зарубав сокирою л-та Сухонова і почав переховуватись та писав до повстанців листи, що хотів би до них приєднатись. Але листи, як виявила Служба безпеки, були провокаційні. “Чорний Крук” з'єднався з якимось підозрілим повстанцем з Козлівського р-ну й навесні вони роззброїли гарнізон “стрибків” с. Золота Слобода і вбили начебто командира цього гарнізону. Тоді СБ доручила йому ліквідувати начальника РВ МДБ Кольєва. Побачивши, що не зможе проникнути в підпільні ряди, “Крук” відійшов до райцентру⁶⁶.

ЗАСІДКИ НА ПОВСТАНЦІВ

У боротьбі з визвольними силами ОУН, УПА більшовицькі каральні органи часто використовували випробований ними метод засідок, від яких повстанці зазнавали найбільших втрат.

Райвідділи НКВС-МДБ засідки практикували впродовж усієї визвольної боротьби ОУН, УПА, намагаючись завдати дошкульних ударів борцям за волю України, посіяти страх і зневіру в їхньому середовищі.

Підступні засідки здійснювались на місцях підпільних маршрутів патріотів ОУН, біля осель їхніх родичів, магазинів тощо.

Засідки планувались заздалегідь у контексті більшовицьких провокацій та протиповстанських операцій, на основі роздобутих агентурних даних про місця квартирування повстанців. Із засідок, організованих советськими окупантами, впали також останні оборонці української землі на переломі 50-60-х рр. XX століття.

Подаємо коротку хроніку більшовицьких засідок, вибрану з повстанських звітів за 1946-1948 рр. Так, 19 квітня 1946 р. увечері до сіл Купчинці, Драгоманівка, Ходачків, Денисів конспіративно приїхали на засідки гебісти. О 23 год на засідку натрапили три повстанці, які наближались до дороги на Ходачків. Стрелець “Орлик” першим помітив підозрілі рухи й попередив друзів. Усі швидко залягли. “Орлик” запитав по-московськи: “Кто ідьот?”. По ньому дали чергами з автоматів і “Орлик” дострелився з пістолета. Повстанці також відкрили вогонь і відійшли. Було вбито кілька солдатів⁶⁷.

14 лютого 1947 р. до Ценева приїхали 24 гарнізонники, які робили засідки. Шукали по полю і цвинтарі за криївками. Потім арештували трьох юнаків: Василя Чорноуса, Миколу Пташника та Миколу Безушка⁶⁸.

9 квітня 1947 р. у с. Вівся 9 емдебістів зробили засідку, на яку натрапили два

повстанці. У перестрілці вони зуміли відійти без втрат. Наступного дня гебісти зробили на цій вулиці ретельний обшук⁶⁹.

8 червня 1947 р. 12 гарнізонників підійшли під хату Семена Пришляка у с. Вимислівка, в якій зібралася молодь на вечорниці й співала революційних пісень. Всіх учасників співу арештували, завели до однієї стодоли, допитували і вимагали від кожного, щоб приніс три літри самогону⁷⁰.

3 жовтня 1947 р. на хуторі Гурб біля с. Городище на засідку більшовиків на подвір'ї Івана Кульчицького потрапили два повстанці "Тарас" і "Пізній", що йшли до нього. Більшовики відкрили по них вогонь і поранили "Тараса" у ногу. Друг "Пізній", відстрілюючись, забрав "Тараса" і щасливо відступив.

3 січня 1948 р. у с. Бишки емдебісти перетнули увечері дорогу повстанцю "Соколу". У погоні за ним тяжко поранили. Поранений "Сокол" заліг і оборонявся, потім застрелився⁷¹.

18 лютого 1948 р. у с. Ходачків о 20 год четверо повстанців "Мирон", "Одчайдух", "Нечай" і "Воркун" потрапили на засідку, яку влаштував оперуповноважений МДБ Приходько. З віддалі 30 м на них посипались постріли з автоматів і десятизарядок. Повстанці, відстрілюючись, відступили до хуторів. Після кількох хвилин перестрілки "Мирон" підірвався гранатою. Повстанець "Одчайдух" продовжував відстрілюватись і вбив двох емдебістів. Поранений в коліна, повстанець "Нечай" застрелився з власного пістолета. Четвертому вдалося відійти живим. Сл.п. "Мирон" – Василь Пивоварчук, 1920 р.н., с. Буцнів Микулинецького р-ну Тернопільської обл. Народився в родині рільників. 1944 р. мобілізований до ЧА. Звідти втік. Мобілізувався в УПА, де проявив себе активним і відданим революціонером. З 1945 р. обіймав пост кущового ОУН. Цього ж року у більшовицькій акції на с. Денисів від вибуху протитанкової гранати оглух та дістав поранення у коліно і правий бік. Важко лікував поранення до 1947 р. Після видужання приступив до праці у кущі "Ярка".

Героїчною смертю завершив свою повну відданість національній Ідеї.

"Одчайдух" – Олекса Орищак с. Онуфрія. Нар. 1924 р. у с. Драгоманівка–Купчинці Козлівського р-ну. Освіта 4 кл. 1944 р. вступив до лав УПА. Як здібного вояка командування направило його у підстаршинську школу командира Бондаренка. Після місячного вишколу став заступником командира та відходив на Волинь, де прекрасно зарекомендував себе сміливим вояком. При кінці 1945 р. захворів на легені й відійшов на лікування у рідні сторони. Після лікування знову приступив до праці. Служив бойовиком при кущі "Ярка". Любов до свого народу засвідчив активною боротьбою зі зброєю в руках⁷².

У липні 1948 р. більшовики у Козлівському районі здійснили 32 засідки на повстанців: 5.07.1948 р. у с. Городище на вул. Плинка; 7.07.1948 р. у с. Таурів на вул. Загребельна; 8.07.1948 р. – в Городищі на присілку Млинець, Таурові біля громадянки Теофілії Михаськів; 8-10.07.1948 р. – в Купчинцях на хут. Драгоманівка; 10.07.1948 р. – в Городищі на вул. Раків Кут; 20.07.1948 р. – в с. Слобідка на городах та в інших селах, які відстежували підпільні розвідники та зв'язкові й по можливості попереджували борців⁷³.

25 липня 1948 р. три повстанці, які йшли увечері в с. Купчинці, знову потрапили на більшовицьку засідку біля цвинтаря. Попереду йшов повстанець "Ярко". Почувши підозрілі рухи, запитав: "Хто там?". У відповідь червоні освітили місце ракетою й відкрили вогонь з різної зброї.

Повстанці почали відступати у напрямку хут. Драгоманівка. "Ярко" прикривав відступаючих друзів. Чути було, як він дав останню чергу з автомата, а потім почали рватися гранати. Впавшого героя совети забрали до райцентру й кинули на подвір'я перед будинком РВ МДБ. З боку більшовиків було двоє поранених⁷⁴.

28 липня 1948 р. о 17 год біля с. Теляче потрапили на засідку й загинули в бою повстанці "Хитрий" і "Медвідь".

"Хитрий" – Мирослав Кодолишин 1922 р.н., с. Пиновичі, освіта 4 кл. З 1939 р. чл. юнацтва ОУН. З 1941 р. чл. ОУН. Працював

станичним до весни 1944 р. Потім відійшов до УПА, де став заступником ройового. Восени 1945 р. став ланковим с. Баранівка. 28 червня 1946 р. дістав поранення біля цього села. З 1947 р. працював на пункті зв'язку при надрайоні. 28 липня 1948 р., коли він потрапив на засідку з другом "Медведем", почав відступати до лісу. Червоні там верталися автомашиною з с. Базниківка й перепинили їм відступ.

"Медвідь" – Богдан Карась, с. Літятин хут. Божисько, освіта 4 кл. 1944 р. забраний німцями до війська, але звідти втік додому. З приходом більшовиків пішов у підпілля. З 1946 р. зв'язковий при надрайоні. У праці характеризувався скромністю та солідністю. 28 липня 1948 р., важкопоранений, дострелився.

25 серпня 1948 р. у с. Будилів вранці під хату Осипа Грандовського прийшли три "стрибки" з гарнізону й засікли двох повстанців "Тура" і "Хмару", які снідали. Побачивши їх, ті почали відступати. "Тур" вибіг на подвір'я, але пострілом "стрибка" впав убитий. За ним вискочив "Хмара" і був поранений тим самим "стрибком". Він ще встиг добігти в сад і підірвався гранатою.

"Тур" – Михайло Рога 1921 р.н., с. Дібще, освіта 4 кл. 1943 р. вступив до УПА. Після розформування сотні повернувся до села й працював бойовиком у боївці СБ аж до своєї смерті.

"Хмара" – Василь Яцик 1926 р.н., хут. Ритва с. Олесин, освіта 4 кл. З 1941 р. належав до юнацтва ОУН. З 1944 р. в УПА. Після розчленування сотні повернувся додому. Працював бойовиком СБ⁷⁵.

11 листопада 1948 р. гарнізонники здійснили засідку біля с. Вибудів. О 21 годині тут проходили два повстанці. Більшовики підпустили їх зовсім близько, важко поранивши при цьому повстанця "Хмару". Він відступив і сховався на стриху одного господарства. Його запримітили й почали переслідувати. "Хмара", побачивши свій безнадійний стан, підпустив гебістів ближче й підірвався гранатою. Під час вибуху поранено кількох солдатів. Совети усе господарство Теодора Рожелюка зруйнували.

"Хмара" – Іван Чабан 1919 р.н., с. Криве Козівського р-ну. Після закінчення школи часто йшов у найми, де заробляв на прожи-

ток. У 1940 р. покликаний советами до ЧА. На початку війни потрапив до німецького концтабору й зголосився до німецької армії. Був відсланий на фронт і працював перекладачем. У 1943 р. дезертирував з фронту й повернувся додому. Тут він зголосився до праці в ОУН як зв'язковий при області. Восени 1947 р. "Хмара" працював в іншому куці, а потім бойовиком при станичному "Соколові" аж до останнього дня свого життя⁷⁶.

12 листопада 1948 р. гебісти зробили засідку у с. Ценів біля обійстя господаря Івана Чорновуса. На подвір'я близько 21 години прийшло двоє повстанців, яких вороги так само підпустили близько і прищільним вогнем убили підпільника "Сосну". Інший повстанець врятувався.

"Сосна" – Микола Зборівський 1923 р.н., с. Ценів. Після закінчення школи займався господарством у своїх родичів. 1938 р. вступив до лав ОУН, де працював у структурі юнацтва до 1941 р. З 1943 р. доброволець сотні "Холоднорці", в складі якої воював до останнього часу її існування 1945 р., потім повернувся до кущової боївки провідника "Думи". З 1946 р. працював станичним у рідному селі аж до дня загибелі. Покладені на нього обов'язки виконував чесно і сміливо⁷⁷.

23 листопада 1948 р. 12 більшовиків здійснили чергову засідку у с. Ценів. На засідку натрапили три повстанці, які, відстрілюючись, відступили за будинок. Під час перестрілки дістав важке поранення повстанець "Оріх". Стікаючи кров'ю, він підпустив ближче ворогів й вистрілами одного вбив, а двох поранив.

"Оріх" – Михайло Питель 1923 р.н., с. Криве Козівського р-ну. Працював при родичах на власному господарстві. 1942 р. вивезений на каторжну роботу до III райху. 1945 р. повернувся з Німеччини додому, де зв'язався з підпіллям ОУН. Працював у тереновій сітці ОУН бойовиком при "Соколові"⁷⁸.

ВІЙНА З ХРЕСТАМИ

Більшовицька влада на місцях оголосила війну національно-християнським

символам українського народу. Вони розорювали могили борцям за волю України, освячені на честь відродження української державності 1941 р., зрубували і спалювали хрести, зрівнювали із землею могили загиблих повстанців, знищували матеріальну базу читалень “Просвіти” тощо.

Так, 3 травня 1947 р. у с. Бишки дев'ять гарнізонників на чолі з капітаном Шпінком після ревізій і реквізицій у селі пішли на цвинтар, де повикидали і поламали хрести на могилах загиблих повстанців⁷⁹.

20 серпня 1948 р. у с. Цицори гарнізонники на чолі з начальником райвідділу МДБ Плотніковим зрізали хрест на могилі “Борцям за волю України”. Хрест кинули в криницю селянина Петра Матушинця. Потім заарештували Петра з дружиною Парасковією, Ксеню Матушинську, Миколу Храпуна й припровадили до гарнізону. Там їх жорстоко побили за те, що вони часто відновлюють хрести на могилах⁸⁰.

Повстанці також не залишалися у боргу більшовицьким варварам і по можливості нагадували, що так робити не потрібно.

6 листопада 1944 р. у с. Таурів повстанці познімали червоні зірки на могилах загиблих червоноармійців і поставили хрести. У с. Слобідка й Городище замість червоних зірок на могилах червоноармійців також поставили хрести й написали: “Хрест збудований на славу церкви, хто його порушить, буде покараний смертю”. У Городищі написали: “Хрест побудований на віру Христову, хто його порушить, того чекає смерть”⁸¹.

18 листопада 1946 р. у райцентрі Бережани повстанці повітягали стовпці на могилах енкаведистів і порозкидали їх. З тих пір емдебісти тримали там пост охорони⁸².

“МАР” НА ЗАКЕРЗОННІ

Син Бережанщини Степан Голяш, пс. “Мар” від жовтня 1945 до серпня 1947 р. очолював на Закерзонні надрайон “Бескид”. На ці роки припадав найважчий

період боротьби, коли на західних окраїнах і галицьких землях шаленів терор більшовицьких і польських спецвідділів.

На посту провідника надрайону “Мар” був учасником постійних рейдів, безкінечних сутичок з польськими каральними силами. Лише після операції “Вісла”, яка закінчилася наприкінці липня 1947 р. обезлюдненням теренів, “Мар” покинув останнім Закерзоння й пробився до Західної Німеччини.

Подаємо кілька фактів з його спогадів про визвольну боротьбу на Закерзонні, в яких віддзеркалена безмежна віра в Бога, особиста відвага, героїзм і присвята свого життя в ім'я соборності і незалежності України:

“Травень 1945 р. З курінним лікарем, другом “Гориславом”, дістаємо перенесення на іншу роботу. Відходимо від своїх сотень, які кватирували над джерелами Сяну, в напрямі містечка Лісько. По дорозі прилучається до нас ще троє друзів з ОУН.

В селі Насічному просуваємось тиенько до кладки через річку. Несподівано проти нас надходить від Берегів Горішних відділ большевицьких пограничників. Ми залягаємо не рухаючись і, стримуючи віддих, спостерігаємо, як біля нас проходить біля сотні “червоних” в напрямі Дверника.

У селі беремо зв'язкового, щоб провів нас лісом до Затварниці, бо посуватися дорогою дуже небезпечно. Дряпаємось під гору Явірник. Поспішаємо, щоб зайти ще за ночі, хоч за нами вже біля 20 км дороги. Військовий виряд, запасова амуніція, наплечник з біллям і харчами далять і збільшують втому. В додатку падає сильний дощ. Розмокла дорога і липке болото. Проходимо поле і пасовисько та зближаємось до великих Затварницьких лісів. Зв'язковий іде перший. Я третій. Ідемо стежиною – чистим полем. Нарешті здається нам, що ми вже в лісі. Ще яких шість кроків до перших дерев, і враз чуємо з підлісних кущів кілька голосів, а згодом обережне кламцання автоматних замків. Відрухово, без окремої команди “долів”, займаємо становища там, де стояли.

Град автоматних, кулеметних і крісових куль посипався нам назустріч. Перших кілька хвилин лежимо, не рухаючись. А потім, під кулями, стрибками відступаємо угору. Ракети здержують відворот, а вогонь із приблизно півсотні автоматів не зменшується.

Використовуємо хвилини, коли погасують ворожі ракети, і далі стрибками відступаємо все вгору і вгору. У грудях нестає повітря, а серце товче важким молотом. Сил вже немає драпатись під гору і тому біжимо рівнобіжно з ворожою лінією. Кулі з'їдливо джмелями гудуть довкруги нас. Шарпають одягу, зривають шапки...

Та ні одна із тисяч куль не звалила нікого з нас. Ніби невидиме забороло відхиляло їх від наших тіл.

Будився гарний, погідний ранок. Сонце привітало нас з д. "Гориславом" над селом Насічним. Навколішках, у тихій молитві, під зеленими, стрункими ялицями два повстанці склали Всевишньому гарячу подяку за неймовірний рятунок.

Квітень 1946 р. З чотирма стрільцями, що їх я мав для помочі, провів я збори з населенням села Воля Мигова, пов. Лісько. Селяни довго випитували мене про міжнародне та наше власне положення, а вкінці запросили переночувати. Втома не дозволила нам відмовитись від принадної, щирої пропозиції.

Вдосвіта маршуємо в напрямі Смільника. Ідемо оболонням понад дорогою. Надворі вже розвидняється. Гаснуть останні зірки.

Раптом від дороги посипались на нас кулі. Це роями куль привітала нас сотня ВП (Войско Польське), яка зайняла становища вздовж дороги.

Залягаємо, а після стрибками пробігаємо до недалекого потоку. До потоку було коло ста метрів простору, рівного, як долоня. Це коштувало нам одну дорогу жертву. Лиш четверо добились до потоку, звідки ми своїми автоматами здержували наступ цілої сотні червоних поляків. А ворог розсипався розстрільною по чистім полі і густо обсипував нас крісовими, автоматними і кулеметними стрілами. Відстрілюючись, поволі відступали ми водою вгору. Крики "стій" зближались до

яких сорока метрів. Ворога, проте, стримував наш вогонь, і вони, маючи трьох ранених, боялись надто висовуватись під наші кулі. Спинитись, одначе, не хотіли. А тут кінчався вже потік і починалася "чиста" гора. Далі не було вже природної охорони, кущів і берега потоку.

Кожний з нас в думках прощався з життям, бо 25-30 залізних дул, які припадали на кожного з нас, вистачало, щоб посікти нас на решета.

А потім... Звідки взялись раптом густі клуби гірської мряки, що дуже швидко покрили майже цілу гору густою, наче димною заслоною?

Неначе піднялась з гірських шпилів рука Хоронителя, який у вогких, сивих хмарах мряки сховав до краю втомлених повстанців перед кулями ворогів.

Зелена Хрещата стала нам каплицею, в якій зложили ми подяку Всевишньому за рятунок та помолились за поляглому другу.

23 травня 1947 р. Перебуваємо у безлюдній Лемківщині. Вже другий місяць не бачимо селян. Взагалі немає тут цивільного населення. Дійсна пустеля. А ще недавно бився тут живчик нормального, працюовитого хліборобського життя.

Лиш повстанці залишились на сторожі попалених сіл та осиротілих рідних могил.

Зв'язок між нами діє справно. Проти нас, що начисляли тоді на Лемківщині до 1000 крісів, ворог кинув у саму тільки східню частину терену тридцять тисяч війська. Кожна дорога, кожний кущ були непевні, небезпечні. Ворог тижнями лежав вздовж доріг та робив засідки по лісах.

Зі стрільцем "Жарким" переходжу лісами Лопінника біля Балигорода, до друга "Петра". Дорогою розказуємо один одному погані сни, які мучили нас цієї ночі. Ідемо вузькою доріжкою, що в'ється хребтом Лопінника.

Несподівано, зовсім близько, з віддалі одного метра, – закричав польський вояк і вистрілив нам попід ноги. У цьому ж моменті я падаю на землю і пускаю серії з автомата по кущах, де лежали польські

червоні вояки. Один стрибок і я вже за зваленим буковим пнем. За мною посыпались кулі з автоматів. У відповідь послаю їм ще кілька коротких серій і стрибаю вниз, де я вже більш безпечний. Стр. “Жаркий” вийшов теж цілий із тієї стрілянини, що з неї вирятуватись своїми власними засобами було майже неможливо.

Липень 1947 р. Попадаю зі стр. “Чорнобривим” в оточення у лісі біля села Полянки. Увесь день перебуваємо у недалекій віддалі від ворога. Не раз доводиться перебувати в сутичках. Ворожа розстрільна звужує терен нашої дії щораз більше. У цьому безвихідному положенні дряпаюся на високу, густу ялицю, а стр. “Чорнобривий” ховається у густий кущ. Завважую, що долом переходить одна ворожа розстрільна, а згодом друга. Старшини весь час пригадують воякам: дивитись і вважати на ялиці. У цьому моменті, коли розум лише пригадував: “поляж, але не здайся!”, над головою весело защебетав соловій.

У душу влилась надія і я, замість розпачливого самогубного поруху, заспокоєний притулювся до галузки, слухав співу пташки, дивився у бездонне небо... Коли опам'ятався, шелест кроків ворожого відділу вже губився у лісових нетрях...

30 вересня 1947 р. Рейд по Словаччині. Не маючи докладної карти, над світанком зайшли ми до одного із парків на передмісті Мияви. Тому, що не було поблизу лісу, а день вже ось-ось надходив, вирішуємо сховатися у цьому парку. Вирізуємо малі ялинки, “насаджуємо” невеликий гущавник і кладемося відпочивати. Всіх нас є п'ять повстанців, а один з нас, д. “Давиденко”, ранений у груди.

Раннім ранком наїхав на нас один, згодом другий робітник роверами. Примушуємо їх лежати разом з нами. Надвечір почав падати дощ і ми, порадившись з курінним капеляном, отцем Яворенком – “Радьом”, відпустили робітників додому, щоб принесли нам дещо з'їсти.

Але робітники повідомили поліцію і військо, які швидко оточили нас густим перстеном. Ми зауважили це аж тоді, ко-

ли почало вже добре вечоріти і наші стежі вийшли, щоб оглянути шлях нашого маршу. Не було іншого виходу, як тільки пробиватись.

“Ворон”, “Дух” і я з голосним криком “слава”, викинувши дві гранати та густо стріляючи з автоматів, кинулись прямо на ворожу розстрільну, яка від несподіванки розскочилась і на малу хвилину створила вузький прохід. Ми пробились, але поза розстрільною, не маючи змоги відступати стрибками, впав друг “Давиденко”, прощитий ворожими кулями.

Тупий, пекучий біль у лівому рамені пригадав і мені, що там розгосподарилась сталь. Пробігши поміж будинками та юрбами цікавого населення, попрямували ми до лісів. Пройшли шосе і побачили, як вантажні машини підвозять нові ворожі з'єднання, що творять друге оточення, думаючи, що ми скрилились між домами міста...”⁸³

КРИВАВИВСЯ МАХОВИК РЕПРЕСІЙ

Заблокувавши військовими гарнізонами і “стрибківськими” формуваннями галицькі села, совети покладали великі надії на негайне знищення українського повстанського руху.

Але визвольні сили ОУН, УПА продовжували боротьбу, і влада змушена була аналізувати причини власних невдач на нарадах високопоставлених чинів у Львові, приймати невідкладні рішення з проблем ліквідації повстанських структур краю.

Так, 28 березня 1946 р. у Львові на міжобласній нараді за підсумками боротьби з “українськими націоналістами за період з 10 лютого по 27 березня 1946 р.” брали участь: перші секретарі обкомів партії, начальники обласних управлінь НКВС і НКДБ, начальник прикордонних військ Українського округу генерал-лейтенант Бурмака, начальник

прикордонних військ Закарпатського округу генерал-майор Демшин, начальник внутрішніх військ НКВС Українського округу генерал-майор Фадєєв, командуючий Прикарпатським військовим округом генерал армії Єрьоменко, командуючі військами Львівського військового округу генерал-полковник Попов, генерал-полковник Москаленко та інші⁸⁴.

Лейтмотивом наради було нове звернення ЦК ВКП(б) і КП(б)У до “населення західних областей України, в якому читається таке: “(...) Беспощадно расдавим презренных фашистских последишей (...). Там, где ещю укриваются ети подлие бандити, уголовние преступнікі, смелеє і рєшітєльно покончіть с німі. Советская власть помілуєт того, кто чістосердечно раскаєтся в своїх преступлєніях і будєт чєстно трудітєся”. Звернення підписали Голова Верховної Ради України Грєчуха, Перший Секретар ЦК КП(б)У Хрущєв і Голова Президії Верховної Ради України Кєротчєнко⁸⁵.

Каральні органи МВС і МДБ отримали додаткові повноваження. Відтоді партійним апаратом заборонялось контролювати діяльність МВС і МДБ. Начальники управлінь отримали право лише усно звітувати першим секретарям компартії у разі потреби. Заборонялось втручатись партійцям в агентурно-оперативну роботу каральних органів, відповідно й реагувати на їх наслідки. Матеріали діяльності органів обговорювались тільки на закритих засіданнях бюро партії і оформлялись в “особливі папки”, які зберігались тільки у сейфах перших секретарів⁸⁶.

У руслі цих та інших рішень каральні сили Москви продовжували репресії та нарощували їх потенціал. У кожному селі краю відбувались розстріли, катування громадян, підпалювання господарств, депортації до Сибіру. Не припинялись облави, арешти груп або одиноких громадян:

27 січня 1947 р. 120 солдатів гарнізону під час облави на село Вибудів знайшли криївку у Семена Кутного, в якій зберігалось 7 цнт збіжжя, 5 цнт муки, призначені для потреб повстанців. Арештували

господаря і двох його братів Михайла та Іллю.⁸⁷

14 липня 1947 р. в обідню пору на довжанецькі хутори прийшли 9 солдатів Козлівського гарнізону МВС. Сплондрували господарство Марії Підлісної, а її забрали до району⁸⁸.

3 вересня 1947 р. у Денисові лейтенант МВС Комарчук арештував Петра Буринка, Іллю Кузіва, Семена і Володимира Рибаків. Цього ж дня у Довжанці емдебісти зустріли на дорозі Ганну Білу з сином і жорстоко побили їх.

1 жовтня 1947 р. на хуторі Драгоманівка суддя Карпов і адвокат Шишацький арештували Павла Кушніра та Ганну Качунь⁸⁹.

11 січня 1948 р. у с. Слобідка група міліціонерів з оперуповноваженим РВ МДБ Пижикивим повністю сплондрували домашні господарства Івана Омєляна, Михайла Мудрого, Івана Пушкаря, Івана Кривки. Перекопали долівку, у хатах повалили печі, стіни, поперекидали снопи пшениці на подвір'ї⁹⁰.

1 серпня 1948 р. у с. Будилів емдебісти арештували сільського листоношу за те, що він передавав підпільникам листи з Сибіру і навпаки⁹¹.

10 серпня 1948 р. біля с. Бишки гарнізони червоних близько 500 солдатів під командуванням підполковника прочісували територію. У повідомленнях з Козівського р-ну від 4 лютого 1948 р. йшлося про те, що за проведених 68 емдебістських каральних операцій в районі арештовано 689 мешканців сіл. На каторжні роботи у вугільні шахти Донбасу вислано 147 молодих селян⁹².

Водночас повідомлялось, що з більшовицької каторжної школи – так званих шкіл “фабрично-заводського навчання” втекло багато юнаків, вихідців з Козівського району, й подавались наступні прізвища: с. Великий Ходачків – Йосип Качур 1930 р.н.; с. Дмухівці – Василь Срібний 1931 р.н., Стах Оліят 1931 р.н., Василь Швець 1930 р.н.; смт Козлів – Іван Бак, Петро Дідиловський, Йосип Бенковський, Ярослав Демкович, 1931 р.н., Михайло Мєлян 1930 р.н., Микола Онишко, Семен Побережний; с. Кутківці

– Іван Гойда 1930 р.н.; с. Слобідка – Іван Андрухів 1931 р.н., Олекса Атаманчук 1931 р.н., Володимир Шимків 1930 р.н.; с. Таурів – Михайло Ільків 1930 р.н.⁹³.

Усі ці молоді люди жили у селі нелегально і перебували у розшуку більшовицької влади.

Далі подаємо неповні статистичні дані репресій советських каральних органів у Козівському районі за серпень, вересень і жовтень 1948 р., складені районним проводом ОУН на основі інформативних вістей станичних збройного підпілля:

Серпень 1948 р.

Арештовано	98 осіб
Відпущено	32 -//-
Побито в результаті арешту	.28 -//-
Убито населення	1 -//-
Убито повстанців	2
Пограбовано господарств	.65
Сконфіковано господарств	.5
Убито повстанцями більшовиків	15 ⁹⁴ .

Вересень 1948 р.

Арештовано	62 особи
Відпущено	18 -//-
Побито в результаті арешту	.50 -//-
Убито населення	1
Убито повстанців	9
Пограбовано господарств	.125
Сконфіковано господарств	.7
Спалено господарств	8
Убито повстанцями більшовиків	4 ⁹⁵ .

Жовтень 1948 р. (р-н Козлів)

Арештовано	86 осіб
Відпущено	45 -//-
Побито в результаті арешту	.34 -//-
Убито населення	1
Убито повстанців	4
Пограбовано господарств	.50
Убито повстанцями більшовиків	3 ⁹⁶ .

Основними дійовими особами, що чинили масові розбої у селах краю, були оперативні уповноважені НКВС-НКДБ-МДБ та їхні покровителі з вищих керівних інстанцій. Так, у лютому 1945 р. лейтенант РВ НКВС Антохін особисто застрелив кущового командира УПА Луку Пукала, пс. “Дон”.

Проявляв жорстокість у поведінці з місцевим населенням вахтер Козівського РВ НКДБ Пйотр Болшовец. У січні 1945 р. убив кущового провідника ОУН Івана Матушевського із с. Велика Плавуча, у травні 1945 р. в с. Золота Слобода застрелив станичного провідника ОУН Степана Кінеля.

Оперуповноваженого ОББ (відділу по боротьбі з бандитизмом) Петра Ганцова для зміцнення кадрового складу райвідділу МДБ прислали з Рязанської області Росії. Шовініст і україноненависник, він швидко оформив справи на арешт 45 мешканців району, сфабрикував 5 групових справ, особисто вів слідство над 30-ма полоненими повстанцями. Під час каральних операцій арештовував і розстрілював людей.

Надзвичайними жорстокими діями в районі прославився начальник Козівського райвідділу НКДБ Заваригін. За кілька років своєї роботи арештував у районі понад 1000 мешканців. 27 лютого 1945 р. у с. Ценів убив провідника “Дубового” (не ідентифікований). 29 березня 1945 р. у с. Вибудів намагався захопити живцем районного провідника ОУН Пилипа Стасишина, пс. “Слух”, але той застрелився. Він же 23 січня 1946 р. у с. Ценів ліквідував районного провідника ОУН на пс. “Чар”. Багато ще інших кривавих злодіянь на сумлінні душогуба Заваригіна. Згодом його перевели начальником каральної служби у Борщівський район. Заплутавшись у власних злочинах, психічно хворий і неврівноважений, він застрелився у 1952 р. під час однієї з нарад у Тернополі⁹⁷.

Таким же сатрапом був начальник паралельного карального апарату РВ НКВС Максимов, який мав великий досвід убивці, бо працював в органах НКВС з 14ти років. Під час проведення операцій під його керівництвом убито 45 мешканців району, яких він характеризував як “бандитів”⁹⁸.

Капітан Ільїн з Івановської обл. (РРФСР) прибув до району як “спеціаліст” по відділу “боротьби з бандитизмом”. Брав активну участь в організації антидемократичних виборів до Верховної Ради СРСР у лютому 1946 р. За період з 18 грудня

1945 р. по 28 березня 1946 р. під його керівництвом убито 5 повстанців, арештовано 23. У с. Криве Ільїн з прибічниками оточив криївку провідника крайового проводу ОУН “Поділля” Івана Шанайди з дружиною, де вони пострілялися.

Слідчого НКВС Карпова Москва прислала до краю з Тамбовської обл., і він також “проявив” себе як активний служачка більшовицької каральної машини проти ОУН, УПА в Козівському р-ні.

Не відставали у репресіях секретарі райкомів партії, які також брали участь в облавах. Так, секретар Козівського РК КП(б)У Андрій Конюха 9 травня 1945 р. особисто керував операцією проти повстанців у с. Вимислівка. У листопаді 1944 р. арештував у с. Золота Слобода 19 осіб, Вівся – 4-х. Під його керівництвом, хвалився він в інформації обкому партії, в Козівському районі арештовано 393-х “бандитів”, а в дійсності безневинних селян, під час облав.

Другий секретар РК КП(б)У Плечистий 8 лютого 1946 р. на хуторі Юзефівка біля с. Криве полонив 8-х повстанців. У с. Вівся арештував 4-х учителів, причетних до розповсюдження листівок⁹⁹.

Дуже активних карателів Москва за “успішну боротьбу з визвольним рухом ОУН, УПА” нагороджувала орденами і медалями. Так, орден Червоної Зірки отримали: нач. РВ НКДБ Євген Порфір’єв, начальник РВ НКВС Семен Максимов, другий секретар РК КП(б)У Іван Слатін, третій секретар Костянтин Суханко та інші.

З формулюванням “за мобілізацію колгоспів на боротьбу з націоналістами” влада нагородила медаллю “За відвагу” завідуючого відділом пропаганди РК КП(б)У Миколу Адренського, завідуючого оргінструкторським відділом РК КП(б)У Івана Яценка, завідуючого відділом соціального забезпечення Феодосія Гурмазу, оперуповноважених Костянтина Фомичова, Григорія Ветлугіна, Сергія Левченка, Мирона Цегульського та інших.

Першого ж секретаря РК КП(б)У Івана Волкова вища влада характеризувала як “здібного партійця”, під керівництвом якого “район виконав поставки сільсько-

господарських продуктів і вів активну боротьбу з оунівськими бандами”, тому його нагородили орденом Вітчизняної війни II ступеня¹⁰⁰.

Ось ще одна характеристика на домощеного яничара із с. Вибудів, прізвище якого з етичних міркувань не ідентифікуємо, яку підписав секретар Козівського РК КП(б)У Андрій Конюха 20 березня 1946 р.: “Я. І. А., 1921 р.н., “стрибок”. З вересня 1945 р. виконував спеціальні завдання держави і за цей період зробив наступне:

2 листопада 1945 р. у с. Вибудів убив обласного референта Служби безпеки Бакальця Ореста Івановича, пс. “Софрон”. Забрав від нього військово-обмундирування, автомат ППШ, пістолет, 2 гранати, польову сумку з документами.

25 грудня 1945 р. “Я.” у с. Ценів знайшов, затримав і передав оперативникам НКВС заступника районного референта СБ Лопатку Миколу, пс. “Шустер”.

15 січня 1946 р. за вказівкою “Я.” енкаведисти в с. Ценів у будинку Купчака оточили повстанця на пс. “Гонта”, якого у перестрілці вбили. Від нього забрали автомати ППШ, дві гвинтівки, револьвер.

29 січня 1946 р. “Я.” викрив у с. Ценів криївку, в якій переховувався станичний Кравець Яким Гнатович 1924 р.н.”.

“Крім цього, – записано у характеристиці РК КП(б)У, – упродовж усього періоду тв. “Я.” систематично виїжджає в села району, активно допомагає нам у боротьбі з українськими націоналістами та партійно-господарському і сільському активу в забезпеченні нормального життя трудящих”¹⁰¹.

БИЛИ ВОРОГА З КОЖНОЇ ХАТИ

Боротьба збройного підпілля ОУН у 1947-1948 рр. супроти порядків московських гнобителів на теренах краю бу-

ла дуже гострою. У перехресному двобой бойовиків ОУН з підрозділами МВС-МДБ гинули кращі сини і доньки Козівщини. Подаємо коротку хроніку їхньої боротьби, багату світлими і героїчними вчинками в ім'я соборності і незалежності Української держави:

10 січня 1947 р. повстанці убили заступника голови Козлівського райвиконкому Богуша біля його власної квартири¹⁰².

12 лютого 1947 р. на хут. Заберезки повстанці зустрілися з гарнізонниками. У ході перестрілки дістав поранення провідник "Сумний". По глибокому снігу він не міг відступити й убивши трьох советів, "Сумний" застрелився. Його тіло забрали до Конюхів.

2 березня 1947 р. в с. Покропивна група підпільників звела завзятий 20-хвилинний бій з бандою емведистів, очоленою начальником райвідділу МДБ Порфір'євим. Унаслідок бою був убитий Порфір'єв та 1 рядовий посіпака, а 4 інші були важко поранені, які по дорозі до райцентру вмерли. З боку підпільників важко поранений "Сивий", щоб не потрапити до рук ворога, дострелився.

9 квітня 1947 р. у с. Вівся відбулася перестрілка між групою підпільників і емведівською бандою.

11 квітня 1947 р. у с. Росоховатець боївка ОУН роззбрóла гарнізон "стрибків".

15 квітня 1947 р. у с. Вівся один підпільник зустрів на дорозі 4-х озброєних бандитів з адміністрації райцентру. Підпільник обстріляв їх і поранив одного бандита. Сам відступив.

19 квітня 1947 р. біля с. Денисів група підпільників ОУН звела короткий бій з бандою МВС. З боку емведистів було кілька вбитих і 3 поранених. Загинув один підпільник.

6 травня 1947 р. у Бережанах підпільники ОУН вбили голову міської ради Степана Шагая – кандидата в члени партії і завзятого сталінського посіпаку.

15 травня 1947 р. у с. Золочівка банда емведистів наскочила на криївку повстанців. Зав'язався короткий нерівний бій, в якому повстанці, щоб не потрапити в руки ворога, пострілялися.

18 травня 1947 р. відбулася перестрілка між групою повстанців і бандою МВС в с. Ценів.

23 травня 1947 р. у с. Геленків банда МВС оточила хату, де квартирували підпільники "Прут", "Іванко", "Річка". У завзятому бою, оточені, вбили 2 емведистів і останніми набоями, в підпаленій більшовиками хаті, щоб не здатися ворогам, пострілялися.

26 травня 1947 р. в с. Кальне боївка ОУН зліквідувала начальника "стрибків" старшого лейтенанта Коломийця і ще одного агента МВС. З помсти за цю акцію більшовики наклали на село кару 300 тис. крб.

29 травня 1947 р. у с. Городище повстанці поранили одного ворожого виступника з районної адміністрації.

16 червня 1947 р. на полі біля с. Вівся повстанці обстріляли банду емведистів, після чого емведисти повтікали.

28 червня 1947 р. відбулася перестрілка між підпільниками і емведистами біля с. Купчинці. Свої втрати ворог законспірував.

30 червня 1947 р. на хут. Драгоманивка гебісти під час облави оточили криївку повстанців. У перестрілці підпільники пострілялися.

1 липня 1947 р. у с. Купчинці відбувся бій між двома підпільниками і бандою емведистів. У бою ворог втратив одного вбитого старшого лейтенанта і одного пораненого. Обидва підпільники у безвихідному становищі пострілялися¹⁰³.

6 липня 1947 р. бойовик СБ у с. Городище убив оперуповноваженого на с. Денисів¹⁰⁴.

7 липня 1947 р. бойовики СБ у с. Ходачків знищили під час демонстрації кіноапарат і кінострічку "Клятва", присвячену Сталінові. Населення негайно вийшло з приміщення й почало говорити між собою: "На Україні голод, тюрми, а вони кіно показують". Із задоволенням розійшлися по домівках. Начальник "стрибків" Лев Демків з головою сільської ради сховалися у кукурудзу й вийшли з неї аж вранці¹⁰⁵.

16 липня 1947 р. в с. Таурів бойовики ОУН зліквідували начальника "стрибків" і одного сталінського посіпаку.

25 липня 1947 р. у с. Золота Слобода підпільники покарали смертю голову сільської ради за жорстоку поведінку з односельцями.

26 липня 1947 р. у с. Вівся повстанці покарали смертю двох партійців за жорстоку поведінку з населенням.

3 серпня 1947 р. у с. Теляче під час облоги гебісти розконспірували криївку повстанців. У ході нерівного бою повстанці пострілялися.

16 серпня 1947 р. у с. Плотича повстанці обстріляли групу більшовиків.

17 серпня 1947 р. у с. Слобідка відбулася перестрілка між повстанцями і гебістами.

24 серпня 1947 р. у с. Довжанка повстанці спалили будинки, призначені під новий колгосп¹⁰⁶.

25 серпня 1947 р. через с. Лядське переходили 20 солдатів. Біля с. Комарівка зустріли повстанця, який несподівано їх обстріляв. Солдати розбіглися¹⁰⁷.

28 серпня 1947 р. повстанці застрелили начальника Козівського РВ МДБ Виноградова на подвір'ї голови сільської ради Сави Груб'яка (у документі не вказано село. – Н. М.).

5 вересня 1947 р. в урочищі “Бабинець” біля с. Бишки відбулася перестрілка повстанців з відділом емведистів. Загинув Федір Бойко, пс. “Збуй” із с. Ценів. Більшовики забрали тіло з собою до Козови.

10 вересня 1947 р. у с. Купчинці прокурор Пелипенко, оперуповноважений Приходько зробили засідку біля Михайла Атаманчука. Повстанці помітили їх першими й відкрили вогонь, поранивши прокурора, інші втекли¹⁰⁸.

16 вересня 1947 р. у с. Купчинці юнаки ОУН розбили мотор кіноустановки.

14 жовтня 1947 р. на полі біля с. Вимислівка група емведистів наскочила на криївку підпільника “Кіся”. Повстанець “Кісь” вискочив наверх і почав стріляти по ворогові. Від його пострілів упало три емведисти, а один був важко поранений. Перелякані емведисти подалися назад і стали чекати допомоги. Коли прийшла допомога, підпільник, користуючись із замішання, вирвався з оточення і врятувався.

22 жовтня 1947 р. у с. Будилів підпільники зліквідували фізрука школи, що ходив зі зброєю та переслідував населення.

19 листопада 1947 р. в с. Олесин група емведистів ввійшла до хати, де двоє підпільників підготовляли криївку. Підпільники відкрили по непроханих вогонь із автоматів, у висліді чого поранили одного більшовика. На постріли приспіла друга група емведистів, що була в селі. Підпільники кинули гранати й пішли на пробій. При тому червоні поранили підпільника “Гайдамаку”, який, розбивши свого автомата, зі словами: “Прощайте, друзі”, дострелив себе з пістолета¹⁰⁹.

22 грудня 1947 р. у с. Кальне кілька повстанців підійшли під вікно вчительки-східнячки та застали там солдатів з гарнізону. Повстанці кинули до приміщення дві гранати. Одна з них не вибухнула, друга розірвалася й поранила кількох більшовиків. Повстанці обстріляли їх ще з автоматів і відійшли¹¹⁰.

1948 р. Станом на 1ше січня 1948 р. у Козівському р-ні діяло 6 боївок збройного підпілля під керівництвом районного провідника ОУН “Семка”, він же “Владко”, “Д-22”. У його особистому підпорядкуванні працювало п'ять підпільників.

Кущовими боївками керували “Шум”, він же “Кісь” (13 підпільників); “В'юн”, він же “Том” і “Зуб” (5 підпільників); “Верховина” (5 підпільників); станичні боївки під орудою “Триця”, він же “Перебийніс”, “Чорта”, він же “Мет” (по 5 підпільників). Крім цього, у різних селах діяло ще 11 підпільників. Визвольні сили збройного підпілля налічували близько п'ятдесяти борців.

Повстанці продовжували завдавати ударів по більшовицьких каральних організаціях та ліквідувати найбільш невислужених вислужеників советської влади.

10 січня 1948 р. у с. Денисів підпільники застрелили голову райвиконкому, що тероризував населення. Здобули автомат, пістолет, гранати.

16 січня 1948 р. у с. Бишки відбулася перестрілка між групою емведистів і двома підпільниками¹¹¹.

15 лютого 1948 р. у с. Ходачків дільничний міліціонер Лев Демків, повертаю-

чись опівночі з весілля, зустрів двох хлопців, які працювали при монтажі газопроводу (східняки) й хотів їх затримати. Але ті відібрали від нього зброю, а самого важко побили й кинули в річку¹¹².

18 лютого 1948 р. у с. Яструбово застрелився сержант військ МВС, який належав до охорони залізничного моста. За два дні перед самогубством він заходив до селянки Ганни Косар та говорив їй, що отримав листа від своєї родини, яка вже кілька років перебуває в Сибіру. В листі мати і сестра плакали, що батько загинув з голоду. Він проклинав Сталіна і більшовицьку партію¹¹³.

18 лютого 1948 р. у с. Великий Ходачків групи повстанців звели бій з відділом МВС. Ворог втратив двох убитими.

22 лютого 1948 р. в с. Медова відбувся бій між групою повстанців і відділом МВС. У висліді бою ворог мав одного вбитого і одного пораненого.

12 березня 1948 р. у с. Куропатники повстанці обстріляли емведистів, що переписували населення. Перелякані гебісти утекли аж до сусідньої Баранівки й залишили одного вбитого. Повстанці здобули один автомат.

11 квітня 1948 р. на хуторі Плоска підпільники вбили оперуповноваженого Козівського РВ МДБ Вишневецького.

23 травня 1948 р. у с. Забойки важко поранили завідуючого клубом, що ходив зі зброєю, тероризував населення і був ініціатором організації колгоспу.

27 травня 1948 р. повстанці оточили будинок сільської ради у Золотій Слободі, де вів нараду начальник райвідділу МДБ Ковальов. Левко Процишин вистрілив у вікно й поранив його у груди.

25 червня 1948 р. у с. Криве повстанці обстріляли емведистів, що ловили молодих хлопців на каторжні роботи в Донбас.

25 липня 1948 р. в с. Будилів відбулася сутичка між підпільниками і відділом емдебістів.

10 серпня 1948 р. у с. Велика Плавуча повстанці знищили колгоспне майно. Емведисти, "стрибки", партійці, що були в цей час у селі, заховалися і, перелякані, просиділи так аж до ранку.

10 серпня 1948 р. у с. Довжанка повстанці спалили майно колгоспу.

24 серпня 1948 р. у с. Золота Слобода повстанці спалили молотарку і збіжжя, що його пограбували більшовики у родин, вивезених до Сибіру.

17 вересня 1948 р. у с. Криве підпільники звели бій з відділом МВС.

21 вересня 1948 р. у с. Будилів підпільники застрелили агента райконтори мінзагу, який грабував і знущався над населенням¹¹⁴.

21 вересня 1948 р. у с. Глинна до хати Марії Хоменюк зайшли два гарнізонники, де в той час вечеряли два повстанці. Між присутніми почався рукопашний бій. Повстанці убили сержанта МВС, другого поранили. Третій, який стояв на підвір'ї, втік. Повстанці здобули рушницю-десятизарядку, а поранений солдат висловився: "Моя мати вдома помирає з голоду, а я мушу тут нізащо погибати". Його відпустили, пояснивши, за що воює УПА¹¹⁵.

3 грудня 1948 р. на дорозі між селами Вікторівка і райцентром Козова два підпільники зав'язали бій з групою емдебістів. Під час бою підпільник "Оверко" впав важко пораненим. Його друг "Влодко" не покидав свого товариша. Заліг біля нього й відстрілювався, аж доки сам не дістав поранення. Тоді знищив усі записки і дострелився.

12 грудня 1948 р. у с. Золота Слобода емведисти наскочили на хату, де квартирували два повстанці – "Орел" і "В'юн". На заклик емведистів здатися повстанці відповіли: "Ми взяли до рук зброю, щоб воювати, а не здаватися. Смерть московським загарбникам!". Почався бій. Емдебісти підпалили хату. Повстанці довго відстрілювались. Спочатку упав прошитий кулями "Орел", а "В'юн", важко поранений, дострелився.

29 грудня 1948 р. у с. Почапинці підпільники знищили сільську раду та забрали від "стрибків" СВТ.

4 січня 1949 р. у с. Довжанка підпільники знищили будинки сільської ради і клубу.

10 лютого 1949 р. у с. Щепанів підпільники застрелили більшовицького ма-

родера, агента райупомінзагу (районного уповноваженого міністерства заготівель) Томашкова¹¹⁶.

26 лютого 1949 р. у с. Велика Плавуча підпільники розбили кіноустановку і спалили кінострічку “Молода гвардія”¹¹⁷.

27 лютого 1949 р. у с. Забойки відбулася перестрілка між повстанцями і емведистами¹¹⁸.

15 жовтня 1949 р. увечері в с. Покропивна повстанці обстріляли підводу, на якій їхав секретар РК КП(б)У Іван Слатін. Поранили їздового та вбили двох коней. Слатін утік¹¹⁹.

У процесі безперестанної боротьби збройне підпілля Козівщини втрачало свої дорожні кадри. Гебісти та партійці району звітували верхам про свої “здобутки” у боротьбі з борцями за волю України, які, перефразувавши, подаємо доступною мовою:

27 січня 1948 р. загинули кущовий командир “Верховина” з двома бойовиками “Буком” і Пилипівим.

12 березня 1948 р. у с. Золота Слобода загинули кущовий командир боївки “В'юн”, він же “Том”, “Зуб”, і референт СБ кущової боївки “Орел”. Впали смертю хоробрих бойовики “Явір”, “Максимишин”. Гебісти захопили живим кущового пропагандиста цієї боївки “Шума”, він же “0,15”.

15 березня 1948 р. у с. Плотича убито підпільника на пс. “Стецько”.

17 травня 1948 р. у с. Криве убиті бойовики “Ігор” і “Шеленко”.

12 листопада 1948 р. впав підпільник “Сосна”. Цього ж дня в Будиліві загинув бойовик “Хмара”.

23 листопада 1948 р. у с. Медова гебісти убили підпільника на пс. “Оріх”.

3 грудня 1948 р. впали районний провідник “Семко”, він же “Владко”, та районний референт Служби безпеки “Северко”, він же “Трач”.

26 грудня 1948 р. у с. Будилів загинув бойовик СБ районного проводу ОУН “Хмара”, він же “Тур”.

У грудні 1948 р. гебісти ліквідували станичну ОУН у с. Золота Слобода. Захопили живим станичного Коцюбенка Н.П. Убили бойовиків Завадовського і Кіналя.

Арештували 18 симпатиків збройного підпілля.

За 1948 рік на території Козівського р-ну у збройних сутичках зі сталінськими можновладцями і карателями впало смертю героїв 40 підпільників ОУН. Гебісти захопили живими 13 повстанців, арештували 88 симпатиків¹²⁰.

1949 рік приніс нові втрати у середовище збройного підпілля.

12 січня 1949 р. у с. Криве загинули підпільники “Нечай” і “Старий”.

22 січня 1949 р. схоплено живим бойовика Юськіва Н.І.

21 листопада 1949 р. у с. Бишки впали підпільники “Шустрий” і колишній сотенний УПА “Овоч”, а наступного дня “Старий”. Цього ж дня у с. Плотича – Стецько Г.М.

Станом на 7 березня 1949 р. у Козівському районі продовжували діяти дві боївки ОУН. Одну з них, кількістю 10 осіб, очолював кущовий командир Гула Д. Ф., пс. “Шум” із с. Ценів. Боївка мала багато своїх симпатиків і продовжувала захищати від советських терористів села Велика і Мала Плавуча, Золочівка, Медова, Будилів, Олесин, Вимислівка. Ще одну діючу боївку очолював станичний с. Олесин Сута М. М., пс. “Богданко”. Повстанці оперували у с. Вибудів, Ценів, Бишки.

Про повстанські втрати краю поет Володимир Вихруц з Августівки написав такі рядки:

В Кривенському лісі
Сумує ліщина,
В хвилини мовчання
Стихає тут спів.
Не раз ще згадає
Моя Україна
Упавших за волю
Героїв-синів.
Приходить юнацтво
На пам'яті свято,
Доносяться дзвони
З малого села.
Тут билися хлопці
Хоробро, завзято,
І куля остання
Для себе була.
Лежать під сосною

Зчорнілі набої,
Роса на могилки
Слізьми накрапа.
Під крилами лісу
Заснули герої, -
Відважні повстанці,
Герої УПА.
В Кривенькому лісі
Сумує ліщина,
І пісня злітає
На синіх вітрах.
Допоки живою
Буде Україна,
Дзвенітиме слава
В її прапорах.

БЛАГОСЛОВЛЯЙ, НЕБО, ЇХНЮ ЗАГИБЕЛЬ!

Нація, стверджує Тарас Шевченко у “Кобзарі”, – це живий ланцюг “живих, мертвих і ненароджених”. Тому ворог намагався вирвати з душі і серця українського народу повстанську традицію, культ борця, які пострілом з пістоля вкорочували собі життя у криївках, гинули невідомими, напоюючи кров'ю рідну землю. Із сьогоденної політичної ситуації в державі бачимо, що Україна може жити тільки культом власних героїв, якими були наші діди і прадіди, що спочивають у могилах і курганах світових побоевищ.

З підземних криївок ОУН український повстанець ставав відомим на весь світ героєм. Зі співом “Ще не вмерла Україна” та привітом до України він радше вибрав смерть, ніж здатися на ласку ворога.

Культ героїчної смерті бійця УПА був правилом усього життя повстанців у добу визвольної боротьби, яку вони пов'язували з глибокою вірою у Христа. На Різдво у повстанських криївках, застелених символічним дідухом, лунали мелодії старовинних колядок “Бог Предвічний”, “Нова

радість стала”, що, пробиваючись крізь землю, неслись до небесних висот.

А Великодне “Христос воскрес – воскресне й Україна” додавало гарту борцям за національну Ідею.

Повстанський поет з Підгаєччини Мирослав Кушнір у зв'язку з цим писав: “Ми сівачі і ми кинем зерно посівне в поорану землю. Ми сповнимо свій обов'язок, хоча б цим зерном мали бути наші власні кістки. Нам байдуже, хто збиратиме жнива – ми, чи нащадки наші, але ми свідомі, що жнива будуть величаві і святі, як святе є зерно нашого посіву”.

НЕПОВНИЙ РЕЄСТР ГЕРОЇВ ОУН, УПА, ЯКІ ЗАГИНУЛИ У КРИЇВКАХ

“24 вересня 1945 р. енкаведисти оточили в Денисові криївку, у якій знаходився районний провідник “Нечай”, бойовики “Зот”, “Кармалюк” та ще один. На вигогу здатися повстанці пострілялися. Поруч у криївці більшовики відкрили склад й забрали – 18 гвинтівок, 5 автоматів, 30 комплектів советського військового обмундирування”¹²¹.

“1 грудня 1946 р. у мечищівському лісі еMBEDИСТИ оточили криївку, у якій квартирували шестеро повстанців. Відстрілюючись, вони вбили одного гебіста, а двох поранили. Відтак, на маючи набоїв, пострілялися”¹²².

“24 жовтня 1946 р. у Шумлянах совети знайшли криївку, де квартирувало 5 повстанців – вони пострілялися. Знайшли криївку у полі, де квартирувало 3 повстанців – також пострілялися. У лісі відкрили криївку з чотирма повстанцями, які не здалися ворогу, а пострілялися”.

“29 червня 1947 р. зрадник “Жар” привів гарнізонників на хутір Драгоманівку й оточили криївку у Марії Бербець. У криївці пострілялися окружний провідник “Шах”, районний провідник “Нечай”, повстанці “Тихий”, “Качор” та “Оля”.

“12 липня 1947 р. у селі (подано нерозбірливо – Н.М.) прибуло 250 гарнізонників й почали детальний обшук господарств. Зайшли до громадянки Теклі Грушки, переселеної з-за лінії Керзона. Пішли зразу до пивниці й відкрили криївку, у якій перебували районний провідник “Шум”, кущовий “Голуб” і друкарка “Марійка”. Вищезгадані повстанці, заскочені ворогом, знищили усі матеріали й пострілялися”.

“8 серпня 1947 р. у с. Бишки гарнізонники оточили хату Марії Лихолат, де переховувалася підпільниця “Надька”. Її вивели на подвір'я і “Надька” почала втікати. В погоні за нею червоні пустили кулеметні черги і вона, підкошена, звалилась на землю”.

“Надька” – Галина Залужна 1922 р.н., с. Галич Підгаєцького п-ту. Чл. ОУН з 1944 р. Під час німецької окупації відійшла до УПА, де працювала санітаркою, від 1945 р. районною УЧХ Козівського р-ну. Була віддана революційно-повстанській боротьбі до останніх хвилин свого життя¹²³.

27 січня 1948 р. 60 солдатів гарнізону у с. Вибудів обскочили два господарства Михайла Пилипів та Осипа Корніцького. Напередодні до них зайшли два повстанці “Верховинець” і “Бук”. Обороняючись півгодини та вистрілявши набої, друзі підірвались гранатами. Під час стрільби гебісти забили господиню Пилипів. У Корніцького знайшли криївку й допитували, хто у ній переховується. Щоб примусити господаря признатися, гебісти тричі вшали його, припікали ноги і ніс вогнем. Мучили, але він не признався. Наступного дня нещасний збожеволів¹²⁴.

31 січня 1947 р. у Бишках гебісти відкрили криївку в Миколи Коцюрки, в якій квартирували три повстанці “Крук”, “Морозенко”, “Володя”. На пропозиції здатися упісти відкрили вогонь з автоматів. Потім знищили усе майно, яке у них було. Проспівали гімн “Ще не вмерла Україна”, пострілялися з пістолетів.

20 квітня 1949 р. підпільниця Анастасія Кордіяк, пс. “Смілива” квартирувала у Катерини Пудло в с. Дібще. О 12 годині дня до селянки прийшов начальник відділу держбанку Дергачов з помічником Демчуком для вилучення зерна на сівбу у колгоспі ім. Кірова. Почали обшук. Дергачов поліз на горище і був важко поранений підпільницею “Сміливою”. Після атентату патріотка покинула горище. Через 15 хвилин емдебісти почали за нею погоню, але вона відійшла у невідомому напрямку.

Усі дні гебісти продовжували масові облави й засідки на “Сміливу”. Лише на четвертий день, 24 квітня 1949 р., карателі розконспірували криївку на західній окраїні села, де зупинилась підпільниця. На вимогу здатись “Смілива” відповіла, що гине за Україну, і пострілом з пістолета обірвала собі життя. Розлючені гебісти арештували у селі три сім'ї заручників і призначили їх на виселення¹²⁶.

2 березня 1950 р. на Драгоманівці у господарстві Кіналів гебісти відкрили криївку, в якій квартирували шестеро повстанців. Почали вимагати, щоб вони здавались. Звідти хлопці кричали: краще пімремо доброю смертю від власних пістолів. Хтось почав співати. Почулися змішані постріли і все затихло.

1951 р. на хуторі Млинці біля с. Городище гебісти розконспірували останню криївку, в якій квартирували три повстанці. Серед них житель села Михайло Ремез, а два інші – із с. Дмухівці. З окриком “Слава Україні!” повстанці пострілялися.

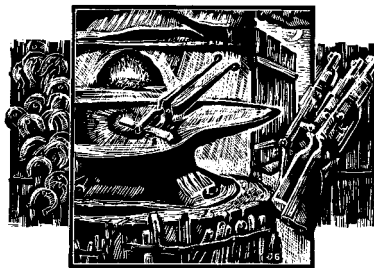

Прикладів героїчної загибелі повстанців у криївках у добу визвольної боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу було безліч. Про феномен повстанської смерті Провід ОУН писав так: "Благослови же, Небо, їх мечі як найбільше славословення, які Ти, Христе, приймав їх від перших

християн в часи гоніння на Тебе і на тих, що йшли за Тобою й прославляли Твоє ім'я.

Бо ті йшли за Тобою, Єдинородний, не насмілюючись піднести руки на гонителів Твоїх, а ці в криївках на широких просторах України мечем захищають ім'я Твоє і правду Твою"¹²⁷.

**Салют
безсмертним Героям,
які вкорочували собі життя
у криївках власною зброєю!
Слава
повстанській крові,
пролятій у боротьбі
за Українську
Самостійну
Соборну Державу!**

Повстанці УПА Закерзоння перед відходом у рейд на Захід, 19 серпня 1947 р. Справа наліво у другому ряду другий (у пілотці з біноклем) Степан Голяш, пс. "Мар".

Степан Голяш, пс. "Мар" (у центрі) з боївкою УПА на Закерзонні, 1947 р.

Надрайонний
провідник ОУН,
УПА на
Закерзонні
Степан Голяш,
пс. "Мар" (зліва
сидить другий з
біноклем) з
друзями-
провідниками
перед відходом у
рейд на Захід,
19 серпня
1947 р.

Сотенний УПА Степан Голяш, пс. "Мар" з референтом
УЧХ Надією-"Марійкою" на Закерзонні, 1947 р.

Іван Шагай. Н. 1931 р. у с. Бишки.
Командир боївки. Арештований НКВС у
1951 р. Відбув 15 років більшовицьких
тюрів і концтаборів.

Мирослав Кушнір. Н. 1922 р.
у с. Божиків Підгаєцького п-ту.
Поет повстанської слави.
Загинув 1944 р. на Закерзонні.

Василь Пуціль.
Н. у с. Ценів. Стрілець УПА
боївки "Чара". Згорів у вогні
під час облави.

Костянтин Кривокульський.
Н. 1923 р. у с. Плотича.
Стрілець СБ, пс. "Черник".
Загинув 1947 р.

Григорій Лихолат. Н. 1922 р.
у с. Бишки. Підрайонний
провідник ОУН. Загинув
1949 р. у рідному селі.

Василь Сітарський. Н. 1927 р.
у с. Козівка. Стрілець теренової
сітки ОУН. Загинув 1947 р.

Петро Богай. Н. 1902 р. у с. Криве.
Симпатик ОУН. Зберігав бібліотеку
та архів обласного проводу ОУН.
Арештований 1949 р.
Політв'язень СРСР.

Климентина Луцишин із с. Золочівка. Зліва 1-а. Симпатик ОУН. Депортована в Сибір 1945 р.

Анастасія Мельник. Н. у с. Конюхи. Мати повстанця. Закатована на допитах у Козівському РВ МДБ 1947 р.

Ганна Олексів-Бурбела. Н. 1928 р. у с. Вибудів. Зв'язкова збройного підпілля ОУН. Арештована 1947 р. Політ'язень СРСР (світлина зі слідчої справи ОУ МДБ).

Варвара Галюк-Бурбела. Н. 1926 р. у с. Вибудів. Зв'язкова ОУН. Політ'язень СРСР.

Іван Малярчук під час служби у війську Директорії УНР.

Іван Малярчук з дружиною Іриною із с. Конюхи. Писав до сина у США розвінчувальні листи про совєтські порядки у селі.

Михайло Лихач.
Н. 1927 р.
Переселений із
Закерзоння.
Мешкав на хуторі
Грицайка.
Дивізійник.
Співпрацював з
ОУН. Політв'язень
СРСР.

Федір Горак. Н. 1926 р. у с. Покропивна. Стрелець теренової сітки ОУН. Загинув восени 1949 р.

Михайло Коцюрка.
Н. 1929 р.
у с. Вибудів. Стрелець
теренової сітки ОУН.
Загинув у криївці,
оточеній
емдебістами, у січні
1947 р.

Микола Іваськів. Н. 1900 р.
у с. Вибудів. Станичний ОУН.
Загинув 1946 р., потрапивши
на засідку емдебістів.

Іван Кренціль. Н. 1915 р.
у с. Хоростець. Провідник ОУН
у Зборівському і
Бережанському р-нах.
Загинув 10 жовтня 1946 р. у
криївці, оточеній
енкаведистами.

Ілля Горохівський. Н. 1911 р.
у с. Козівка. Член ОУН. Стрілець
УПА. Загинув 1946 р.

Іван Гавлюк. Н. 1919 р.
у с. Вибудів. Стрілець
теренової сітки ОУН. Застре-
лився у криївці, оточеній
емдебістами, у січні 1947 р.

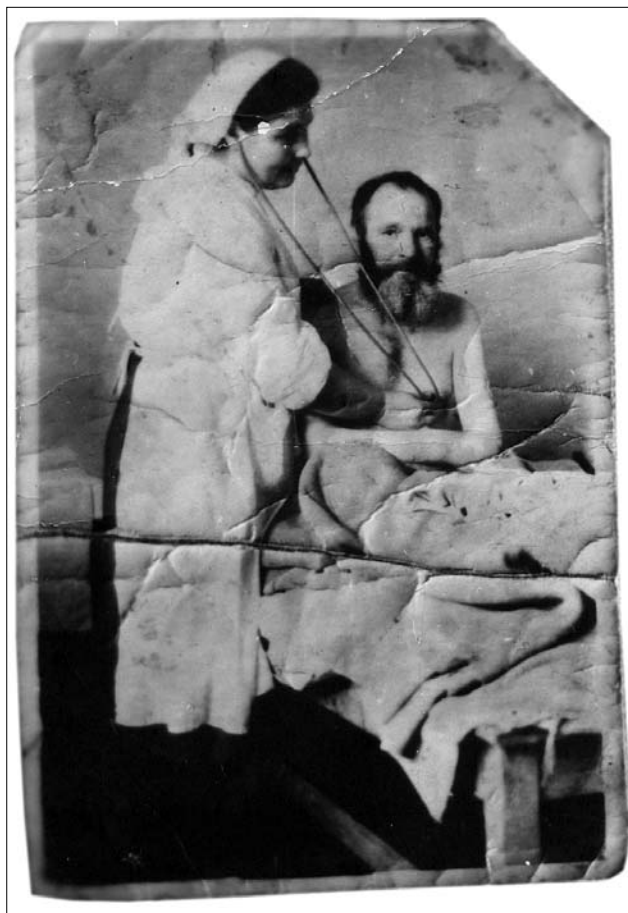
Іван Наконечний. Н. у с. Урмань.
Стрілець теренової сітки ОУН.
Загинув 1948 р. у с. Вибудів.

Петро Захарків. Н. 1932 р.
у Козлові. Мешкав на хуторі
Грицайка. Симпатик ОУН.
В'язень більшовицьких тюрем
і концтаборів.

Йосип Паращій. Н. 1902 р. у с. Купчинці. Член УВО, ОУН, пс. "Петрик". Командир воєнно-польової жандармерії у сотні УПА "Гонти" 1944 р. Політв'язень СРСР.

Йосип Паращій у концтабірному лазареті. 22 квітня 1956 р. Спаськ (Казахстан).

Зліва Михайло Білий. Н. 1923 р. у с. Криве. Стрілець УПА, пс. "Чорний". Загинув 24 травня 1945 р. Справа Іван Барилка. Н. 1923 р. там само. Районний провідник ОУН, пс. "Сірко". Загинув 15 березня 1945 р.

Повстанські написи на стінах печери Озерна біля с. Стрільківці Борщівського р-ну.

Більшовицькі карателі із залізними щупами (у крайнього зліва), якими користувалися під час облав на підземні квартири воїнів УПА.

Енкаведисти ведуть переговори з повстанцями у розконспірованій криївці чи слухають спів "Ще не вмерла Україна" і їх останні постріли.

Підземні криївки УПА

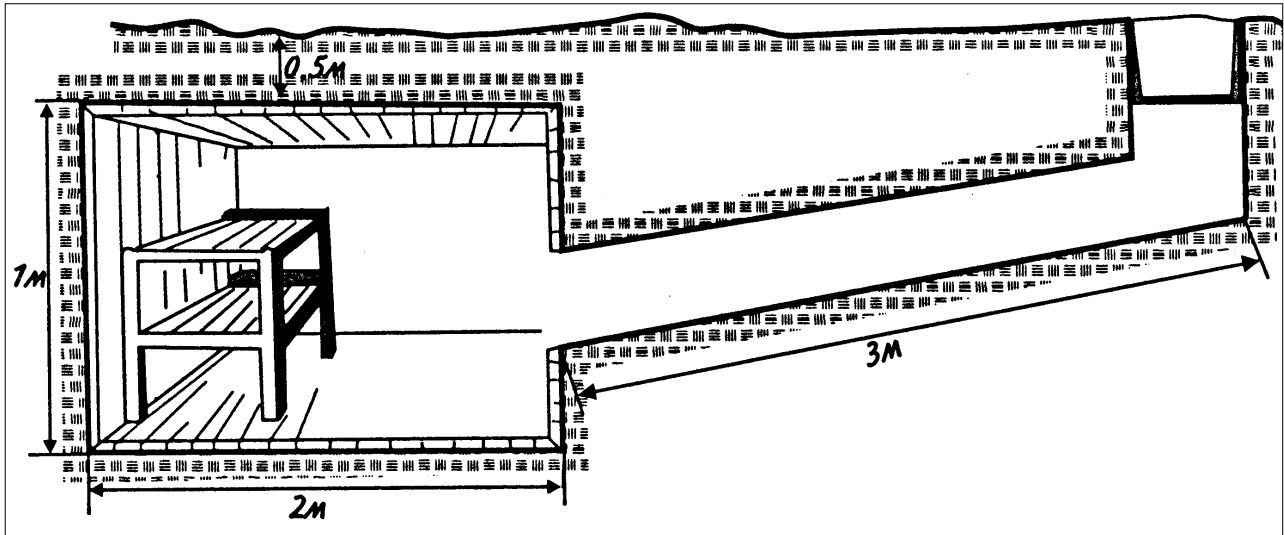

Схема криївки на полі біля с. Вівся, в якій квартирував напередодні загибелі 17 червня 1947 р. шеф штабу УПА "Лисоня" Володимир Якубовський, пс. "Бондаренко".

Схема криївки, в якій загинув 23 січня 1947 р. Михайло Арсенич, пс. "Михайло" з дружиною, член Проводу ОУН та головний провідник СБ. Криївка знаходилась у лісі біля с. Жуків.

Схема криївки, в якій загинув командир сотні "Буйні" Петро Рак, пс. "Овоч", "Рен", "Омелян" 21 січня 1949 р. (нар. у с. Конюхи). Криївка знаходилась на краю лісу поблизу с. Бишки.

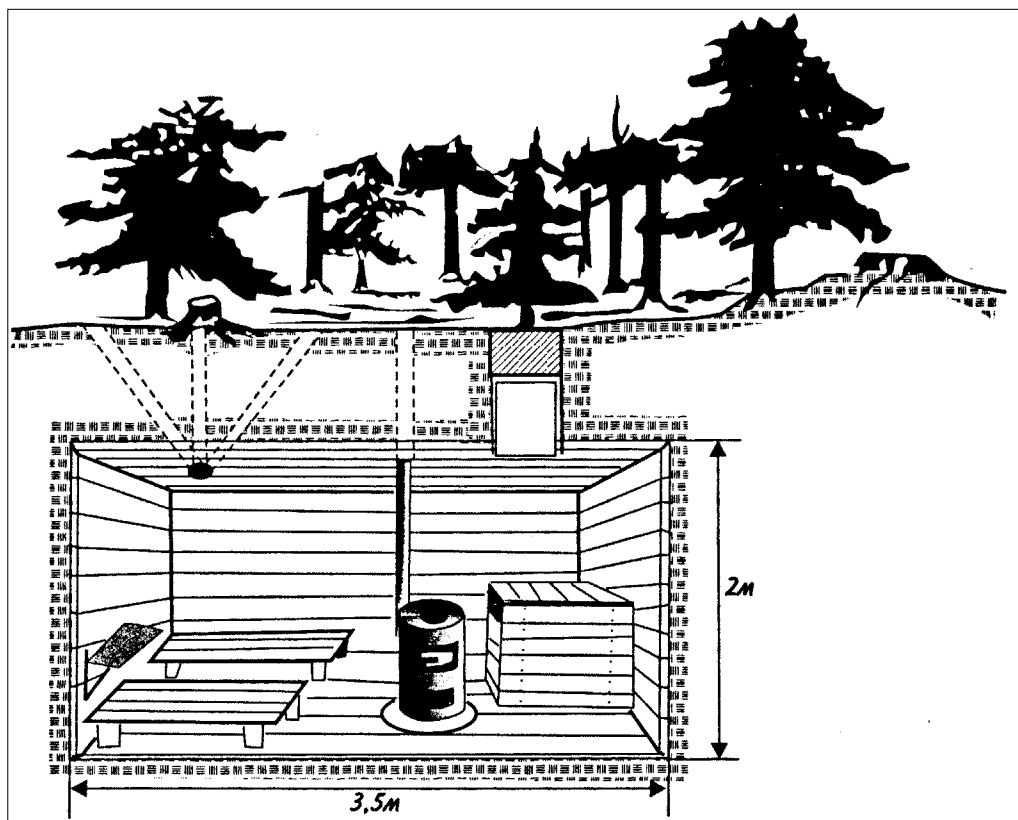
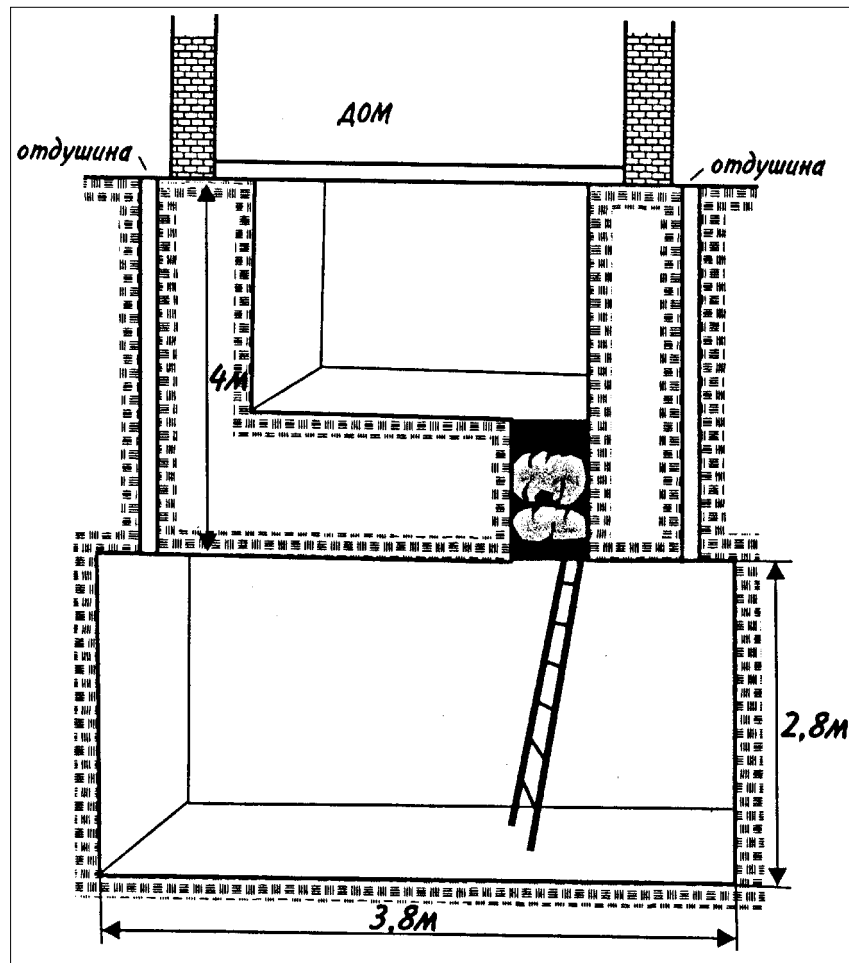

Схема криївки під хатою в с. Ішків, у якій підірвався гранатою районний референт пропаганди Олекса Войтина, пс. "Юр" 27 січня 1948 р.

ФОТОАРХІВ

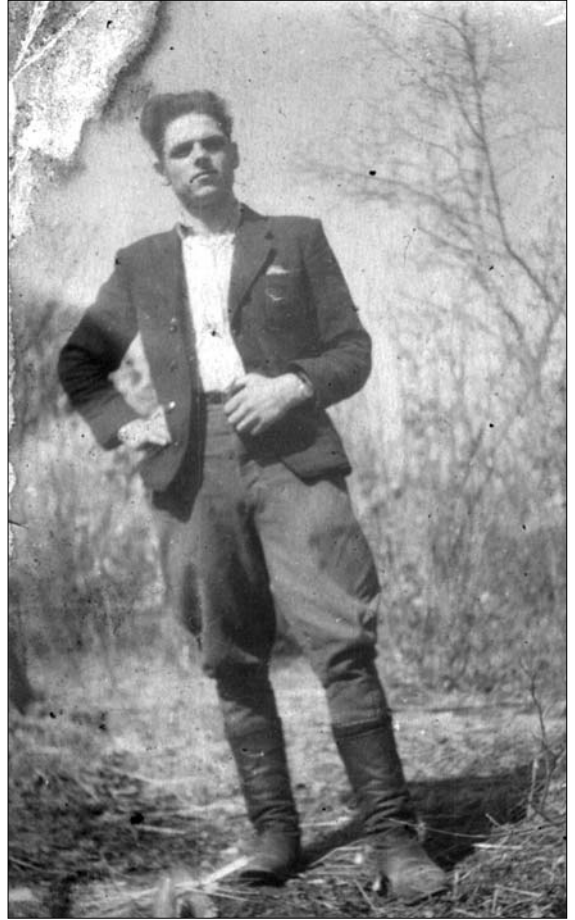
учасників визвольної боротьби ОУН, УПА
Третьої Військової Округи "Лисоня".
Зберегла Марія М'якуш-Левко із с. Новосілка Підгаєцького р-ну.
(Розшуки, ідентифікації)

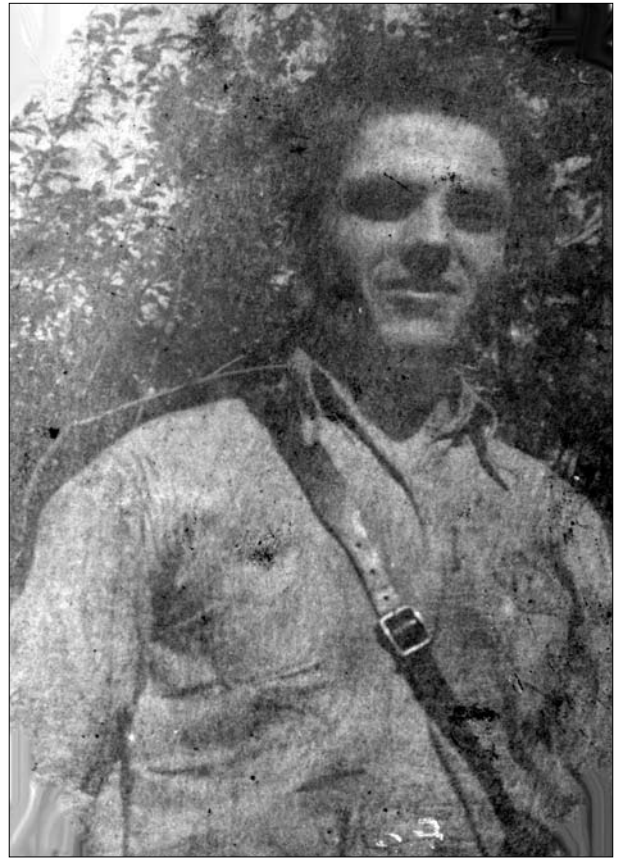

*Прізвища упізнаних героїв
просимо повідомляти на адресу:
58013, м. Чернівці, вул.
Червоноармійська, 81/53,
Нестору Мизаку.
E-mail: nestor48@ukr.net*

Брати-провідники ОУН, УПА Григорій і Василь Левки (зліва направо). Народилися у с. Новосілка Підгаєцького п-ту. Григорій 1926 р.н. Командир бойової групи ОУН на Вінниччині, пс. "Шепель". Захоплений гебістами у полон 20 грудня 1951 р. Після допитів розстріляний; Василь 1923 р.н. Районний провідник ОУН Бережанщини, член надрайонного проводу ОУН, старший вістун УПА, пс. "Вій", "Карпо", "Арсен", "Зенон". Загинув 22 липня 1949 р. у бою біля с. Стриганці.

Григорій Водарський.
Н. 1924 р. у с.
Драгоманівка–Купчинці.
Підпільник ОУН. Загинув
27 березня 1944 р.

Омелян Ружило. Н. 1924 р.
у с. Яструбово. Стрелець УПА.
Дивізійник.
Загинув 5 лютого 1945 р.

Василь Дусановський. Н. 1910 р.
у с. Денисів. Заступник крайового
провідника СБ “Єфрема” пс.
“Голенко”. Загинув 29 червня
1947 р.

Ілля Білик. Н. 1919 р.
у с. Купчинці. Кущовий
командир, пс. “Лоза”. Загинув
29 червня 1947 р.

Богдан Савка. Н. 1921 р.
у с. Купчинці. Стрелець УПА.
Загинув 27 квітня 1944 р.

Іван Цупер. Н. 1921 р. у с. Подусів
Перемишлянського п-ту.
Важкопоранений дострелився на
подвір'ї Петра Літнянського
у с. Купчинці 24 травня 1948 р.

Богдан Качунь. Н. 1912 р. у с. Купчинці.
Стрілець СКВ. Станичний, пс. "Орел",
"Боркун". Загинув 1 червня 1951 р.

Мирослав Вовк. Н. 1920 р. Крайовий
референт СБ, пс. "Єфрем", "Корнило". Загинув
29 червня 1947 р.

Ольга Ремез. Н. 1921 р. у с. Городище.
Зв'язкова УПА. Закатована 1947 р. у
тернопільській в'язниці.

Петро Филима.
Н. 1909 р.
у с. Купчинці.
Член ОУН з
тридцятих років.
Вишкільник
молоді. Пропав
безвісти на
Волині.

Козацька церква у с. Конюхи. Збудована 1606-1607 рр. У ній благословилися на боротьбу за волю України члени ОУН і УПА.

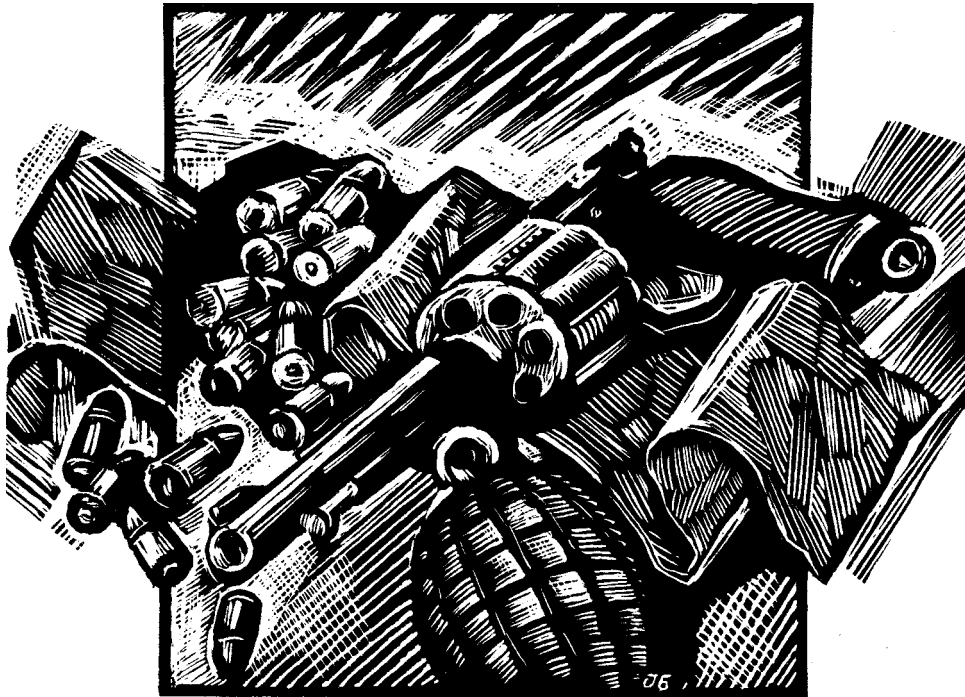
Ілля Смачило. Н. 1919 р.
у с. Олесин. Кушовий провідник
теренової сітки ОУН, пс. "В'юн".
Загинув 13 серпня 1946 р.

Степан Кушнір. Н. 1925 р.
у с. Драгоманівка–Купчинці.
Стрелець УПА. Дивізійник.
Загинув 8 листопада 1948 р.

Мирослав Олійник. Н. 1923 р.
у с. Драгоманівка–Купчинці.
Зв'язківець ОУН.
Загинув 14 квітня 1944 р.

Остався лиш один й однісінька граната,
А ворог не стріляв – хотів узять живим.
А хто жити вміє – вміє і вмирати
Прощанням зброї, гострим і стальним.

Мирослав Кушнір